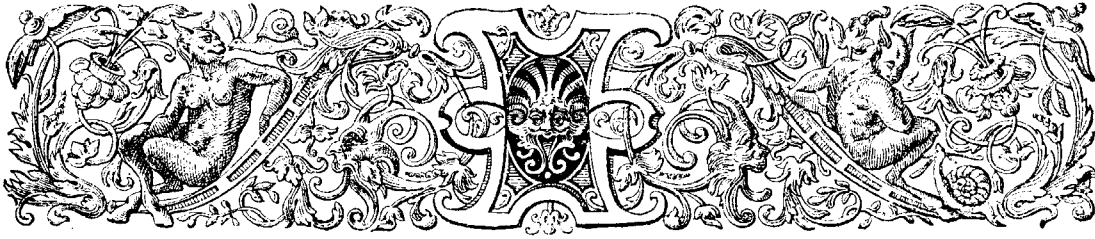

HENDRICK HEUCK EN ZIJN VROUW CATHARINA BROUWERS.

Naar een schilderij, toegeschreven aan Bartholomeus van der Helst, in den Louvre te Parijs.

HENDRICK HEUCK,

DE UITVINDER VAN DE GIERBRUG,

DOOR

H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN.

ij gelegenheid, dat het Taal- en Letterkundig Congres te Nijmegen gehouden werd, in den nazomer van 1901, deelde de heer C. HOFSTEDE DE GROOT mij mede, dat er in de Louvre te Parijs, een schilderij hangt (Coll. LA CAZE no. 68), toegeschreven aan BARTHOLOMEUS VAN DER HELST, 't welk hij vermoedde dat den uitvinder van de gierbrug moest voorstellen. Toen hij zich kort daarna weder te Parijs bevond, had hij de goedheid mij een photographie van dat werk te zenden, waarvoor ik hem hier nogmaals mijn hartelijken dank betuig. Van die photo is nevensgaande plaat een reproductie. De conjectuur van den heer HOFSTEDE DE GROOT was volkomen juist. De stad in den achtergrond is Nijmegen, zooals dat zich vertoonde in het midden van de 17^e eeuw, doch de kenmerkende gebouwen die men daar ziet, zijn thans allen verdwenen. Verdwenen zijn de Kraanpoort, de Kraan, de Galerij, het St. Jacobspoortje en de St. Hubertsmolen. De deftige heer, die met zijn wandelstok naar de Gierbrug wijst, en de dame die het ontwerp daarvan in haar hand houdt, zijn de uitvinder

Oud-Holland 1902.

van dat vaartuig en zijn vrouw. Het geluk is hem gunstiger geweest dan dengenen die het schaatsenrijden bedacht, aangaande wien KLOPSTOCK zegt, in zijn ode aan die kunst „*Vergraben ist in ewige Nacht der Erfinder grosser Name zu oft.*” De naam van den uitvinder der gierbrug is bewaard gebleven. Hij heette HENDRIK HEUCK.

De belangrijkheid eener uitvinding laat zich het best afmeten, door terug te zien naar de toestanden waarin zij verbetering bracht. Het veer over de Waal, van Nijmegen op Lent, werd in het midden der 17e eeuw bediend, door een paar zeil- en roeiponten, benevens een vrij groot aantal roeibootjes. Aan klachten over afzetterij, onwilligheid en andere onaangename behandelingen door de veerlieden, ontbrak het niet. Daarvan getuigen tal van raadsbesluiten. Men was dan ook in 1648 omgegaan met het plan om een vaste brug te leggen, maar ook dat had groote bezwaren. In dien staat van zaken bracht HEUCKS uitvinding een verandering. Zij was het ei van Columbus, dood eenvoudig in haar theorie. De stroom stuwde het geankerde vaartuig voort, en door middel van een roer werd het van den eenen oever naar den anderen gedreven. Een aanzienlijke oppervlakte werd verkregen, door twee vaartuigen aaneen te koppelen en met een planken vloer te bedekken. Het was geen geringe verbetering, en hoe de wereld haar waardeerde, mag men afleiden uit den naam die de nieuwe brug ontving. Het sobere Nederland was tevreden met „gierbrug,” zooals de uitvinder haar genoemd had; voor de meer tot overdrijving geneigde naburen werd zij een vliegende Brücke, pont-volant, flying-bridge.

Van den persoon in wiens brein deze uitvinding geboren werd bestaat een portret in zwarte kunst, uit het midden der zeventiende eeuw, door G. WINGENDORP. HEUCK is daar voorgesteld omgeven door een krans van speren, harnassen, strijdaxen, pijlkokers en ander krijgstuig, afgewisseld met schenkkannen en schotels. Deze bijzonderheid wordt medegedeeld door VAN DER AA in zijn Biographisch Woordenboek, doch daartoe, en tot de opmerking dat HEUCKS spreuk was „Selden Onberispt,” bepaalt zich dan ook alles wat daar omtrent onzen uitvinder ten beste gegeven wordt. Iets meer aangaande zijn levensloop kan bijeengegaard worden in het archief van Nijmegen, de stad zijner inwoning.

De geslachtsnaam HEUCK komt daar reeds voor op de allereerste bladzijde der Burgerboeken. Daar leest men dat WILHELMUS HOEUCKE het burgerschap verkreeg in 1337. Na dezen werd dit voorrecht in den loop der eeuwen nog door verscheidene andere personen genaamd HEUCK verkregen, doch van geen hunner schijnt onze HENDRIK een afstammeling geweest te zijn. Vermoedelijk was hij een zoon van dien koopman HENDRIK HEUCK, die om het geloof uit Roermond geweken, den 13^{en} November 1616 tot Nijmeegsch burger aangenomen

werd, met zijn elf kinderen, en wiens tweede zoon HENDRIK heette. Zoo laat het zich verklaren dat zijn naam niet aangetroffen wordt in de Nijmeegsche doopregisters die met het jaar 1608 aanvangen.

Tusschen 1631 en 1654 komt onze HENDRIK HEUCK meermalen voor in de raadsignaten: bij de boedelscheiding van zijn oom JOHAN; als curator van een krankzinnige nicht, weduwe van den stadsrentmeester BACCART; in een eisch om schadevergoeding tegen een schipper, wegens een partij verongelukte Spaansche zeep; in een quaestie van betwist recht van weg; als schuldeischer van de stad voor een bedrag van f 147 aan levensmiddelen, uitgereikt aan de bewoners van het naburige Oosterhout, bij gelegenheid van een dijkbreuk. In 1649 bezat HEUCK een huis aan de Kannenmarkt, welks huurwaarde was aangeslagen op 100 gl., en dat dus een kapitaal huis moet geweest zijn, vermoedelijk de tegenwoordige Maas en Waalsche Bank. Van luitenant der hopmanschap van de Markt, waarin zijn huis stond, werd hij in 1654 bevorderd tot hopman. In 1656 kreeg hij verlof een tuintje te mogen aanleggen en met boomen beplanten, aan den voet van den stadswal, van de Mezekouw tot aan de St. Joristrappen, en in 1661 won hij een verzilverden degen, bij het prijsschieten der doelisten op den Mariëburg.¹⁾ Welk bedrijf HEUCK uitoefende in al die jaren, is niet te vinden. Alleen blijkt het dat hij op den 6^e Januari 1638 verkozen werd tot meester van het schippersgild.

Op eens, als Minerva uit het hoofd van Jupiter, springt de gierbrug vaardig, volledig en reeds in het bezit van haar naam, uit zijn brein te voorschijn. Wij vernemen niets van proefnemingen. Op den 28^{en} Febr. 1657 deden eenige heeren gecommitteerden uit den raad, rapport dat zij in conferentie geweest waren met den hopman HEUCK, „over het leggen ende gebruycken van een gierbrugge over de Waell.” Hun rapport was gunstig, weshalve zij geautoriseerd werden, „om hetselve werck finalick te sluyten,” en een accoord te maken met den uitvinder, aan wien de exploitatie er van werd verpacht. Het tot dien tijd toe gebruikte veer was a^o 1656 verpacht geweest voor f 1643; HEUCK kreeg de pacht uit de hand voor f 1600. Geen spoor van eenige belooning voor de uitvinding leveren onze bescheiden, evenmin nam HEUCK een octrooi daarvoor.

Den 30 April 1657 lag de brug reeds. De vroegere veerschuiten plachten af te varen van den voet van den Lindenberg, nabij het Oosteinde van de stad, opdat de schuiten, door den stroom afgedreven, niet al te ver beneden Lent zouden aanlanden. Bij de gierbrug, die geankerd lag, bestond daarvoor geen gevaar,

---

1) Het contereitsel waarvan VAN DER AA gewaagt, werd misschien kort na deze gebeurtenis vervaardigd. De krans toch die daar HEUCKS gelaat omgeeft, met zijn combinatie van krijgs- en Bacchanalische emblemen roept weelderige drinklagen van feestvierende schutters' voor den geest, „hun tronien gloelende van den Rinschen wijn.”

weshalve zij verder stroomaf gelegd werd, ter plaatse waar zij thans nog altijd afvaart. Dit punt was verkieslijker, omdat het zich meer in de nabijheid bevond van de woonplaatsen der brouwers en andre kooplieden, op de Lagemarkt en in de omliggende straten. Misschien deed de gierbrug aanvankelijk de overtocht niet zoo periodiek en geregeld als tegenwoordig, althans de raad bepaalde, 4 Juni 1657, dat er „*tot gerieff van den reysende man, ende tot bevordering van de commercie ende coopmanschap*”, in het veer steeds een schuit gereed moest liggen. Ook kreeg HEUCK een klokje van de stad te leen, dat vroeger op de St. Stephenspoort had gehangen, om het vertrek van de brug door luiden aan te kondigen.

De veerlieden van het oude zèil- en roeiveer waren nu hun broodwinning kwijt, want alleen HEUCK, als pachter, had het recht passagiers over te zetten, maar het vaderlijk bestuur trok zich hunner aan, en bepaalde, in 1657, weer in 1662 en nogmaals zelfs in 1667, op voorstel van HEUCK, dat zij bij het verlaten van hun betrekking, die een stads-aanstelling was, hun tractement van *f* 40 's jaars zouden blijven genieten, totdat zij een anderen dienst konden vinden. Maar daarvoor moesten zij dan ook zorgen dat „*in alle voorkomende nooden zooveel doenlijk*” was, „*de gierbrug tot gerief van passanten bruikbaar gehouden werd*”, alsmede hopman HEUCK en diens lasthebbenden in alles gehoorzamen, tegen genot van 12 str. daags, met de bedreiging van ontslag, in geval van onwilligheid.

Den 1^{en} Februari 1659 werd de gierbrug voor het eerst publiek verpacht, en weder werd HEUCK de pachter; ditmaal voor zes jaren, tegen *f* 2500 's jaars. Het veergeld bedroeg toen 4 d. per persoon; 1 st. voor een ton bier; 4 d. voor een ledige ton en een halve stuiver voor een zak koren. Meer wordt niet opgegeven, maar dat HEUCK vaak moeite had te krijgen wat hem toekwam, blijkt uit tal van gevalletjes waarbij de hulp van den raad werd ingeroepen. Om daaraan een eind te maken, bepaalden de heeren dat hij het veergeld voortaan altijd contant moest eischen, onwilligen mocht hij aanhouden tot zij betaalden. Gaf hij krediet, dan verloor hij zijn aanspraak.

In 1660 beval de raad, dat de brug wanneer er menschen, karren, paarden of andere beesten op waren, aan beide zijden met boomen en kettingen zou gesloten worden, ten einde ongelukken te voorkomen. De vaste brug aan de Lentsche zijde, moest voorzien worden met zwalpen; bij ongelukken zou HEUCK aansprakelijk zijn voor de schade. Vreemd klinkt dit gebod op het eerste gezicht; men zou verwachten dat die voorzorgen van den beginne af genomen waren. Maar men bedenke, dat veerponten ook thans nog veelal aan alle zijden open zijn, en uit de veerpont had de gierpont zich ontwikkeld. Jaren na het beleg der stad door de Franschen in 1672, toen de brug vernield werd, bleef het Lentsche vak nog

zonder schuttingen. De Engelsche ambassadeur TEMPLE beschrijft den angst dien hij daar uitstond, toen hij in 1676 het vredecongres kwam bijwonen en met zijn twee carossen met zes paarden, een wagen met koffers benevens acht rijpaarden, zich moest wagen op die „brugge, omtrent 200 schreden lang, van planken die slegt onderhouden werden, sijnde vele los en schuddende, hebbende geen schuttinger zijden.” En toen van uit de stad de eereschoten begonnen te donderen, werden zijn paarden „so breideloos, door dat geluit en 't geraas der planken, dat het scheen dat zij mij eer in de rivier, als op de gierbrugge wilden brengen.” Met de gierbrug was Z. E. overigens zeer ingenomen: hij vond het „een bijzondere uitvindinge en zo gemakkelijk, dat ik verwondert ben, dat ik dezelve nooit in andere plaatsen in 't werk heb zien stellen.”

Zooals boven werd opgemerkt, ontving HEUCK van de stad Nijmegen hoegenaamd geen belooning voor zijn uitvinding, en er is geen spoor te vinden dat hij een poging deed om die te verkrijgen. Daarvoor wendde hij zich hooger. In 1661 deed hij een voorstel aan den Raad van State, om op kosten van het Land een gierbrug te leggen bij Wesel. Bij die gelegenheid verzocht hij, voor de uitvinding van de gierbrug te Nijmegen, „die tevens tot dienst van het Land gehouden” werd, een jaarwedde van *f* 1000. Den stedelijken raad vroeg hij dit request te steunen, waarbij hij beloofde gedurende zijn pachtjaren met *f* 500 tevrede te zullen zijn, en de overige *f* 500, of zooveel meer als het Land geneigd zou zijn hem toe te staan, ten bate van de stad te laten komen. De raad ging in op dit hoogst aannemelijk voorstel, doch bedong er bij, dat indien HEUCK minder dan *f* 1000 mocht krijgen, hij in dat geval toch met de stad zou moeten deelen. Bij den Raad van State schijnt het verzoek geen ingang gevonden te hebben.

Met Paschen 1665 kwam HEUCKS pacht ten einde, en daarmede zijn verband met de gierbrug. Uit dankbaarheid werd hem vergund, levenslang met zijn familie „voor de inventie van de gierbrugge, vrij en exempt van veergelt te zijn.” De brug werd nu publiek verpacht, en ging over, voor een termijn van acht jaren, in handen van kaptn. VAN ERP en JACOB DE WITT, tegen een pacht-penning van *f* 5000 's jaars.

In 1660 deed HEUCK een vergeefsche poging om een nieuwe betrekking ten zijnen behoeve te doen scheppen, die van vierde tolbediende aan de Nijmeegsche tolkamer. De raad verstond dat men met drie kon blijven volstaan. Van 1665—1669 was hij stads rentmeester, doch schijnt middelerwijl zijn vrije uren aan de verbetering eener toen betrekkelijk nieuwe industrie te hebben gewijd. In 1658 hadden JACOB UWENS, M.D. en JOHAN VAN ZELLAR levenslang octrooi ontvangen voor het oprichten en uitoefenen eener glasblazerij, waartoe hun het oude St. Jacobsgasthuis of Pesthuis, in de Hezelstraat (thans de Gouden Leeuw),

met een aangrenzend huis en tuintje was afgestaan, met verlof om hun oven in de voormalige kapel te stellen. Die tak van nijverheid was nieuw in deze stad en de raad meende dat zij den Nijmegenars belangstelling zou inboezemen. De bepaling werd derhalve gemaakt dat een bus in de fabriek moest opgehangen worden, en dat „hetgeen door yemant ut curieusheyt in de glasblazerije komende, daarin mocht gesteecken werden”, tot voordeel van het Gasthuis komen zou. Bleef de opbrengst onder 50 gl., dan moesten de fabrikanten het tot die som bijpassen. Reeds in 1665 was deze onderneming overgegaan in handen van JOHAN VAN BARMONT en consorten. Deze liquideerden in 1670 en bij die gelegenheid leeren wij de namen der consorten kennen; het waren mannen van beteekenis: THEODORUS CRANEN, hoogleeraar in de Wijsbegeerte aan de Nijmeegsche Illustre school, Dr. ENGELBERT BEECKMAN, schepen en lid van den raad, hopman HENDRICK HEUCK en een ons verder onbekende JEAN LA LAM. Ook dit consortium liep te niet. Den 23 Jan. 1670 besloot de raad op hun verzoek, dat „*de brandende oven van cristall*” niet meer gestookt zou worden, niettegenstaande „*de potten die er nog vol op stonden*”. LA LAM kreeg verlof „*de kunst van kristalblazen*” verder op zijn eigen kosten uit te oefenen. De „*instrumenten, drogues, materialen en potten*” mocht hij voor de helft van de kostprijs à contant overnemen. Dat deed hij niet, en de oven werd afgebroken. De boedelinventaris dezer onderneming moet nog in wezen zijn en zich bevinden in het Notarieel Archief te 's Gravenhage. Tot mijn leedwezen is het mij niet mogen gelukken inzage van dat document te krijgen. Naar mij werd medegedeeld bevat het een lijst der werktuigen om bij het glasblazen te gebruiken „*glaswerck, gemacete (geboetseerde) fruyten, om glas af te maecten, enz.*”

HEUCK schijnt een verdere ontwikkeling van zijn kennis op dit gebied in petto gehouden te hebben. Den 7^{en} Mei 1670 kreeg hij een *fiat ut petitur* op een request aan de Landschap, waarbij hij verzocht begunstigd te worden met een octrooi voor twintig jaren in de Vereenigde Provinciën, om „*zijne nieuwe inventie van 't maken ende artificieuselijck werken van cristall de Montagne*,” te exploiteren, alsmede om die voorwerpen te mogen venten en verkoopen. Kwam deze onderneming ooit tot stand? Wij weten het niet; doch zoo ja, dan had zij een kortstondig bestaan. Twee jaren later brak het noodlottige jaar 1672 aan. Bij den aanmarsch der Fransche troepen op Nijmegen volgde HEUCK het slechte voorbeeld van zoovele zijner stadgenooten, waaronder drie der vier predikanten en nam de vlucht. Waar hij heentrok is niet bekend; wellicht naar 's Gravenhage, waar hij althans in lateren tijd een huis bezat. Den 10^{en} Juni werd hij vervallen verklaard van zijn rang als hopman en gecasseerd.

Hoewel hij dus het krijgsgewoel door een overhaaste vlucht ontweken

was, schijnt zijn geest zich toch in dien tijd op martiaal gebied bezig gehouden te hebben. Den 26 Maart 1675 verzocht hij van de Landschap, bij request, waarin hij zich betitelt: „*inventeur van de gierbrugge tot Nijmegen*”, provinciaal octrooi en attache van een octrooi, hem verleend door de heeren H. M. M. De uitvinding bestond in „*een soort van bagagiekarren, voerende twee stukken geschuts, nevens al 'tgeene tot de artillerie specteert; en dan noy zeker affuit met twee wielen, waarop drie stukken kanon en een borstweer, schootvrij voor musket en karabijn, ieder door één paard in bequame wegen facyl te trecken.*”

De Landschap committeerde uit elk kwartier twee leden, om deze uitvinding te onderzoeken. Wat die commissie verrichtte en welk advies zij uitbracht is onbekend. Of HEUCK het octrooi verkreeg is ons evenmin overgeleverd.

In het volgende jaar was HEUCK weder in zijn vaderstad terug en wenschte de door den oorlog en daarop gevolgde occupatie der stad te niet gegane onderneming der glasblazerij weder op te vatten. Daartoe verzocht hij den 21^{en} Januari 1676 de toestemming van den raad, „*omt chrystall- of glashuys weer aen te vangen.*” Men verwees hem naar de provisoren van het Arme Gasthuis, in wier beheer het gebouw was overgegaan; doch zijn verzoek om accijns- en vrachtvrijheid voor hemzelf en „*compagnie vant selve huys*”, werd alvast afgeslagen. Van de glasblazerij schijnt niets gekomen te zijn.

HEUCKS levensdraad was dan ook weldra afgesponnen. Op den 5^{en} Dec. 1677 werd de procureur JOHAN ROUKENS geautoriseerd, om van wegen de stad „*de nalatenschap van den hopman Heuck zaliger te bespreken,*” voor wat hij bij slot van rekening nog schuldig bleef, wegens een huis in de Nieuwstraat, door hem van de stad gekocht. Ook andere schuldeischers kwamen opdagen, o. a. zekere ABRAHAM HARTMAN, die eenige goederen van HEUCK „*over jaar en dag in verwin*” had bezeten, welke hij nu wenschte te verkoopen, terwijl hij tevens voor een verschuldigde som van f 7000 beslag legde op twee huizen van HEUCK aan de Varkensmarkt, tegenwoordige Houtmarkt. De boedel werd door de erfgenamen aanvaard onder benefice van inventaris. Het moet een hopeloos verwarde aanlegenschap geweest zijn, zoodat een der curatoren den 10 Mei 1685 bedankte er zich verder mede in te laten. JOHAN ROUKENS, notaris en procureur, werd toen aangesteld, om de zaken verder te regelen en, zoover dit mogelijk was, de schuldeischers af te betalen.

Als erfgenamen van HEUCK worden genoemd de volgende spruiten uit zijn echtverbindtenis met CATHARINA BROUWERS: SUSANNA, gehuwd met JOHAN PALLADE; MARIA en EVA. Overleden waren een dochter GEERTRUID, die gehuwd was geweest met ARNOLD CRIJNEN, en een zoon JOACHIM, weduenaar van SUSANNA HACKERT of HACKAERT. Al deze kinderen waren geboren tusschen 1632 en 1669.

Na hetgeen boven werd medegedeeld, kan er wel geen redelijke twijfel bestaan, dat HEUCKS eenige aanspraak op de herinnering van het nageslacht bestaat in zijn uitvinding van de gierbrug. Dat was inderdaad een gelukkige vinding, en waaraan men sedert slechts weinig heeft kunnen verbeteren. Om een uitvinding te doen gelukken moeten drie factoren samenkomen: de scherpzinnigheid om haar te bedenken en de technische bekwaamheid om haar te verwezenlijken. Daarbij komt een derde, niet minder noodzakelijke vereischte, de behoefte die de maatschappij gevoelt aan het voortbrengsel. Ontbreekt deze, dan kan de uitvinding wel geboren worden, doch zij heeft geen levensvatbaarheid. In HEUCKS geval sprong de behoefte aan een verbeterde overtocht in het oog. Aan het door hem uitgedachte systeem heeft men sedert slechts weinig kunnen verbeteren. Zijn brug gierde aan een kabel rustende op eenige schuitjes, hoeveel is niet bekend. Op HENDRIK VELTMAN'S schilderij van 1669, op het raadhuis te Nijmegen, dat deze stad in vogelvlucht te aanschouwen geeft, ziet men er drie. Tot 1873 gierde de brug aan een ketting rustende op zeven bochtaken. In plaats daarvan kwam toen een onder water gespannen dwarskabel, waarmede de brug door middel van een toom verbonden werd, en zoo is het gebleven tot op den huidigen dag. Maar tal van gierbruggen over de geheele wereld, hebben het systeem van HEUCK onveranderd behouden. In Siberie b.v. vaart er een over een arm van de Jenissei, die daar 900 m. breed is; zij giert op niet minder dan dertien schuiten, en bestaat overigens, evenals onze „Zeldenrust”, uit twee samengekoppelde vaartuigen met een planken vloer overdekt.

JACOB KONINCK.

DOOR

P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

1) het voortreffelijk schilderij, dat het Museum-Boijmans bezit van dezen zeldzamen meester, schreef ik in den Catalogus van 1892 eene beknopte biografie, waarin gezegd wordt dat hij te Rotterdam was gehuwd met MARIA CRAMEREIJNS en dat zijn dochter ELISABETH gedoopt werd op den 13^{en} September 1639.

Later vond ik eene acte, welke bewijst dat hij zich niet dadelijk van Amsterdam naar Rotterdam heeft begeven, maar eerst naar Dordrecht, en met een ander daar trouwde. Nasporing op het Archief te Amsterdam, en eene mededeeling van den heer J. L. VAN DALEN uit het Archief te Dordrecht gaven verder het gewenschte licht.

In het Clepboek te Dordrecht staat:

„Actum per Campanam 30 December 1633... in den echten huwelijken „staet zullen vergaderen JACOB CONINCK van Amsterdam ter eenre ende MARIA „COTERMANS JANSdr. van Dordrecht ter andere zijde.” Op den kant staat aangeeteekend: „2^e gebod 6 Januari 1634, Opgehouden” (later doorgestreept) „3^e gebod 13 Dec. 1636.”

Oud-Holland 1902.

Ordinaris Register der huwelijksintekeningen te Amsterdam. Daar staat: „Den „7^e Januarij 1634” is „op d’acte van H. ROOSBOOM secrts tot Dort ingeteekent „JACOB CONINCK & MARIJA COTERMANS, sij woonende tot dort hij op de „Keijsergracht,” en hierbij in margine: „tweede gebodt wort opgehouden, also „vsz. vader verschijnen voor Dr. GRAEFF en SCHAEF verclaert geen kennisse te „hebben van dit huwelijck.” Het was dus AERT DE KONINCK, de juwelier die te Amsterdam woonde op de Keizersgracht 195, blijkens het kohier van den 200^{en} penning in 1631 (Uitg. Kon. Oudheidk. Gen. p. 23), of „op ’t eijnd van „de Keijzersgracht bij de Schans,” zooals gezegd wordt in de aanteekening van zijn begrafenis, die het huwelijk van JACOB stuitte. Mocht men meenen om de vermelding der Keizersgracht als woonplaats van JACOB dat hij nog te Amsterdam woonde, dan helpt ons terecht een andere opgaaf uit het Huwelijks Proclamatieboek van het stadhuis te Amsterdam. Daar wordt het huwelijk geproclameerd op „8 Januari 1634” van „JACOB KONINGH en MARIA COTERMANS JANSdr. *beijde* woonende tot Dordrecht.” Een aanteekening in margine herhaalt: „tweede gebodt is, door last van Commissⁿ. van de huwelijcke saecken opgehouden den „14^{en} Januarij 1634.”

Na ongeveer drie jaren onder de geboden te hebben gestaan, had de echtverbintenis op 13 December 1636 plaats. Twee maanden daarna was de vrouw reeds overleden. Op 10 Febr. 1637 stierf zij te Rotterdam, waarheen zij met haar man waarschijnlijk korten tijd te voren was verhuisd, en in de week van 21 tot 28 Februari 1637 werd in de St. Pieterskerk begraven „JACOB CONINX „vrouw”, terwijl voor de begrafenis werd betaald *f* 14 — 9. (Rek. v. Kerkmrs.). Op den 3^{en} December van dat jaar werden „ANDRIES LE ROIJ, deurwaarder „van den Hove van Hollant, ende JOHAN COOL, nots. publ. & procureur geordineert voochden over ’t weeskindt van MARIA COTERMANS, daer vader af is „JACOB DE CONINCK, schilder” (Voogdijboek IV). Reeds den volgenden dag werd ter Weeskamer ingediend de „Inventaris van alle de goederen enz., toebehoorende JACOBUS DE CONING, schilder, woonende alhier tot Rotterdam, ende „MARITGE COTERMANS, zijn huijsvrouw za., ged. overleden den 10 Febr. A^o 1637”, ter presentie van de voogden.

De inventaris (Inventarisboek der Weeskamer, Reg. 000 f. 244—248) luidt:

Inschulden.

De voorn. JACOB DE CONING competeert van zijn vader AERT DE CONING, coopman tot Amsterdam, over zijn moederl. erfvenisse volgend zijn moeders testament de somme van 2000 gld. van 40 g. & 7 gld.

Winckelwaeren.

Kousen, 't Bedragh is ter somme van 213 — 15 — 4, dewelcke bij CATHERINA COTERMANS, zuster vande voors. MARIA COTERMANS, aengenomen zijn op reeckening van tgene haer vanden boel competeert.

Andere meubelen enz.

Vrouwekleeren, lijnwaed, huisraed. Alle welcke meubelen door PR. CLEMENTS vendumr. deser stede getaxeert bedragen tsaem 175 gld. volg. de acte van prisatie, bij de voorn. CATHERINA COTERMANS in minderinge van tgeen haer vanden boedel competeert aengenomen zijnde voor de voors. prisatie.

Cleederen van Jacob de Coninck.

Een mantel, Een paer slechte boxen & rocken, Een hoet, een paar cousen. Een paer schoenen.

Uijtschulden daermede de boedel is belast.

Aen kooplieden in Engeland 153 gld. 12 st.

„ CATHERINA COTERMANS tot Dordrecht van geleverde winckelwaeren 448 gld. 10 st. 12. Daerop zij genoten heeft als boven 213 gld. 15 st. 4 p. ende 175 gld.

Aen deselve voor onderhout vant kindt 19 gld. 7 st.

„ APOLONIA COTERMANS volg. haer reeckening 91 gld.

„ CORNELIA COTERMANS compt over reeckening 32 gld.

„ HAVECK JANSSEN ten tijde van 't overlijden van MARIA COTERMANS 10 gld. 11 st.

Verder kosten van begrafenis, en:

Over verscheijde reijssse tot Amsterdam te eijtschen nopens de moederl. bewijs van den voors. JACOB DE CONINCK 18 gld.

De notaris voor tmaecken vanden inventaris 4 gld. 12.

Blijkens dezen inventaris had JACOB KONINCK in 1637 den leeftijd nog niet bereikt, waarop zijn aandeel in de nalatenschap zijner moeder moest uitgekeerd worden. Waarschijnlijk was hij getrouwd in de hoop die 2000 gulden spoedig te ontvangen. Terwijl hij schilderde, had zijn vrouw een kousenwinkel opgezet, geholpen door haar zusters. En 't eind van 't lied was meer schuld dan goed. Nergens blijkt of en hoe die schuld werd vereffend. Wel passeerde notaris G. VAN DER HOUDT (prot. f. 17) op 20 Juni 1638 eene acte, waarbij „JACOB DE CONINCK, burger alhier, machtigt notaris JOHAN COOL om voor hem „te innen wat hem competeert uit de nalatenschap van JAN JACOBS COTERMANS „en TANNEKE CARELS.” Op 25 Maart 1639 huurt „JACOB DE CONINCK, schilder,

„van JACOB JACOBSZ. een huis op de Meent voor twee jaren, van 1 Mei af à „26 pond Vlaamsch” (Not. JOH. COOL, Prot. II f 5^r). Of hij dit deed op het bericht van het overlijden van zijn vader, die 28 Maart (niet Mei zooals DE VRIES had opgeteekend, O. Holl. I p. 307) 1639 werd begraven in de Westerkerk? Of wel omdat hij zijn 19jarigen broeder PHILIPS verwachtte, die in Juni 1639 bij hem in de leer kwam? Of omdat hij weder wilde trouwen?

Er waren te Rotterdam verscheidene JACOB CONINCK of DE CONINCK. Een die met MARIA CRAMEREIJNS was getrouwd; een JACOB CONINCK van Amsterdam, weduwnaar, die 13 December 1637 trouwde met BARBARA MUIJSHOUT J. Dr.; een JACOB DE CONINCK, wedr., van Amsterdam, wonende alhier, die 18 December 1639 huwde met JANNETJE CORNELIS, J. Dr., van Rotterdam. Was onze JACOB een van deze gelukkigen? Het antwoord op die vraag wordt nog bemoeilijkt door de ongelijke spelling van den naam, niet alleen door anderen, ook door den schilder zelt. De machtiging van 20 Juni 1638 teekent hij:

Jacob Coninck

en de acte van 25 Maart 1639:

Jacob de Coninck

Daar het minder waarschijnlijk is dat de voogden van PHILIPS dezen bij JACOB in huis zullen gegeven hebben als hij ongehuwd bleef, zou ik er toe neigen aan te nemen dat de stadstrouw van 18 December 1639 hem betreft. Dit huwelijk heeft echter ook niet lang geduurd, want in de week van 1—10 December 1644 vermeldt het register van overledenen „JANNETJE CORNS, de man „JACOB DE CONINCK, aen de Raembrugge”. Indien deze onze schilder is, zou hij van de Meent verhuisd zijn.

PHILIPS KONINCK bleef maar anderhalf jaar bij zijn broeder, daar hij trouwde op 1 Januari 1641, toen hij amper 20 jaren oud was.

In Oud-Holland, D. I p. 305 wordt vermeld de verkoop van een huis op de Westzijde van de Keizersgracht, waarbij JACOB KONINCK betrokken was.

Het schijnt mij wenschelijk nog eene andere acte (Register Weeskamer no. 24 f 211^v) medetedeelen, luidend:

„Den 23 Martij 1640 heeft JACOB VALKENIER opgebracht:

„3800 gulden aen gelden gheleijt In de lade ten behoeve van de kinderen „ende erfgenamen van AERT KONINGH Juwelier ende zijn huijsvrouwe, daeronder „zijn twee onmondighe als PHILIPS *out 20 jaren* ende DANIEL *out 22 jaren*, de voors. „penn. zijn gearresteert.” In margine staat, dat die *f* 3800 aan de voogden zijn overhandigd en daarvoor een Obligatie van *f* 4000 op 't land van Holland is gekocht.

„de voorsz. twee onmondighe kinderen competeeren een derde part van „een huijs ende erve staende op de Westzijde van de Keijzersgraft.

„noch $\frac{1}{3}$ van twee cleijne huijsgens achter 't voorsz. huijs staende op de „Princegraft neffens malcander.

„noch $\frac{1}{3}$ van een huijs ende erve staende aen Oostzijde van de Keijzersgraft noch diversche cleijne stucxkens landt gelegen tot Schellinghwou in „Waterlandt.

„Een Obligatie van 4000 gul. houdende op 't gemeene landt van Hollant „dato den 24 April 1640 in de lade geleydt.” In margine staat hierbij „dese „obligatie van 4000 gld. competeert PHILIPS ende DANIEL alleen toe. Is gelicht, „als hieronder geschreven.

„Den 19 februari 1641 heeft PHILIPS CONINCK gehuwt zijnde bekent van „JACOB VALKENIER ende DAVID DE MOOR, de voochden, ontfangen te hebben de „somma van vijftien hondert gulden ende dat op rekeninge van de portie zijner „voorsz. goederen.

„Den 19 Julij 1641 heeft DANIEL DE CONINCK bekent van JACOB VALKENIER „ontfange te hebben pro resto op de rekeninge op huijden alhier aen WeesMrs. „gedaen veerthien hondert vijftien gulden ende 14 penn.

„den 14 August. 1641 is de voorsz. obligatie van vier duijsent gulden „behandigt de voorsz. DANIEL ende PHILIPS DE CONINCK, als hun te samen „toecomende. In pres. van DAVID DE MOOR, haren gewese voicht met JACOB „VALKENIER, dewelcke zijl. DANIEL ende PHILIPS van de administratie hunner „goederen bedancken” enz.

De in Oud-Holland vermelde kwijschelding van JACOB KONINCK op 9 September 1641 luidt: „voor ons gecompereerd sijn JACOB CONINGH, schilder, „woont tot Rotterdam, & DAVID CONINGH, Ende geliede vercoft opgedragen „ende quijtgescholden te hebben MAILLAERT BREST een derde part van een huijs „ende erve, staende ende gelegen aende Westzijde van de Keijzersgraft belent d'eersame JORIS JORISZ. BACKER, jegenwoordig schepen deser stede, aende Noort- „zijde, ende HENDRICK PIETERSZ. BROECK, Roedrager derselver stede, aende „Zuijt-zijde”...

Nu nog een paar aantekeningen uit Rotterdamsche registers, deels misschien, deels stellig betrekking hebbende op den schilder.

1643, 2 Nov. is bij den notaris JOHAN COOL, met wien hij reeds in 1637 in betrekking stond, getuige: JACOB DE CONINCK, burger. (JOH. COOL, Prot. If 560).

1644, 12—19 November: JACOB KONINCKX kint in de kerk f 7—3 (Reg. v. overl.)

1644, 1—10 December begraven JANNETJE CORNS de man JACOB DE CONINCK, aen Raembrugge (dito.)

1645, 26 Mei. Inventaris van MATTHIJS MATTHIJSSSEN, schoenmaecker; onder de incomende schulden: „JACOB DE CONINCK, schilder, voor schoenen f 4—16.”

Uit het bovenstaande blijkt dat JACOB KONINCK, nog minderjarig, uit Amsterdam naar Dordrecht ging, op zijn laatst genomen in 1633, en drie jaren later naar Rotterdam verhuisde, waar hij ruim tien jaren bleef. Voorspoed schijnt hij als kunstenaar in beide steden niet gevonden te hebben. De drie teekeningen ¹⁾ en de schilderij in het Museum-Boijmans bewijzen dat hij zich wijdde aan het landschap. De in Oud-Holland medegedeelde acte van Februari 1651 toont dat hij ook portretten schilderde. Zijn landschappen getuigen van verwantschap met REMBRANDT, gelijk het werk van den Dordtschen schilder BENJAMIN CUIJP, die in 1612 geboren werd. Waaruit die verwantschap te verklaren? Dát behoort nog tot de raadsels, zoo als er nog meer worden aangeboden door zijn later leven en de zeldzaamheid van zijn kunst.

Van Rotterdam verhuisde JACOB KONINCK naar Den Haag. Een aldaar op 2 Mei 1647 verleden acte (O. H. I. 307) noemt hem „woonende alhier in 's Gravenhage,” en in 1648 hertrouwde hij er met SUSANNA DALBENIJ, weduwe van JOB HACKAERT ²⁾. Nog geen drie jaren later huurde zijn vrouw een huis en op den 18^{en} Augustus 1651 werd in zijn afwezigheid een inventaris van de hem toebehoorende goederen gemaakt. Waarschijnlijk had hij dus Den Haag voor goed verlaten, hoewel hem daar een zoon geboren was, ook JACOB geheeten, die ook schilder werd en die, gelijk hij, naar Denemarken en Noorwegen trok.

Dat hij in Juni 1690 te Kopenhagen was, het werd bewezen door de acte medegedeeld in Oud-Holland I bl. 306. Wat zooeven gezegd werd van zijn zoon, het blijkt uit hetgeen ANDREAS AUBERT mededeelde in het *Morgenblad* van Christiania, dd. 19 Juni 1901, door den heer E. W. MOES welwillend mij ter hand gesteld. AUBERT vond op een tentoonstelling te Kopenhagen een miniatuurportret, dat op de achterzij geteekend was: JAC. CONING, *fecit Actatis*

¹⁾ Een der 4 teekeningen, die op zijn naam stonden, is van JAN LIEVENS.

²⁾ De inschrijving luidt: „26 Juli 1648 in ondertrouw JACQUES DE CONINGH, schilder, wedr., v. „Amsterdam, met SUSANNA DALBENY, wed^o. van wijlen JOB HACKAERT, beide wonende alhier”. Raadhuis en in de Grootte en de Kleine kerk; geboden geregeld gegaan.

suae 65 *Copen(hagen)* 1713, en het eigendom was van den Deenschen landschap-schilder HARALD FOSS. AUBERT twijfelt er niet aan, dat het een zelfportret is om het opschrift, de physionomie en de kleding. Ook twijfelt hij niet aan de echtheid van het opschrift, daar de plaatsing op de achterzijde en het schrift zijn zóó als die voorkomen op portretten van dezen JACOB KONINCK in het Nationaal Museum. En terecht besluit hij uit een en ander, dat deze JACOB KONINCK, die in 1713 oud was 65 jaren, moet geboren zijn in 1647/8. De heer SERVAAS VAN ROIJEN berichtte dat in de doopboeken de doop van dit kind niet voorkomt. Waarschijnlijk bleef het ongedoopt.

AUBERT noemt verder als werk van JACOB KONINCK Jr. een paar landschapjes, en een reeds door KARL MADSEN vermelde teekening in het op de Koninklijke bibliotheek berustend album van den landschapschilder NICOLAUS CHRISTIAN MORITZ uit Sleeswijk. Dit blad is onderteekend: „*Christiania* 18de *Julii* 1705, JACOB KONIG”, en AUBERT wil nu concluderen dat JACOB KONINCK Jr. eerst Noorwegen heeft bezocht en daarna Denemarken. De Jagermeester SCHOLLER bij Magaard bezit een mansportret, door JACOB KONINCK geschilderd te Christiania in 1699. Dit bevestigt hem in de meening, dat deze schilder reeds in 1698 in Noorwegen was.

Moeilijk kan men AUBERT gelijk geven als hij zegt, dat deze feiten CARL MADSEN wel in staat zullen stellen „een eind te maken aan het misverstand der „Hollandsche kunsthistorici, die JACOB KONINCK een broeder van PHILIPS KONINCK „noemen, en zijn geboortejaar op 't laatst in 1616 zetten.” Veeleer bewijzen de door hem genoemde feiten de juistheid van het reeds hier gerezen vermoeden, dat er twee schilders JACOB KONINCK zijn geweest, vader en zoon, die beiden naar het Noorden trokken, en als wij iets aan CARL MADSEN mochten verzoeken, dan zou het zijn: 1o. de op beider naam staande schilderijen te onderzoeken en aan ieder van hen de zijne aan te wijzen; 2o. op te sporen, wanneer beiden in Denemarken of Noorwegen zijn gekomen, en wanneer en waar zij gestorven zijn.

DE OPROERIGE BEWEGINGEN DER KANONNIERS TE AMSTERDAM IN 1796.¹⁾

DOOR

H. I T A L I E.

MEN schreef 1796 en vergat niet, in officiële stukken, van welken aard en van hoe geringe beteekenis ook, achter het jaartal te voegen: „*het tweede jaar der Bataafsche vrijheid.*” Het was eene politieke geloofsbelijdenis, een merk van onvervalschte gemeenebestgezindheid, waaronder men verstond: tegenstander te zijn van alle „erfelijk stadhouderlijk of aristocratisch bestuur” en voorstander van de volkssouvereiniteit; een bewijs eindelijk, dat men hoogelijk waardeerde de

---

1) Eij het samenstellen van dit opstel is van de volgende bronnen gebruik gemaakt:
C. L. VITRINGA, Staatk. Geschied. der Bat. Republiek.
C. VAN DER AA, Geschiedenis van den Oorlog enz.
Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken.
Handelingen van het Comité Révolutionair te Amsterdam.
Handelingen van de Municipaliteit der stad Amsterdam met Bijlagen.
Dagblad van den Raad der gemeente Amsterdam 1796 met Bijlagen.
Notulen van het Committé van Justitie te Amsterdam (onuitgegeven).
Notulen van het Committé van Waakzaamheid te Amsterdam (onuitgegeven).
Decreeten van de Vergadering van het Provinciaal Bestuur van Holland.
C. ROGGE, Tafereel van de Geschiedenis der Jongste Omwenteling 1796.
id. Geschiedenis der Staatsregeling voor het Bataafsche Volk 1799.
Vervolg op WAGENAAR, Geschiedenis van Nederland.
Dagverhaal van het verhandelde in de Nationale Vergadering.

vrijheid, die men in en door de Bataafsche Republiek genoot. En die waardeering had hare goede gronden. Sedert 1787 toch, toen de strijd tusschen de Patriotten en de stadhouderlijke partij ten voordeele der laatste beslist was, zuchtten de burgers onder het juk van een waarlijk tiranniek bestuur, dat naar het scheen geen hooger doel kende, dan zich zelf met den stralenkrans van onfeilbaarheid te sieren en met souvereine minachting neer te zien op zijne medeburgers, als waren dezen niet anders dan een troep lijfeigenen, die al tevreden moesten zijn, dat het den hoogen heeren behaagde, hen wèl te willen regeeren. Dat er bij dien stand van zaken geen sprake was van politieke rechten der burgers, spreekt van zelf. Wat de regeering, wat regenten, of hoe de verschillende machthebbers ook heetten, goedvonden te decreteeren, moest onvoorwaardelijk worden opgevolgd. Bezwaren er tegen in te brengen, zich in ongunstigen zin er over uit te laten, gold als hoogverraad. Zware geldboeten, lijfstraffen, pijnbank, verbanning, verbeurdverklaring van goederen, ja zelfs galg en rad bedreigden elk, die het waagde, in woord of geschrift, zij het ook in een aan de eischen der betamelijkheid beantwoordend bezwaarschrift, zich tegen hen, die het heft in handen hadden, te verzetten. Het was een bange tijd voor het volk.

Toen kwam de omwenteling van 1795. Het knellende juk der tirannie werd afgeworpen; de bestuurders en regenten, die de burgers zoo lang gekweld en onderdrukt hadden, werden aan den dijk gezet; alle menschen gelijkgerechtigd verklaard; het volk tot souverein verheven met het recht, zelf de personen te kiezen, door wie het geregeerd wenschte te worden.

Toch was er ondanks dit alles nog zeer veel, dat van treurigen, van hoogst bedenkelijken aard was. De naweeën van het verlossingswerk lieten zich op hevige wijze gevoelen: de schatkist was ledig, de schuldenlast drukkend; handel en zeevaart, de hoofdbestaansmiddelen, stonden stil; de nijverheid gaf nauwelijks een teeken van leven; de landelijke bevolking der streken, waar de bevrijdingsoorlog gevoerd was, was in armoede gedompeld; van de draagkracht der bezittende klasse, wier vermogen toch reeds zoozeer geslonken was, werd het uiterste gevegd; de Fransche troepen, die gevoed, gekleed en van alle krijgsbenoodigdheden voorzien moesten worden, verslonden schatten gelds; wat eindelijk de politiek betreft, was de in naam vrije Bataafsche Republiek feitelijk afhankelijk van de met haar verbonden Fransche Republiek.

Al de donkere tinten van dit tafereel werden echter overstemd door het schitterlicht der burgerlijke vrijheid. Het volk gevoelde zich als van eene beklemming verlost; de geest hernam zijne veerkracht, het gemoed jubelde op in een gevoel van levenslust en voldaanheid; de zorgen van het oogenblik werden niet geteld; de toekomst vertoonde zich in een apotheose van goudglanzend zonlicht.

Merkwaardiger- en gelukkigerwijze was de omwenteling zonder het vergieten van burgerbloed, ja zelfs zonder hevige en verderfelijke schokken tot stand gekomen. In nagenoeg alle gemeenten waren de oude regenten op het verzoek der omwentelingsgezinden vrijwillig afgetreden en werd hun bescherming van lijf en goederen verzekerd. Op dezelfde wijze ging ook het bestuur der provinciën in andere handen over. Tegelijkertijd werden tal van personen, die aanzienlijke posten bekleedden, daarvan ontzet, wanneer zij bekend stonden als besliste aanhangers van het vorige bewind of als zij rechtstreeks ofte wel zijdelings hadden medegewerkt tot de onderdrukking en vervolging der Patriotten in het pas afgesloten tijdperk, of als zij het binnentrekken der Franschen in ons land hadden trachten te verhinderen. Deze allen berustten zonder verzet in dien maatregel, in het besef dat zij, tot de onderliggende partij behoorende, zich dien moesten laten welgevalen. Wat de ambtenaren van minderen rang betreft, zij werden, „voor zoover zij zich niet aan wandaden hadden schuldig gemaakt, die onder iederen regeeringsvorm strafwaardig zijn”, nagenoeg allen in hunne betrekkingen gehandhaafd, of omdat hun werkkring van zoo ondergeschikten aard was, dat hun aanblijven geen gevaar voor eene tegenomwenteling hunnerzijds opleverde, of omdat zij vooreerst niet goed als ambtenaren gemist konden worden. Het zou zeer zeker een onberaden stap zijn geweest, hen allen tegelijkertijd te ontslaan en te doen vervangen door lieden, wien het aan kennis en ervaring in zake hun nieuwen werkkring ontbrak; er zou eene verwarring zijn ontstaan, die tot de schromelijkste gevolgen had kunnen leiden. Daarom, al waren velen dier ambtenaren den vorigen regeeringsvorm nog toegedaan, liet men hen toch hunne posten behouden, als zij zich slechts „trouw, eerlijk en onderworpen” gedroegen.

Deze gematigdheid jegens gewezen „Oranje-ambtenaren”, zooals men hen placht te noemen, viel gansch niet in den smaak van een groot deel der burgerij. De meest hartstochtelijke Patriotten onder hen achtten het eene schande, dat men zich van ambtenaren bediende, die de tegenwoordige orde van zaken vijandig gezind waren, en drongen er uit dien hoofde op aan, dat zij allen, zonder uitzondering, ontslagen zouden worden. Hierbij kwam nog, dat sommigen dier ambtenaren zich er op lieten voorstaan, dat men hunne hulp of voorlichting niet kon ontberen. Zulk eene aanmatiging mocht toch niet geduld worden.

Er waren echter ook burgers, die behalve om politieke redenen, ook nog om beweegredenen van particulieren aard met de tegenstanders der „Oranje-ambtenaren” instemden. Het waren degenen, die, tengevolge van de ongunstige tijdsomstandigheden aan lager wal geraakt, hun geldelijke zaken door een ambtenaarsbetrekking hoopten te verbeteren. Inzonderheid was dit het geval met velen, wien om politieke redenen door de vorige regeering het verder verblijf in

het land was ontzegd, of die, om zich aan eene vervolging te onttrekken, vrijwillig in ballingschap waren gegaan. De velerlei ontberingen en de ellende, die zij daar, van hunne dierbare betrekkingen verwijderd, hadden moeten verduren hadden reeds hun gemoed jegens de stadhoudelijke partij verbitterd. Hoe moet het hun dan te moede zijn geweest, toen zij, in het vaderland teruggekeerd, ontwaarden, dat hunne zaken verlopen waren, of dat de posten, vroeger door hèn bekleed, thans in handen waren van personen, die zich slaafsche dienaren van het gehate vroegere gouvernement hadden betoond en als zoodanig wellicht tot hünne vervolging hadden medegewerkt. Waarlijk zij hadden de zachtmoedigheid van engelen moeten bezitten, als zij in zulke omstandigheden hunne ziel in lijdzaamheid hadden bezeten.

Zoo waren er dan onnoemelijk velen in den lande, die de gematigdheid der regeerende personen afkeurden. Hun gevoelen vond aanhang en steun bij de talrijke clubs, volkssociëteiten en wijkvergaderingen, alsmede bij de meerderheid der gewapende burgerwacht. Deze allen drongen er onophoudelijk en met den meesten klem bij de stedelijke en provinciale besturen op aan, dat allen, die „als aanklevers van het vorige bestuur” bekend stonden, uit hunne functiën, van welchen aard deze ook waren, ontslagen zouden worden, en vervangen door personen, „die de achting van een vrij volk verdienden.” Ja zij gingen nog verder en verlangden niets minder dan dat alle leden van het vorige gouvernement en „andere suspecte personen” gearresteerd en ter verantwoording geroepen moesten worden.

Over het algemeen waren echter noch de provinciale-, noch de stedelijke regeeringen gencigd, aan deze eischen, die zij onbillijk, onrechtvaardig en onbarmhartig vonden, gevolg te geven. Dit had tengevolge, dat er in verschillende gemeenten oproerige bewegingen ontstonden. Waar de oproerlingen in de meerderheid waren, wisten zij menigmaal hün zin door te drijven en waren de gemeentebesturen genoodzaakt, de „Oranje-ambtenaren” te ontslaan. Meestal echter werden de bewegingen door tusschenkomst van het betrokken provinciaal bestuur of met de hulp van Fransche soldaten, voor wie de menigte groot ontzag koesterde, gestild.

Te Amsterdam, waartoe wij ons thans bepalen zullen, hadden meer dan elders dergelijke oproerige bewegingen plaats. Hier deed zich bovendien de eigenaardigheid voor, dat de voornaamste roervinken tot de kanonniërs der stedelijke artillerie behoorden. Waarom juist zij zich op den voorgrond stelden, is niet recht duidelijk. Zij hebben zich berucht gemaakt, doordien velen van hen de leus „Remotie der Oranje-ambtenaren” misbruikten als een vrijbrief, om allerlei uitspattingen en gewelddadigheden te plegen. Hierbij ontzagen zij niets en niemand en spotten zelfs met de bevelen hunner meerderen. Menigmaal drongen

zij de huizen van rustige burgers binnen en mishandelden hen. Zoo werd o. a. den 5 November 1795 de wijnhandelaar WESSEL SCHARFF zoodanig mishandeld, dat hij 18 dagen later aan de gevolgen overleed. Den 15 September van hetzelfde jaar drongen zij het stadhuis binnen en bedreigden de aldaar vergaderde raadsleden. En toen er een paar dagen daarna eene proclamatie van den raad verscheen, om de gemoederen te stillen, werd zij op verschillende plaatsen van de muren afgescheurd. In den nacht van 4 op 5 November daaropvolgende maakten zij zich meester van de sleutels der poorten en boomen. Drie dagen later herhaalde zich hetzelfde tooneel. Toen echter 59 van de 60 wijkvergaderingen het gedrag der oproerlingen afkeurden, begonnen dezen te bedaren en keerde de rust voorloopig terug.

Inmiddels was het Provinciaal Bestuur van Holland, verontrust over de te Amsterdam en elders voorkomende woelingen, tot het inzicht gekomen, dat er iets moest gedaan worden, om aan den volkswensch tegemoet te komen. Bij decreet van den 12 November '95 gelastte het aan alle gemeentebesturen, eene commissie te benoemen, die eene lijst moest opmaken zoowel van lands- als van stadsambtenaren, van wie het bewezen zou kunnen worden, dat zij zich schuldig hadden gemaakt aan de plundering of onderdrukking hunner medeburgers ten behoeve der voormalige regeering, of hadden medegewerkt tot hunne afzetting of vervolging. Dusdanige stadsambtenaren moesten door de gemeentebesturen ontslagen worden, terwijl met de landsambtenaren door het Provinciaal Bestuur naar bevind van zaken zou worden gehandeld. Verschillende gemeentebesturen, waaronder ook dat van Amsterdam, stoorden zich aan dit decreet niet, omdat zij er in zagen eene inbreuk op het stedelijk gezag en op dit punt waren zij zeer kitteloorig. Het gold hier stedelijke ambtenaren, door de stad zelve aangesteld, en nu waren de vroede mannen van oordeel, dat het Provinciaal Bestuur geen recht had, zich met het al of niet aanblijven van dergelijke geëmployeerden te bemoeien. Zoodoende bleef alles zooals het was en smeulde het misnoegen der burgers voort.

Toen nu het voorjaar van 1796 gekomen was en te Amsterdam de burgers in de zoogenaamde grondvergaderingen verschenen, om daar kiezers te benoemen, die leden voor de Nationale Vergadering ¹⁾ moesten kiezen, bleek het, dat van de Oranje-gezinde ambtenaren niet één was opgekomen, om het stemrecht uit te oefenen. Doch niet alleen zij, maar ook tal van ambtelooze burgers hadden door hunne afwezigheid geschitterd. Dit baarde opzien en werd met niet weinig ergernis in de wijkvergaderingen besproken. Men hield het daar algemeen voor

---

1) De Nationale Vergadering kwam den 1 Maart 1796 voor het eerst te 's-Gravenhage bijeen.

eene uitgemaakte zaak, dat de afwezigheid dier velen aan politieke beweegredenen moest worden toegeschreven, en het resultaat der besprekingen was, dat er in Maart '96 door de „algemeene Vergadering der wijkvergaderingen”¹⁾ een adres aan den gemeenteraad werd gericht, houdende het verzoek, dat de Raad alle burgers, die niet in de grondvergaderingen opgekomen waren, „als vijanden des vaderlands en gevaarlijke leden der burgerlijke maatschappij verklaren en hen, indien zij eenig stedelijk ambt bekleedden, daaruit ontslaan zou”.

De Raad vroeg advies op dit verzoek bij het Provinciaal Bestuur, en vermits ook in andere gemeenten verzoekschriften van denzelfden aard als te Amsterdam waren ingediend, vond het Provinciaal Bestuur hierin aanleiding om in dato 5 April tot alle gemeentebesturen een decreet te richten, waarin hun werd aangeschreven, van alle ambtcnaren, die geen wettige grond- of wijkvergadering hadden bijgewoond af te vorderen de navolgende belofte:

„Ik beloove onderwerping aan zoodanige Regeeringsvorm, welke gegrond op de oppermacht des Volks, thans provisioneel bestaat en in het vervolg finaal zal worden daargesteld; en nimmer met woorden of daaden te zullen medewerken ter herstelling van het vernietigd Aristocratisch en Erfstadhouderlijk Bestuur.”

Wie dit niet onderteevende, moest ontslagen worden. Ook ditmaal was de Raad ongenegen aan het decreet gevolg te geven. Het werd voorloopig „in overweging genomen,” wat zooveel beteekende als in den doofpot gestopt. Deze handelwijze gctuigde zeker niet van staatsmanswijsheid na de gemanifeesterde denkwijze van een overgroot gedeelte der burgerij en het daaraan tegemoetkomende decreet. De nadeelige gevolgen bleven dan ook niet uit. Weldra toch ontstonden er op nieuw oproerige bewegingen, die de vorige in omvang en duur overtroffen. Ook hierbij waren het de kanonniers, die de eerste rol speelden. Door hun onbeschaamd en gewelddadig optreden brachten zij niet alleen de stad in staat van anarchie, maar verwekten zij zelfs beroering in de Nationale Vergadering. Hoe zich dit alles in bijzonderheden toedroeg, zal in de volgende bladzijden verhaald worden.

Vooraf echter het een en ander aangaande de organisatie der stedelijke regeering en hetgeen daarmede in verband stond. Een vaste wet, naar welke steden en dorpen geregeerd moesten worden, bestond er niet; iedere gemeente had het recht, deze aangelegenheid naar goedvinden te regelen. Het was echter regel, dat het bestuur werd uitgeoefend door den „Raad der gemeente,” in den

1) De „algemeene Vergadering der wijkvergaderingen” bestond uit afgevaardigden van al de 69 wijkvergaderingen.

revolutie-tijd veelal „municipaliteit” geheeten. Te Amsterdam bestond in den tijd, waarover onze geschiedenis handelt, de gemeenteraad uit 60 leden. Zij hadden de bevoegdheid, wetten voor de gemeente vast te stellen en de wijze van uitvoering te bepalen. Zij kozen uit hun midden een President en een vice-President, die telkens na 14 dagen moesten aftreden, doch onmiddellijk herkiesbaar waren. De President was tevens Burgemeester. Hij was de hoogste autoriteit in de gemeente en belast met de ten uitvoerlegging van de wetten en besluiten van den Raad. In deze kwaliteit heette hij Gouverneur.

De bijzondere takken van dienst waren opgedragen aan 5 verschillende committés, t. w. 1°. dat van algemeene Waakzaamheid, 2°. dat van Justitie, 3°. dat van Koophandel en Zeevaart, 4°. dat van Finantiën, 5°. dat van algemeen Welzijn.

Het *Comité van algemeene Waakzaamheid*, uit 15 leden bestaande, had ten taak „de handhaving van de algemeene rust, orde en veiligheid” binnen de stad en hare jurisdictie, en voorts het waken tegen allen „toeleg tot verraderij mouterij, seditie, of oproer.” Het had het recht, zoo noodig de hulp in te roepen van de gewapende burgerwacht of van de militairen. Het hield zijne vergaderingen in het „huis der gemeente” of stadhuis, thans het paleis van H. M. de Koningin op den Dam, welk plein toen ter tijd ook „Revolutieplein” werd genoemd. Aan het hoofd van het Comité stond de Maire, die in rang nagenoeg gelijk stond met onzen hoofdcommissaris van politie. Hij werd door den Raad benoemd. Aan hem was in het bijzonder de zorg voor de politie opgedragen in overleg met of volgens de besluiten van het Comité. Onder zijn bevel stonden de verschillende beambten der politie, zooals „suppoosten, onderschouten, boden, dienders” enz. Hij had het toezicht op de tapperijen en de zoogenaamde nacht- of drankhuizen. Hoogstwaarschijnlijk was hij ook de chef van de nachtpolitie, zijnde een corps van nachtwachts, waarbij ook de rangen van kapitein en sergeant bestonden.

Het *Comité van Justitie*, uit 7 leden bestaande, was de stedelijke rechtbank en tevens het bureau van den burgerlijken stand. Het sprak recht in den naam van het „Volk van Holland”. Zijne leden werden door den Raad benoemd. Als officier van justitie, dus als openbaar aanklager, fungeerde de Procureur der gemeente, toenmaals Mr. M. C. VAN HALL. Ook deze werd door den Raad benoemd.

De overige comité's behoeven hier niet besproken te worden. De leden van den Raad verdeelden de functiën der verschillende comité's onder elkaar, uitgezonderd die van het Comité van Justitie, dat uit personen buiten den Raad bestond.

Voor de handhaving der algemeene orde en rust en zoo noodig voor de

verdediging des vaderlands diende de gewapende burgerwacht, zijnde nagenoeg hetzelfde als onze schutterij. Zij droeg ook den naam van „onbezoldigde Nationale Garde”, in tegenstelling met de bezoldigde militie of de troepen van den staat. Zij speelt in ons verhaal eene hoofdrol en moet daarom eenigszins uitvoerig besproken worden. Tot de gewapende burgerwacht behoorden volgens besluit van den Raad alle manlijke ingezetenen van 18 tot 55 jaar, die niet bij de „generale loting” hadden vrijgeloot of om redenen van gezondheid waren vrijgesteld. Bij het in dienst treden moesten zij den volgenden zonderlingen eed, vastgesteld bij decreet van 8 Febr. 1796, afleggen:

„Het volk is in de maatschappij oppermachtig: alle erfelijke gezag is onwettig: de wetten alleen gebieden: ik onderwerp mij aan dezelve: deze is mijne gelofte: God hoore mij!”

De bepaling, dat zelfs burgers van betrekkelijk hoogen leeftijd voor den dienst konden worden opgeroepen, verwekte onder alle rangen der burgerij groote ontevredenheid. Ook de officieren keurden haar af. Die ontevredenheid was oorzaak, dat zeer velen zich onder een of ander voorwendsel aan den dienstplicht onttrokken. Meestal bestond dit in eedsweigering. „Het was zelfs eene leus geworden onder degenen, welke van de wapening verschoond wilden blijven, dat zij den eed weigerden af te leggen”. „Zij belachten de officieren, die hen er toe opriepen”. Anderen legden hem „met excepties of onder reserve” af en vonden hierin een middel, om naar eigen goedvinden al of niet de bevelen hunner meerderen te gehoorzamen. Weer anderen, die „huns ondanks geënrolleerd” waren, maakten het den officieren op allerlei wijzen lastig. Dat er onder dussdanige omstandigheden van geen discipline sprake kon zijn, ligt voor de hand. Wel bestond er een Reglement op de discipline, maar de toepassing er van ontmoette allerlei zwaarigheden.

Het kwam dikwijls voor, dat schutters, die tot arrest veroordeeld waren, dit schonden of eenvoudig weigerden, zich aan de hun opgelegde straf te onderwerpen. Dezelfde verschijnselen van insubordinatie kwamen in veel gemeenten voor.

Als een staaltje van verregaande schending der discipline en tevens van den geringen eerbied voor het openbaar gezag is het volgende karakteristiek. Toen de Raad in Maart '96 de herziening van „de algemeene wetten betreffende de stedelijke krijgstucht” enz. ter hand nam, werd dit door veel schutters opzettelijk zóó uitgelegd, dat tijdens de herziening, die wetten buiten werking waren gesteld. Daarom vond de Raad het noodig, bedoelde wetten te laten herdrukken en bij Publicatie van 2 April bekend te maken, dat zij van kracht bleven tot na de herziening; desniettemin zonden sommige schutters adressen aan den Raad — en enkelen deden dit „in onbetamelijke uitdrukkingen” — waarbij zij

zich veroorloofden, tegen de gepubliceerde wetten te protesteeren en zich van alle gehoorzaamheid daaraan ontslagen te verklaren. Gelukkig dat de groote meerderheid der gewapende burgers een beter begrip van hunne plichten hadden, al was er dan ook veel, dat niet naar hun zin was.

Bij de beoordeeling van de hier geschetste toestanden en feiten, moeten we niet uit het oog verliezen, dat de revolutie-tijd was eene periode van overgang, waarin het gezag der verschillende autoriteiten nog niet op vasten grondslag berustte. Trouwens beschouwden dezen zich zelve als slechts „provisieel” aangestelden. Ook moet men in aanmerking nemen, dat de geproclameerde „oppermacht des volks” in verband met de leus „vrijheid, gelijkheid en broederschap” op het gemoed van het minder ontwikkelde gedeelte des volks werkte als het felle zonlicht, op iemand, die geruimen tijd in duisternis heeft verkeerd. Zij werden er door verblind en dwaalden van het rechte spoor af. Zij achtten alle verschil van rang en stand opgeheven en beschouwden de bestuurders, door hen zelve gekozen, als hunne gewillige dienaren, die zij wel zoo vriendelijk waren geweest, uithoofde van hun meerdere bekwaamheid en geschiktheid met het bestuur der zaken te belasten. Uit deze beschouwing trokken zij de valsche conclusie, dat het hun vrijstond, naar eigen goedvinden, de besluiten der bestuurders al of niet op te volgen. Dit alles nagaande, behoeft het ons niet te verwonderen, dat „de algemeene Vergadering der wijkvergaderingen” te Amsterdam den 17 April 1795 de stoutmoedigheid had aan de municipaliteit te schrijven, dat die algemeene vergadering „met het volkomenste recht het volk van Amsterdam [representeerde].”

De „gewapende burgermacht” bestond grootendeels uit infanteristen. Voorts was er een corps burger-cavalleristen, meest allen onbezoldigde vrijwilligers, alsmede een corps van ongeveer 700 kanonniërs of artilleristen. Chef der cavallerie was luitenant-kolonel BEELDSNIJDER, chef der artillerie luitenant-kolonel KOOPMAN. De laatste was van beroep handelaar in effecten. Hij heeft in de door ons te verhalen troebelen eene minder edele rol gespeeld. De sterkte der gansche „onbezoldigde Nationale Garde” van Amsterdam bedroeg, volgens eene mededeeling in de Nationale Vergadering gedaan, slechts 12,000 man, een betrekkelijk gering getal in vergelijking met de toenmalige bevolking der stad. Zij waren verdeeld in halve brigades, deze in bataillons en deze weder in compagnieën. Commandant van de gansche burgermacht was GEORGE HENDRIK DE WILDE. Hij had zijn bureau gevestigd boven de stadswaag op den Dam, welk gebouw toen op de plaats stond, waar thans het monument staat.

De schutters waren zóó ingedeeld, dat zij, die in eene zelfde wijk woonden, zooveel mogelijk bij eene zelfde compagnie werden ingedeeld. Zij werden bij

trommelslag of door aanzegging aan hunne woning voor den dienst opgeroepen. Gedurende de door ons te schetsen troebelen hadden ze zware diensten te verrichten zoowel bij nacht als bij dag.

Behalve deze gewapende burgermacht had Amsterdam twee compagnieën „stadssoldaten” onder den naam van „gesoldeerde Nationale Garde”. Zij moesten zich op hun woord van eer in den dienst der stad verbinden en beloven „ten allen tijde te zullen obediëren en opvolgen de bevelen van de municipaliteit”. De „stadssoldaten” stonden niet in aanzien bij de burgers; in de oogen van dezen golden zij slechts als huurlingen, die, hiertoe gelast, op hen zouden vuren. Hun chef was kapitein B. ROELOFSWAERT, die ook luitenant-kolonel was bij de stedelijke artillerie.

De landmacht der Republiek stond onder het opperbevel der Nationale Vergadering. Zij kon echter in geval van oproer „of ter bewaring van goede orde en politie” door de respectievelijke provinciale besturen gerequireerd worden en was alsdan gehouden, hunne bevelen te gehoorzamen.

Ingevolge het tractaat van alliantie, den 16 Mei 1795 met de Fransche Republiek gesloten, moest in geval van oorlog des gevorderd de helft der landmacht met het Fransche leger samenwerken en zou alsdan door Fransche bevelhebbers gecommandeerd worden.

Een uitvloeisel van hetzelfde tractaat was, dat 25.000 Fransche soldaten in den dienst der Bataafsche Republiek overgingen, doch onder hun eigen bevelhebbers. Zij moesten, daartoe gerequireerd, de provinciale- en stedelijke besturen bijstaan „tot beveiliging der publicke rust en bescherming van personen en eigendommen”; zelfs moesten zij, ingeval de leden van eenig bestuur, tengevolge van oproer of geweld zich in de onmogelijkheid bevonden, hulp te requireeren, uit eigen beweging „geschikte maatregelen nemen tot herstel van orde en rust”.

Tot Generaal en Chef van de vereenigde Fransche en Bataafsche legers werd den 17 Mei 1796 door de Nationale Vergadering benoemd de Fransche generaal P. B. BEURNONVILLE. Daarentegen stond het Haagsche garnizoen, dienende ter bescherming dier Vergadering, onder hare onmiddellijke bevelen. Het droeg den naam van „Garde der Nationale Vergadering” en was 5000 man sterk.

De Generaal en Chef had het recht, de bewegingen der troepen naar eigen goedvinden te regelen, doch was verplicht aan de Nationale Vergadering kennis te geven van de bewegingen, door hem geordonneerd.

Na deze uitweiding gaan wij tot ons eigenlijk onderwerp over. Nadat het te Amsterdam een tijd lang rustig was gebleven, begonnen in April 1796 de kanonniërs weder roerig te worden. Vooral Zondagsnachts was dit het geval. Dan zwierven zij als eene ordelooze bende langs de straten, braakten allerlei

liederlijke taal uit, bespotten de nachtwachts en uitten bedreigingen tegen het stedelijk bestuur. Veelal bezochten zij bij zulke gelegenheden de zoogenaamde drank- of nachthuizen, voornamelijk „de Generaal Washington” in de Kalverstraat. En vermits zij bemerkten, dat men hen stil liet begaan of althans weinig zwaarigheid in den weg legde, werden zij met den dag doller en driester. Het kwam zelf zoover, dat men hen op 6 en 7 Mei met uitgetrokken sabel door de stad zag zwieren, waar zij op de vroeger reeds verhaalde wijze huis hielden. Zij vormden, om zoo te zeggen, eene soort van schrikbewind, waartegen niemand zich durfde verzetten. Vermits het nu zodoende van kwaad tot erger liep, werden er den 7 Mei, zijnde een Zaterdag, door de autoriteiten eenige maatregelen verordend, die, waren ze behoorlijk ten uitvoer gebracht, hare uitwerking niet zouden gemist hebben. De Maire gaf last, dat alle tapperijen, speel- en wijnhuizen des avonds te 10 uur gesloten moesten worden en de Burgemeester gelastte den Commandant der burgerwacht, sterk te doen patrouilleeren, en elken burger, die na taptoe met zijdgeweer op straat werd aangetroffen, zonder dat hij dienst had, te arresteeren.

Ongelukkigerwijze was de Commandant GEORGE HENDRIK DE WILDE, een persoon, die voor de belangrijke post, hem toevertrouwd, niet berekend was. Dat hij koopman was, was op zich zelf geen bezwaar; immers behooren ook nog in onzen tijd de officieren der schutterij tot allerlei rang en stand. Ware hij met vastheid en nadruk opgetreden, en had hij den hem opgedragen last naar behooren ten uitvoer gebracht, dan zouden de onhebbelijkheden der kanonniers reeds toen gestuit zijn geworden. Maar DE WILDE ging met groote laksheid en onverschilligheid te werk, en wat erger was, hij werkte degenen zijner ondergeschikten, die krachtdadig wenschten op te treden, onophoudelijk tegen. Hierbij handelde hij op zeer dubbelhartige wijze. Terwijl hij den schijn aannam, de hem van hooger hand opgedragen bevelen naar de letter ten uitvoer te leggen, strekte de wijze, waarop hij dit deed, geheel en al, om ze ongedaan te laten. Men kan dus veilig aannemen, dat hij innerlijk met de kanonniers sympathiseerde. Zooveel is zeker, dat hij met opzet alle ten hunnen opzichte genomen maatregelen krachteloos maakte en hierdoor de anarchie veroorzaakte, die de Amsterdamsche gemeente een tijd lang in rep en roer bracht.

Het teekent de machteloosheid van de toenmalige stedelijke regeering, dat het zulk een man niet onmiddellijk, nadat hij van zijn onwil en dubbelhartigheid blijken had gegeven, van zijn post ontzet en in staat van beschuldiging gesteld heeft. Eerst nadat er volslagen anarchie was uitgebroken, ging het tot die maatregelen over.

Nadat de kanonniers in den nacht van 7 op 8 Mei de rust der stad op

de gewone wijze hadden verstoord, trokken een dertigtal hunner van eenige burgers vergezeld in den vroegen morgen van Zondag 8 Mei, voor afwisseling, door de Leidsche poort naar den Overtoom bij het Overhaal onder de gemeente Nieuwer-Amstel. Zij werden voorafgegaan door een speelman met een viool. Het was er verre van, dat zij den aldaar wonenden eene aubade brachten, integendeel deden zij hun allerlei kwaadaardigen overlast aan. Zij zwaaiden met hunne sabels, sloegen tegen de deuren en hakten in de heggen. In een kruidenierswinkeltje sloegen ze een glasruit stuk en rooĳden een daarachter uitgestald stuk kaas, hetwelk zij echter kort daarna op de straat wierpen en vertraptten. Personen, die hun hunne baldadigheid verweten, werden mishandeld. Ergerlijk in hooge mate was hun optreden tegen eenige arme visschers, die daar met hunne schuiten lagen. Zij dwongen hen onder de grofste bedreigingen, hun paling voor bijna geen geld te verkoopen, en toen dit geschied was, sloegen en mishandelden zij hen zoo onbarmhartig, dat er bloed vloeyde en de heelmester er bij te pas kwam.

Nog dienzelfden ochtend kregen de autoriteiten te Amsterdam officiël bericht van de gepleegde wandaden, en vermits zij bovendien van verschillende zijden gewaarschuwd werden, dat de kanonniërs nog meer kwaad in den zin hadden, besloten zij met de uiterste gestrengheid tegen hen op te treden. Voor eerst werden alle bevelen van den vorigen dag hernieuwd. Vervolgens werd, met het oog op het ernstige van den toestand, den commandant ten zeerste op het hart gedrukt, sterk te laten patrouilleeren, de wachten te verdubbelen en de roervinken niet te ontzien. Wat deed nu de commandant? Des middags zond hij aan alle wachten de volgende order:

„Op speciale order van den Raad der Gemeente dezer Stad word gelaſt, dat geen Wagtdoend Burger, niet in functie zijnde, met Zijdgeweer na de Taptoe op publicque Wegen of Straten zal verschijnen.”

Toen er nu dien middag parade werd gehouden, iets dat, naar het schijnt, toen dagelijks gebeurde, en hem daarbij door den Ritmeester TJALLINGII, die bij absentie van den Luitenant-Kolonel BEELDSNIJDER met het commando over de cavallerie belast was, gevraagd werd, welke orders hij bij het patrouilleeren moest geven, wanneer zij 's nachts burgers met zijdgeweer gewapend ontmoetten, antwoordde de commandant: „Hebt gij de order niet gelezen?” Hierop vroeg TJALLINGII weder: „Wanneer mijn patrouilles nu gewapende burgers ontmoeten, kan ik dan aan de patrouilles op Uw order last geven, dat zoodanige burgers verzocht worden, hunne sabels af te geven of, des niet verkiezende, door de patrouilles naar huis gebracht te worden?” Waarop DE WILDE antwoordde: „Hoor burger, ik ben gewoon mijn orders altoos naar de letter te volgen; gij

doet maar niet anders als deze order aan Uw volk bekend te maken, en ziedaar, om het wèl te weten, nog een copie voor U en ik heb verder niets te zeggen."

Dat er met een Commandant, die aldus zijn taak opvatte, niets uitgevoerd kon worden en de oproerlingen dus vrij spel hadden, laat zich van zelf begrijpen.

Het Comité van Waakzaamheid kwam dien Zondagavond om 8 uur bijeen in het zoogenaamde officiers-college, in de Kalverstraat gelegen, en besloot, den ganschen nacht bijeen te blijven, „ten einde in tijd van nood actief te kunnen zijn." De commandant werd verzocht, bij die vergadering tegenwoordig te zijn. Veel rust werd den vergaderden niet gegund, want onophoudelijk kwamen er berichten of verzoeken van allerlei aard in.

De oproerige kanonniërs waren inmiddels ten getale van wel 200 in en om het drankhuis „de Generaal Washington" bijeengekomen, waar het erg luid ruchtig toeging. Onder hen bevond zich, vreemd genoeg, ook hun luitenant Kolonel KOOPMAN benevens eenige andere officieren. De eerste dronk heel kameraadschappelijk eenige glazen punch met de miltzieke gasten. Later gaf hij voor, dat zijne bedoeling was geweest, hen tot kalmte aan te sporen. Indien dit werkelijk het geval was — en dat valt zeer te betwijfelen — dan hebben zijne pogingen niet veel uitwerking gehad, want de troep werd hoe langer hoe opgewondener en ging er eindelijk toe over, aan de stedelijk regeering eischen te stellen. Zoo eischten zij van het Comité van Waakzaamheid, dat het verbod aangaande het sluiten der tapperijen en dat betreffende het dragen van zijdgeweer, „als zijnde deze resolutiën beleedigend voor hun corps," zouden worden ingetrokken. Het moet ons verbazen, als we lezen, dat de luit.-kol. KOOPMAN met nog eenige andere officieren en minderen zich met het overbrengen van dezen eisch belastten. Natuurlijk weigerde het Comité den eisch in te willigen. Trouwens hadden ze niet de bevoegdheid, de door Burgemeester en Maire gegeven bevelen op te heffen. KOOPMAN verklaarde hierop, dat hij deze weigering wel verwacht had, doch dat hij niet in staat was geweest, de kanonniërs tot bedaren te brengen, omdat zij door particulieren werden opgehitst. Een der medeaafgevaardigden verklaarde o. a. aan BLIJENBURG, in het Comité aanwezig: „Het zit hem dáár niet; het volk is dol en wil al wat Oranje is removeeren, vermits men naar de grenzen zal trekken en de Oranjeschelman dan van binnen den baas spelen." KOOPMAN beloofde, dat hij de oproerlingen zou gelasten naar huis te gaan. Dit gelukte hem echter niet.

Middelertwijl men deze aangelegenheden behandelde, werd aan het Comité gerapporteerd, dat er twee kanonniërs met zijdgeweer ingerekend waren, waarop de commandant uitviel: „Daar heb je nu al de gevolgen van die bliksemsche orders, welke ik van morgen ontvangen heb." De gearresteerden werden kort

daarna op verzoek van den luitenant-kolonel KOOPMAN ontslagen, nadat het gebleken was, dat zij van bedoelde orders onkundig waren geweest.

Welhaast kwam er bericht, dat de kanonniërs zich niet ontzagen, de patrouilles tegen te houden of zelfs aan te vallen. Hiervan was de kapitein der nachtwachts HARDENBERG bijna het slachtoffer geworden. Toen hij met 9 man der wacht voorbij „Washington” patrouilleerde, werden zij door de kanonniërs met de sabel aangevallen en moesten zij zich door de vlucht redden. HARDENBERG verweerde zich wel, maar na een slag op zijn hoofd ontvangen te hebben, die echter slechts zijn hoed beschadigde, zocht hij een goed heenkomen. Toen dit voorval door 4 korporaals der aangevallen patrouille aan het Comité werd gerapporteerd, snauwde de commandant DE WILDE hun toe: „Wat had jelui daar te doen; het was immers geen tijd, om daar te passeeren?”

Het was inmiddels middernacht geworden, en het Comité inziende, „dat de staat van zaken scheen te verergeren” en wellicht bevreesd zijnde voor overrompeling, verlegde zijne vergadering naar het raadhuis, waar op hun verzoek zich ook de Burgemeester, de Procureur en de Maire bij hen voegden. Op verzoek van den Burgemeester verschenen ook de commandant en de luitenant-kolonel BLEIJENBURG, wiens bataillon de wacht had. Toen kwam het bericht, dat de kanonniërs er van spraken, de loslating te eischen van 3 cavalleristen, die door het Comité van Justitie kort te voren gedetineerd waren. Men voegde er bij, dat dit een truc was van de kanonniërs, om de cavalleristen op hunne hand te krijgen. De vergadering deed toen aan DE WILDE den voorslag, het drankhuis „de Generaal Washington” te laten omsingelen en alle zich daar bevindende personen in arrest te nemen. Dit werd echter door hem onuitvoerbaar verklaard. Toen hem hierna — het was intusschen één uur na middernacht geworden — gelast werd, nog 2 compagnieën in de wapenen te doen, komen, begaf hij zich te dien einde naar zijn bureau, maar voerde den last niet uit vóór half drie.

Na het vertrek van den commandant verscheen de luitenant-kolonel KOOPMAN vergezeld van 4 officieren op nieuw in de vergadering, „vragende uit naam van de vergaderde kanonniërs in den Washington, of het niet mogelijk was, om de leden van het vorig bestuur verantwoording van hun gehouden gedrag af te vorderen of te arresteeren” en tevens de Oranjeambtenaren te removeeren? Zij voegden er bij, „dat zij zelve overtuigd waren, zulks niet konde geschieden”. De afgezanten der kanonniërs waren zeker bang, om het weigerend antwoord over te brengen, althans wel een uur na hun vertrek kwam een luitenant der kanonniërs vragen, waar KOOPMAN toch bleef. Toen deze eindelijk aan „Washington” verscheen, vond hij er de deuren gesloten en werd hij door de voor

het huis staande kanonniers aangevallen en vervolgd. Langs een omweg trachtte hij toen zijn huis te bereiken, steeds door zijne vervolgers op de hielen gezeten. Daar aangekomen vond hij de deur gesloten, waarop hij de wijk nam naar het gemeentehuis, waar hij zoo onthutst en ontsteld binnenviel, dat de Maire, die juist wilde vertrekken, hem op zijn verzoek een glas water moest reiken, om tot bedaren te komen. KOOPMAN begaf zich hierop in de vergadering van „Waakzaamheid”, om „beveiliging voor zijn persoon en goederen” te verzoeken. Hij was niet de eenige officier, die dien nacht werd aangevallen, want op verschillende plaatsen zag men gemeenen met hunne officieren vechten.

Het eenige, dat de dienders hadden kunnen verrichten, bestond hierin, dat zij twee kanonniers hadden opgebracht, t.w. B. VAN GRONINGEN en F. GEELTJES.

Zoo verliep de nacht van 8 op 9 Mei, en ieder die het gebeurde vernam, vroeg zich in bangen twijfel af, hoe het verder zou gaan.

Den volgenden ochtend, Maandag 9 Mei, was de gemeenteraad al om 8 uur vergaderd, ten einde maatregelen te beramen. Staande de vergadering kwam het bericht, dat de burger HELSDINGEN, commies aan het postkantoor, door vier kanonniers was mishandeld; voorts dat hunne makkers den equipagemeester BINKES met plundering hadden bedreigd, ingeval door hem niet eenige door hen aangewezen ambtenaren aan 's lands werf werden ontslagen. De Raad besloot hierop, het geheele corps artilleristen bij publicatie te ontbinden, met dien verstande, dat dit voor diegenen hunner, die zich niet aan ongeregeldheden schuldig hadden gemaakt, niets onteerends had, maar dat dezen integendeel zoo spoedig mogelijk zouden worden gereorganiseerd. De publicatie zoude den volgenden ochtend bekend gemaakt worden. Ook zoude uit den Raad „bij afwisseling eene commissie van eenige leden, gedurende dezen dag en zoo noodig veel langer als noodig geoordeeld [zou] worden, permanent blijven vergaderen”. Toch kwam de Raad nog dienzelfden avond ten volle van 8 tot 1 uur bijeen.

Intusschen was ook het Comité van Waakzaamheid dien Maandag reeds des ochtends 9 uur bijeengekomen en hield ook aan den avond van dien dag vergadering. Tijdens deze laatste vernamen zij bij wijze van gerucht, dat de kanonniers voornemens waren te gaan plunderen. Onmiddellijk werd de commandant ontboden en hem gevraagd, „of hij de orders van het comité zou obediëren ja dan neen?” waarop hij ten antwoord gaf: „Ik ben immers commandant, waarom zou ik het niet doen?” Hierop ontving hij de order, naderhand door den Raad bekrachtigd, „van nu af aan tot nadere opzegging alle attroupementen uit elkanderen te doen gaan en bij weigering geweld met geweld te keeren” en voorts overal, waar het noodig was assistentie te verleen. Dit was dus de puntjes op de i's gezet. Toen men hem vroeg, welke voorzorgen hij reeds genomen

had, antwoordde hij, dat aan het Funie (of Funen), waar de kanonnen bewaard werden, een wacht van kanonnières stond, „welke men gerustelijk konde vertrouwen, doch dat hij er zekerheidshalve een piquet fuseliers aan had toegevoegd”; voorts dat hij de wacht aan het gemeentehuis met eene compagnie grenadiers zou versterken. Den volgenden morgen bleek het echter, dat hij het piquet fuseliers niet had gezonden. Ook bleek het later, dat de officieren den commandant herhaaldelijk onder het oog hadden gebracht, dat hij de zaak te licht opnam, doch dat hij hierop ten antwoord had gegeven: „Er zal niets gebeuren” of ook wel: „Wat bliksem ik ben immers commandant: ik moet mijn zaak weten”. Voorts kwam het uit, dat hij de rapporten, die ten nadeele der kanonnières inkwamen, „altijd zocht te bedekken”.

De nacht van 9 op 10 Mei verliep rustig. Het was de stilte, voorafgaande aan den storm, die er den 10den losbarstte. Op den ochtend van dien dag kwam de Raad reeds te 9 uur bijeen. Er werd toen besloten, in de publicatie aangaande de ontbinding van het corps artilleristen op te nemen, dat zij hunne sabels en porte-épée's dien middag tusschen 2 en 4 uur moesten inleveren. Ook zou het „Comité van Waakzaamheid” dien ganschen dag „permanent vergaderen en in overleg met den Gouverneur alle maatregelen nemen tot voorkoming of stuiting van tumultueuze bewegingen”, terwijl de Raad te 7 ure opnieuw zou bijeenkomen.

Toen het middaguur had geslagen, werd de Publicatie van de pui van het stadhuis afgelezen. Reeds kort daarna zag men op verschillende plaatsen van de stad biljetten aangeplakt met den volgenden inhoud: „Burgers, de reden, waarom de kanonnières ontwapend zullen worden is, omdat zij het vaderland willen redden en de Oranje-schelman afgezet hebben.” De dienders, die deze biljetten wilden afscheuren, werden daarin op verschillende plaatsen door burgers verhinderd.

Er waren derhalve genoeg teekenen van gisting, doch de commandant veinsde ze niet te bemerken. Immers toen kort na 12 uur de gewone parade werd gehouden en de officieren bij hem op orders aandrongen, hoedanig te moeten handelen, zeide hij „dat er niets was.” Met dit antwoord moesten zij zich tevreden stellen. Wat de kanonnières betreft, dezen stoorden zich weinig aan de publicatie, want 's namiddags 6 uur waren er slechts 99 sabels en porte-épée's ingeleverd, meest van officieren. Het lag dus voor de hand, dat eene botsing met het stedelijk gezag niet kon uitblijven. In den namiddag verspreidde zich het gerucht, dat de kanonnières op het Funie bijeenkwamen, en dit was inderdaad het geval. Reeds te 3 uur waren er ruim 200 hunner te vinden. Zij verbonden zich daar onderling bij eede, om voor het intrekken der publicatie des noods

hun leven te laten. Van deze bijeenkomst der kanonniers kregen de autoriteiten welhaast bericht, waarop zij den commandant order gaven, er onmiddellijk eene patrouille van 12 à 14 cavalleristen heen te zenden. Deze order werd echter niet door hem uitgevoerd; zodoende was er niets, dat den opmarsch der oproermakers in den weg stond. Inderdaad stelden zij zich kort na 4 uur, voorafgegaan door 16 fuseliers met geladen geweer, in beweging en trokken in goede orde naar den Dam. De luitenant-kolonels BOER en BLEIJENBURG, die toevallig in de nabijheid van het Funie eene wachtpost inspecteerden, de troep ziende opmarcheeren, rapporteerden dit in allerijl aan den commandant, en ontvingen tot dank ten antwoord: „Wat laat men zich al wijs maken;” waarop BOER driftig uitviel: Wat bliksem, denk je, dat ik dronken ben? ik heb de kanonniers zelf zien aankomen, binnen 5 minuten zijn ze op den Dam. Ik zal er kennis van geven aan Waakzaamheid.”

Op den Dam aangekomen posteerden de kanonniers zich met ontbloote sabel vóór de Waag of het commandantshuis, met het front naar het stadhuis, den rechtervleugel naar den kant van het Damrak en den linkervleugel naar dien van het Rokin.

Het ontbrak natuurlijk niet aan toeschouwers, die of uit bloote nieuwsgierigheid, of omdat zij op schandaal belust waren, of omdat zij op de hand der oproerlingen waren, waren toegestroomd. Hun getal groeide al meer en meer aan. Een ooggetuige spreekt zelfs van „duizenden aanschouwers” en voegt er bij, dat sommigen van dezen heimelijk gewapend waren.

De commandant inziende, dat hij thans niet in gebreke mocht blijven, van zijn kant iets te doen, gaf order aan de cavallerie, zich naar den Dam te begeven. Ook aan de bataillon-chefs der infanterie gelastte hij, er detachementen heen te zenden. Wat zij daar te doen en hoe zij zich te gedragen hadden, konden zij, hoezeer zij er den commandant herhaaldelijk om lieten vragen, niet van hem gewaar worden. Ze werden telkens afgescheept met de belofte, dat de orders spoedig zouden gegeven worden of hoorden zich het verwijt toevoegen: „Mijn God, heeft men dan geen geduld?” Zelfs ontbrak het op den Dam aan een adjudant-generaal, om den schutters de plaatsen aan te wijzen, waar zij zich moesten posteeren.

Het was ondertusschen 6 uur geworden. In het „Comité van Waakzaamheid”, op het stadhuis vergaderd, bevonden zich ook de President van den Raad der gemeente benevens een groot aantal raadsleden. Voorts waren aldaar gerequireerd de Maire, de Procureur der gemeente, het „Comité van Justitie”, de commandant en eenige andere commandeerende en subalterne officieren der Burgermacht. Deze allen zouden gezamenlijk overleggen, hoe er in de gegeven

omstandigheden gehandeld moest worden. Hangende de deliberatiën verscheen een commissie uit de kanonniërs onder aanvoering van luitenant SPARKER, om te verklaren, dat de kanonniërs niets anders voor hadden, dan te vragen de vernietiging der publicatie, omdat daarin de onschuldigen met de bedrivers der wandaden over één kam werden geschoren. De President drukte zijn verwondering uit over hunne handelwijze, „waarvan hij de ijselfolge liet voor rekening van hen, die er de oorzaak van waren”. Voorts verklaarde hij, dat de Raad „van de publicatie, die door de gewezen kanonniërs verkeerdelijk wierd uitgelegd, niet kon noch mocht afgaan, maar de wet zou maintineeren”. Hierna werd door alle ter vergadering aanwezige „geconstitueerde Machten als uit één mond gezworen, niet van het genomen besluit te zullen afgaan”. De Burgemeester beseffende, dat langer dralen noodlottige gevolgen zou kunnen hebben, gaf den commandant thans last, „om, ingeval de vergaderde menigte op den Dam, zich kanonniërs noemende, binnen den tijd van een kwartier, niet behoorlijk hunne sabels in de hoofdwacht brachten, hen te omringen, tweemaal te sommeeren, hen alsdan te ontwapenen, zonder een eenig man gewapend uit den kring te doen gaan; en bijaldien hij zulks niet konde effectueeren door de Burgermacht, alsdan de gesoldeerde Nationale gardes dezer stad te gebruiken”. De commandant, nu hem het vuur zoo na aan de schenen werd gelegd, geen kans ziende, zich aan den gegeven last te onttrekken, verzocht, dat twee raadsleden hem zouden vergezellen, waartoe op hun aanbod de burgers VAN BARNEVELD en DEN BEER POORTUGAEL werden benoemd. Blijkbaar moest dit escorte dienen als eene verontschuldiging van den commandant jegens de gewezen kanonniërs; het moest hun toonen, dat hij niet uit vrijen wil, maar door den Raad gedrongen, handelde zooals hij deed. Nadat DE WILDE zijn opdracht had verkregen, begaven de raadsleden zich ter vergadering in raadkamer. Er waren er met de 2 genoemden en den Burgemeester 48 aanwezig?

Intusschen waren er verschillende van de opgecommandeerde detachementen op den Dam verschenen, enkele nadat zij uren lang op de order daartoe hadden moeten wachten. Van de aldus aangekomen schutters liepen achtereenvolgens verschillende tot de kanonniërs over; zelfs officieren staken hunne hoeden op de degens als blijk van goedkeuring jegens de oproerlingen. Andere schutters verklaarden, niet gezind te zijn, om op hunne medeburgers te vuren.

Toen de commandant met de beide raadsleden op den Dam verscheen, was de situatie der gerequireerde burgermacht als volgt: Aan den ingang van het stadhuis stond de zoogenaamde hoofdwacht, die echter, evenmin als de overige schutters, order had, hoe te handelen. Vóór haar, op de vermaarde kleine steentjes, hadden zich gewapende vrijwilligers der burgerwacht geposteerd, die

zich openlijk vóór de kanonniers hadden verklaard, alsmede eenige gewapende kanonniers. Tegenover den rechtervleugel der oproerlingen, met het front naar de Kalverstraat en den rechtervleugel naar het stadhuis gericht stond eene compagnie der burgerwacht onder kapitein ENGERT. Daarachter en in dezelfde positie een detachement onder kapitein DIEPVEST en daarachter een gedeelte der cavallerie, die zich vóór de kanonniers hadden verklaard. Aan de tegenovergestelde zijde van het stadhuis, dus tegenover den linkervleugel der oproerlingen, met het front naar den Nicuwendijk en met den linkervleugel aan het stadhuis geleund, stonden 4 compagnieën cavallerie onder ritmeester TJALLINGH en vóór deze in dezelfde richting een detachement schutters onder kapitein TEKELENBURG. De niet door de troepen bezette ruimte werd door de toeschouwers ingenomen.

Eindelijk aan de achterzijde van het stadhuis, derhalve op de Nieuwezijds-Voorburgwal, stonden 2 compagnieën schutters. Zij lieten telkens om orders vragen, wat zij te doen hadden, en hoe zij, ingeval er geweld werd gepleegd, moesten handelen, maar de commandant was, om reden, die ons weldra zullen blijken, niet te vinden. Toen dit eindelijk gelukt was, gaf hij op de herhaalde vragen in substantie ten antwoord: „Ja, burgers, jelui moogt God danken, dat jelui zulk een commandant hebt, die zich zelf zoozeer meester is, als ik ben. Ik kan U verzekeren, dat ik volmaakt bedaard over alle voorkomende zaken kan denken en redeneeren, dat ik volmaakt mijn sangfroid heb behouden; en mijn officier du jour, de luitenant-kolonel EVERWIJN, die hier tegenwoordig is, is even zoo tranquil als ik. Nadere orders kan ik U nog niet geven, maar gij moet van tijd tot tijd maar iemand van Uwe compagnie zenden, om wat nieuws te vernemen”.

Volgen we thans den zoo bedaarden commandant met zijn beide geleiders naar den Dam. Daar aangekomen hield hij zich, zeker om tijd te winnen, bezig met de terzijde staande burgers te verzoeken, dat zij uiteen zouden gaan, waarop VAN BARNEVELD hem aanmaande, deze bezigheid aan zijn adjudant over te laten, en te doen, wat hem gelast was. Hierop zich tot de kanonniers wendende, sprak hij hen niet aan op een toon van gezag, zooals het een bevelvoerend officier past, maar op eene flauwe, lijmerige wijze, als hield hij een gemoedelijk praatje. Dit hinderde VAN BARNEVELD zoozeer, dat hij zelf het woord opnam en den oproerlingen in krachtige taal aansprak. In dien tusschentijd liep de commandant, als ging hem de gansche zaak niets aan, al heen en weer te wandelen langs het front der kanonniers. Tegelijkertijd liep een cavallerist over naar dezen en kwam er beweging in de compagnie van ENGERT. VAN BARNEVELD vermaande nu nogmaals DE WILDE, om zijn plicht te volvoeren en bood hem daarbij zijn bijstand aan, maar DE WILDE antwoordde: „Het is onmogelijk en wie moeten de kanonniers omsingelen?” waarop VAN BARNEVELD hernam: „Gij hebt soldaten”.

Maar nu kwamen 3 of 4 officieren der kanonniërs bij VAN BARNEVELD, om hem „in Jezus' naam” te bewegen, van eene omsingeling af te zien en vroegen, of de zaak niet voor schikking vatbaar was. Toen VAN BARNEVELD hierop vroeg, welke schikking zij bedoelden, antwoordden zij „dat de Raad de publicatie introk”, waarop DE WILDE driftig inviel: „Dat zal de Raad in eeuwigheid niet doen”. Hiermede achtte hij zijn taak volbracht; hij maakte rechts-omkeer en begaf zich met het zwiigende raadslid, DEN BEER POORTUGAEL, terug naar het stadhuis, terwijl VAN BARNEVELD, wilde hij niet alléén te kijk staan, hen volgde. Men kan begrijpen, dat dit tooneeltje den moed der kanonniërs niet weinig verhoogd had.

In de raadkamer gekomen, betoogde den commandant aldaar de onmogelijkheid, om aan den wil van den burgemeester te voldoen en werd in dit betoog bijgestaan door DEN BEER POORTUGAEL, terwijl integendeel VAN BARNEVELD volhield, dat het zeer goed zou kunnen geschieden, als DE WILDE maar cordaat genoeg was. Hiermede was dit incident afgelopen.

Het was voor de manschappen, van welke er velen reeds sedert 's ochtends 9 uur onder de wapenen waren, verre van aangenaam, zoo werkeloos op hun post te moeten blijven. Ook de officieren waren danig uit hun humeur. De toestand werd nog verergerd, doordien het een donkere, regenachtige avond was, waardoor de reeds zeer vermoeide manschappen doornat werden. Tal van burgers hadden zich van pekkransen voorzien, die het terrein spaarzaam verlichtten. Onder de kanonniërs werd rijkelijk jenever geschonken en gedronken. TJALLINGH het eindelooze wachten moede, liet eensklaps zijne manschappen eene zwenking maken, waarop dadelijk een gedeelte der kanonniërs uit elkaar stooft; doch hij moest even zoo spoedig dit manoeuvre staken, want hem werd uit de hoop volk toegeroepen: „Sta voor den bliksem, je hebt immers geen orders!” iets dat hij niet kon ontkennen.

Wat den Raad betreft, van tijd tot tijd kwamen er berichten bij hem in, dat er schutters overliepen of dat de kanonniërs verzochten, de publicatie in te trekken. De burgemeester VEREUL deelde mede, dat de luitenant-kolonel van de cavallerie, BEELDSNIJDER, hem gezegd had, „dat zich o. a. bij zijn corps eene commissie uit de gewezen kanonniërs [had] vervoegd, ten einde derzelve intentie ten hunnen opzichte te vernemen; dat hij, B., had gedeclareerd *tegen* hen te zijn; dan dat hij, wat hun vraag betrof, of hij niet vóór de remotie der Oranje-ambtenaren was, daarop geantwoord [had]: Ja, mits dat het [bleek], dat de meerderheid der stemgerechtigde burgerij daar mede vóór [was]; dat [voorts] dezelve burger BEELDSNIJDER nog bericht had, dat de meeste van de gewapende burgermacht voor het huis der gemeente vergaderd zijnde, het met de gewezen

kanonniërs schenen eens te zijn en met hen verbreederd waren'. In deze schijdering van BEELDSNIJDER was veel overdrijving, want het bleek later, dat, indien de commandant het had gewild, verschillende detachementen zeer zeker hun plicht zouden hebben gedaan. Nu echter waren ze gedoemd, werkelooze aanschouwers te moeten blijven.

Aangezien de Raad echter aan de woorden van BEELDSNIJDER eene groote beteekenis toekende, achtten zij den toestand kritiek en eene onderwerping der kanonniërs onmogelijk. Zij kwamen tot de conclusie, „dat door de gemanifesteerde denkwijze van de gewapende burgermacht de zaak geheel en al van aard veranderd was' en namen de volgende besluiten:

1°. „De aan den commandant gegeven orders, hangende de verdere delibèratiën van den Raad op te schorten”.

2°. „Met eene commissie uit de gewezen kanonniërs, als individueele burgers, ¹⁾ bij aldien ze zich daartoe bij den Raad mochten aanbieden, te confereren, ten einde zoo mogelijk het vergieten van burgerbloed te voorkomen”.

Van deze besluiten was het eerste een uitkomst voor DE WILDE: hij behoefde nu niets te doen en maakte zich daarom zoo spoedig mogelijk uit de voeten. Nu eens hield hij zich op in de kamer van Justitie, dan weer nam hij een kijkje in de raadzaal of begaf hij zich elders, maar op zijn bureau, waar hij behoorde te zijn, was hij niet te vinden. Op die wijze wist hij de officieren, die zijne orders verlangden, te ontkomen. Dat dit hen ergerde behoeft geen betoog. Zoo verhaalt o. a. de luitenant-kolonel DIRK VERSTEEGH, chef de bataillon, dat hij met zijn bataillon van ongeveer half acht des avonds op de Bloemenmarkt post had gevat en daar in den regen had staan wachten tot 's nachts half twee. In dien tusschentijd was hij meer dan tienmaal tevergeefs nu eens naar het bureau, dan weer naar het stadhuis geweest, om orders te vragen, totdat hem ten langen leste gelast werd met zijne manschappen naar de Nieuwe-Zijds-Kapel te marcheeren en van daar uit patrouilles uit te zenden, wel te verstaan toen dit in 't geheel niet meer noodig was.

Als een gevolg van het tweede besluit van den Raad verscheen onder geleide van luitenant-kolonel BEELDSNIJDER eene commissie van 6 ongewapende kanonniërs, verklarende, dat zij en hunne kameraden wel „gaarne zouden zien, dat de schuldigen onder hen gestraft werden, doch dat zij bleven persisteeren, om aan de gedane publicatie niet te gehoorzamen, alzoo zij met de schuldigen de schande niet wilden deelen en bereid waren, dezelve te helpen opzoeken en

¹⁾ De clause „als individueele burgers" staat in verband met een door den Raad genomen besluit, dat op rekesten of verzoeken van *vereenigingen*, van welken aard ook, geen regard zou worden geslagen.

aanbrengen". Hierop werd door den voorzitter in substantie geantwoord, dat de ontbinding juist strekte, om gemakkelijk de onwaardigen van de waardigen te kunnen scheiden en dat de laatsten zeer spoedig in hunne eer zouden worden hersteld, doch dat het vast stond, „dat de wet moest worden gemaintineerd." Vervolgens verklaarde de commissie, dat de meerderheid der burgers ontevreden was, omdat de Oranje-ambtenaren nog niet geremoveerd waren, waarop de voorzitter antwoordde, dat deze zaak onverwijld in deliberatie zou worden gebracht, dat echter voor het oogenblik „de publicatie gemaintineerd moest worden." Onmiddellijk en in het bijzijn der Commissie werd nu door den Raad besloten „de reorganisatie nog dienzelfden dag te effectueeren". De kanonniërs behoefden slechts hunne wapens af te leggen en eene verklaring te onderteekenen, dat zij zich niet aan wandaden hadden schuldig gemaakt, als wanneer zij direct in hun vorigen rang hersteld zouden worden. De commissie vertrok hierop onder het uiten van de stellige verwachting, dat het incident nu spoedig ten einde zou zijn. Wij zullen zien, dat die verwachting op verre na niet verwezenlijkt werd.

Na het vertrek der Commissie werd den Raad de jobstijding gebracht, dat de manschappen der compagnie, post houdende op Cattenburg, geëischt hadden, „ontslagen te worden van aldaar verder post te houden, ten einde zich naar den Dam te begeven, om hunne broeders, de kanonniërs, te assisteeren". De beslissing in dezen werd aan den commandant overgelaten, die echter niet te vinden was.

De commissie uit de kanonniërs keerde nu terug, om „het declaratoir" (de verklaring) te onderteekenen, waarop hun gezegd werd, dat ook de andere kanonniërs bij ploegen van tien, mits zij vooraf hunne wapens afgaven, mochten binnenkomen, om insgelijks te teekenen. Wel verschenen hierna 10 andere kanonniërs en werd hun het declaratoir voorgelezen, maar zij weigerden niet alleen beslist te teekenen, maar eischten ook op hoogen toon, dat onmiddellijk van de pui van het stadhuis zou worden afgekondigd, dat alle kanonniërs in hunne eer hersteld waren. Dit werd hun echter met beslistheid geweigerd, waarop zij uit de vergadering vertrokken, zeggende, dat zij hun kamaraden van de weigering kennis zouden geven.

Het was inmiddels reeds half twaalf geworden. Het regende hard en onweerde tusschenbeide, waarom vele toeschouwers naar huis gingen. Ook de kanonniërs begonnen het moede te worden, nog langer in den regen te staan, doch ze wilden toch ook niet gaarne weggaan, zonder dat de kwestie tot eene beslissing was gekomen; en aangezien velen hunner door het gebruik van sterken drank opgewonden waren, begon het al meer en meer onder hen te gisten en

scheen eene uitbarsting hunner ontevredenheid zeer aanstaande. In dit kritieke oogenblik verscheen een voormalige kanonnier in de raadzaal en verzocht den Raad op dringenden toon „toch onverwijld de eischen der vergaderde menigte toe te staan”, vermits de gisting van tijd tot tijd grooter werd en hij voor de ijselijke gevolgen vreesde”. Nauwelijks had hij deze woorden gesproken of daar kwam iemand de raadzaal binnenstormen, roepende: „De kanonniers marcheeren op”.

Het was maar al te waar. Er was eene voorwaartsche beweging ontstaan, die geen twijfel overliet aan de bedoeling, waarmede zij plaats had. Ze begon hiermede, dat de kanonniers-gezinde cavalleristen bij de Mozes- en- Aron-sstraat onverwachts door de vóór hen staande detachementen van DIEPVEST en ENGERT heenjaagden, waardoor de manschappen verstrooid raakten. Zij zochten meeren-deels een goed heenkomen in de Nieuwe kerk. Tegelijkertijd rukten de kanonniers op naar het stadhuis. VAN BLOMBERG, de commandeerende chef van DIEPVEST, was juist naar het stadhuis gegaan, om van hunne beweging kennis te geven. De wacht aldaar, geen orders hebbende, hoe te moeten handelen, liet de kanonniers, die door eenige burgers werden voorafgegaan, ongehinderd door. VAN BLOMBERG trachtte de woeste hoop nog vóór de raadzaal tot staan te brengen, doch raakte onder de voet. In een oogwenk is hij echter weder op de been en wil zich naar buiten spoeden, maar dit wordt hem door de woestelingen belet. Eindelijk gelukt het hem, naar buiten te komen; het detachement van DIEPVEST vindt hij echter niet meer. Evenzoo ging het kapitein ENGERT. Ook hij was juist in het stadhuis, om orders te vragen, en raakte mede onder de voet, maar wist zich bij tijds te redden.

Zoo drongen dan de oproerige kanonniers, door niets weerhouden, met uitgetrokken sabel vloekend en dreigend de raadzaal binnen. Het is nochtans niet waarschijnlijk, dat zij in den zin hadden, de raadsleden te vermoorden, of zelfs te mishandelen, al schermden zij ook hevig met hunne sabels naar den kant, waar zij zaten. Voorloopig koelden zij hunne wode slechts aan de tafels, waar zij dapper op inhakten, als waren het koekblokken. Slechts één hunner liet zich door zijn drift vervoeren, om met zijn wapen naar den voorzitter te slaan, maar de slag werd door een anderen kanonnier afgeweerd.

Langzamerhand begon het getier en geraas te bedaren en de stemming wat kalmer te worden. Veel heeft hiertoe bijgedragen de chirurgijn-majoor HENNING NISSEN, die zich mede toevallig in de raadzaal bevond. Hij sprak de muiters op militaire wijze toe en vermaande hen, geen bloed te vergieten. Zijne woorden maakten blijkbaar indruk op degenen, die het dichtst bij hem stonden, zoodat sommigen hunner de raadzaal verlieten en anderen naar de leden van den Raad luisterden, die met hen in gesprek traden. Van dit oogenblik maakte

HENNING NISSEN gebruik, om zich naar buiten te spoeden, ten einde zoo mogelijk eenige vrijwillige ruiters (?) te hulp te roepen.

Ter eere der raadsleden zij hier opgemerkt, dat zij te midden van dit angstverwekkend tumult volkomen hunne kalmte bewaarden en rustig bleven afwachten, wat de muiters in het schild voerden. Deze houding bleef niet in gebreke indruk te maken op de woestelingen, die thans met hunne eischen voor den dag kwamen, welke op het volgende neerkwamen :

1°. dat de publicatie wegens het licentiëeren (ontslaan) der kanonniërs ingetrokken en verscheurd zou worden ;

2°. dat de twee kanonniërs, welke daags te voren gearresteerd waren, ontslagen zouden worden ;

3°. dat hetzelfde zou geschieden met 3 zich in de gevangenis bevindende cavalleristen ;

4°. dat een zekere HUNNEMEIJER, die in het Rasphuis zat, mede zou ontslagen worden.

Wat den eersten eisch betrof, hij werd na eenig overleg onder de raadsleden ingewilligd en de publicatie onmiddellijk verscheurd. Aangaande de drie overige eischen durfde de Raad nog geene beslissing nemen, omdat zij bij den Procureur berustte. Terwijl men hierover aan het delibereeren was, kwam deze juist door twee leden van het Comité van Justitie en HENNING vergezeld binnen. HENNING had, toen hij de trap vóór de wachtkamer wilde afgaan, aldaar deze drie heeren ontmoet. Zij waren door de kanonniërs verhinderd, zich naar de raadzaal te begeven, maar NISSEN wist hen met gevaar van zijn leven er heen te brengen. De voorzitter vroeg nu den Procureur onmiddellijk, of hij de gevangenen wilde laten openen en de opgeëischte gevangenen ontslaan, waarop de aangesprokene vroeg, of de Raad daartoe door het provinciaal bestuur van Holland gequalificeerd was. Natuurlijk werd dit ontkend. De Procureur zeide toen : „Nimmer zal ik mijn eed breken. Het recht is geschonden. Gij kunt de gevangenen wel openbreken, want ik heb geen macht, om daar tegen over te stellen, anders zou ik het zeker doen”. Ook de leden van het Comité van Justitie weigerden, hunne toestemming te geven. Nu begonnen de kanonniërs zoodanig op te spelen, dat de voorzitter, om erger te voorkomen, de eischen der muitelingen toestond.

Gedurende de hier beschreven besprekingen kwam er een burger woedend de raadkamer binnenstormen, schreeuwende : „Waar issie ? ik zal hem het venster uitgooien, den hals breken” enz. HENNING vroeg hem, wien hij zocht. „Den Procureur”, was het antwoord. Gelukkig waren er een paar grenadiërs aan den ingang der raadzaal verschenen en met hunne hulp werd de woesteling door

HENNING verwijderd. De verwarring in de raadkamer hield, ook nadat de eischen der kanonniërs waren ingewilligd, nog niet op. Sommigen wilden de bevrijde gevangenen zien, anderen wilden onmiddellijk de „Oranje-ambtenaren” geroeveerd hebben enz. Het was intusschen één uur geworden en „de Raad vroeg nu aan de hoop, of zij mochten weggaan”. Dit werd genadiglijk toegestaan. Sommigen hunner echter tot het koperen hek genaderd zijnde, moesten weer terug. De Procureur en eenige leden van den Raad werden eindelijk omstreeks twee uur door HENNING uit het stadhuis tot op den Dam geleid, waar langzamerhand de menigte verliep.

Nadat het op den Dam rustig was geworden en de commandant dus geen vrees meer behoefde te koesteren, dat hij orders moest geven, om tegen de kanonniërs te ageeren, begaf hij zich eindelijk naar zijn bureau, omringd door een aantal officieren van den staf. Daar aangekomen gaven dezen lucht aan hanne verontwaardiging over zijn schandelijk gedrag. Zij gaven hem alleen de schuld van het gebeurde op het stadhuis en verweten hem, dat hij hen als kwājongens behandeld had, doordien hij hun, ondanks hun herhaald aandringen, geen orders had gegeven. De luitenant-kolonel BEELDSNIJDER achtte zich zelfs zóó beleedigd, dat hij verklaarde, onder zulk een commandant niet langer te willen dienen en zich van stonde af als gelicentiëerd beschouwde. Andere officieren volgden terstond of later zijn voorbeeld.

Zoo verkeerde dan de hoofdstad des lands in den toestand van anarchie. Het stedelijk bestuur was slechts eene schijngestalte. De macht berustte feitelijk bij een handvol kanonniërs, gerugsteund door duizenden van echt patriottische burgers, meerendeels leden van clubs of wijkvergaderingen. Justitie en politie waren geheel machteloos. De schutterij tot werkeloosheid gedoemd door de verraderlijke handelwijze van haren commandant. Als men niet leest, dat er onder deze omstandigheden diefstallen, plundering, gevechten, roof of moord, de gewone verschijnselen bij anarchie, plaats hebben gehad, dan is dit hoofdzakelijk te danken aan den kalmen aard der Nederlanders. Wat de patrouilles betreft, die door den commandant voor den vorm werden uitgezonden zonder orders, hoe in voorkomende gevallen te handelen, zij waren niets dan eene schijnvertooning, hoedanig ze ook door de burgers beschouwd werden.

De gemeenteraad, het ernstige van den heerschenden toestand inziende, kwam in den ochtend na den woeligen nacht, dus op 11 Mei, reeds om 6 uur des ochtends bijeen; niet in het stadhuis, maar in de Doelen op de Garnalenmarkt. Daar werd besloten, eene commissie, uit 4 raadsleden bestaande, naar het Provinciaal Comité¹⁾

1) Het *Provinciaal Comité* was van gelijken aard als de „*Gedeputeerde Staten*” in den tegenwoordigen tijd.

te 's Hage af te vaardigen, om bericht te geven van wat er voorgevallen was en tevens om mede te deelen, dat de Raad zich niet in staat bevond, actief te kunnen optreden en zich slechts kon bepalen tot het afdoen der loopende zaken. Overigens zou de commissie geen klachten indienen; evenmin mocht zij om hulp of bijstand verzoeken of zich inlaten met de maatregelen, die het Comité met het oog op den toestand te Amsterdam mocht willen nemen. Derhalve schijnt het zenden der commissie geen ander doel te hebben gehad, dan den Raad bij voorbaat te vrijwaren voor een mogelijk verwijt wegens zijn niet actief optreden van zijde het Provinciaal Bestuur. Van een krachtdadig ingrijpen door dit Bestuur tot herstel van het geschokte gezag wenschten de vroede mannen blijkbaar niet gediend te zijn. Dit behoeft ons na het vermelde op blz. 20, betreffende de verhouding tusschen het provinciaal- en het stedelijk gezag, geenszins te bevreemden. Vermits zij echter wèl begrepen, dat het Provinciaal Bestuur niet in gebreke zou blijven tusschenbeide te komen, namen zij met algemeene stemmen het besluit, dat ingeval dit geschiedde, zij allen hun mandaat als raadslid zouden nederleggen, „als begeerende geenszins door de bajonetten der troepen, maar alleen door de toegenegenheid en het blijkbaar vertrouwen hunner medeburgers in het stadsbestuur ondersteund en beschermd te worden”.

In overeenstemming met den gemeenteraad en met gelijke bedoeling besloot ook het Comité van Justitie eene commissie naar het Provinciaal Bestuur af te vaardigen. Beide commissies vertrokken reeds om 11 uur 's ochtends naar 's Hage en volbrachten daar hun last. Het Comité achtte het medegedeelde van zoo ernstigen aard, dat het het gansche Provinciaal Bestuur tegen 's nachts 2 uur ter vergadering opriep. Er werd toen eene commissie van 7 leden uit het Bestuur benoemd, die, door een militair escorte begeleid, zich naar Amsterdam zou begeven, om daar de orde en rust te herstellen en te zorgen, dat de schuldigen gestraft werden. De commissie bestond uit de heeren T. M. TEMMINCK, AD^s. HARTEVELT, R. VAN DEN BOSCH, D. VAN AKEN HENDRICKSZ., J. DE JONGH VAN HEDIKHUYSEN, gewone leden van het Provinciaal Bestuur, alsmede C. J. VAN BRAKEL en C. VAN FOREEST, leden van het Provinciaal Comité.

Nadat de vergadering te half vijf in den ochtend van Donderdag den 12 Mei geëindigd was, begaf zich eene deputatie uit het Provinciaal Bestuur tot den heer BICKER, die bij ontstentenis van VAN DER LEEUW waarnemend voorzitter der Nationale Vergadering was, en verzocht hem, „dat hij in voorschreven zijne kwaliteit order zou geven, dat dadelijk 2 escadrons ruitery van het Haagsche garnizoen de Commissie uit het Provinciaal Bestuur ten geleide zouden dienen”. Aan dit verzoek werd onmiddellijk voldaan: er werd een escadron Fransche huzaren en een escadron Hollandsche cavallerie ter beschikking gesteld. Van

zijde het Provinciaal Bestuur werden ter escorte opontboden: een escadron Fransche huzaren, te Utrecht in garnizoen, een escadron Hollandsche huzaren, eindelijk een bataillon infanterie, te Haarlem in garnizoen. Al deze troepen zouden onder bevel staan van kolonel DURY.

Er werd zooveel spoed gemaakt, dat de Commissie reeds des ochtends 11 uur uit 's-Gravenhage vertrok. Te 7 uur 's namiddags kwam zij te Haarlem aan. Van hier uit werd des nachts per expresse aan den Gemeenteraad van Amsterdam kennis gegeven van het doel der Commissie en tevens, dat deze den volgenden ochtend, zijnde Vrijdag den 13 Mei met militair escorte te Amsterdam zou aankomen. Voorts werd den Raad verzocht, op bedoelden ochtend om 10 uur ten stadhuize aanwezig te zijn, teneinde met de Commissie te confereeren.

Het plan der Commissie was, dat de voorhoede van het escorte, onder bevel van luitenant-kolonel COLLARD, zich bij het kriecken van den dag naar Amsterdam zou begeven en er de Haarlemmerpoort binnentrekken; ingeval echter de toegang geweigerd werd, mocht er geen geweld gebruikt worden. De Commissie zou intusschen te Haarlem blijven en vandaar niet vertrekken, voordat zij bericht had ontvangen, dat de voorhoede Amsterdam ongehinderd was binnengetrokken.

Den 13 Mei 's ochtends 9 uur werd de Commissie verrast door de komst eener deputatie van wege den gemeenteraad van Amsterdam. Zij deed uit naam van den Raad het verzoek, dat de Commissie de reeds op marsch zijnde troepen tegenbevel zou geven en schetste haar met de levendigste kleuren, welke bloedige gevolgen de komst dier troepen te Amsterdam zou kunnen hebben. Ook deelde zij mede, dat de raadsleden allen hun mandaad zouden nederleggen, als de Commissie bij haar voornemen bleef volharden. Wilde de Commissie echter zonder escorte komen, dan zou zij door een detachement van de burgerwacht afgehaald en met de noodige eerbewijzen ontvangen worden.

Het voorgedragene door de deputatie bracht de Provinciale Commissie in een eenigzins moeilijken toestand. Zij had nog geen bericht ontvangen, of het de voorhoede gelukt was, Amsterdam ongehinderd binnen te trekken, en wist daarom niet, of zij het verzoek der deputatie botweg zou weigeren, of dat zij in eene schikking zou treden. Vermits zij het echter ongeraden achtte, eenige weifeling te laten blijken, rekte zij de deliberatiën in de hoop, dat er inmiddels een gunstig bericht van de voorhoede zou inkomen. Toen zich dit echter nog steeds liet wachten, nam de Commissie eene kloeke houding aan en verklaarde van de haar opgedragen last niet te kunnen noch te mogen afwijken. Ze wees er voorts op, dat van haar niet kon gevergd worden, zich zonder escorte te begeven „tusschen de bajonetten dergenen, die met de sabel in de vuist de

raadzaal waren ingedrongen en aldaar de verregaanste geweldenarijen hadden gepleegd." Diensvolgens moest de deputatie, zonder haar doel te hebben bereikt, vertrekken.

Eerst te ongeveer één ure kwam er eindelijk bericht, dat de voorhoede „door een gelukkig toeval" en bij verrassing, zonder eenigen tegenstand te ontmoeten, des ochtends half tien de Haarlemmerpoort was binnengetrokken. Nu was er niets meer, dat het vertrek der Commissie in den weg stond. Zeer spoedig begaf zij zich dan ook in twee rijtuigen op weg naar Amsterdam; het escorte werd vooruitgezonden. Doch voordat de Commissie Halfweg had bereikt, vernam zij van een officier der Hollandsche huzaren „dat de gansche gewapende burgerij te Amsterdam op het roeren van den alarmtrom in de wapenen was gekomen, en dat men zich tegen het inrukken van meer troepen met geweld zou verzetten". Voorts deelde hij haar mede, dat er zich een tweede deputatie uit de stad op weg naar de Commissie bevond. Dit laatste was inderdaad het geval, zooals te Halfweg bleek. De deputatie verklaarde hier, dat de rust te Amsterdam „volkomen hersteld was" en de Raad weder vrij kon delibereren. Zij verhaalde voorts, dat de commandant DE WILDE door een ander vervangen was en herhaalde overigens het verzoek der eerste deputatie. De Commissie, zeer in haar schik, dat de aanmarsch van het escorte eene zoo heilzame uitwerking had gehad, liet zich nu gaarne vinden tot eene nadere deliberatie met de deputatie. Ten slotte werd men het onderling eens over de volgende punten:

10. dat slechts een klein gedeelte van de voorhoede in vereeniging met burgers de Haarlemmerpoort bezet zou houden, ten einde de communicatie voor de Commissie vrij en onbelemmerd zou blijven;

20. dat het overige gedeelte der voorhoede met de andere militairen van het escorte in den omtrek van Amsterdam gecantonneerd en door de stad van vleesch, brood en fourage voorzien zouden worden;

30. dat de Commissie voorloopig naar Haarlem terugkeeren en daar nadere instructie van het Provinciaal Bestuur zou afwachten;

40. dat òn de Raad òn het Comité van Justitie van tijd tot tijd aan de Commissie rapport zouden zenden van hetgeen door hen gedaan werd tot volkomen herstel van politie en justitie.

Zien wij thans, hoe de werkelijke toestand te Amsterdam was. Nadat de Raad op Woensdag den 11 Mei de Commissie naar 's Hage had gezonden, verlegde hij 's ochtends 11 uur zijne vergadering naar het stadhuis, waar hij DE WILDE nogmaals nadrukkelijk en op diens persoonlijke verantwoordelijkheid gelastte, de noodige maatregelen te nemen tot het bewaren der orde en rust in de stad. Dien dag viel er niets bijzonders voor; alleenlijk vervoegden zich

des avonds 5 burgers, namens de grondvergaderingen der Bataafsche clubs, bij den Burgemeester en verzochten hem in zijne kwaliteit van Gouverneur der stad, dat, zoo er 's nachts Fransche troepen voor de poorten mochten verschijnen, men de poorten gesloten zou houden. De Burgemeester verwees hen naar de raadszitting van den volgenden dag. In die zitting werd den burgers als besluit van den gemeenteraad medegedeeld, dat er door den Raad geen troepen gevraagd waren; mochten die zich echter voor de poorten bevinden, dan had de Raad niet de bevoegdheid, hun het binnentrekken te weigeren. Echter zouden de raadsleden, zoodra er troepen in de stad kwamen, hun mandaat nederleggen. In dezelfde zitting kwam er bericht van den commandant DE WILDE, dat de rust in de stad hersteld was en werden op zijn voorstel de buitengewone wachtposten ingetrokken. Voorts ging de Raad er eindelijk toe over, 13 ambtenaren te ontslaan „die toegegaan [waren] aan het vorige Oranje- en aristocratisch Bestuur”. Zij mochten nochtans hunne posten blijven waarnemen, totdat hunne opvolgers benoemd waren, hetwelk echter vooreerst nog niet plaats had. Het ontslaan dezer ambtenaren geschiedde blijkbaar uit vrees, dat een langer uitstel van deze zaak opnieuw wanordelijkheden zou veroorzaken. Overigens was het niet in overeenstemming met het voorschrift betreffende dusdanige ambtenaren, door het Provinciaal Bestuur gegeven.

Aan den avond van dienzelfden dag verspreidde zich het gerucht in de stad, dat er troepen in aantocht waren ter begeleiding eener Provinciale Commissie. Dit gerucht veroorzaakte eene algemeene onrust en opgewondenheid onder de burgerij. Men begon er van te spreken, dat alle middelen te werk gesteld moesten worden, om het intrekken der troepen te beletten, en het had er allen schijn van, „dat de tooneelen van wanorde herhaald zouden worden”. Wegens het gevaarlijke van dezen toestand kwam de Raad te half één in den nacht van 12 op 13 Mei in de Doelen bijeen. Hier werd besloten, eene deputatie, bestaande uit 2 raadsleden, 2 burgers en 4 artilleristen, naar de Provinciale Commissie te Haarlem af te vaardigen. Waarin de last dezer deputatie bestond en hoe zij dien volbracht heeft, is reeds vroeger verhaald. In dezelfde raadsvergadering verschenen afgevaardigden der stedelijke infanterie en artillerie, verzoekende om orders „tot het nemen van maatregelen, om de stad tegen de aannaderende troepen te verdedigen”. Dit verzoek werd op de bekende gronden van de hand gewezen, onder de bijvoeging, dat wie zich tegen de troepen gewelddadig zou verzetten, als oproermaker zou worden beschouwd. Te half vier in den ochtend gaf de Raad aan den commandant DE WILDE een schriftelijke order, dat hij alle mogelijke middelen zou aanwenden „om door middel van de gewapende burgermacht de rust en veiligheid te maintineeren”. Aangezien echter

de commandant weinig lust had, uit eigen beweging gedetailleerde orders aan zijne manschappen te geven, en hij bovendien tijd zocht te winnen, om zich op eene of andere wijze aan zijn last te onttrekken, vroeg hij den Raad om gedetailleerde orders. Hierop kreeg hij van den President (toen R. A. JOLLES) ten antwoord: dat hij (de commandant) een generale order had, „om geweld met geweld te keeren”, en hij zelf diende te weten, hoe hij dien ten uitvoer moest leggen, „als behoorende men onderscheid te maken tusschen een commandant en een kruier”. Daarom gelastte hij (de President) hem nogmaals patrouilles uit te zenden, die zoo noodig geweld met geweld moesten keeren. Tevens gelastte de President hem, te zorgen, dat de stadspoorten op den gewonen tijd geopend werden.

Wat deed nu de commandant? Hij ging naar zijn bureau en schreef een order, dat al de 15 bataillons in de wapenen moesten komen. Dit was eene hatelijkheid tegenover den gemeenteraad, immers kon hij (DE WILDE) dan verklaren, dat hij hun order letterlijk opgevolgd en „alle mogelijke middelen” in het werk gesteld had. Toen de luitenant-kolonel BLOMBERG hem op het verkeerde hiervan wees, antwoordde hij: „Ik ben maar een letterknecht en ben gewoon te obediëren”. Toch liet hij zich door den staf bewegen, slechts 8 bataillons op te roepen. Toen hem de officieren om schriftelijke orders vroegen, hoe de patrouilles in geval van verzet te handelen hadden, weigerde hij ze te geven, waarop de officieren weigerden te laten patrouilleeren, zeggende, „dat zij niet ten tweeden male door gebrek aan orders met het beste hart werkeloos wilden blijven”. Om aan deze twist een einde te maken, stelde de adjudant-generaal STRAATMAN een order op, inhoudende, „dat alle attroupementen belet moesten worden en des noods geweld met geweld worden te keer gegaan”. Toen hij den commandant deze order voorlas, zeide deze: „Jongenlief, dat is geheel de intentie niet: ik volg de letter”, waarna hij het opstel verscheurde. Zoo geschiedde er dus niets en wisten de officieren van geen boe of ba. Wat het openen der poorten betreft, hiermede werd verschrikkelijk lang gedraald, omdat de commandant weifelde, hoe in dezen te handelen. Tén laatste geschiedde het te ongeveer 10 uur, terwijl de Haarlemmerpoort reeds kort na negenen geopend was. Eerst toen kon de expresse binnenkomen, die kort na middernacht door de Provinciale Commissie uit Haarlem gezonden was. Sedert 4 uur 's ochtends had hij op het openen der poort staan wachten.

Intusschen waren er om ruim 5 uur vier of vijf Fransche huzaren voor de Weesperpoort verschenen, en hadden verzocht binnengelaten te worden. Nu was Holland in last. De burgers kwamen den Raad bestormen met het verzoek, dat men de huzaren den toegang zou weigeren en de poort gesloten houden. De Raad voldeed wijselijk niet aan dit verzoek; zij zond echter eene commissie naar

den bevelhebber der huzaren, om hem te verzoeken, dat hij niet zou binnenkomen, alvorens de (eerste) deputatie met het antwoord der Commissie uit het Provinciaal Bestuur zou zijn aangekomen. Dit verzoek werd ingewilligd, hetwelk de opgewondenheid der burgers eenigszins kalmeerde. Doch zij nam weder toe, toen na het openen der Haarlemmerpoort 50 huzaren en 12 cavalleristen onder bevel van luitenant-kolonel COLLARD de stad binnentrokken en op het Haarlemmerplein post vatten. Onophoudelijk werd nu de Raad bestormd met de vraag, hoe men zich te houden had jegens de aanwezige troepen, waarop de President telkens het stereotype antwoord gaf, „dat zij (de burgers) zooveel mogelijk de rust moesten helpen bevorderen”.

Terwijl de Raad nog aan het debereeren was, hoe er in de gegeven omstandigheden gehandeld moest worden, gewerd hun op eens de tijding, dat de kanonniërs opnieuw de vaan des oproers hadden opgeheven. Zij hadden zich „zonder order of patent” naar het Funie begeven, hadden van daar eenige stukken geschut medegevoerd en waren er mede naar de Nieuwe Markt gemarcheerd. Dit optreden der kanonniërs was eenigszins bevreemdend. Zij waren namelijk dien ochtend tamelijk rustig geweest. Wel hadden een 70 hunner de poorten bezet, met de bedoeling, zich tegen het openen te verzetten, omdat zij begrepen, dat het gedaan zou zijn met hunne dwingelandij, en zij bovendien straf te wachten hadden, als er militairen in de stad kwamen. Maar toch lieten zij zich door den luitenant-kolonel VERSTEEGH gezeggen, toen hij hen vermaande, zich niet tegen het openen der poorten te verzetten. Het schijnt echter, dat ze na dien tijd opgeruid werden, en daardoor weer in de oude kwaal vervielen. Te vergeefs was het, dat hunne officieren hen van het wegnemen der kanonnen trachtten terug te houden: zij verkozen niet naar hen te luisteren, waarom de officieren hen verlieten. Zoodoende hadden de kanonniërs vrij spel.

Het liep naar het middaguur toen de Raad bericht kreeg van het bedrijf der kanonniërs. Onmiddellijk daarop werd de commandant DE WILDE ter raadsvergadering gerequireerd. Hier werd hij door den Voorzitter op het ernstige van den toestand gewezen en hem met nadruk gelast, onmiddellijk orders uit te vaardigen tot het uiteendrijven der muitelingen. Hij antwoordde met de hem eigen tergende schijn-gewilligheid, dat hij dien last schriftelijk wilde hebben. Nadat hieraan voldaan was, vroeg hem de President, of hij dien last dadelijk zou uitvoeren. Op deze vraag bleef hij het antwoord schuldig. De vice-President herhaalde de vraag, welke nu „flauwtjes” beantwoord werd, terwijl DE WILDE geen aanstalten maakte, om de raadzaal te verlaten, ten einde zijn plicht te doen, ofschoon verschillende aanwezige hoofdofficieren hem hiertoe aanspoorden, en hem bovendien aanzegden, „dat het volk (d. i. de burgermacht) voor het

huis der gemeente hem wilde zien". De buiten staande officieren wilden namelijk gespecificeerde orders hebben, om niet gelijk de vorige maal werkeloos te moeten blijven. Vermits nu de commandant „tot schamens toe" bleef aarzelen, zoo om zich op het plein te vertoonen als om den hem gegeven last uit te voeren, en „in dit oogenblik van gevaar alle vertraging van de ijselijkste gevolgen konde zijn", zeide de President op aandrang en met goedkeuring der raadsleden DE WILDE aan, dat hij in het stadhuis in staat van arrest gesteld en van zijn commandement vervallen verklaard werd. De hem uitgereikte schriftelijke order moest hij weer teruggeven en de wapens afleggen, waaraan hij voldeed. In zijne plaats werd onmiddellijk de luitenant-kolonel G. CRUYS tot commandant benoemd, aangezien de kolonel HARMANUS VAN LEDDEN HULSEBOSCH, die in rang op DE WILDE volgde, voor die waardigheid bedankt had.

De benoeming van CRUYS maakte op de burgers een goeden indruk. Zij gaven hunne tevredenheid er over te kennen, doch bleven er hardnekkig op aandringen, dat er geen troepen in de stad zouden komen. Onophoudelijk lieten zij door afgevaardigden deze hunne meening aan den Raad bekend maken. De President kon echter niets anders doen, dan hen tot kalmte te vermanen en hun onder het oog te brengen, dat de Raad niet de bevoegdheid bezat, den militairen wetten voor te schrijven. De opgewondenheid nam intusschen al meer en meer toe, ook onder de burgermacht. Vele schutters zeiden de gehoorzaamheid op aan hunne officieren en maakten zich gereed om naar de Haarlemmerpoort te trekken, ten einde de daar geposteerde militairen de stad uit te drijven. Onder anderen was het gansche bataillon van den luitenant-kolonel BLOMBERG, op weinige uitzonderingen na, uit elkaar gegaan. De toestand was hoogst kritiek. Daarom besloot de Raad, opnieuw eene deputatie naar de Provinciale Commissie af te vaardigen. Zij koos hiertoe 2 raadsleden en 6 officieren der burgerwacht. Aan de burgerij werd hiervan onmiddellijk kennis gegeven met het verzoek, dat zij zich rustig zou houden tot na de terugkomst der deputatie en dit verzoek bleef niet geheel zonder uitwerking. De deputatie vertrok te ongeveer half twee 's middags. Wij hebben reeds verhaald, dat zij de Commissie te Halfweg ontmoette en dat het haar gelukte de komst dier Commissie en het binnenrukken van troepen in Amsterdam voorloopig af te wenden.

Niet lang nadat de deputatie vertrokken was, werd er door een kwartiermeester der Fransche huzaren aan den Raad bericht, dat 64 dier huzaren de Weesperpoort waren binnengetrokken, waarop de Raad hem opdroeg, den bevelvoerenden officier te verzoeken „van geen troepen meer te doen binnenrukken en zoo mogelijk de binnengekomenen wederom te doen uitmarcheeren". Aan dit laatste verzoek werd tot nader order gevolg gegeven.

Toen het half vier was geworden, konden de raadsleden eindelijk eens een poosje verademen. Zij zullen zeker erg vermoeid zijn geweest, want sedert 's nachts half één waren ze onafgebroken in het getouw geweest. Een langen rusttijd gunden zij zich echter niet, want reeds om 5 uur werd de vergadering al weder geopend op het stadhuis. Ook nu werd de Raad onophoudelijk lastig gevallen met het verzoek, dat de militairen de stad zouden verlaten; de Raad was echter machteloos. Daar traden de kanonniers weer handelend op. Zij marcheerden met het geschut van de Nieuwe Markt naar den Dam en stelden hier de stukken op. Naar het heette geschiedde dit, om den Raad te „beveiligen“! De Raad liet hierop den commandant CRUYS ontbieden, die weldra met eenige burgers en een kanonnier verscheen. Toen de President hen vroeg, „wat de oogmerken der kanonniers waren?“ antwoordde een der burgers, „dat zij eischten dat de aangekomen troepen wederom zouden uitmarcheeren, voegende de kanonnier hier bij, dat de gansche schutterij op hunne zijde was en ook reeds een gedeelte van de cavallerie“. De commandant CRUYS wel inziende, dat bij dezen stand van zaken met geweld niets was uit te richten, deed aan den Raad het voorstel, dat hij met eene commissie uit hun midden zich naar het Haarlemmerplein zou begeven, „ten einde den aldaar zijnde commandant te trachten te bewegen, om wederom ter poorte uit te trekken“. Aan dit verstandige voorstel werd onmiddellijk gevolg gegeven, en de commissie slaagde naar wensch. De commandant der huzaren, luitenant-kolonel COLLARD, die zich zeker niet op zijn gemak bevond te midden der dreigende menigte, waardoor hij onafgebroken aangehaapt werd, verklaarde zich bereid met zijne manschappen de stad te verlaten, op voorwaarde, dat de Raad hen alvorens „in stads eed“ wilde nemen en hen voorzien van vleesch, brood en fourage, alsmede dat er een detachement zou achterblijven, om in vereeniging met schutters de Haarlemmerpoort te bewaken, opdat de Provinciale Commissie langs dien weg de communicatie met de stad zou kunnen onderhouden. Nadat de Raad in deze voorwaarden was getreden, vertrokken de huzaren, op 50 man na.

Inmiddels was de (tweede) deputatie van Halfweg teruggekeerd en had den gunstigen uitslag van hare zending gerapporteerd. Dadelijk hierna werd de overeenkomst met de Provinciale Commissie van de pui van het stadhuis aan de gewapende burgerij bekend gemaakt en werden de kanonniers „ten ernstigste“ vermaand, „om het geschut, dat zij zonder patent uit het magazijn hadden gehaald, onverwijld op zijne plaats te brengen“. De burgers gaven hunne vreugde over het medegedeelde te kennen en de kanonniers maakten zich niet alleen gereed, de kanonnen weg te brengen, maar beloofden ook plechtig, „dat zij zich voortaan als brave burgers zouden gedragen en de rust zouden helpen mainti-

neeren". Zoo was dan gelukkig het gevaar van een tweede oproer afgewend. Toch zag men met bezorgdheid de Pinksterdagen, die toen op 15 en 16 Mei vielen, te gemoet; zij verliepen echter tegen alle verwachting zeer rustig. De kanonniërs hielden woord en verzetten zich niet weder tegen het stedelijk bestuur. Wel waren zij, vooral des Zondagsnachts, nog wel eens luidruchtig of bedreven zij baldadigheden, maar het was niet van zoo ernstigen aard, dat daartegen bijzondere maatregelen moesten worden genomen. Met dit al was het gezag der stedelijke regeering nog geenszins hersteld. De ontevreden burgers hadden gezien, hoe zij, door stoutmoedig op te treden, den Raad konden dwingen naar hunne pijpen te dansen. Zij dachten er uit dien hoofde dan ook niet aan, zich willoos en onvoorwaardelijk aan diens gezag te onderwerpen. Doch ook en de Raad en het Comité van Justitie waren er zich van bewust, dat zij zoo goed als machteloos stonden tegenover den wil der groote menigte. In weerwil hiervan wilden zij van de tusschenkomst van het Provinciaal Bestuur niet gediend zijn; vandaar dat de Raad voortging al het mogelijke te doen, om de komst der Commissie uit dat Bestuur te verhinderen. In dit opzicht konden de raadsleden op de instemming der burgers rekenen. Bovendien werd de Raad in zijne houding jegens die Commissie zedelijk gesteund door de afkeuring, die in de Nationale Vergadering door sommige harer leden uitgesproken was over de bemoeiingen van het Provinciaal Bestuur in zake de onlusten te Amsterdam alsmede door de heftige wijze, waarop de Voorzitter dier Vergadering door vele leden werd geïnterpelleerd, toen hij de mededeeling had gedaan, dat hij 2 escadrons van het Haagsche garnizoen ter beschikking van het Provinciaal Bestuur had gesteld, zonder vooraf de goedkeuring der Vergadering te hebben gevraagd.

Wat het Provinciaal Bestuur betreft, dit bleef even als te voren van oordeel, dat alleen door *zijne* tusschenkomst een volkomen herstel van orde en gezag te Amsterdam te verwachten was. Vandaar dat hare Commissie zich bij voortdoring te Haarlem bleef ophouden, om daar de gelegenheid af te wachten, die het haar mogelijk zou maken, de haar opgedragen taak ten uitvoer te brengen. Volgens de gemaakte afspraak ontving zij nagenoeg elken dag bericht, hoe het te Amsterdam gesteld was.

Den 16 Mei berichtte de Raad, „dat alles stil was, schoon zij daardoor niet wilde te kennen geven, dat de rust volkomen hersteld was. Echter scheen in het midden van deze onzekerheid een flauw licht te ontstaan, zoodat de Raad zich vleide, dat zich de zaken zouden schikken". Er deden zich inderdaad verschijnselen voor, die deze optimistische verwachting wettigden. Den 17 Mei werd door 68 en den volgende dag door nog ongeveer 250 kanonniërs een zoogenaamd „declaratoir" bij den Raad ingediend, waarvan de inhoud op het volgende neerkwam:

1° dat de oproerlingen van 10 Mei niets anders hadden beoogd dan eene demonstratie te houden tegen de publicatie aangaande de ontbinding van het corps der artilleristen ;

2° dat de Raad volkomen amnestie zou geven ;

3° dat de onderteekenaars hoofd voor hoofd op hun woord van eer zich plechtig verbonden, het geconstitueerde gezag te eerbiedigen en te doen eerbiedigen ;

4° dat zij zouden medewerken, dat degenen van de artilleristen gestraft werden, die zich in het vervolg aan wangedrag zouden schuldig maken ;

5° dat zij hoopten, als fatsoenlijke lieden beschouwd te worden, voor wie de publicatie van 10 Mei niet noodig was ;

6° dat zij voortaan als leden der artillerie slechts zouden beschouwen de onderteekenaars van het adres of hen, die ingevolge gemelde publicatie de wapens hadden afgelegd.

Ofschoon dit dēclaratoir meer geleck naar een voorstel tot het aangaan van een compromis dan naar eene acte van berouw en onderwerping, bleek er toch uit, dat de onderteekenaars gezind waren, tot het herstel van de orde te willen medewerken en dit was reeds een gelukkig verschijnsel. Wij zullen straks zien, in hoeverre de Raad aan dit declaratoir gevolg gaf.

Even als onder de kanonniers was er ook onder de clubisten (d. z. de leden der verschillende half-en-half politieke clubs) en de schutters eene beweging ontstaan, tot het aanbieden van een adres van sympathie aan den Raad. Deze bleef niet in gebreke zoowel van deze beweging als van het declaratoir aan de Commissie te Haarlem kennis te geven.

Zoo verkeerde dan de Raad in de blijde verwachting, dat zij welhaast haar gezag ten volle zou kunnen hernemen, en dientengevolge de stad bevrijd zou blijven van het bezoek van genoemde Commissie alsmede van vreemd garnizoen. Men verbeelde zich dus, hoe het den vroeden mannen te moede werd, toen hun den 18 Mei door BEURNONVILLE, Generaal en Chef der vereenigde Fransche- en Bataafsche troepen, werd bericht, dat hij binnen eenige dagen een bataillon Fransch voetvolk en een escadron Fransche huzaren naar Amsterdam zou zenden. „Ik hoop”, — aldus schreef hij o. a. — „dat deze beschikking noch U mishagen zal, noch de burgers der stad Amsterdam, die mij altijd gereed zullen vinden tot alles, wat tot derzelver veiligheid en tot het algemeen geluk strekken zal”. In deze woorden lag blijkbaar eene verdekte toespeling op de plaats gehad hebbende troebelen. De brief had een post-scriptum, dat volkomen ironie geleck: „Amsterdam geen garnizoen hebbende, heb ik de inwoners plezier meenen te doen, van er hun een te zenden; dit garnizoen is overigens noodig tot het plan van oorlog” enz.

Het geheele post-scriptum was bezijden de waarheid, want vooreerst wist

BEURNONVILLE zeer goed, dat men te Amsterdam geen vreemd garnizoen verlangde en overigens geschiedde het zenden van garnizoenen daarheen enkel en alleen op verzoek der Provinciale Commissie, ten einde het haar mogelijk te maken, zich onder bescherming der Fransche soldaten naar Amsterdam te kunnen begeven.

Hoe onaangenaam het stedelijk bestuur ook gestemd was over het bericht van BEURNONVILLE, zoo was het hem toch onmogelijk, zich tegen diens plan de campagne te verzetten. Het eenige, wat het doen kon, was den generaal te verzoeken, dat hij van zijn voornemen zou afzien. Dit verzoek werd hem te Utrecht, waar hij zich toen bevond, door twee raadsleden overgebracht. Tegelijkertijd verzocht de Raad de Commissie te Haarlem om hare tusschenkomst in dezen, maar dit was natuurlijk aan een doovemansdeur geklopt.

BEURNONVILLE antwoordde den 20 Mei, dat hij van zijn plan niet kon afgaan. Hij deed uitkomen, dat het geenszins in verband stond met de plaats gehad hebbende troebelen en beloofde, dat de thans te Amsterdam geïnkwarterde troepen zouden uittrekken, op het oogenblik, dat de Fransche troepen gereed zouden zijn de stad binnen te trekken. Voorts verzekerde hij, dat zijne militairen in vriendschap en broederschap met de stedelijke Nationale Garde zouden verkeerden. Ten slotte verklaarde hij, „dat ingeval hij in zijn plan gedwarsboomd zou worden, hij tot de sterkste maatregelen zou moeten overgaan”.

Na dit antwoord ontvangen te hebben, maakte de Raad *bonne mine à mauvais jeu*. Zij overlaadden den generaal thans met vleiende complimenten. O. a. schreven ze: „Zij (t. w. de Raad en de burgers) beminnen U, zij eeren U, en Uwe troepen zullen als broeders ontvangen en behandeld worden”. Ook vragen zij hem heel nederig, dat hij persoonlijk een bezoek aan Amsterdam zal brengen.

Op dit vleiend schrijven volgde een even zoo vleiend antwoord, dat echter ook ditmaal niet vrij was van dubbelzinnigheid, voor zoover er de oorzaak van de zending der troepen in vermeld werd.

Den 25 Mei ontving de Raad officiëel bericht van BEURNONVILLE, dat een gedeelte der Fransche troepen dien dag op marsch waren gegaan naar Amsterdam, en twee dagen later waren ook de overigen aangekomen.

Hoezeer de Raad er ook had tegenop gezien, Fransch garnizoen in Amsterdam te moeten ontvangen, gaf het hun toch eene zekere gerustheid, toen het was binnengetrokken, want voor Fransche soldaten hadden de burgers heel wat meer ontzag dan voor de Nederlandsche troepen. Wellicht is het aan deze gerustheid toe te schrijven, dat de Raad, naar aanleiding van het ingekomen declaratoir der kanonniërs, den 26 Mei eene publicatie deed. In dit stuk erkent

de Raad, „in de eerste oogenblikken [na het bekende oproer] niet in staat te zijn geweest, „om de geschonden eer der wet te handhaven en te herstellen. Nu echter „de denkwijze van het grootste gedeelte der gewapende burgermacht” veranderd is, acht hij zich in staat, het gezag weer „met klem en veerkracht” te hernemen. Voorts merkt hij op, dat het doel der publikatie van 10 Mei thans niet meer kan worden bereikt. De Raad wil wel de belediging, zijnen leden aangedaan, vergeven, maar het recht moet zijn loop hebben. De Raad bepaalt nu:

1°. dat zij, die den 10 Mei de wapenen hebben teruggebracht, gereorganiseerd zullen worden;

2°. hetzelfde geldt van hen, die aan „de schandalen” geen deel hebben genomen;

3°. daarentegen zal het den schuldigen verboden zijn, „om met de wapenen of monteringen der artillerie op straat te verschijnen”, of „om eenigen dienst bij dezelve te verrichten”, totdat hun schuld onderzocht en gestraft of uitgewischt zal zijn;

4°. hetzelfde geldt van de infanteristen en de cavalleristen, die de oproerige kanonniërs op eenige wijze gesteund hebben;

5°. mocht echter de hoogst geconstitueerde Macht in Holland (d. i. het Provinciaal Bestuur) versoonden omstandigheden laten gelden, dan zullen dezulken, die dit treft, hersteld worden in hunne resp. bataillons en compagnieën.

Van onvoorwaardelijke amnestie, zooals in het declaratoir verzocht was, is in deze publicatie geen sprake.

De Raad haastte zich afschriften ervan te zenden aan het Provinciaal Bestuur en aan diens Commissie te Haarlem met de bijvoeging, dat zij (t. w. de raadsleden) door deze publicatie getoond hadden, het wettig gezag hun compeerende hernomen te hebben, in welke bijvoeging opgesloten lag, dat de komst der Commissie thans geheel overbodig was. Doch en het Provinciaal Bestuur en de Commissie dachten er niet aan, aan dien verborgen wenk gevolg te geven. Trouwens hadden zij zich reeds den 14 Mei in contact gesteld met BEURNONVILLE en om diens steun verzocht, voor het geval het oorspronkelijke escorte der Commissie niet voldoende zou blijken te zijn. BEURNONVILLE was dan ook den 17 Mei nauwelijks tot generaal en chef van de vereenigde Fransche en Bataafsche troepen benoemd, of hij berichtte het Provinciaal Bestuur, dat hij den dienst zóó zou inrichten, dat hij aan hun wensch gevolg kon geven. Op een nader verzoek der Commissie antwoordde hij den 23 Mei o. a. „dat hij het van de uiterste voorzichtigheid oordeelde, dat de Commissie ter vermindering van allen argwaan, de troepen van haar escorte, op het oogenblik, dat zijn garnizoen gereed zou zijn [Amsterdam] in te trekken, naar hunne vorige destinatie deed

marcheeren, alsmede dat, zoodra zijn garnizoen zou zijn geïnstalleerd, hij de Commissie des noodts het noodige escorte te hunner veiligheid zou zenden", ofschoon hij veronderstelde, dat dit niet zou behoeven te geschieden.

De Commissie dankte hierop haar escorte af en bleef te Haarlem, totdat zij van „het arriveeren en de installatie der Fransche troepen te Amsterdam zou zijn geïnformeerd", hetwelk den 27 Mei plaats had. En zoo was dan eindelijk voor haar het zoo vurig verlangde tijdstip aangebroken, dat zij hare zending kon volbrengen. Den volgenden morgen om 10 uur vertrokken hare leden „zonder eenig escorte of statie in twee koetsen" naar Amsterdam, waar zij om 12 uur aankwamen. Als distinctief teeken hunner waardigheid droeg elk hunner over zijne kleeding „een driekleurige sjerp met franjes en met het wapen van Holland". Elke sjerp kostte ruim f 38. Zij waren voor rekening der provincie vervaardigd.

De Commissie nam haren intrek in „de Doelen" op de Garnalenmarkt. Onmiddellijk na hare aankomst aldaar zond zij door haren secretaris bericht ervan aan den Gemeenteraad. Reeds kort daarna werd zij gecomplimenteerd door eene delegatie uit den Raad, bestaande uit den voorzitter, vice-voorzitter en den secretaris, terwijl haar eene eerewacht van twee grenadiers der gewapende burgerwacht werd aangeboden, welke zij accepteerde. Den volgenden dag (29 Mei) werd de Commissie op bijzonder plechtige wijze door den Raad, welks leden bij hare binnenkomst van hunne zetels opstonden, op het stadhuis ontvangen. Onmiddellijk hierna liet zij door haren secretaris van de pui van het stadhuis eene proclamatie afkondigen. In dit stuk, dat in sterk gezwollen stijl was opgesteld, deelde zij den burgers mede, wat het doel was van hare komst en dat zij eerst thans kon arriveeren „onder de toevallige beveiliging van een onzijdige macht, die de rust en orde [verzekerde]".

De proclamatie werd gevolgd door eene publicatie, waarin vooreerst werd gewezen op de verontwaardiging van het Provinciaal Bestuur wegens de plaats gehad hebbende gewelddadigheden en wanordelijkheden vóór, op en na den 10 Mei, en vervolgens vernietigd werden verklaard alle resolutiën en concessies, aan den Raad met geweld afgeperst.

De taak, die de Commissie zich had voorgesteld ten uitvoer te brengen, was van drieledigen aard:

10. „eene behoorlijke kennis te bekomen van hetgeen vóór, op en na den 10 Mei bij gelegenheid der alstoen plaats gehad hebbende onregelmatigheden was voorgevallen";

20. zoo mogelijk het ontdekken van de oorzaken dier onregelmatigheden „alsmede, of en in hoeverre men zich zoo tot stuiting der oproerige bewegingen als tot stiptelijk nakomen der daartoe gegeven orders van zijn plicht had gekwet";

30. „om alle zoodanige middelen aan te wenden en te helpen daarstellen, waardoor de zoozeer gestoorde rust en geschonden orde hersteld en voor het vervolg verzekerd konden worden”.

De volvoering van deze taak ging niet zoo gemakkelijk als de Commissie zich had voorgesteld en werd zelfs, in zoover het punt 3 betrof, grootendeels onmogelijk gemaakt. Een en ander was te wijten aan het gemeentebestuur, dat velerlei middelen te baat nam, om de Commissie tegen te werken of te dwarsboomen. Deze handelwijze behoeft ons niet te verwonderen, als wij nagaan met welken tegenzin het de komst der Commissie had moeten dulden. Elke handeling, door deze in hare kwaliteit verricht, elk verzoek door haar aan den Raad of het Comité van Justitie gedaan werd met een wantrouwen begroet, „alsof zij op de stedelijke rechten eenige inbreuk wilde maken”. Tal van zaken, die eene spoedige afdoening vereischten, werden door obstructionisme van zijde den Raad op de lange baan geschoven. Daarenboven legde dit Bestuur menigmaal jegens de Commissie eene „minachting” aan den dag, die met recht kwetsend mocht genoemd worden. Evenwel verdroeg zij al deze krenkingen met eene bewonderenswaardige kalmte.

Wij willen thans in korte trekken schetsen, in hoeverre het de Commissie gelukt is, haar program uit te voeren. Wat punt 1 en 2 betreft is zij daarin tamelijk wel geslaagd. Hieraan hebben wij het te danken, dat wij de bijzonderheden aangaande de oproerige bewegingen in dit opstel hebben kunnen vermelden.

Ter uitvoering van punt 3 begon de Commissie hiermede, dat zij de in den nacht van den 10 Mei uit nooddwang verscheurde publicatie in haar „volle kracht en werking” herstelde. Dientengevolge ging de Raad er toe over, den 12 Juni te publiceren, dat zijne publicatie van 26 Mei grootendeels werd ingetrokken en buiten effect gesteld, zoodat derhalve het corps der artillerie opgeheven was; dat in het vervolg niemand meer „de monteering of eenig ander onderscheidend teeken hoegenaamd van de gewezen artilleristen” mocht dragen; eindelijk dat zij, die nog wapenen in hun bezit hadden, die aan het stedelijk Bestuur moesten „afgeven”. (De Commissie had voorgesteld, de wapenen van dezulken „af te halen”.)

Wellicht zou de Raad er niet zoo spoedig toe zijn overgegaan, aan het voorschrift der Commissie gevolg te geven, indien niet reeds onmiddellijk na de publicatie van 26 Mei door de officieren en de meeste overige leden der artillerie eenparig de verklaring was gedaan, „hunne sabels niet weder terug te kunnen nemen, vermits zij in hunne vorige kwaliteit geen dienst meer zouden doen, dewijl zij niet verkozen gelijk te staan, veel minder te dienen met lieden, die hun eed en plicht verzakende, zich aan alle baldadige en oproerige bewegingen hadden schuldig gemaakt”.

Minder gewillig of liever zeer onwillig toonde zich de Raad, toen de Commissie van hem verlangde, dat het besluit van den 12 Mei betreffende de afzetting der „Oranjeambtenaren” thans zou worden herroepen, op grond dat het een gevolg was van het oproer op den 10 Mei, toen door de oproerlingen herhaaldelijk op die afzetting was aangedrongen en bovendien indruischte tegen de resolutie van het Provinciaal Bestuur aangaande dergelijke ambtenaren. De Raad wist de onderhandelingen over deze zaak slepende te houden van 18 Juli tot 1 September; toen echter was het geduld der Commissie uitgeput en maakte zij aan het onverkwikkelijk gehaspel een einde, door kort en goed aan al de afgezette, doch voorloopig nog fungeerende „Oranje-ambtenaren” te schrijven, dat zij „in hunne vorige respectieve posten en bedieningen hersteld waren”, doch zich hierin stipt te houden hadden aan de instructie, hun door de gemeente gegeven of nog te geven.

Van dezen stap der Commissie werd natuurlijk aan den Raad kennis gegeven, waarop deze bij missive van den 12 September antwoordde, „dat de Raad het daarvoor [hield], dat het recht van af- en aanstelling hunner stedelijke ambtenaren niemand toekwam dan hun alleen, en aan zich te reservieren, om zich nader deswege te verklaren”.

De Commissie liet dezen brief onbeantwoord, vooreerst omdat zij het daarin genoemde recht nooit had betwist en vervolgens omdat zij zich verzekerd hield, dat het Provinciaal Bestuur wel een wakend oog over bedoelde ambtenaren zou houden.

Tot een volledig herstel van rust en orde achtte de Commissie het bovenal noodig, dat de gewapende burgermacht naar behooren gereorganiseerd en onder discipline gebracht werd. Op haar aanhoudend aandringen nam de Raad eindelijk deze zaak in zooverre in behandeling, dat hij den staf opdroeg, een plan van reorganisatie op te maken. Nadat deze zich van die taak had gekweten, werd het Plan ter fine van advies gesteld in handen der „Commissie tot de zaken van stads veiligheid”. Beide, zoowel deze Commissie als de staf, ofschoon het in hoofdzaak met elkaar eens zijnde, verschilden echter aanmerkelijk in zake de discipline, waarom de Provinciale Commissie besloot, door hare bemiddeling deze zaak spoedig tot een gewenscht einde te brengen. En dit was hoogst noodig, omdat reeds „verscheidene brave en kundige officieren, uit hoofde van het gebrek aan eene behoorlijke krijgswet en de dagelijks toenemende indiscipline, hunne demissie hadden gevraagd”, en werd dit verzoek ingewilligd, dan was er aan geen discipline meer te denken. Daarom drong de Commissie er bij den Burge-meester, „als Gouverneur der stad” op aan, dat hij het houden van krijgswet, waarin de gevraagde demissiën zouden worden verleend, moest trachten te

verhinderen; doch de Raad was zoo verblind door zijn antipathie jegens de Commissie, dat hij het namens haar door den Gouverneur ingediende voorstel verwierp. Toen echter ook de stafofficieren in vereeniging met de Commissie er op aandrongen, dat er voorloopig geen krijgsraad zou worden gehouden, nam de Raad hoewel slechts schoorvoetend in dien zin een besluit.

De Commissie rustte niet, maar wist te bewerken, dat er den 16 September eene gecombineerde vergadering werd gehouden door haar, door een gedeelte der stafofficieren en eene delegatie uit den gemeenteraad, waarin men het volkomen eens werd aangaande vijf punten, die een voorloopige verbetering in den toestand zouden brengen. Maar de Raad was onwillig aangaande deze punten dadelijk eene beslissing te nemen „en stelde ze in handen der Commissie van stads veiligheid, om daarop te dienen van advies”. Het advies volgde spoedig en luidde gunstig, maar nu was de Provinciale Commissie nog even ver, want thans werd de zaak opnieuw door den Raad zelf in advies gehouden, op grond dat „de tijd nabij was” (men schreef 21 September), „in welken het Decreet der Nationale Vergadering voor de algeweene wapening in werking zou worden gebracht”. Den 29 September verklaarde de Raad zich eindelijk bereid, 4 van de 5 vastgestelde punten aan te nemen, maar dit geschiedde in zoo vage termen en met zooveel restricties, dat de Commissie er duidelijk in kon ontdekken den toeleg, om de zaak op de lange baan te schuiven.

Vermits de Commissie nu wel inzag, dat zij op medewerking van den Raad niet behoefde te rekenen, wist zij niets beters te doen dan Amsterdam weder te verlaten. Vooraf stelde zij eene publicatie vast, waarin zij de strafbepalingen in het vigeerende stedelijk Reglement op de discipline uit naam van het Provinciaal-Bestuur sanctioneerde en aan de kanonniërs, die zich niet aan wangedrag hadden schuldig gemaakt, de gelegenheid openstelde, weer actief te kunnen dienen. Twee dagen later (5 October) vertrok zij naar 's-Gravenhage, na „ter vermijding van het anderszins gebruikelijke ceremonieel” bij missive afscheid van den Raad te hebben genomen, waarin zij o. a. haar „leedwezen betuigde over de menigvuldige entraves welke zij gedurende den loop harer commissie zoo dikwijls had ondervonden”, en waarbij zij hem tevens het noodige getal exemplaren der evengemelde publicatie toezond „met last, om daarvan de gewone publicatie en affixie te doen geschieden”. De publicatie werkte niets uit, vooral omdat de Raad er eene notificatie aan toevoegde, die veel naar eene ironie geleek.

* * *

Hiermede eindigt onze geschiedenis; we willen er echter voor den belangstellenden lezer nog eenige mededeelingen aan toevoegen.

Het corps der artilleristen bleef vooreerst ontbonden. Nadat echter den

22 Januari 1798 de staatsgreep van MIDDERIÏCH c.s. had plaats gehad en de politieke wind dientengevolge uit een minder conservatieven hoek waaide, wendden de gelicentiëerde kanonniërs zich den 8 Februari tot de Constitueerende Vergadering, om zich er over te beklagen, dat de „aristocratische” regeering der stad nog steeds in gebreke was gebleven, hun corps in zijne eer te herstellen. Zij vonden een gewillig oor. Weldra werd er eene commissie naar Amsterdam gedelegeerd, om ten dezen de noodige stappen te doen, en het gevolg was, dat het corps artilleristen begin Maart 1798 in zijne eer hersteld werd, met uitzondering nochtans van degenen onder hen, die zich den 10 Mei 1796 aan openbare oproerigheid hadden schuldig gemaakt.

Toen echter den 11 Mei 1798 een aantal der herstelde kanonniërs er bij de Eerste Kamer op aandrongen, dat ook de uitgezonderden alsmede de „schandelijk ontwapende” leden der Gewapende Burgermacht, die hen hadden bijgestaan, toen zij „voor hun wettig recht” waren opgekomen, „in hun eer en recht” hersteld zouden worden, werd ook dit verzoek ingewilligd.

Wat DE WILDE betreft, die, zooals we gezien hebben, den 13 Mei 1796 van zijn commando ontzet en op het stadhuis in arrest gesteld was, hem werd den volgenden dag vergund, zich naar zijn huis te begeven en daar op zijn eerewoord tot nader order te blijven. Hij verkoos dit echter niet, en werd toen op de zoogenaamde modelkamer van het stadhuis in hechtenis gehouden. Blijkbaar was het hem er om te doen, als martelaar te poseeren, en dit is hem ook in zooverre gelukt, dat hij later als zoodanig werd beschouwd.

Door den Raad werd nu eene commissie benoemd, om het gedrag van den gewezen commandant te onderzoeken en dienaangaande rapport uit te brengen. Den 27 Juni was zij met haar taak gereed. Het rapport luidde bezwarend, en had tengevolge, dat de zaak van den betrokkene in handen van den Procureur der gemeente, Mr. M. C. VAN HALL, derhalve in handen der justitie werd gesteld. Op verzoek van den Procureur werd de beklagde, hangende het onderzoek, den 5 Juli uit zijn arrest ontslagen.

Wel protesteerde DE WILDE er tegen, dat zijn zaak bij de justitie ahangig was gemaakt, en verlangde hij van den Raad, dat hij voor een krijgsraad zou terecht staan, maar de Raad hield zich Oost-Indisch doof.

De beklagde werd nu tegen 30 Augustus 1796 „ter Schouten Rolle” gedaagd. Daar verschenen, weigerde hij op de hem gestelde vragen te antwoorden, waarom hij „in besloten hechtenis” werd gezet. Evenwel werd hem toegestaan, zijn practizijn bij zich te mogen ontvangen en zijn huisknecht ter bediening bij zich te mogen houden.

Den 2 September daarna verklaarde hij zich bereid, de hem gestelde

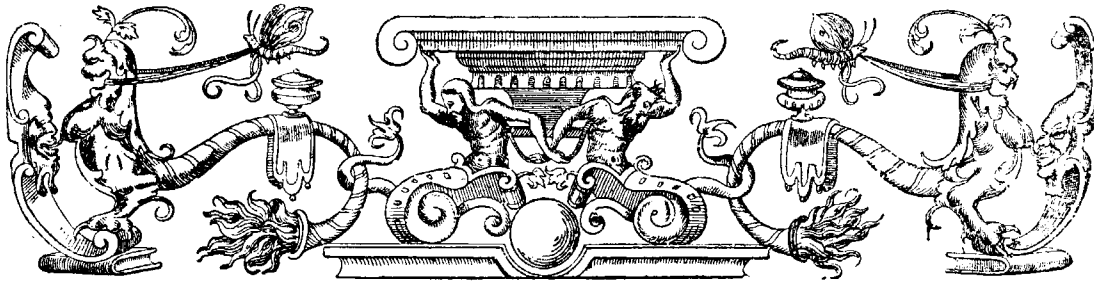
vragen te beantwoorden, doch slechts onder protest, omdat hij voor een militaire rechtbank wenschte terecht te staan. Hierop werd hij uit de hechtenis ontslagen.

De procedure werd lang sleepende gehouden. De „Heeren van den Gerechte” schenen er tegen op te zien, eene veroordeeling uit te spreken. Om aan dien onverkwikkelijken toestand een einde te maken, dienden twee leden der Gewapende Burgermacht den 15 September 1797 een verzoekschrift in bij het Provinciaal Bestuur, waarin zij er op aandrongen, dat de zaak van DE WILDE aan de „ordinaire justitie” onttrokken en in handen van een krijgsraad gesteld zou worden. Dit verzoek had tengevolge, dat genoemd Bestuur den 11 Januari 1798 besloot „de procedures zoo tegens den burger DE WILDE als tegens anderen geëntameerd, uithoofde van gesustineerde disobedientie, indiscipline of ander wangedrag of pligtverzuim in hunne functiën van officieren, onder-officieren of gewapende burgers in de maand Mey 1796 begaan, en als nog aanhangig zijnde, te vernietigen en te doen cesseeren”.

Thans ontbrak er nog maar aan, dat de gewezen commandant in zijne eer en kwaliteit hersteld werd. Dit geschiedde den 15 Mei 1798 op last der Eerste Kamer, daartoe door eenige burgers van Amsterdam aangezocht. Onmiddellijk nadat de „brave” kolonel in zijn eer en rang hersteld was, vroeg hij het Uitvoerend Bewind om ontslag. Het werd hem op eervolle wijze verleend.

Utrecht 1901.

EEN KAART VAN DELFLAND
GETEEKEND DOOR JACOB VAN DEVENTER IN 1535

MEDEGEDEELD DOOR
M. G. WILDEMAN.

ET valt voorzeker zeer te betreuren, dat niet één exemplaar van de kaart, door den beroemden VAN DEVENTER op last van Hoogheemraden van Delfland in 1535 begonnen en omstreeks 1548 aan dat College in zes exemplaren afgeleverd, — dat niet één exemplaar daarvan is aan te wijzen.

De nauwgezetheid waarmede de bekende cartograaf de teekenstift hanteerde, doet terecht vermoeden, dat door dit specimen een juisten blik op den toenmaligen toestand van Delfland werd gegeven.

De voorwaarden waarop de arbeid werd besteed zijn bewaard gebleven. Wat ik dienaangaande in Delflands' archief vond, lijkt mij belangrijk genoeg om hier mede te deelen.

In het: „Register [gemerkt n° 10, doch het 4^e van den Secretaris VAN DER HOUVE] van de Kueren, ordonnan(cien) ende bestecken gemaect gekuert ende geordonneert by de hooge heemraeden van Delf(an)t beginnen(de) ia January XV^c XXXV Stilo curie hollandie ende eyndende den lesten Decembris XV^c veertich incluz” — komt voor op f° 146 v^{so}.

Articulen daerop die hiemraden van Delff(an)t
besteden willen Mr. JACOB VAN DEVENTER
te becaerten die geheele circonference
ofte rinck vant hiemraetscap van Delflant.

1. Eerst sal die voorn(oemde) Mr. JACOB gehouden wesen te maken een Carte opte cleyne voet van alle die polders die gelegen zijn in den selven rincq en(de) de molens caden en(de) watertochten vande selve polders op haer mate in dieselve Caerte te stellen elke polder en(de) molens mit haer namen.
2. Voerts sal den voorn(oemden) Mr. JACOB gehouden wesen te describe(re)n alle lencten en(de) breten van de duynen in denselven rinck gelegen tot inde Mase toe.
3. Noch sal hy gehouden wesen te bemeten den gehelen Maesdyck vant beginsel of bij der Heyde tot inde stede van Schiedamme toe, describe(re)nde opte cleyne voet alle die distancien houfslagen, sluysen, steenen dycken en(de) van de vuyter gorssen buyten denselven dyck gelegen.
4. Voorts sal hy noch gehouden wesen van(de) voorsz. stede van Schiedam off tot ande zijtwint ofte lantscheydinge toe en(de) voorts van(de) voorn(oemde) zijtwint ofte lantscheydinge tot anden leytschen dam toe en(de) van den leytschen dam voorts tot ande duynen toe en(de) van de duynen tot in de zee toe, describerende altyts alle notelicken wercken totten voorsz. heemraetscap dienen(de).
5. Voerts sal hy noch gehouden wesen een scheijt te maken binnen den voorn(oemden) ring tusschen die acht Westamb(ach)ten ende vijff Oostamb[ach]ten en(de) voerts daer inne te stellen op haer mate alle wegen en(de) banwateringen int buytenwater gelegen mit haer huelen off bruggen dienen(de) tot 't voorsz(eyde) hiemraetschap.
6. Voorts zal hy noch gehouden wesen te stellen alle kercken binnen den voorn(oemden) ring gelegen op haer behoerlicke plaetse opte cleyne voet navolgen(de) die proporcie van de groote voet.
7. Ende daerenboven sal den voorn(oemden) Mr. JACOB in deselve carte rontsom(m)e denselven ring stellen de limiten daer naest gelegen.

8. Ende hier af sal de voorsz. Mr. JACOB den heemraden afleveren zes carten.

Op dese voerwaarden heeft M. JACOB VAN DEVENTER angenomen te maken de caerte van Delflant daer voren hy geeyst heeft die som(m)e van hondert ponden van xl gr(ooten) het pont en(de) es van wegen dyckgrave en(de) heemraden daerop geboden vijffentzeventich der gelike ponden en(de) sal hebben soeveel als na t opleveren van(de) voorsz. carten hy bevonden sal werden verdient te hebben, te weten niet meer dan hondert voorsz. ponden noch min dan vijf en(de) t zeventich.

Actum in den Hage ten huuse van JAN BRUYNSZ. op ten XXVI^{en} Aprilis 1539.

Eerst den 22 Sept. 1548 werd hij betaald met honderd caroli guldens, zoodat, 't geen wel te verwachten viel, zijn arbeid de tevredenheid der Hoogheemraden heeft weggedragen. Wij lezen n.l. in 't zelfde Register op fo 147 vso.

De hoge hiemraden van Delf(an)t ordonne(re)n d amb(ach)tsbewaerd(ers) van Delflant om(m)eteslaen hondert carolus guldens die Mr. JACOB VAN DEVENTER, kaertmaker, belooft is byden Ingelanden ter cause van zijn arbeyt dat hy bekaerten zoude de geheele circonference off rinck vant hiemraetschip van Delflant naervolgen(de) zekere articulen daervan wesende hier aen gehecht mits dat hij oeck de heemraden van Delf(an)t daervan leveren soude zes quaerten (tselve sal strecken in rekenin(ge) daer en(de) alsoet behoert mits overbrengen(de) deselve quaerten geverifieert na de voorsz. articulen en(de) quytan(tie) van denselven Mr. JACOB sonder meer. Actum den XI° dach van Meye Ao XV^c een en(de) veertich."

terwijl:

Register BERENDRECHT Secr^s. (1546—1551) fo. XXXVJ vso relateert:

Die hooge heemraden van Delf(an)t ordonneren WILLEM VAN BERENDRECHT hucren clerck te betalen Mr. JACOB VAN DEVENTER caertemaicker hondert ponden van xl groo(te)n vlaems t pont welcke som(m)e Mr. JACOB voorsz. bedongen heeft voort maicken van(de) caerte van Delflant, waervan WILLEBOORT VUYTENBROUCK eertijts clerck van(den) selven heemraet die tweederdendeelen [by den heemraeden voorsz. daertoe gecon-

dempneert zijnde) onder BERENDRECHT voorsz. geconsigneert heeft, die hy VUYTENBROUCK ontfangen hadde van(de) acht westambachten in Delf(an)t tot betalinge van(de) caerte voorsz., ende t derdedeel hebben die vijff oostamb(ach)ten in delflant daertoe betaelt in handen van BERENDRECHT voorn(oemt) ende verthoenen(de) dese ordonnan(tie) mitte quitan(tie) van Mr. JACOB VAN DEVENTER sal hem tselve betalinge strecken. Actum den VIIIen Augusti XVc acht en(de) veertig.

Het archief bevat (thans in portef. A 208) de origineele kwitantie van JACOB VAN DEVENTER i. d. 22 Sept. van 't zelfde jaar, waarop zijne handteekening aldus voorkomt:

Jacob van Deventer geograph

BAREND BISPINCK

MEDEGEDEELD DOOR

J. L. VAN DALEN.

IN den vijfden jaargang van *Oud-Holland* bl. 156 deelde de heer G. H. VETH iets mede omtrent den schilder BAREND BISPINCK. In de acte van den Dordtschen kerckeraad vond ik aangaande hem het volgende, dat wel niet met zijn kunst in verband staat, maar misschien aanleiding kan geven, dat nog meer over hem aan 't licht komt :

BAREND BISBINGH, schilder van hier nae den Haege gereist synde sonder attestatie ende van daer nae Hulst, daer hij sich nu heeft neder-geset, versoeckt nu bij missive sijne Attestatie. Alsoo de vergaderinge van sijn miscomportement so vele tot haer leedwesen vernomen (heeft), datse hem Coram synde, sou moeten censureren, sal hem door de predicant van het quartier aengeschreven werden, dat hem de kerckeraet geen attestatie can toesenden, so lange als hy geen beteringe synes levens sal betoont ende bewesen hebben.

29 Nov. 1657.

Aengaende BARENT BISBING, van welke in actis van den 29 Novemb. 1659, is D. BUITENDIJK versocht met D. KOLVIO, predikant, van Hulst, tegenwoordig alhier zynde, te spreken en uyt naem van dese vergaderinge aen te seggen, dat men syne toelatinge tot het H. Avondmael de voorsichtigheyt van de kerckenraedt tot Hulst bevolen laat, mits dat hij daer doe sodanige satisfactie, als haer E. sullen goed vinden.

Ter zijde : Factum. Geschreven naer

29 Aug. 1658

Hulst den 22 Sept. 1658.

BLADVULLING.

Dat MATTHYS NAIVEU in 1669 bij DOU in de leer was, is bekend (OBR. V 259). Uit drie door zijn leermeester onderteevende kwitanties, verschenen in Mei 1667, '68 en '69 blijkt, dat hij ook gedurende beide eerstgenoemde jaren onderricht van dezen schilder ontving.

Daar deze kwitanties niet alleen belangrijk zijn wegens het bedrag van het leergeld, maar ook omdat zij de eerige mij bekende geschreven handteekeningen van DOU vertoonen, druk ik een er van hieronder af.

Ontvangen bij mij onderges. uijt handen vanden Notaris TERSIJDEN als administrerende voocht over de vijf weeskindren van za: MATTHIJS NAIVEU en JANNETGEN MELQUE een Somme van hondert gulden, over een jaer te onderwijzen en institueren inde schilderkunst MATTHIJS NAIVEU. Verschenen den derden Meye a^o xvjC achtensstich.

DR. W. MARTIN.

CRIJN HENDRICKSZ. VOLMARIJN.

In den twaalfden jaargang van dit tijdschrift (1894) gaf ik een biographie van dezen, omstreeks 1604 te Rotterdam geboren en in 't laatst van Augustus 1645 aldaar overleden schilder. Daarbij voegde ik een beschrijving van het eenige mij bekende schilderij van zijn hand: Christus en de Emmausgangers, dat zich bevindt op het landgoed Dordtwijk onder Dubbeldam. Het was toen echter moeilijk te zien, en nu ik het onlangs weergezien heb in de villa van Jonkheer VAN REPELAER VAN DRIEL, waar het een zeer goede plaats kreeg, bemerkte ik een fout te hebben gemaakt, die ik mij haast te herstellen. Ik schreef, dat rechts van den jongen, die achter den links van Jezus gezeten Emmausganger staat en met beide handen een tinnen schotel in de hoogte houdt, nog het hoofd van een grijsaard zich bevindt. Dit bleek mij een zinsbedrog te zijn geweest, veroorzaakt waarschijnlijk door lichtreflecties op den achtergrond. Die grijsaard is er niet; er zijn slechts vier figuren: de drie aan een tafel gezeten hoofdpersonen en het dienend knechtje. Ook is het stuk niet geschilderd op doek, maar op een eikenhouten paneel.

P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

PIETER JANSZ. QUAST

DOOR

DR. A. BREDIUS.

SEDERT de bcoefening der kunstgeschiedenis een zoo veel hooger vlucht nam, sedert men het verdienstelijke werk van vele vergeten kunstenaars aan het licht bracht en begon te toetsen aan het werk van bekendere meesters, is er veel veranderd in de waardeering onzer oude schilders. Sommigen, wier werk vroeger tot het duurst betaalde, het meest gezochte gerekend werd, vinden thans minder bijval. Een BOTH bijvoorbeeld, ééns veel hooger dan RUISDAEL betaald, wordt nu „veronzachtzaamd”; wij vinden zijne landschappen te veel „gemaakt”, wij moeten erkennen dat CLAUDE LORRAIN, zijn voorbeeld, dikwijls hooger staat, en dat het werk van RUISDAEL oorspronkelijker, genialer is. Vroeger zocht men vooral RUISDAEL’S latere werken: watervallen en gecomponeerde landschappen. Thans beginnen wij te beseffen, dat zijne vroegere stukken frisscher, natuurlijker zijn, dichter op het geziene geïnspireerd. In andere gevallen beoordeelden wij vroeger sommige schilders onbillijk, omdat hunne beste werken door oude kunstkoopers van hunne handteekeningen ontdaan en aan bekendere meesters toegeschreven waren. Kwam dan zoo nu en dan eens een goed werk van zulk een schilder aan het licht, dan verbaasden wij ons over de hooge kwaliteiten die hij in dat beter werk ten toon spreidde.

Onder de miskende schilders, wier werk op die wijze lang onbillijk beoordeeld werd, behoort ook PIETER QUAST. Hoe vele stukken heb ik van dien schilder onder andere namen op veilingen zien paraderen! Gewoonlijk heette een QUAST, als hij van wat betere kwaliteit was, dan ADRIAEN BROUWER, soms OSTADE. Inderdaad lijkt zijn beste werk op dat van zijn grooten tijdgenoot. Het is niet onmogelijk, dat de jonge QUAST te Amsterdam, waar hij in 1632 huwde, den precies even ouden BROUWER, die er omstreeks 1627 nog vertoefde, persoonlijk leerde kennen; in elk geval kende hij zijn reeds spoedig gezocht werk. Weinige schilders ten onzent hadden een zoo grooten invloed op het werk van hunne tijdgenooten als BROUWER. En dat in zoo korten tijd, want — afgezien er van dat BROUWER reeds op 32jarigen leeftijd overleed — was hij slechts enkele jaren bij ons werkzaam. Hoe onmiskenbaar echter is zijn invloed op het werk van QUAST, PIETER DE BLOOT, CORNELIS SAFTLEVEN, SORGH, den jongen ADRIAEN VAN OSTADE (die met hem het atelier van HALS bezocht), DIEPRAEM, om maar enkelen te noemen! Te Antwerpen volgden dan CRAESBEEK en TENIERS.

QUAST koos voor zijn onderwerpen ook meest kroegscènes, — boeren bij het bier en het kaartspel, of bij hun huisselijk bedrijf. Evenals BROUWER had hij een voorliefde voor het afbeelden van sommige chirurgicale operaties, het snijden van den kei of andere minder appetijtelijke verrichtingen. Evenals sommige stukken van BROUWER zijn ettelijke schilderijtjes van QUAST weinig geschikt om in een salon — zelfs sommigen om in een Museum opgehangen te worden.

Evenals BROUWER schijnt QUAST een leven geleid te hebben, waarin hij dikwerf getuige van vechtpartijen en dronkemansgedoe was, zoodat de scènes, die hij ons schildert waren „pris sur le vif.” Bovendien schilderde hij ook bijbelsche onderwerpen, waarbij hij het niet kon laten karikatuurachtige koppen en figuren aan te brengen, geheel als ook JAN STEEN dit deed in verscheidene van zijne „gewijde” onderwerpen behandelende stukken.

Zijn werk is zeer verschillend van kwaliteit. Te herkennen is het aan zijne typen. Meestal geeft hij zijn drinkebroers een dikken, roodachtigen neus en hij kiest maar zelden een fatsoenlijk gezicht voor zijn modellen. Hij schildert alles in warme bruine tinten terwijl zijne hoofdfiguren met sterke lokale kleuren — rood, een warm groen, een geelbruin, een paersch en sterk geel — getooid zijn. In vele stukken vinden wij een krachtige, vette schildering; hij is breed van opvatting en uitvoering en heeft eene neiging tot overdrijving bij de uitdrukking op de tronicën zijner figuren die soms aan karikaturen doen denken.

Wij bezaten tot voor korten tijd maar één goed werk, een klein schilderijtje van hem in onze Musea. In 's-Rijks Museum te Amsterdam is als legaat van den Heer D. FRANKEN opgenomen een stukje, voorstellende een man, die

Photographie Van der Boeg & Devel, den Haag.

Photographie Mulsenbach, Riffart & Co. Brno.

PIETER QUAST
MAURITSHUIS, DEN HAAG.

eene operatie aan het been ondergaat. Op den voorgrond rechts drie figuren; de geopereerde is in 't geelbruin. Zijn voet wordt op een bankje gesneden, er bij een bekken met bloed enz. Links op den voorgrond een open boek, waarop een doodshoofd; links op den achtergrond weér drie figuren. Een zit op een bankje, een tweede zoekt iets... op het hoofd van den vorige, een derde zit op den grond. Deze drie figuren in paersch-grijze kleuren. Achter tegen den muur een kast met heiligenbeeld en flesch. Voor QUAST bijzonder koel van kleur, in grijze, grauwe toonen geschilderd.

Een ander stuk in die verzameling, te kwader ure aangekocht, wàs eens goed, maar heeft alle belangrijkheid verloren door slijtage en overschildering (de hoofdfiguur, 'een jonge vrouw, heeft een geheel nieuw geschilderde kop!)

In het Mauritshuis bevond zich reeds sedert 1879 een groot en zonderling werk van QUAST, voorstellende den triumpf der zotheid. Het is in 1643 geschilderd, met zijn monogram (P.Q. in één) en dat jaartal voorzien. Het is h. 0.695, br. 0.99.

De zotheid, in de gedaante van een in het geel gekleed man met een narrenkap op 't hoofd, doet zijn feestelijken intocht op den rug van drie voor overgebogen mannen. Vóór hem een nar in het rood met een rommelpot in de hand. Rechts van hem een gitaarspeler, links een violist. R. en l. nog drie mannen met groote neuzen, en nog eenige andere personages met karikatuurkoppen. Op den achtergrond ziet men een vorst met drie personen van een balcon toekijken. Het is geen karakteristiek werk van den meester; het figuurtje van „de zotheid” is echter aardig van teekening en expressie.

In 1900 werd voor het Mauritshuis, niet zonder moeite, een der fraaiste stukken, die ik ooit van QUAST ontmoette, aangekocht. Als echt „boerenstuk” is dit werk veel meer een „specimen” en wel een zeer fraai, van zijn hand dan het voorgaande.

De schilderij, die sedert eenigen tijd het Mauritshuis tot sieraad verstrekt, is op een ovaal paneel, niet onwaarschijnlijk de deksel van een tonnetje, tot schilderspaneel omgewerkt, geschilderd. ¹⁾ Zes mannen, waarvan er drie aan een tafeltje zitten bij het kaartspel, schijnen in de herberg te vertoeven. Bij den eenen, rechts, in lichtgrijzen jas en geelbruine broek, die met een boos gezicht zijn kaarten laat kijken — het schijnen drie azen te zijn — staat een glas bier. Zijn medespeler over hem in 't groen met bruinen weerschijn en bruinrose broek, kijkt er vrij onverschillig na; de derde man achter de tafel in bruinachtig groen, die den toeschouwer en face aankijkt, brult bij het vioolspel van een rechts op den achtergrond staand, zeer geestig getoetsten muzikant in licht paersch, die zelf

1) Het ronde stuk is circa 0.327 à 0.334 cm. in diameter.

ook meëzingt. In den linkerhoek zit een drinkebroer in grijs blauwen jas, half zat, te soezen en wordt juist ruw tot de werkelijkheid teruggebracht door een loozen kameraad in 't warm lichtbruin die hem een kan water op het hoofd giet. Het vlot en geestig behandelde stuk is van links boven mooi verlicht en in breede manier, de lichten geëmpateerd, de schaduwen transparant geschilderd.

In geen enkele schilderij mij bekend, staat QUAST zóó dicht bij BROUWER, zoowel wat opvatting als toon betreft. De fijne, grijs bruine achtergrond is bijzonder goed voor hem, en de gesloten degelijke compositie zeer gelukkig. Minder dan ooit gebruikt hij hier sterke lokaalkleuren; de lichtwerking is zeer fraai.

De schilderij is niet gemerkt. Toch is het mogelijk het tijdperk te bepalen waarin QUAST het geschilderd heeft. In het Keizerlijk Hof-Museum te Weenen bevindt zich onder No. 1300 een stuk van onzen meester, voluit gemerkt: PIETER QUAST fc 1633. Het stelt voor vier boeren aan tafel, waarvan één met een verbonden oog, links op den tweeden grond staat er een met de handen op den rug; een der vier steekt een pijp aan in een comfoor, een ander geeft zijn makker over de tafel de hand alsof hij: top! toeslaat. Rechts op den voorgrond een minder aesthetisch tooneeltje: een kind gebruikt een zeer primitieve kakstoel, liefst met . . . . . zijn rug naar den toeschouwer gewend. Op den achtergrond doen twee oude paren samen een rondedans. De figuren op den voorgrond weér in krachtige kleuren: paersch met rood, roserood met bruin, zijn geliefd geelbruin. Verder is alles in zijn bruinige grijze transparante toonen. De achtergrond is licht; het heele stuk is helder en doorschijnend. Boven op een leer ziet men links nog een man op een doedelzak spelen.

Kleuren, toon *geheel* als op het Haagsche stuk. Maar het laatste is als compositie en kwaliteit verreweg verkiesselijk. Het stuk te Weenen is van veel grooter afmetingen: hg. 48, br. 63 cM.

Wat de levensgeschiedenis van QUAST betreft: HOUBRAKEN zwijgt geheel over hem en VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN zijn de eersten die zijn naam vermelden. Zij zeggen:

„PIETER QUAST wordt gemeend een Hagenaar geweest te zijn, doch wij „hebben geen levens-omstandigheden van hem kunnen vinden. Het jaartal 1632, „dat op sommige van zijne werken gevonden wordt, geeft te kennen dat hij in „het laatst der zestiende of in het begin der zeventiende eeuw geboren is; en „derhalve een tijd- en kunstgenoot was van ADRIAAN VAN DER VENNE, wiens „smaak hij somtijds in de verkiezing der onderwerpen gevolgd heeft; maar zijne „teekening is min nauwkeurig en zijne schilderwijze onachtzamer. Hij heeft veel „met potlood op perkament geteekend. De zoogenaamde Batailje tusschen visch „en vleesch, of den twistenden hond en de kat, boerenbedrijven en drinkgelagen,

„soldatengevechten, bedelaars en soortgelijke voorwerpen zijn door hem geschilderd „en eenige derzelve heeft hij gegraveerd, ook hebben P. NOLPE, S. SAVRY en „H. HONDIUS naar zijne schilderijen en teekeningen, prenten vervaardigd. In de „galerij van Salzthalen waren voorheen eenige zijner uitvoerigste schilderijen”.¹⁾

Het is mij gelukt, het volgende omtrent hem op te sporen.

Uit de Kerkboeken teekende DE VRIES aan, dat 26 Juni 1632 PIETER QUAST van Amsterdam, out 26 jaeren, schilder, wonende in de Molensteech, en ANNETIE SPLINTERS, uit 's-Gravenhage, wonende als vooren in het huwelijk traden. De bruid had verklaard met eede een vrije persoon te zijn. Het huwelijk werd te Sloten voltrokken.²⁾

Hij is dus 1605 of 1606 te Amsterdam geboren. Zooals ik reeds zeide, het is niet onwaarschijnlijk, dat QUAST vóór dien tijd BROUWER (en zeker diens toen te Amsterdam zeer bekende en hoog geschatte werken) leerde kennen. Wellicht door zijne Haagsche vrouw daartoe aangezocht, trok onze schilder weldra naar de hofstad, waar hij 1634 als Lid van het St. Lucasgilde werd ingeschreven.³⁾ Hij bleef er geruimen tijd; o. a. werd 1 Juli 1639 een dochter CONSTANTIA van hem gedoopt in de Kloosterkerk (de schilder KNIBBERGEN was getuige) en 27 Aug. 1641 een ander kind, wiens naam oningevuld bleef.⁴⁾

3 Oct. 1643 wordt QUAST voor den gerechte aangesproken door PAUWELS COORNAERT, koopman. De schilder wil zijn schuld betalen maar verzoekt 9 maanden uitstel. 5 Maart 1642 eischt de herbergier FERDINANDUS GREVEL betaling van zijne schulden. De advokaat van QUAST zegt, die eerst te zullen betalen als de eisscher teruggeeft „twee teijckeninghen die den eyscher van den „gedaegde is hebbende.” 19 Juli 1641 blijkt het dat „de gedaechde aen eijscher „gelaten heeft drye teyckeningen wesende Spaensche pantalons (harlekijns); eerst als de schilder die terugontvangt zal hij betalen. 2 Oct. 1641 wordt hij echter, nadat zijne huisvrouw „in juditio” gehoord is, veroordeeld de geesichte som te betalen cum expensis.⁵⁾ 31 Dec. 1639 had QUAST een huis gekocht, aan de Oostzijde van de Groene Burchwal; hij betaalde *f* 100.— in geld en de rest in twee schuldbrieven samen groot *f* 1600.— De ééne, groot *f* 1000.— werd in Mei 1648 door QUAST's weduwe betaald, de andere van *f* 600.— eerst in 1662 door GOVERT HENDRICX VAN MEERLE afgelost.⁶⁾ Volgens de klapwakersboeken van 1644 woonde de schilder nog in dat jaar op de paveljoensche

1) Thans in het Museum te Brunswijk.

2) Oud-Holland III, p. 309.

3) OBREEN's Archief v. Ned. Kunstgeschiedenis III.

4) Doopboeken der Kloosterkerk te 's-Gravenhage.

5) Rollen, Haagsch Schepenarchief.

6) Reg. Verk. v. huizen, Haagsch Archief.

gracht oost van de groenmarckt. Maar wij vinden hem in Januari van dat jaar reeds te Amsterdam. 14 Januari 1644 transporteert den E. PIETER QUAST, Konstschilder, aan zijne vrouw ANNA SPLINTERS een huis en erve in 's-Gravenhage op de Groene burgwal aldaar („om verscheijde importante redenen, item „genoegsaem als obligatoire schultkennisse”) belend aan de N.zijde WILLEM COOMANS, aan de Z.zijde GERRIT VAN DRUYVESTIJN, ten westen de Heerestraat. ¹⁾

Hij teekent :

Zelfs woonde hij reeds vroeger weder in de Amstelstad, en wel met zijne egade, zooals blijkt uit de volgende acte :

1 Juni 1643 verklaren eenige personen, ten behoeve van ANNA SPLINTERS, huysvrouw van PIETER QUAST, wonende in de Calverstrate tusschen beyde de Doelens, dat CASPAR RUIJBERGEN daar groote moeite had gemaakt; hij had met den voet van een roemer ANNA SPLINTERS' gezicht opengesneden en gekrabd „sulcx dat de gaten toegenayt worden moesten". Een schilder, PIETER MATTHEUS, is getuige". ²⁾

Zou deze heer RUYBERGEN dezelfde „Domheer" zijn in de volgende Acte vermeld? 3 Juni 1643, dus een paar dagen later, verklaren eenige personen ten verzoeke van d'Heer GASPAN VAN ROUWBERGEN, Domheer tot Wtrecht, dat zij Donderdag laetstleden, s'avonts tusschen 8 en 9 uren geweest sijn ten huysse van PIETER QUAST, schilder, wonachtich in de Calverstraet, tusschen beyde Doelens. De huysvrouw van QUAST was in de koocken. De Domheer was met haer spreekende over eenige hoeren en seijde (o. a.)... ick soude een hoer wel voor haer aensicht slaen, waerop de huysvrouw van QUAST seijde: Wel, Mynheer, gae je in sulcke huysen? antwoordende de requirant daerop: in kercken comen wel hoeren, souden der dan in de herbergen geen comen? waerop de vrouw van Pr. QUAST wederom: Wel, mynheer, ick looff wel dat gy der wel hondert getast en gevoelt hebt..... enz. Eindelijk schold de Domheer haar uit voor een

¹⁾ Prot. Not. J. VAN DER VEN, Amsterdam.

²⁾ Prot. Not. J. VAN DER VEN, Amsterdam.

hoer, waarop zij hem als een furie aanvloeg, krabde en sloeg. Op het gerucht kwam de schilder zijn vrouw te hulp. Hij greep naar een mes, zette het den Domheer op de borst en riep uit: Sacrament, wat heb je gedaan, segh't of ick bruy 't daer deur. Eerst met groote moeite werden de vechtenden gescheiden. PIETER VAN NISPEN was er bij en is de hoofdgetuige; hij had uitgeroepen: „Wat gij doet, met geen messen.”¹⁾

Hebben wij hier niet bijna een schilderij van QUAST voor onze oogen?

Er scheen nog wel eens meer „herrie” te zijn bij QUAST aan huis. II Februari 1644 doet zijne vrouw wêer eene verklaring opmaken door den Notaris J. VAN DER VEN. Den 3^{en} Februari „quamen aan hare deure cloppen „ALEXANDER DE NIJS en JORIS GLAUDE²⁾, en toen sy hen niet in wilde laten, „liepen sy 't huijs met geweld onder en boven, en onder andere moetwillicheden „naemen sy... boven op de Schildercamer het conterfeytsel van de requirante „schonden 't selve met hare vingeren in swarte verff gesteecken, de tronije „kruyselingh over met messen geschrabt en uytgedaen (hebbende) schandige „smaetheden daerop geschreven.” (Volgt nog een lang relaas van al de schanddaden door die heeren in haar huis bedreven, twee groote bladzijden vol!)

15 April 1644 bekent PIETER QUAST, schilder, schuldig te zijn aan JAN ARENTSZ. VAN BLOEMENDAEL te Weesp *f* 235.— per reste van huishuur van het huis daar hij, QUAST, in woont, staande tusschen de beide Doelen in de Calverstraet... QUAST zal vóór 1 Mei *f* 160.— betalen, de rest zes weken later. Als hij met 1 Mei uit het huis vertrekt, zal hij zijne goederen daarin laten tot alles betaald is.³⁾

Uit deze Acte blijkt, dat onze schilder niet ruim bij kas was. Hij schijnt inderdaad verhuisd te zijn, en wel naar de Nes. Die nieuwe woning was niet veel bizonders. „De Witte Sterre” hing er uit. Verscheidene personen verklaren voor den schilder, dat het onbewoonbaar was door het lekken en 17 Mei 1646 verklaart PIETER QUAST, kunstschilder, zelf voor Not. VAN DER VEN, dat het huis is ongerepareerd, vochtig, en dat het er overal lekt. Hij dreigt „geen huur te betalen eer een en ander in orde gebracht is. De eigenaar belooft te komen zien.

Reeds een jaar later had men het „dooode lichaem” van onzen kunstenaar uit dat huis ten grave gedragen. Ik heb in de begrafenisboeken van Amsterdam uit dien tijd niet zeer compleet, te vergeefs naar den juisten datum gezocht.

¹⁾ Prot. Not. CL. VAN SANTEN, Amsterdam.

²⁾ Beiden schilders!

³⁾ Prot. Not. C. VLIET, Amsterdam.

Hij moet omstreeks Mei of begin Juni 1647 overleden zijn, zooals men moet aannemen naar den volgenden:

INVENTARIS.

6 Juni Anno 1647.

Inventaris der naergelaten Goederen van wijlen PIETER JANSZ. QUAST, Schilder, bevonden in de huysinge van LAURENS CORNELISZ. DE BOER staende in de Nes, daer de Witte Star uythangt, gedaen maecken door denselven eygenaer als volcht:

In 't voorhuys.

elf Italiaensche glazen Tafel Borden.	een onvoltogen Conterfeytsel.
een Dito Schotel.	een Spaenschè Stoel.
een Dito Kannetgen.	een voeder met 5 flesschen.
een Dito Kelckgen.	een secreetkoffer.
een groote Kaert met rollen van de Belegeringe van Rochel(le).	een Kaert(p)rintgen met rollen.
	een Parsgen.

In een kas onder de Trap van 't voorhuys.

drie Brabantsche huyc Khoetgens.	twee witte linde spreyen.
een mof met sabelsche Randen in een kas.	elf ellen silverpassement.
een Do met witte Randen.	elf swarte haere klee besems.
twee swarte Pluymasien.	een mantgen met Lappen.
een witte gesteken Schort.	een geborduerde Borst met een out
twee nopdoecksche kinderlijfgens.	Lysgen.

Beneden in de Binne Kamer.

twee contrefeytsels van mans met Lysten.	Noch een schilderye Bortgen van een Vrou.
een dito fruyte Bort met ebbenhoutelysten.	Noch twee klyne Bortgens met Lysten.

Voor de Schoorsteen.

een Bortgen van een Oude Vrou's trony met swarte Listen.	een out Jack.
Ses prienten Rontgens met Rollen.	een macheyersche gevoerde Rock.
fier stoelen.	een Bedt; een Peulu, een oorkussen,
een Eycken houtte Cantoortafel met een oude Sprey daerover.	twee dekens, een paar Lakens, een paer gordynen met een Valletgen,
	twee Stoelkusschen(s).

In kas staende aen de Italiaensche Bedstede.

een glase kandelaer.	een Nachthalsdoeck met kant.
een do Italiansche Wyn Romer.	een Vroushemt.
een glazen ey.	een Borst.
een Ost Indische hoorn.	ontrent een pont Gaeren.
een Brootmantgen.	een Kleerbesum.
vier Beffen, tien neusdoecken.	een el.
een linne Voorschoot.	een oude Kleremandt.
drie Lakens.	een Reys Sa(e)ck.
een Linde Borstrock.	een paer grove overmouwe.

In de achter Keucken.

Seven vlesschen.	een heugelkettingh.
drie kannen met litten.	vier stoelen.
een tinne do.	twe snuyters.
een do. Soutvat.	twe stryckysers.
twe bierglasen.	een rooster.
twe Roemers.	een Braet spiet.
een geschilderde tresoor.	een stryckbeckinghe (?)
een out Tafelken met een kleetgen daerover.	een hackmes, een ketel, een emmer.
twe Tangen, een schop, een heugel.	eenich out aerdewerck.

Op de hangkamer.

een kleyn out betgen.	een onvoltogen Schilderije bort son- der lijst.
een deckentgen.	een Leer.
twe Laeckens.	een frans Salmboeck.
een Reys Rock.	

Op Voor-Boven kamer.

twe Schilder Ramen met een geplu- meerden doeck.	een Banck.
twe Prientbortgens.	vijff schilderijen sonder listen.
een stoel.	een kinder Slaep Banckgen.
	een tinne Sausiertgen.

Aldus geïnventariseert ende gedaen in Amsterdam ten overstaan van NICKLAES VAN BORN, Nots., beneffens DIRCK ALBERSZ en JACOB DYCKMANS, schilder, getuygen, op den sesten Juni Anno sestienhondert seven en vertich. ¹⁾

1) Prot Not. J. VERHEY, Amsterdam.

Hoe zijne weduwe kort na zijn overlijden met een anderen Schilder in het huwelijk trad (JACOBUS VAN SPREEUWEN) hoop ik binnenkort in een volgend artikel mede te deelen.

Sommigen, naar ik hoor ook de Heer PH. VAN DER KELLEN, gelooven dat QUAST de leermeester van den jeugdigen Prins WILLEM II is geweest. Aanleiding tot dit vermoeden geeft een prent door HONDIUS gegraveerd naar onzen meester (P. QUAST *inv.*) waarop men zes elegant gecostumeerde jongens ziet spelen. Rechts zit er een op een stoel; voor hem een jongen voorovergebogen met het hoofd in diens schoot en een andere jongen op zijn rug, daarachter weer een jongen die zich voorover wil buigen terwijl een ander achter hem blijkbaar ook op diens rug wil springen. Achter de groep staat de zesde, met een hoed van veeren op, te kijken. Onder de prent:

Siet hoe Sijn Hoocheyts Soon, een Prins vol van Couraigien
Hem somwijlen vermaect Int springhen van syn Paigien.

De Heer H. PH. GERRITSEN te 's-Gravenhage bezit in zijne rijke kunstverzameling een band met 22 potloodteekeningetjes, gedeeltelijk zeer zwakke copieën naar teekeningen van QUAST. Op de eerste teekening, een spits van een gothieke kerktoeren, leest men: *Princeps Wuill.* De anderen zijn ongemerkt. Een gedeelte zijn zwak gedane stadsgezichten.

Voorin ligt een briefje waarop het volgende:

Amsterdam.

Myn Heer Cs PLOOS VAN AMSTEL I.C. debet
aan MATTHEUS WOORTMAN.

1774.

17 Mey \ Voor Een portefoolje, franse bant, voor zijn Doorl. Hoogh.

(WM DE 5DE Prins van Oranje & & . . . . . f 4:—:

76 stuks Teekeninge op 39 bladen opgeset met Lijsten door

Prins Wm de 2de Geteekend in 't Bov.staande Portefoolje „ 8:—:

f 12:—:

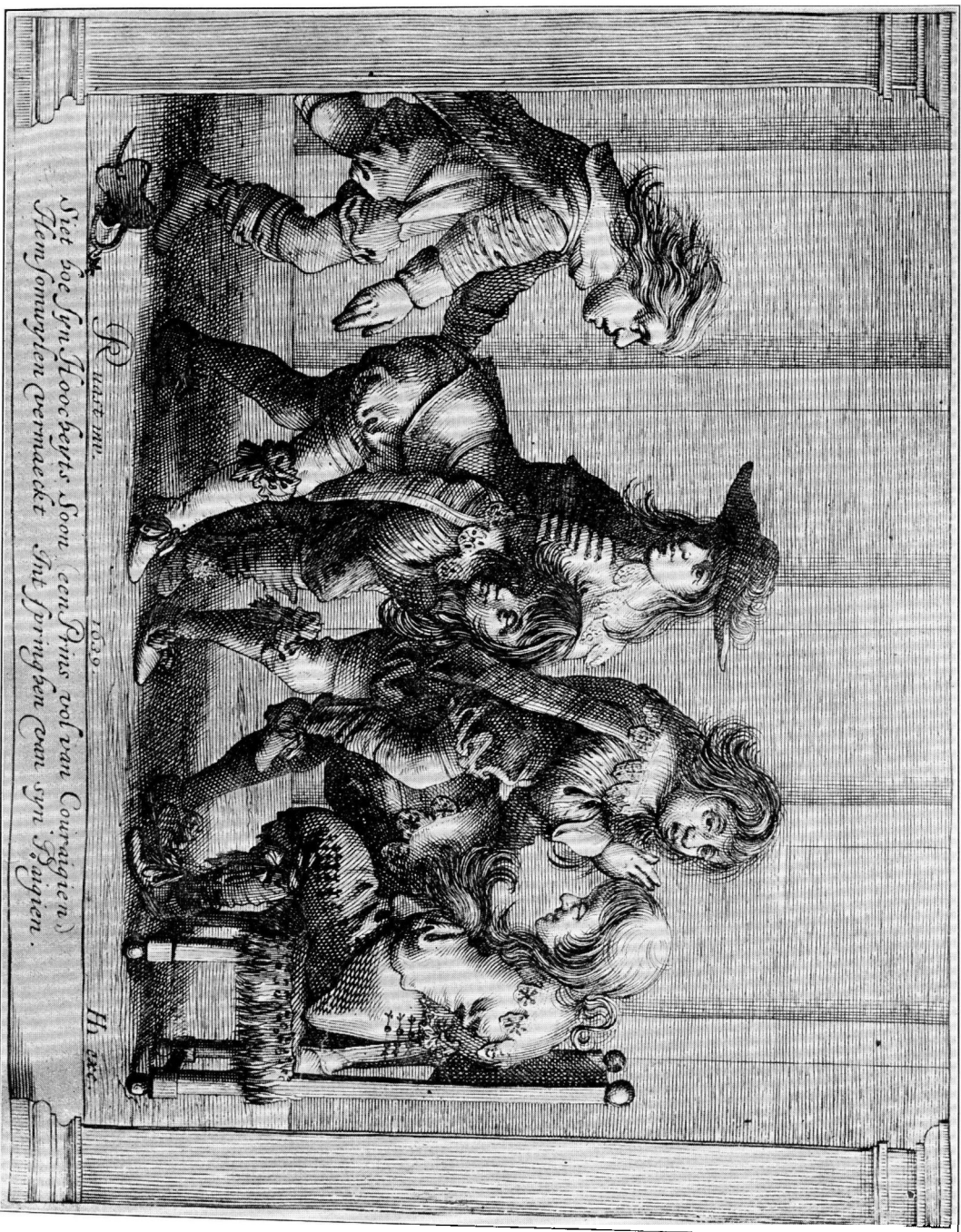
PLOOS VAN AMSTEL schreef onder „17 Mey”

dit WOORTMAN op myn reek. gebragt.

En er onder:

Deeze bovenstaande 76 Teekeningen en Porte folie heb ik door d'Heer Joncourt Zyn Hoogheid doen overhandigen; Zyn Hoogheid heeft my doen bedanken en doen zeggen, dat ik de resteerende hier in geplaatste Teekeningen nevens het boekje voor my bewaaren zoude. Vervolgens ben ik door zyn Hoogheid voor de gedaane proeven van myn Plaatwerk volgens myn uitvinding in zyn tegenwoordigheid en wegens Zyn Hoogh. eigenhandige Proeven en deeze gedaane moeyten, beschonken met een gouden Medalje.

GRAVURE VAN H. HONDIUS NAAR P. QUAST.

Waar de andere teekeningen gebleven zijn is onbekend. Denkelijk met de overige kunstschaten van Prins WILLEM V naar Frankrijk vervoerd, is die collectie daar ergens blijven hangen, wellicht in het Prentkabinet der Bibliothèque nationale. Nu blijft de vraag: is het waar, wat ons PLOOS VAN AMSTEL vertelt: zijn dit werkelijk echte teekeningetjes van Prins WILLEM II? Het is blijkbaar kinderwerk; vreemd is het, dat ze met potlood en niet met zwart of rood krijt gedaan zijn. Doch ook van QUAST zelf ken ik teekeningen met potlood op perkament. Den Heer GERRITSEN, die mij welwillend op een en ander opmerkzaam maakte en mij tijdelijk het Album met deze teekeningen afstond, hierbij mijn hartelijke dank!

Behalve de hier genoemde stukken vermeld ik nog:

Een jong man, in bruinachtig geel costuum, in zijn gewone manier. Bij den Landgerichtsrath Dr. PELTZER, te Keulen.

Een borstbeeld van een man met een groote muts en mantel. Gemerkt. Coll. FÜRSTENBERG; was op de tentoonstelling te Düsseldorf 1886.

Twee dames, musiceerende. De eene bespeelt de luit, de andere zingt. Twee heeren spelen tric-trac. (Bizonder fraai werk.) Gemerkt. Coll. DAHL te Düsseldorf.

Het verbinden van een voetwond. Vijf figuren op den voorgrond; een zesde wordt door een zevende op den rug binnengedragen (dus een „chirurgynswinkel”) Kleurig. (Coll. PÂQUES te Luik.) ¹⁾

Soldaten in een herberg. Rechts beneden gemerkt en 1640 gedateerd. 10 figuren. Museum te Mannheim.

Twee bedelaars of venters, de man met een bak voor het lijf gebonden. Copie naar de schilderij te Brunswijk. Museum van Duinkerken ¹⁾.

Een tweede copie of repleik naar die schilderij bij den Heer LENGELART te Rijssel ¹⁾

Een Corps de garde, in schemering gehuld. Hoofdpersoon is de wacht-hebbende officier met een met véeren getooiden hoed, geelen kolder, bruine laarzen, witte koussen, naar rechts gewend. Een mantel over den l. schouder, een stok in de r. hand. Hij ziet den beschouwer aan. Een zijner soldaten, op den rug gezien, gaat in het wachtlokaal. Rechts een aantal soldaten en een boer en boerin om een brandend vuur. Donkere achtergrond; voluit gemerkt. Coll. WEBER te Hamburg, No. 215.

Twee goede stukken in het Museum te Bamberg, zijnde:

Een dorpschirurgijn opereert een vrouw (van den steen?) aan het voorhoofd. Een man houdt de op een stoel zittende vast. Een lachende boer, die een kermende vrouw op den rug draagt, komt de kamer binnen. Gemerkt.

¹⁾ Mededeeling van Dr. C. HOFSTEDE DE GROOT.

Tandmeester, die een jongen boer een kies trekt. Naast hem zit aan tafel een vrouw die glimlachend toeziet hoe een tweede boer zijn vrouw op een kruiwagen in de kamer rijdt. Gemerkt als voren. (Nos. 266 en 267 van den Catalogus.)

Ruitergevecht, in den trant van JAN MARTSEN DE JONGE Links de hoofdgroep, rechts enkele ruiters, gedeeltelijk in het water. Vet en krachtig geschilderd, bruine tronies. Met het Monogram P. Q. gemerkt. Coll. SEMENOW, St. Petersburg.

Een zeer groot ruitergevecht als voren bij Prins KOUDACHEFF, St. Petersburg.

Paartje, de menuet dansend. Hij in 't wit, zij in 't blauw. Links 4 musiceerende personen. Monogram en 1639 Coll. SEMENOW, St. Petersburg.

Soldaten in een keuken. Vier personen op den voorgrond; twee officieren met twee vriendinnen. Elf personen op den achtergrond, die min of meer monochroom gedaan zijn. Volgens Dr. C. HOFSTEDE DE GROOT de kleurigste QUAST hem bekend: Gemerkt en 1636 gedateerd. Slot Kronenborg, No. 284 (daar aan DAV. RIJCKAERT toegeschreven.)

Zes tafereelen uit het Lyden van Christus. Gevangenneming, Avondmaal, Petrus' verloochening, de Kruisdraging, Christus voor Herodes en Gethsemané. Dr. HOFSTEDE DE GROOT zegt: herinnert half aan de school van REMBRANDT, half aan BENJ. CUYP. Niet zeer fraai. De meesten gemerkt: P. QVAST, en 1641 gedateerd. Slot Gaunö in Denemarken.

NB. Ik vond deze stukken reeds vermeld in een Inventaris van KATHRYNA VAN AVIGNON, den Haag 1648, als: Twaalf stukken van de passie, gedaen by QUAST. Waar de andere zes zijn bleef mij onbekend.

Een kwakzalver. Coll. HAUZEUR DE SIMONY, Verviers.

De plundering van een rijke woning. De eigenaar smeekt om genade. Dit stuk in de Verzameling CHEWOSCHINSKY te St. Petersburg, is voluit gemerkt en 1634 gedateerd.

Vrolijk gezelschap met een vrouw die op de luit speelt. Gemerkt en 1638 gedateerd. Museum te Göttingen.

Bij KRAMM wordt vermeld een gezelschap met musiceerende en zingende lieden, achter de deur van een kamer, waarin een deftig gekleede dame voor een crucifix op den grond ligt.

Kaartspelers. Coll. JACOBSON, Stockholm.

Barbierswinkel. Museum te Cassel.

Met den brand van het Museum Boymans te Rotterdam ging te gronde: een chirurgijn, die een oude vrouw opereert, en een grijsaard met een schedel in de hand.

In de Ermitage te St. Petersburg: Een elegante dame, in rijk toilet. Gemerkt.

Een operatie, door een in wit satijn gekleed chirurgijn.

De dood, een skelet, komt, op een trompet blazend, de kamer binnen. Nog verscheidene andere figuren.

Twee schilderijen met een tandarts en een oogarts in het slot te Schleissheim. De karikatuur van een mismaakt man. Museum te Nantes (No. 471.)

QUAST schilderde ook figuren in landschappen van SCHOEFF (o. a. in een stuk in mijne verzameling) en in die van ADRIAEN MUYLTIËS „seer acrdich en plaisant.”¹⁾

Ik zag o. a. nog:

Een kerk, waarin links een monnik in een preekstoel staat te preeken, de kerk goed geschilderd; twee zingende kinderen links in geel en rood, op koper. Coll. DELAROFF, Pawlowsk.

Een man met harnas links, op den achtergrond tilt iemand een meisje in de hoogte. Ten onrechte aan DUCK toegeschreven. No. 130 der Gallerie Leuchtenberg, St. Petersburg.

Een enkel mansfiguur. Coll. KAUFFMANN, Frankfurt a/M.

Een ruiter, met zijn linker been op een ton staande, terwijl een man met bruinen knobbelneus zijn laars vastmaakt. Een olijke meid steekt haar rechter arm door 's-ruiters linker arm terwijl zij haar linker hand doet rusten op den kop van zijn helper. De ruiter houdt in de rechterhand een pijpje. Links staat een schimmel; op den voorgrond rechts een paar bossen stroo. Nog 3 figuren. Vet en krachtig geschilderd in warme bruine tinten, aardig als sujet en gecstig gedaan. Gem. P. Q. Was 1897 bij den kunsthandelaar GOUDSTIKKER.

Een corps-de-garde bij Lord ILCHESTER, aan PALAMEDES toegeschreven, leek mij eer van QUAST.

Een man, die een boer van de Kei snijdt. Goede kwaliteit. Museum te Nîmes. No. 136.

In een schuur een speler op de doedezak, een tweede muzikant, een man met een pot in de hand en twee kinderen. In het midden twee dansende paren. Links vriende paren. Heet ten onrechte OSTADE. Museum te Aix en Provence No. 325.

Een merkwaardigen QUAST, gemerkt, zag ik voor ca. 20 jaren bij den kunsthandelaar MONCHEN te 's-Gravenhage. Het stuk stelde een vrek voor te midden van zijne schatten, terwijl de dood (als skelet) de kamer binnentreedt. Dit werk was bijzonder uitvoerig en fijn gedaan en een zeer goed specimen van den meester.

Een tamelijk groot enkel mansfiguur ten voeten uit, geel bruin costuum met rooden rand. Gem. P. Q. (inéén). Bij den schilder KNAUS te Berlijn.

1) Zie Oud-Holland 4, 197.

Twee dergelijke stukken bevonden zich eertijds in de Coll. DOETSCH te Londen.

In de coll. HOUCK te Deventer bevonden zich twee grappige stukken van QUAST; de broektrekkers, en de overwinning der vrouw. Op het laatste kruipt een man op handen en voeten over den grond, terwijl een oude leelijke vrouw, met een zweep in de hand, hem ment. Was dit soms een zinspeling op het huwelijksleven van den schilder zelf?

In 1883, Nov. werd er door FR. MULLER & Co. te Amsterdam een aardige corps-de-garde van QUAST verkocht, gem. P. Q. (aanéen) 1639.

Een boer (in licht rood met gele broek) die door een kwakzalver in 't groen aan den voet geopereerd wordt. Een helder, vroeg werk. Coll. WESENDONCK, Berlijn.

Een dame (in geel bruine zijde) met 2 heeren, de een speelt op een mandoline; rechts op den achtergrond een vriend paartje. Groote figuren. Museum, Leipzig.

Een musiceerend gezelschap; links een dame in roode japon, de viola di gamba bespeelende. Bruinachtig; goed werk. Coll. HÖLSCHER, Mühlheim a/Rh.

Bij CHRISTIE, MANSON & WOODS te Londen werd 28 Febr. 1891 een echte QUAST verkocht onder No. 84: Portrait of a Cavalier, voor 28 guinjes.

Volgens Dr. HOFSTEDE DE GROOT is er te Bordeaux in de Coll. ASAM een zittend man bij een kruiwagen door QUAST.

Een vrouw, die een man een pot vol water over den nek gooit. Gem. met monogram bij den Heer HAVERKORN VAN RYSEWIJK te Rotterdam.

Een gezelschap met 16 figuren. Op den voorgrond eenige zeer karakteristieke typen van QUAST. Heette in de Coll. LIPPMANN DIRCK HALS. Coll. STERN. Weenen. ¹⁾

In het Museum te Brunswijk vindt men drie stukken:

No. 568. Een brandewijnverkooper met een oude vrouw.

„ 569. Een bedelaar met zijn wijf.

„ 570. Een zittend drinkebroer.

Mr. CH. M. DOZY zag in 1896 bij een R. K. geestelijke te Delfshaven een Christus aan het kruis, gem. P. QUAST.

In de Coll. PEIN te Berlijn bevond zich een zeer goed stuk van QUAST, gem. P. Q. 164... dat aldus in den Catalogus (Keulen, 1888) beschreven wordt:

L'infirmierie. Grande salle, ornée d'une Statue de la Vierge; on y voit péle-mêle des estropiés, des blessés, des malades, hommes, femmes et enfants, debout assis ou couchés par terre sur de la paille. A gauche un homme dormant,

¹⁾ Mededeeling van Dr. C. HOFSTEDE DE GROOT.

enveloppé dans un manteau rouge. En face de ce dernier sur une marche un cavalier, portant épée et bâton. Paneel H. 62½ br. 47 cm. Dit fraaie stuk, licht en in warme helderbruine toonen geschilderd, bracht toen reeds 1450 Mk. op.

Onder de teekeningen die ik van QUAST in particuliere verzamelingen zag, noem ik een P. QUAST 1640 gemerkt in de voormalige Coll. HABICH te Cassel, met vijf heeren en 5 dames, een pauw en een fontein als een der besten. Ook was er in die verzameling een „luijseknippertge” op perkament.

Zelf bezit ik van hem een teekening op perkament, zijnde Jezus in Gethsemané.

Een rijke verzameling Quast-teekeningen bezit de Heer A. VON BECKERATH te Berlijn. O. a.: een man met een uil op zijn rug; rood krijt. Gemerkt. Een dito ged. 1636. De Engel bij Maria; gem. *Pieter Quast* 1638; met potlood op perkament. Een zeer fraai ijsvermaak. Met potlood en O. I. inkt. Beeldig en geheel genre VAN GOYEN doch voluit gemerkt: *P. Quast*. 1638. Deze geheel afwijkende teekening is zeer mooi: schaatsenrijders, l. op den voorgrond een groep bij een tent.

Ook een groote, wat vervelende potloodteekening op perkament: 9 groote figuren. In een armoedig huis zit men te rooken en te drinken, terwijl een vrouw zich in een bedstede aan een beddekwest opricht. Ook bezit de Heer VON BECKERATH een olieverf-studie op donker papier met wit en grijs.

In de Albertina te Weenen ziet men een reeks teekeningen van QUAST. Een vreesselijk „zeeziek” man. 5 aardige figuurtjes, costumes, op perkament. Een groote teekening, kermiscène. Achilles en Polixena, bij Apolloaltaar, rechts Paris, die zijn boog spant om hem in de hiel te schieten, gem. *Pieter Quast* 1645, alles met potlood op perkament.

In het Prentkabinet te Dresden weér een serie van Quast-teekeningen. Drie dansende arlekijs met rood krijt. (Zie hiervoren onder de biographische bijzonderheden.) Een schaatsenrijder met dito. Allen van achteren met zijn monogram gemerkt en genummerd; er schijnen er 40 geweest te zijn. Onder de vele anderen (van 1638 o. a.) één teekening die aan een hierboven beschreven schilderij herinnert: een vrek, omringd door geldzakken, terwijl de dood hem komt halen; gem. en 1643 gedateerd.

In het Museum te Darmstadt bevinden zich verscheidene aardige teekeningen van QUAST. Eene van 1645, stelt voor een tooneel waarop een schilder onder de toeschouwers, die eens anderen toeschouwers partes posteriores gebruikt als doek of paneel om er op te schilderen! Een heele serie aardige teekeningen, meest gemerkt.

In het Louvre bevindt zich een heel studieboek met teekeningen van QUAST; merkwaardig genoeg zijn dit meest landschappen!

Ook in de Oude Pinakothek te München zijn verscheidene teekeningen van QUAST; o. a. 19 stuks met rood krijt en een aardig vrouwenkopje van 1634.

In oude veilingen komen schilderijen en teekeningen van den meester te dikwijls voor om ze allen hier op te sommen. In de 18e eeuw brachten ze meest maar enkele guldens op. Alleen in de veiling Schönborn, Amsterdam 16 April 1738, werd een Bataille van Vis en Vlees, door PIETER QUAST met ruim *f* 61.— betaald.

Veiling HARTSOEKER, 1742, den Haag: een capitaale Ordonnantie met vrolijke boeren, seer schoon geschildert door QUAST, h. 1 v. 8 d., br. 2 v. 4 d. *f* 45.—

Wel het vroegst genoemde werk bevond zich bij CORNELIS VAN SANTVLIET te Amsterdam, die o. a. bij een schilderij-transport van 17 Nov. 1633 overdroeg: een soldaetje van QUAST voor *f* 10.— (een CODDE *f* 30.—, een PALAMEDES *f* 36.—)

In 1638 bezat JAN DE CONINCK, o. a. een keysnijder van QUAST.

Bij FLORIS SOOP (te Amsterdam) hingen 1657 aan den wand: 11 teekeningen van QUAST in lijsten. Ook schilderijen van HERCULES SEGHERS en VAN GOYEN.

In 1654 vind ik reeds een copie naar QUAST in een Amsterdam'schen boedel.

De schilder MATTHEUS BLOEM leende 1655 geld op zijne zeer laag getaxeerde schilderijen. Daarbij een tronie van QUAST *f* 10.— (zijnde een teekening) een grotje van QUAST *f* 12.—, een graeuwe boerentronie van QUAST *f* 5.—

Interessant zijn de stukken in den boedel van JOAN RAPHOEN 23 Apr. 1657 te Amsterdam. Behalve teekeningen ook een naeckte Venus van QUAST; een groot stuck zijnde een leger van QUAST.

MAERTEN PIETERSZ. DAY bezat 1659 vijf teekeningen van QUAST, die naast een out man van REMBRANDT hingen.

De schoonvader van den bloemschilder CORNELIS KICK, HARMEN CLAESZ. SPAEROOGH, die een aardige collectie bezat, liet in 1676 o. m. na een gezelschap van QUAST. (Ook een stuck met kinderkens van den tamelijk zeldzamen CAMERARIUS.)

In een zeer groote collectie, die van ANTHONI GAILLARD, te Amsterdam, bevond zich bij diens overlijden 29 Oct. 1639:

Een barbierswinckel van PIETER QUAST.

Vier boertgens, een cleyn stuckge van denselven.

Een boerekerck van PIETER QUAST. (Denkelijk het hierboven genoemde stuk te Pawlowsk bij den Heer DELAROFF.)

Ook reeds een copy naar QUAST, soldaten.

In die verzameling waren ook verscheidene schilderijen van ADR. BROUWER,

DE BLOOT, CODDE, PALAMEDES e. a. De ca 200 schilderijen zijn allen nauwkeurig gecatalogiseerd.

Eens, in 1654, wordt een zeer fraaie teekening van QUAST op *f* 25.— geschat.

JOAN ROETERS, secretaris van Amsterdam, liet bij zijn overlijden, 1668, na: een quacksalver met een geselschap van QUAST.

Bij JOHAN VAN MIEROP bevonden zich (te Delft) in 1644 reeds 2 personagien van QUAST. Bij CORNELIA CROOCK te Delft (1662) een stuck van Christus in 't Hoff van Gethsemané door QUAST.

De Heer JOHAN VAN LANGENHOVEN in den Haag bezat 1651 o. a. een banquetje van QUAST, en ses teykeningen van den selven.

Bij CORNELIS VAN DER BEECK te Delft worden in 1646 twee zijner teekeningen op *f* 4.— geschat!

Mr. PIETER VAN DEN BOETSELAER, Rentm^r. der Domeynen van S. H^t. transporteert aan Burgem^r. BOTH VAN DER EEM o. a.: Seven teekeningen van QUAST met glas overdect. (den Haag, 1656) Tusschen 1640—1670 vind ik zeer vele zijner teekeningen in goede boedels uitdrukkelijk vermeld. Zij worden meest op *f* 1.— à *f* 3.— het stuk gewaardeerd.

PAULUS PIETERSZ. OUTHOFF bezat 1670 (in den Haag) Twee stuckies van CRAEN en *Juffrou* QUAST (*f* 15.—). Men zou hieruit opmaken dat de vrouw van QUAST óók het penseel hanteerde!

De commies BORT in de Molenstraat (den Haag, 1646) bezat een heele verzameling werken van QUAST.

Onder de ca. 30 teekeningen trekken de aandacht 14 stuks, uitbeeldende de Passie, die op *f* 95.— getaxeerd worden, wat ons doet denken, dat zijn werk gedurende zijn leven toch wèl gezocht was. Een schilderij, masquerade, *f* 27.— Een groot stuck, ANTONIUS en CLEOPATRA, *f* 37.—

De schilder JEAN DUVIGNON in den Haag bezat in 1776 o. a. een teekening van QUAST, gevecht van romeinsche krijgsknechten te paard op perkament uitvoerig geteekend.

CONSTANTIJN JACOB VAN RENESSE liet in 1781 na: een te bed liggende vrouw door P. QUAST.

Reeds 14 Maart 1634 wordt te Amsterdam een stuckje van QUAST geschildert, op *f* 12.— getaxeerd. In 1660 geldt er een bordeeltje van QUAST *f* 8.— De fameuse kunstkooper JOHANNES DE RENIALME had 1640 een tronietje van QUAST in een koperen lijst *f* 4.—. Maar vergeten wij niet, dat een toebacqdrincker van HALS toen op *f* 12.—, een priester van REMBRANDT op *f* 100.— geschat werd. De chirurgijn DIRCK VAN DER SNOECK bezat te Leiden in 1656 vier schilderijtgens met de pen gedaen van PIETER QUAST.

In den desolaten boedel van JORIS VAN WAERDEN, te Amsterdam, 11 July 1663, vind ik: een teekeningh van verscheyde Anticquen in een ebbe lijst, door QUAST gedaen *f* 2 — 10 — o. Een dito wesende een boerengezelschap door QUAST *f* 2.—.

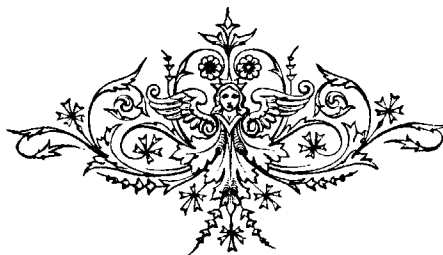
In een Haagschen boedel van 1667 komen 25 teekeningen van QUAST voor. In den boedel van den Amsterdammer LAMBERT TELGHUIZEN, 1685 komt voor: Een groot stuck in 't voorhuis, met persoonasien, daerin onder anderen staet: Hier leyt begraven ROELANDT, van QUAST (*f* 25.—).

In 1673 taxeeren de schilders SANTVOORT en GERRIT UYLENBORCH den boedel van JAN DE HOEST. Hij bezat o. a. een stuck daar LASARUS van den doot verweckt wordt, door QUAST (hierbij geene prijzen).

Een vrouwtje dat op de luyt speelt van QUAST *f* 6.—

Deze lijst maakt volstrekt geen aanspraak op volledigheid, maar geeft ons m. i. wel den indruk, dat QUAST, die in de kracht van zijn leven overleed — hij was maar ruim 40 jaren oud geworden — niet stil gezeten heeft; dat hij in de XVIIe eeuw tot de schilders behoorde, wier werk in goede verzamelingen werd aangetroffen, doch langzaam in 't vergeetboek geraakte. QUAST heeft een aantal etsen gemaakt en er zijn een reeks zijner schilderijen in prent gebracht. KRAMM vermeldt er een en ander van. Mijn mederedacteur hoopt later die prenten nader te beschrijven.

Gelukkig zijn er nog werken genoeg van dezen verdienstelijken schilder over om hem te leeren kennen, en ik verheug er mij over dat een zijner allerbeste stukken thans een Nederlandsch Museum siert.

NASCHRIFT. — Reeds was dit stuk afgedrukt toen ik nog vond den
INVENTARIS van ARIS HENDRICKSZ. HALEWAT. Amsterdam, Maart 1645.

En daarin:
 een stuck van QUAST, sijnde soldaeten, boer en boerinnen en kinderen, op panneel met een swarte lijst.
 een boer en boerinne dans van QUAST op panneel met een swarte lijst.
 een Paris en Helena in een porspectyff (sic!) van QUAST op doeck met een Italiaense gebiesde vergulde lijst.

A. B.

DE CONFISCATIE DER GOEDEREN VAN HUGO DE GROOT,

DOOR

MR. G. M O L L.

IN het Rijksarchief te 's Gravenhage bevindt zich een bundel stukken, bevattende o. a. een inventaris der goederen van HUGO DE GROOT, opgemaakt in het jaar 1619, nadat in het vonnis, waarbij deze tot levenslange gevangenschap was veroordeeld, de confiscatie zijner goederen was uitgesproken.

De inventaris vermeldt alle roerende goederen in het huis van DE GROOT te Rotterdam aanwezig, benevens die goederen, welke met verlof der Staten-Generaal naar het slot Loevestein waren overgebracht om de vertrekken door hem en zijn gezin betrokken, in eenigszins bewoonbaren staat te brengen.

De kennisneming van dezen inventaris heeft mij aanleiding gegeven een nader onderzoek in te stellen naar de wijze, waarop de confiscatie der goederen van DE GROOT is geschied. Het resultaat van dat onderzoek wordt in de hier volgende bladzijden medegedeeld, terwijl als bijlagen de „Inventaris ende Prisiatie van de meubele goederen ende boecken van Mr. HUGO DE GROOT”, benevens het

vonnis door het Hof van Holland gegeven omtrent den afkoop der in beslag genomen goederen worden afgedrukt.

Op den 18^{den} Mei 1619 werd aan HUGO DE GROOT, na een voorloopige gevangenschap van 9 maanden, voorlezing gedaan van het vonnis, waarbij hij werd „gecondemneerd tot eeuwige ghevangnisse ende dienvolgende gebracht te worden in een verseeckerde plaetse, bij Hooghgemelte Heeren Staten-Generaal te ordonneren, ende aldaer syn leven lang ghehouden ende bewaert te worden”, en waarbij zijne goederen werden in beslag genomen. Reeds drie dagen voor de uitspraak van dat vonnis hadden de Staten-Generaal benoemd ¹⁾ tot „Curateurs ende Ontfangers van de geconfisqueerde goederen van de gevangens, volgende de gepronuchieerde Sententien Mr. LAURENS DE SYLLA ende JAN HALLING”.

Door deze confiscatie was DE GROOT niet in staat de vertrekken in het slot Loevestein, die hem ter bewoning waren aangewezen, zonder verlof van de Staten-Generaal van de noodige meubelen te voorzien. Zijn gansche vermogen was in beslag genomen, zoodat hem alles ontbrak en toch was het noodig, ten einde zijn leven in de gevangenis dragelijk te maken, hem te voorzien van boeken en eenige meubelen. De Staten-Generaal zagen de noodzakelijkheid hiervan in en besloten bij resolutie van den 5^{den} Juni 1619 de vrouwen van de veroordeelden te doen weten, dat zij uit de geïnventariseerde goederen zooveel meubelen aan de gevangenen bij hunne overbrenging naar Loevestein mochten medegeven, als ieder noodzakelijk op zijne kamer zou behoeven. Tevens werd aan MARIA VAN REYGERSBERCH en aan de vrouwen der andere gevangenen aangezegd, dat zij zich zonder verlof der Staten-Generaal niet naar Loevestein mochten begeven.

Aan het bevel van de Staten-Generaal om de noodige meubelen aan DE GROOT bij zijn vertrek naar Loevestein mede te geven kon intusschen niet worden voldaan, omdat er nog geen inventaris was opgemaakt van het huisraad dat zich in zijn huis te Rotterdam bevond. Die inventarisatie schijnt voor den 8sten Juni 1619 te hebben plaats gehad. Immers bij een request van MARIA VAN REYGERSBERCH, waarop door de Staten-Generaal den 8sten Juni werd beschikt, verzocht zij in de gelegenheid gesteld te worden in tegenwoordigheid van een of van beide Schepenen van Rotterdam, die bij het opmaken van den inventaris waren tegenwoordig geweest, de meubelen, die zij noodig zou hebben, uit haar huis te vervoeren.

Daar het kantoor van haar man bij gelegenheid van de inventarisatie was

---

1) *Resolutien Staten-Generaal van 15 Mei 1619.*

verzegeld, verzocht zij de zegels te verwijderen, ten einde haar in staat te stellen eenige boeken voor haar echtgenoot mede in te pakken. ¹⁾

De in beslagneming der goederen van de gevangenen op last der Staten-Generaal had in de vergadering der Staten van Holland aanleiding gegeven tot discussie. De Fiscaal van het Hof van Holland was herhaaldelijk op last van de Rekenkamer van Holland in de vergadering van de Gecommitteerde Raden geweest om er op aan te dringen dat dit College er op letten zoude, dat het recht van de Staten van Holland op de in beslag genomen goederen der gevangenen zou worden gehandhaafd.

In de vergadering der Staten van 28 Juni 1619 werd besloten alle onroerende goederen, aan de gevangenen toebehoorende, en in de provincie Holland gelegen, in beslag te nemen en daarvan kennis te geven aan de Staten-Generaal, „ten einde de Hoogheyt, het Recht ende Overigheyt van den Lande ende de Vasalheeren hooge jurisdictie het recht van confiscatie hebbende, behoorlycken mogen werden geconserveert, sonder het selve in deze gelegenheydt te laten violeren, inbreucke ofte vercortinge lijden”. ²⁾

Van dit besluit werd aan de Rekenkamer kennis gegeven. Dit College, thans verzekerd van de medewerking der Staten van Holland, besloot onmiddellijk krachtig op te treden tegen de Curateuren, welke door de Staten-Generaal waren aangewezen de geconfisqueerde goederen in beslag te nemen. Het besluit aan JOHAN HALLINGH, een der Curateuren, te doen aanzeggen, „dat hy sich nyet en vervordere verder met de voorsz. goederen alhyer in Hollant ende Westvriesvriesland gelegen hem te bemoeyen off d'selve eenichsints te ondervinden, maer daarmede late bewerden den geenen die daertoe by de voorsz. van de Rekeninge van wegen de Graeflyckheyd sullen werden gecommitteert”. ³⁾

Dit besluit werd den 16^{den} Juli d.a.v. ten uitvoer gebracht. ⁴⁾

Intusschen was den Curateuren ter oore gekomen dat er in de Staten van Holland bezwaar was gemaakt tegen hun inbeslagneming der goederen en in de onzekerheid wat te doen, richtten zij zich, reeds voor zij de insinuatie ontvangen hadden, tot de Staten-Generaal, die hun hadden bevolen een inventaris van de geconfisqueerde goederen over te leggen. Den 15^{den} Juli ⁵⁾ kwamen Curateuren in de vergadering van de Staten-Generaal en deelden mede, dat hun door de Staten van Holland was verboden zich verder te bemoeien met de geconfisqueerde

---

1) Zie *Broeders gewangenisse, Dagboek van Willem de Groot enz.* door Mr. H. VAN VOLLENHOVEN, bl. 184.

2) *Res. Staten van Holland* van 28 Juni 1619.

3) *Appointementen van de Rekenkamer* 3 Juli 1619, f°. 46.

4) *Memoriaal van de Rekenkamer van Holland* 16 Juli 1619.

5) *Res. Staten-Generaal* 15 Juli 1619.

goederen in Holland gelegen. Daar de Staten bedreigd hadden, bij niet voldoening aan het bevel, hunne particuliere goederen te zullen aanspreken, maakten de Curateuren bezwaar verder met de administratie der goederen voort te gaan. Zij verzochten dus van de Staten-Generaal te mogen vernemen hoe zij verder in deze moesten handelen.

Naar het schijnt bracht deze tusschenkomst van de Staten van Holland de leden der Staten-Generaal in een niet geringe verlegenheid. Hoewel de Staten-Generaal de Curateuren hadden benoemd, was het niet te ontkennen, dat de Staten der provinciën, waarin de goederen zich bevonden, rechten daarop konden doen gelden. De afgevaardigden van Holland, ter vergadering aanwezig, verklaarden in den eisch hunner provincie te moeten volharden en verzochten de afgevaardigden der andere provinciën zich daartegen niet te verzetten. De vertegenwoordigers der overige provinciën stelden voor de door de Staten-Generaal gedane benoeming van Curateuren voorloopig te handhaven, „zonder prejuditie.”

Daar men omtrent deze zaak niet tot overeenstemming kon komen, werd besloten de bezwaren der Staten van Holland aan Prins MAURITS en aan graaf WILLEM VAN NASSAU voor te leggen, ten einde van dezen eene beslissing te verkrijgen. Uit elke provincie werd een lid der vergadering aangewezen, „om te adviseeren ende te beramen een middel van accommodement.”¹⁾

Het onderhoud met Prins MAURITS en Graaf WILLEM had plaats onmiddellijk na het besluit der Staten-Generaal om de tusschenkomst der vorstelijke personen in te roepen. Dezen schijnen er gemakkelijk in geslaagd te zijn de strijdende partijen tot elkaar te brengen, want reeds den volgenden dag — 16 Juli — verzochten de Staten-Generaal haar medelid DE VOOGT het verdrag op te stellen, dat den vorigen dag gemaakt was tusschen de provinciën onderling in zake de administratie der geconfisqueerde goederen.²⁾ Het is mij niet gelukt dit verdrag te vinden, maar het valt niet moeielijk de bepalingen daarvan op te maken uit de bekende feiten.

Vermoedelijk zal bepaald zijn dat de administratie der goederen van de veroordeelden, binnen de provincie Holland gelegen, bleef bij den ontvanger HALLINGH, die zooals blijkt uit den hier volgenden inventaris van de goederen van HUGO DE GROOT en uit enkele andere stukken in het Rijksarchief berustende, voor het vervolg alleen en zonder medewerking van zijn medecurateur optrad. De goederen, buiten de provincie Holland gelegen, werden vermoedelijk gesteld onder het beheer van Curateuren, benoemd door de Staten der provincie, waarin zich de goederen bevonden.

1) *Res. Staten-Generaal* 15 Juli 1619.

2) *Res. Staten-Generaal* 16 Juli 1619

HALLINGH, aldus in zijn betrekking gehandhaafd, zette nu ongestoord zijne werkzaamheden voort. Reeds den 18^{den} Juli bood hij den Staten van Holland een staat aan van de onroerende goederen en de renten door hem en Mr. LAURENS DE SYLLA in beslag genomen en behoorende tot de geconfisqueerde goederen van wijlen OLDENBARNEVELT, HOOGERBEETS, DE GROOT en DE HAAN. ¹⁾

Den 23sten Juli besloten de Staten-Generaal HALLINGH te belasten met de administratie van „de meuble goederen, actien ende crediten” van de veroordeelden in Holland gelegen en bevalen hem tevens den inventaris dier goederen in te leveren met de declaratie van de onkosten, door hem en de SYLLA gemaakt. ²⁾

Aan dezen laatsten last werd door HALLINGH spoedig voldaan. Den 16^{den} Augustus 1619 bracht de Tresorier-Generaal DE BIE in de vergadering der Staten-Generaal rapport uit over de declaratie der onkosten, gemaakt door de SYLLA en HALLINGH. Er werd toen besloten aan de Curateuren de gemaakte onkosten te restitueeren en hun als salaris toe te leggen de som van *f* 4.— per dag, gerekend van 15 Mei tot 16 Juli 1619, te voldoen uit de opbrengst der geconfisqueerde goederen. ³⁾

Middelwyl hadden de Staten-Generaal HALLINGH gemachtigd ⁴⁾ over te gaan tot den verkoop der goederen en deze machtiging werd eenige dagen later bevestigd door de Staten van Holland. ⁵⁾ De Staten-Generaal hadden tevens den Curateur gelast „suffisante cautie” voor zijn beheer te stellen tot een som van tienduizend Carolus guldens, ⁶⁾ en tevens om de veertien dagen een overzicht in te leveren, waaruit de staat van zaken telkens zou blijken. De acte, waarbij deze cautie werd verleend, moest worden verleden ten overstaan van het Hof van Holland. Aan dit bevel heeft HALLINGH spoedig voldaan; reeds den 22^{en} Augustus ⁷⁾ werd in de Staten-Generaal voorlezing gedaan van de acte van borgtocht dd. 17 Augustus, waarbij PIETER HALLINGH ⁸⁾ verklaarde zich borg te stellen voor zijn broeder JAN tot een bedrag van 10.000 ponden.

Intusschen had MARIA VAN REYGERSBERCH niet stil gezeten, maar had herhaalde malen gepoogd ontslag te verkrijgen van de geconfisqueerde goederen, haar en haren man toebehoorende. Zoodra zij vernomen had, dat aan HALLINGH verlof gegeven was tot verkoop der goederen over te gaan, richtte zij een request

1) *Res. Staten-Generaal* 18 Juli 1619.

2) " " " 23 Juli 1619.

3) " " " 16 Aug. 1619.

4) " " " 12 Aug. 1619.

5) " " " 20 Aug. 1619.

6) " " " 15 Aug. 1619.

7) " " " 22 Aug. 1619.

8) PIETER HALLINGH was Commies bij de Griffie der Staten van Holland.

tot het Hof van Holland, waarbij zij verzocht dat het privilegie, door Hertog ALBRECHT VAN BEYEREN aan de poorters van Delft geschonken, volgens hetwelk geen poorter dier stad ooit meer mocht verbeuren dan 60 pond, ten opzichte van haar man gehandhaafd zou worden. ¹⁾

Bij apostille van 24 Augustus 1619 werd dit request gesteld in handen van den Advocaat-Fiscaal, „omme nae voorgaende communicatie mette heeren van de Reeckenynge, hierop te seggen t'gene hem goet duncken sal.”

Den 6^{den} November d.a.v. verklaarde het Hof dat de supplianten zich, zooover het de roerende goederen betrof, zou moeten wenden tot de Staten-Generaal. Wat de onroerende goederen aanging, daarover moest door haar geprocedeerd worden voor Commissarissen, door het Hof aangewezen, Mr. HENRICK ROSA en Mr. ADRIAEN TEDING VAN BERKHOUT.

Tegen deze merkwaardige uitspraak, die niet pleit voor het doorzicht van het Hof van Holland, kwam MARIA VAN REYGERSBERCH onmiddellijk in verzet, na ongetwijfeld vooraf haar schoonvader, haar zwager WILLEM DE GROOT en haar broeder NICOLAAS VAN REYGERSBERCH te hebben geraadpleegd. In een request, ²⁾ vermoedelijk den 7^{den} November bij het Hof van Holland ingeleverd, zette zij de gronden uiteen waarom, volgens hare meening, de beslissing van het Hof onjuist en onbillijk was.

Zij wees er op, dat uit het privilegie, aan Delft verleend, zeer duidelijk en klaar bleek dat geen poorter dier stad van zijne goederen „in geender manieren” meer mocht verbeuren dan £ 60.—, en dat derhalve het privilegie in het geheel moest worden toegepast, zonder onderscheid te maken tusschen roerende en onroerende goederen. Zeer ter snede merkte zij op, dat haar man niet kon worden gehouden voor een poorter van Delft ten opzichte van zijne onroerende goederen, en ten opzichte van zijne roerende goederen voor een poorter van een andere plaats. Voorts wees zij er op, dat de uitspraak van het Hof haar noodzaakte voor twee verschillende Colleges hare rechten te verdedigen, wat groote kosten en moeite zou veroorzaken en in strijd was met het recht in Holland geldende. Haar man was geboren in Holland en stond dus onder de jurisdictie van het Hof van Holland, dat alleen gerechtigd was uitspraak te doen in zaken, de privilegiën der steden betreffende. Zij herinnerde er het Hof aan dat „naer gemeen rechte ende stijl van dese landen” een ieder vrij was in de keuze van een rechter, wanneer meerdere Colleges bevoegd waren van eene zaak kennis te nemen en dat zij reeds vroeger een beroep had gedaan op de uitspraak

¹⁾ Zie *Broeders gevangnisse*, bl. 221.

²⁾ id., bl. 221, aantekening.

van het Hof, dat dus niet bevoegd was de zaak te splitsen en haar te verwijzen naar een College, dat geen bevoegdheid tot rechtspraak bezat.

Dat het voorts alleen de vraag was, of haar man zich op het privilege van Delft kon beroepen en dat geen College meer kennis had van de privilegiën aan de ingezetenen verleend, dan juist het Hof van Holland. Op alle deze gronden verzocht zij dus aan het Hof haar het recht te verleen, ingevolge de bepalingen van het privilege de confiscatie der goederen van HUGO DE GROOT af te koop tegen betaling van een som van 60 ponden.

Ingeval het Hof zich niet met hare argumenten kon vereenigen, verzocht zij haar de bevoegdheid te verleen alle geconfisqueerde goederen, na taxatie en onder zekerheidsstelling, onder haar te mogen houden, totdat door het Hof na behoorlijke procedure uitspraak zou zijn gedaan over de vraag of het privilege van Delft in deze op haar man toepasselijk was.

Onmiddellijk na de overgave van haar request aan het Hof van Holland richtte MARIA zich tot de Staten-Generaal. In een request, den 9^{den} November in de vergadering dier Staten gelezen, ¹⁾ deed zij mededeeling van de beslissing van het Hof van Holland en verzocht onder aanvoering van redenen, aan haren man toe te staan gebruik te maken van de bepaling van het privilege, aan de stad Delft verleend.

Vermoedelijk zal MARIA weinig hoop gekoesterd hebben dat de Staten-Generaal in deze onrustige tijden, toen haar man en zijn partij door de meerderheid in de verschillende provinciën zeer werd gehaat, op haar verzoek zouden ingaan. Een beslissing werd door de Staten dan ook niet genomen en hoewel tusschen 9 November en 2 December ²⁾ vier requesten door MARIA werden ingeleverd, waarin hetzelfde verzoek werd herhaald, vinden wij in de resolutiën steeds aangeeteekend, dat de Staten „al noch opgehouden hadden daerop te disponeren”.

De vroedschap van Rotterdam, die zooals bekend is, in 1618 door Prins MAURITS was verzet, kwam nu, hoewel dit geenszins bedoelende, MARIA te hulp. De Vroedschap had goedgevonden het huis in de Prinsenstraat te Rotterdam, in der tijd aan DE GROOT als dienstwoning aangewezen en waarin zijne meubelen zich thans nog bevonden, gedeeltelijk een andere bestemming te geven. ³⁾ De Kerkeraad der Hervormde gemeente had aan de Vroedschap mededeeling gedaan, dat de Prinsekerk, grenzende aan het huis door DE GROOT bewoond, te weinig ruimte bood om het aantal toehoorders te bevatten, en dus noodzakelijk vergroot moest worden. Dit huis bevatte een zaal, die gemakkelijk met de kerk ver-

1) *Res. Staten-Generaal* 9 Nov. 1619.

2) *Zie Broeders gevangnisse* bl. 220-227.

3) *Resolutien der Vroedschap van Rotterdam* 8 Nov. 1618.

eenigd zou kunnen worden, waardoor in het gebrek aan ruimte zou kunnen worden voorzien. De Vroedschap had den 8sten November 1618 reeds besloten deze zaal bij het kerkgebouw te trekken, maar men had aan dit besluit nog geen uitvoering gegeven. In den loop der maand November 1619 wenschte men nu de beschikking over DE GROOT's woning te verkrijgen, ten einde tot de vergrooting van de Prinsekerk over te kunnen gaan. Men gaf dus aan MARIA VAN REYGERSBERCH bevel de woning te ruimen en de daarin aanwezige roerende goederen naar een andere plaats over te brengen. Natuurlijk kon MARIA niet aan dat bevel voldoen, daar de boeken haars mans verzegeld waren en zij het beheer over hare overige meubelen verloren had. Zij richtte zich dus ten vierden male tot de Staten-Generaal en deed mededeeling van het feit, dat zij „seer wert gemolesteert by de Regierders van Rotterdam,” die wenschten, dat zij het huis in de Prinsenstraat zou ontruimen en verzocht nogmaals op hare vorige requesten te beschikken. Dit hielp. Den 2^{en} December werden de requesten in de vergadering der Staten-Generaal nogmaals gelezen¹⁾ en toen werd besloten den rentmeester HALLINGH te bevelen om de meubelen en boeken, welke zich in het huis van DE GROOT bevonden, te doen taxeeren, waarna alle roerende goederen door MARIA „onder suffisante cautie” mochten worden vervoerd. Intusschen moesten er, om welke reden blijkt niet, nog ruim drie maanden verloopen eer HALLINGH gevolg gaf aan den last, hem door de Staten-Generaal gegeven om tot de „pri-satie” der goederen van DE GROOT over te gaan. Den 23^{en} Maart 1620 begon HALLINGH met de taxatie der goederen, waaraan hij drie dagen besteedde.

De boeken en papieren waren reeds te voren door eenige Gecommitteerde Raden onderzocht en gedeeltelijk in beslag genomen.²⁾ Volgens resolutie van de Gecommitteerde Raden van 3 October 1619 hadden de leden van dit College, de Heeren VAN DUIVENVOORDEN en DIERHOUT zich met den rentmeester HALLINGH naar Rotterdam begeven, waar zij, ten overstaan van eenige leden der Vroedschap dier stad, de papieren van DE GROOT onderzochten en in beslag namen, zonder tegelijkertijd daarvan een behoorlijken inventaris op te maken. MARIA VAN REYGERSBERCH had zich tegen deze handeling ernstig verzet, maar het had niet mogen baten; alle papieren van DE GROOT werden mede naar den Haag genomen. DE GROOT zelf, die het grootste deel daarvan nooit heeft teruggezien, heeft zich over deze handeling later zeer beklaagd.³⁾ Toen het Hof van Holland van deze willekeurige handeling kennis

1) *Res. Staten-Generaal 2 Dec. 1619.*

2) Zie C. BRANDT, *Historie van het leven des Heeren Huig de Groot*, uitgave van 1727, bl. 220.

3) Zie DE GROOTS *Verantwoordingh van de wettelijke Regieringh van Holland ende West-Vriesland* Hollandsche uitgave, zonder jaartal en naam van drukker.

had gekregen, liet dit College bij monde van de raadsheeren ROSA en TEDING VAN BERKHOUT in de vergadering der Gecommitteerde Raden vragen op wiens last de in beslagneming der papieren van DE GROOT had plaats gehad. De Gecommitteerde Raden antwoordden droogweg, dat die inbeslagneming had plaats gehad op order van hun College en met voorkennis der Staten-Generaal. ¹⁾

Met dit antwoord moest het Hof zich tevreden stellen: de papieren waren en bleven in beslag genomen.

Bij de inventarisatie der goederen, welke plaats had ten overstaan van den notaris J. A. VAN WARMENHUYSEN, werd HALLINGH, voor zoover het de meubelen betrof, bijgestaan door LEONAERT JANZ. KINT, „gewoonlicke priseerder in 's Gravenhage” en SARA GILLISDOCHTER, huisvrouw van ANTHONY HENDRIX, „oude cleercoopster ende uytdraechster tot Rotterdam.” De schatting der boeken van DE GROOT geschiedde door LOUIS ELSEVIER, boekverkooper te 's Gravenhage, terwijl de Schepenen van Rotterdam, PIETER HENDRIKSZ. KELLENAER en C. JONGENEEL DE JONGE als vertegenwoordigers van de Vroedschap dier Stad tegenwoordig waren.

Uit den inventaris blijkt, dat de inrichting van DE GROOT'S woning zeer eenvoudig was. De noodige meubelen werden er gevonden, ter versiering der vertrekken strekten meerdere schilderijen, meest portretten, terwijl één kostbaar stuk zilverwerk, „een silvere Lampet ende Becken”, getaxeerd op £ 300.— op een zekere luxe wees. Het komt mij evenwel voor dat de inventaris niet alle goederen bevat, die aan DE GROOT toebehoord zullen hebben. Immers het lijf- en linnengoed van hem, zijne vrouw en kinderen wordt niet vermeld, zoodat men mag veronderstellen, dat een deel der goederen vóór de in beslagneming naar elders was overgebracht.

De geheele inboedel vertegenwoordigde een geschatte waarde van £ 794, 9 stuivers, een bedrag dat zelfs voor dien tijd niet groot was te noemen, in acht nemende den stand, waarin DE GROOT verkeerde en de aanzienlijke betrekking door hem bekleed. Zijn bibliotheek, voor die dagen niet onaanzienlijk, werd getaxeerd op £ 340, 7 stuivers. De goederen en boeken, door DE GROOT naar Loevestein vervoerd, en daar bij hem en zijn gezin in gebruik, zijn wel in den inventaris afzonderlijk vermeld, maar niet getaxeerd. Uit de opsomming dier goederen blijkt, dat zij geen groote waarde konden vertegenwoordigen en derhalve geen grooten invloed op het eindcijfer der taxatie konden uitoefenen. DE GROOT was trouwens geen vermogend man; zijne ouders waren

---

¹⁾ Zie BRANDT, t. a. p. bl. 220.

in de dagen van zijn gevangenschap beiden nog in leven en ook het vermogen zijner vrouw schijnt niet van eenige beteekenis geweest te zijn. In zijne „Verantwoordinghe¹⁾ zegt hij dan ook dat zijne goederen weinige waren, en dat dit weinige was gespaard uit zijne salarissen, uit het inkomen zijner vrouw en uit hetgeen „door groote naerstigheyt in 't oefenen van de practycque” was overgewonnen. Maar het strekt hem tot troost, dat men door de onbeduidendheid van zijn vermogen tot het besluit moet komen, „dat hy syne conditie uyt den dienst van 't Landt niet en heeft verbeterd.”

Terstond nadat de taxatie der goederen had plaats gehad, werd ten overstaan van de Schepenen PIETER HENDRIKSZ. KELLENAER en C. JONGENEEL DE JONGE een acte gepasseerd, waarbij NICOLAAS VAN REYGERSBERCH, de bekende broeder van DE GROOT'S vrouw, zich borg stelde voor de betaling eener som van 1134 Carolus guldens, 16 stuivers, vertegenwoordigende de waarde der getaxeerde goederen.

Na de taxatie kon MARIA VAN REYGERSBERCH eindelijk gevolg geven aan het verlangen der Vroedschap van Rotterdam, haar herhaaldelijk kenbaar gemaakt, om de vrije beschikking te krijgen over DE GROOT'S woning. Maar zij deed dit niet zonder herhaald protest en toen zij eindelijk gedwongen werd deze te ontruimen, verklaarde zij bij acte, gepasseerd den 10^{den} April 1620, ten overstaan van den notaris JACOB DUIFHUISEN,²⁾ dat zij alleen tengevolge van dwang afstand had gedaan van hare woning, waarop zij, volgens het contract, door haar man bij de aanvaarding zijner bediening als Pensionaris met de Vroedschap van Rotterdam gesloten, voortdurend recht meende te hebben.

De vijanden van DE GROOT hadden intusschen niet stil gezeten. Zij vreesden maar al te zeer, dat het Hof van Holland, uitspraak doende in het geding betreffende den afkoop van de confiscatie der goederen, DE GROOT in het gelijk zou stellen, waardoor de straf der confiscatie waardeloos zou worden en alle gevangenen in het bezit hunner goederen zouden blijven tegen voldoening van een geringe som. Daartegen moest worden gewaakt.

In de vergadering der Staten-Generaal werd derhalve het voorstel gedaan de gewezen rechters, die het vonnis over de veroordeelden hadden geslagen, op nieuw bijeen te roepen, ten einde hun de vraag voor te leggen of de veroordeelden schuldig waren aan het crimen laesae majestatis. Wanneer deze vraag in toestemmenden zin beantwoord werd, meende men, dat het privilegie door Hertog ALBRECHT VAN BEYEREN aan verscheidene steden, en ook aan Delft, geschonken,

1) Zie BRANDT t. a. p., bl. 277.

2) Zie aldaar, bl. 221.

niet zou kunnen gelden en dus de confiscatie niet voor een bedrag van £ 60.— zou kunnen worden afgekocht. Dit voorstel werd in de Staten-Generaal aangenomen en in het begin van Juni 1620, ruim een jaar na de uitspraak der vonnissen, werden de rechters op nieuw bijeengeroepen om de gestelde vraag in overweging te nemen. 't Spreekt van zelf, dat alle rechters, die vroeger over de gevangenen recht hadden gesproken, niet konden tegenwoordig zijn. Sommigen waren overleden, anderen door ziekte of om andere redenen verhinderd, zoodat de vergadering bij de behandeling der gestelde vraag niet voltallig kon zijn. Dit was evenwel voor de vijanden der onderliggende partij geen bezwaar: den afwezigen werd verzocht hunne meening schriftelijk mede te deelen.¹⁾

De uitspraak der gewezen rechters kon onder de bestaande omstandigheden niet twijfelachtig zijn: den 6^{den} Juni 1620 verklaarden zij, dat ten tijde van het arresteeren der sententiën, hunne meening was geweest, dat OLDENBARNEVELT en de andere gevangenen en gecondemneerde personen gecommiteerd of begaan hadden crimen laesae majestatis, uitgezonderd DANIEL TRESEL.

Deze verklaring verwekte bij DE GROOT en zijne vrienden een groote verontwaardiging. In zijne „Verantwoordingh”²⁾ toont DE GROOT, niet zonder bitterheid aan, hoe onrechtvaardig deze verklaring was, die gegeven werd namens alle rechters, terwijl velen niet tegenwoordig waren geweest en meerderen reeds waren overleden. Hij wijst er op, hoe gehandeld is tegen recht en gewoonte, toen men de afwezigen schriftelijk hun stem liet uitbrengen, daar allen, die in rechtszaken stemmen, op één plaats moeten tegenwoordig zijn „om malkanders redenen te verstaen.”

En de rechters! Onder hen waren weinigen, die bekend waren met wet en recht, velen waren „ongeleerd, die het woort self van crimen laesae majestatis, ick laet staen de kracht van 't woort, niet en verstonden.” Ook de omstandigheid dat men niet, zooals het gebruik hier te lande wilde, de veroordeelden had gehoord voordat men tot het geven der verklaring besloot, werd door DE GROOT gegispt.

Nadat dit stuk was bekend gemaakt, deed de rentmeester van Noord-Holland aan de vrienden van DE GROOT aanzeggen, dat hij thans voornemens was al diens goederen te verkoopen.³⁾

MARIA VAN REYGERSBERCH diende daarop bij het Hof van Holland op 16 Juni op nieuw een request in, waarbij zij nogmaals verzocht uitstel te bevelen van den verkoop. Zij beriep zich weder op het privilegie aan de stad Delft

1) Zie BRANDT, t. a. p., bl. 223; *Verantwoordingh*, bl. 162.

2) t. a. p. bl. 277.

3) Zie *Broeders Gevingnisse* t. a. p., bl. 248.

gegeven en toonde aan, dat de verkoop der goederen niet kon worden toegelaten, zoolang niet door het Hof was uitgemaakt of het privilege in de zaak van DE GROOT toepasselijk was. Het Hof gaf MARIA last dit verzoek nogmaals te doen aan de Heeren Commissarissen door het Hof benoemd, opdat de partijen door dezen konden worden gehoord. Den 8sten Juli had naar aanleiding van dit bevel een comparitie plaats voor een der door het Hof aangewezen Commissarissen, H. ROSA. Aanwezig waren NICOLAAS VAN REYGERSBERCH met den advocaat DE JONGH, die de belangen van MARIA voorstond en de Fiscaal van het Hof van Holland. In deze bijeenkomst vielen harde woorden. Toen REYGERSBERCH zich beriep op het privilege van Delft, antwoordde hem de Fiscaal dat dit privilege te niet was gedaan door een plakaat van Keizer KAREL DEN VIJFDE, in 1549 uitgevaardigd, waarbij bepaald was, dat de goederen van al degenen, die zich aan het crimen laesae majestatis hadden schuldig gemaakt, overal verbeurd verklaard mochten worden, zonder dat eenige privilegiën hiertegen konden helpen. Het lid van het Hof ROSA nam daarop, zonder den Advocaat-Fiscaal te laten uitspreken, het woord en zeide op boezen toon, dat het tegen zijn hart was in zulk een zaak te zitten; dat de Staten-Generaal de rechters hadden doen vergaderen om de verklaring te geven, opdat daarna van de zaak niet meer zou gesproken worden. ¹⁾ En zich tot NICOLAAS VAN REYGERSBERCH wendende, zeide hij, dat men den advocaten behoorde te verbieden zulke zaken te behandelen. REYGERSBERCH, terecht verontwaardigd over den toon door den raadsheer ROSA aangeslagen, antwoordde hem, dat hij hoopte dat men niet in zulk een tijd leefde, waarin het iemand verboden kon worden zijn recht te verdedigen; dat men met kennis van zaken de rechtsvraag moest bespreken, zooals het Hof had toegestaan en haar niet maar kon verwerpen. En ten slotte riep hij uit: *Qui statuit aliquid, parte inaudita altera, aequum licet statuerit, haud aequus fuit.* ²⁾

Het spreekt van zelf, dat op een conferentie, waar de hartstochten zich zoo uitten, de rechtsvraag niet kalm kon overwogen worden. De partijen gingen dan ook uiteen, zonder een stap verder te zijn gekomen, REYGERSBERCH vermoedelijk met de overtuiging dat het in deze bewogen tijden voor zijn zwager DE GROOT moeielijk zou zijn recht te verkrijgen.

Vier dagen later, den 12 Juli had er opnieuw een conferentie plaats tusschen dezelfde personen, waarbij de Advocaat-Fiscaal ongestoord zijne meening kon ontvouwen. Hij herhaalde zijne vorige verklaring, dat het privilege van Delft gedeeltelijk vernietigd was door het plakaat van Keizer KAREL DEN VIJFDE.

¹⁾ Zie *Broeders gevangnisse*, bl. 114/5.

²⁾ Woorden van SENECA in het treurspel *Medea*, vs. 199/200.

REYGBERSBERCH daarentegen gaf als zijne meening te kennen, dat Keizer KAREL niet het recht had de privilegiën der steden krachteloos te maken zonder hare toestemming.

De vraag of DE GROOT nog als poorter van Delft kon beschouwd worden, die bij vorige gesprekken was aangeroord, bleef onbesproken en scheen door den Fiscaal van weinig gewicht geacht te worden. Eenige dagen na deze conferentie waarbij REYGBERSBERCH zijne conclusiën schriftelijk had overgeleverd, ontmoette deze den commandant van Loevestein, luitenant JACOB PROUNING, genaamd DEVENTER, wien hij verzocht aan DE GROOT de copieën der ingeleverde requesten met 's Hofs apostille en de conclusiën over te geven, ten einde dezen in de gelegenheid te stellen zijne meening over de rechtsvraag uiteen te zetten. PROUNING weigerde dat evenwel kortaf, zeggende dit niet te durven doen. REYGBERSBERCH, verontwaardigd over dit antwoord, toonde PROUNING zijn minachting door hem toe te voegen, dat hij weigerde aan dit billijk verzoek te voldoen, omdat hij de Staten-Generaal te vriend wilde houden tot het verkrijgen van een andere betrekking. REYGBERSBERCH heeft daarop de copieën naar Delft aan DE GROOT's ouders gezonden, die gelegenheid hebben gevonden ze aan hun zoon te doen toekomen.¹⁾

De ontvangst van die stukken gaf HUGO DE GROOT aanleiding tot het opstellen van eene memorie,²⁾ bestemd voor het Hof van Holland, waarin hij zijne rechten, voortspruitende uit het privilegie van Delft, verdedigde. In dat stuk toont hij aan, hoe dwaas de meening is zijner tegenstanders, als zouden de rechten, aan de poorters van Delft bij het bedoelde plakaat gegeven, te niet zijn gedaan door een later plakaat in 1549 door Keizer KAREL DEN VIJFDE gegeven. Bij dat latere plakaat werd verklaard, dat in geval van „heresie en crimes de laesae Majesté, tant divine que humaine,” confiscatie van goederen zou zijn toegelaten, „non obstant Coustumes, Privileges et usances au contraire, par aucunes Villes, ou Pais.” In zijne memorie wijst DE GROOT er op, dat dit latere plakaat te niet is gedaan „door de Wapenen, aangenomen voor de vrijheid van conscientie en door de Pacificatie van Gent”. Immers na de afzwering van den Koning van Spanje was het plakaat van 1549, waarbij ketterij o. a. gestraft werd met confiscatie van goederen, krachteloos geworden en het ging niet aan zich op het zelfde plakaat te beroepen, waar het gold het crimen laesae majestatis. Wat meer is, beweert DE GROOT, het plakaat heeft van het begin af geen kracht gehad om de privilegiën te niet te doen, zonder toestemming en medewerking van diegenen, die het privilegie hadden verkregen. Want indien het den vorst,

---

1) Zie *Broeders gevangnisse*, bl. 116.

2) Zie *Consultatiën, Advysen en advertissemerten gegeven en geschreven bij verscheiden treffelijke Rechtsgeleerden in Holland en elders*. Rotterdam bij ISAAC NAERANUS 168c, deel V, bl. 8.

die in het privilegie is Pars contrahens, vrijstond alleen interpretatiën en exceptiën te maken, die niet in het oorspronkelijke privilegie worden gevonden, dan zouden alle privilegiën krachteloos zijn. Bovendien, intrekking van een privilegie, dat was gesproten ex causa onerosa, „te weten oft om groote zomme van geld oft om merckelyke verdiensten”, kon niet geschieden, daar Keizer KAREL DE VIJFDE zoowel als zijne onderzaten zich bij eede hadden verplicht, alle privilegiën van de landen en steden te handhaven en te doen handhaven. „Want het gunt een prins met eede bevestigt, 't selve kan hy niet wettelijk revoceren”. „In dese landen” — aldus beweert DE GROOT — „kan niet vreemder nocte absurder worden geïmagineert, als te sustineren, dat den prins, een privilegie by hem bezworen, zoude mogen revoceren of restringeren, of ook dat by hem alleen, of by zyne dienaars, d'interpretatie daarvan zoude hebben gestaan”. Immers in de Nederlanden is het altijd gebruikelijk geweest wanneer de privilegiën eenige interpretatie behoeften, de Staten bijeen te roepen, die de belanghebbenden gehoord, hunne meening te kennen gaven. Om al deze redenen meende de GROOT dat de bewering, als zoude het privilegie van Delft niet op hem toepasselijk zijn, als onjuist kon worden voorbijgegaan.

Intusschen had de vader van DE GROOT een onderhoud gehad met den Pensionaris van Delft, CAMERLING, ¹⁾ met het doel van hem te vernemen of de regeering van Delft bereid zou zijn zich in het geding van zijn zoon te voegen en als hare meening uit te spreken, „dat het aan Delft geschonken privilegie ook van kracht bleef waar het crimen laesae majestatis gold. De Pensionaris antwoordde, dat hij meende, dat de regeering van Delft daartoe niet gencigd zou zijn, tenzij een advies van onpartijdige rechtsgeleerden werd overgelegd, waarbij werd verklaard dat DE GROOT steeds poorter van Delft was gebleven. ²⁾

Den 31sten October 1620 werd door den broeder van HUGO DE GROOT, WILLEM, met de advocaten A. VAN DER GOES, ³⁾ Q. VAN STRIJEN, J. VAN DER DOES, D. DE JONGE en N. VAN REYGERSBERCH de vraag besproken of HUGO DE GROOT nog als burger van Delft kon worden beschouwd. De rechtsgeleerden vonden dit zeer twijfelachtig, maar ook zij raadden aan een advies te vragen van bekende onpartijdige advocaten en dit aan de regeering van Delft te vertoon. Wat het proces aanging, gaven zij den raad slechts langzaam voort te procederen, daar men met het oog op den toenmaligen staat van zaken geen vonnis ten voordeele van DE GROOT durfde verwachten. Eenige weken later, 11 December 1620, had WILLEM DE GROOT een onderhoud met den advocaat

1) Mr. JOHAN CAMERLING, ridder, in 1620 Ambassadeur in Engeland.

2) *Broeders gevangnisse*, bl. 116.

3) ADRIAAN VAN DER GOES teekende zich ook A. VERGOES en A. GOES.

BALTHASAR VAN LEEUWEN, met wien hij de vraag van het poorterschap besprak. Deze toonde zich niet ongeneigd een advies in den verlangden geest te geven, maar wenschte dat WILLEM DE GROOT vooraf nog met eenige andere advocaten de vraag besprak. Deze gaf aan dat verlangen gehoor en wendde zich tot de advocaten RAAPHORST en VAN BERENDRECHT, die op 4 Januari 1621 met VAN LEEUWEN en DE JONGE een advies gaven, waaruit bleek, dat naar hunne meening HUGO DE GROOT het poorterschap van Delft met al de daaraan verbonden rechten door zijne benoeming tot Pensionaris te Rotterdam niet had verloren. ¹⁾ Gewapend met dat advies, richtte WILLEM DE GROOT op 15 Februari 1621 een request tot de Vroedschap van Delft, met het verzoek, dat die stad zich in het geding zou voegen, ten einde op te komen voor het privilegie, op welks bepalingen zijn broeder zich beriep. WILLEM gaf dit request persoonlijk over aan den Burgemeester D. CORSTIAENZ. VAN GROENEWEGEN, maar had geen succès, want de Burgemeester gaf hem tot bescheid, „dat de Heeren daer alsnoch nyet op konden resolveren.” Den 21 Februari d.a.v. herhaalde WILLEM DE GROOT bij een nieuw request zijn verzoek en voegde er bij, dat men niet de voortzetting van het proces niet langer kon wachten. Ook ditmaal werd aan zijn wensch geen gehoor gegeven: hij ontving hetzelfde antwoord als een week te voren. ²⁾

Het spreekt vanzelf, dat de resolute MARIA VAN REYGERSBERCH door al deze tegenwerking en besluiteloosheid ongeduldig werd. In hare brieven aan haren broeder NICOLAAS spoorde zij hem herhaaldelijk aan den voortgang van het proces zooveel mogelijk te bevorderen. ³⁾

Ook de Staten van Holland, begeerig om de opbrengst der in beslag genomen goederen van de gevangenen te ontvangen, dreven tot spoed aan. Den 9^{den} Maart 1621 ontboden zij den Advocaat-Fiscaal van het Hof van Holland en vroegen hem, waarom de confiscatiën nog niet ten einde waren gebracht. Deze gaf vele redenen op waarom de zaak geen voortgang kon hebben en hem werd ten slotte gelast „met alle neerstigheyt” voor de afdoening te zorgen ⁴⁾. Men ging intusschen ijverig voort met de in beslagneming van enkele goederen, die aan het scherpziend oog van den ontvanger HALLINGH waren ontsnapt. Den 25sten Maart 1621 werden te Rotterdam ten huize van VAN HOGENDORP eenige goederen van MARIA VAN REYGERSBERCH, die aldaar werden bewaard, in beslag genomen ⁵⁾. De ijver om zich van de goederen der gevangenen meester te maken was groot genoeg, maar

1) Zie *Broeders gevangnisse*, bl. 141 en 143.

2) t. a. p. bl. 148.

3) Zie *Brieven van Maria van Reygersberch*. Middelburg 1857, bl. 8.

4) *Res. Staten van Holland* 9 Maart 1621.

5) Zie *Broeders gevangnisse*, bl. 155.

hield geen gelijken tred met de begeerte om recht te doen ten behoeve van hen, die om recht vroegen. De zaak werd slepende gehouden, op welke wijze en door wiens invloed blijkt niet. Het is niet onmogelijk, dat Prins FREDERIK HENDRIK in het geheim, in het belang der gevangenen, de afdoening der processen tegenwerkte. Het is bekend, dat hij zeer welwillend gezind was tegenover DE GROOT en MARIA VAN REYGERSBERCH geeft in hare brieven herhaaldelijk te kennen, dat zij zich over den uitslag van haar proces niet ongerust zou maken, indien de Prins zijn machtigen invloed slechts wilde doen gelden. Maar de Prins kon in die dagen, toen DE GROOT pas uit Loevestein was ontsnapt, niet openlijk voor diens belangen opkomen. De stemming der bovendrijvende partij bleef heftig tegenover DE GROOT en zijne vrienden, en de Prins was vooralsnog machteloos.

De bronnen, waaruit ik tot dusverre mijne mededeelingen heb geput, zwijgen nu verder over de zaak. Alleen vind ik nog vermeld, dat de Ontvanger-Generaal JOHAN DOUBLET den 25sten Augustus 1623 bij de Staten-Generaal een request heeft ingediend, ¹⁾ waarin hij, er op wijzende dat hij indertijd 72.000 ponden had moeten leenen voor de onkosten van de processen tegen de verschillende gevangenen, er op aandringt in staat gesteld te worden dit bedrag, dat inmiddels met rente tot 90.000 ponden was gestegen, uit de opbrengst der geconfisqueerde goederen terug te betalen.

De Staten-Generaal, die niet konden handelen buiten medewerking der Staten van Holland en van Utrecht, in welke provinciën het grootste gedeelte der in beslag genomen goederen was gelegen, besloten aan deze te schrijven en hun te verzoeken met elkaar in overleg te treden, ten einde tot afdoening der confiscatiën te komen. Die aansporing schijnt evenwel niet geholpen te hebben, want den 10 October 1623 werd op nieuw een request van den Ontvanger-Generaal gelezen, ²⁾ waarbij hij zijn vorig verzoek herhaalde. Ook nu weder werd besloten aan de Staten der betrokken provinciën te schrijven en te verzoeken een staat, vermeldende de taxatie der geconfisqueerde goederen, in te zenden. Den 19^{den} Januari 1624 ³⁾ werd dit verzoek weder herhaald, maar of er ooit aan is voldaan, is mij niet gebleken: de resolutiën der Staten-Generaal zwijgen verder over dit onderwerp.

In het begin van Juni 1624 begaf MARIA VAN REYGERSBERCH zich van Parijs naar Holland om de zaken van haar echtgenoot te behartigen. Nadat zij vele invloedrijke en gezaghebbende personen in Amsterdam en elders had bezocht, ten einde met dezen de belangen van haar man te bespreken, richtte zij

1) *Res. Staten-Generaal* 25 Aug. 1623.

2) " " " 10 Oct. 1623.

3) " " " 19 Jan. 1624.

een request tot het Hof van Holland, waarbij zij verzocht de helft der geconfisqueerde goederen, als haar toebehoorende, met de renten daarvan, te mogen ontvangen. ¹⁾

Bij apostille van 18 September 1625 ²⁾ besloot het Hof aan haar verzoek te voldoen en het deel der goederen, waarop zij rechten kon laten gelden, werd haar alzoo uitgeleverd. De overige goederen bleven hangende het geding onder beslag en het liet zich niet aanzien, dat het Hof spoedig uitspraak zou doen.

Gedurende een aantal jaren bleef de zaak hangende. In hare brieven aan NICOLAAS VAN REYGERSBERCH spoort MARIA haren broeder voortdurend aan er voor te zorgen dat de zaak ten einde wordt gebracht, maar alles was te vergeefs: het Hof deed geen uitspraak en DE GROOT bleef van zijne goederen verstoken.

In de bibliotheek der Remonstrantsche Gemeente te Rotterdam ³⁾ vond ik tusschen allerlei belangrijke brieven en bescheiden betreffende HUGO DE GROOT een in het Fransch gestelde memorie van de hand van NICOLAAS VAN REYGERSBERCH, waarin hij de redenen uiteenzet, waarom volgens zijne meening DE GROOT gerechtigd was de confiscatie zijner goederen voor £ 60.— af te koopen. Deze memorie, die niet gedateerd is, kan niet voor het Hof van Holland bestemd zijn geweest, daar alle stukken, die bij dat Hof werden overgelegd, in de Nederlandsche taal behoorden gesteld te zijn. Het is evenwel niet onmogelijk, dat REYGERSBERCH afschrift heeft genomen van een door DE GROOT zelf in het Fransch gestelde memorie, die hij te Parijs aan dezen of genen onder de oogen heeft willen brengen. De gronden, door VAN REYGERSBERCH in het belang van DE GROOT aangevoerd, zijn ongeveer dezelfde als die, welke DE GROOT zelf in de hierboven medegedeelde nota heeft ontwikkeld, en behoeven hier dus niet nader te worden uiteengezet.

Eindelijk, den 17^{den} Mei 1630 ⁴⁾ deed het Hof van Holland uitspraak, nadat inmiddels de regeering van Delit, opkomende voor de belangen van de poorters dier stad, zich in het geding had gevoegd, verklarende dat naar hare meening de confiscatie der goederen van DE GROOT voor £ 60.— kon worden afgekocht, ook dan, wanneer de veroordeelde aan het crimen laesae majestatis schuldig was bevonden. ⁵⁾

1) Zie BRANDT, t. a. p. bl. 320.

2) Zie 1e Memoriaalboek van het Hof van Holland f. 244.

3) Zie *Catalogus van Handschriften op de Bibliotheek der Remonstrantsch Gereformeerde Gemeente te Rotterdam* no. 319.

4) Zie de *civile Sententien van het Hof van Holland* dd. 17 Mei 1638.

5) De vroedschap van Delft van 1630 was een andere dan de vroegere. De oude regenten waren weer op het kussen gekomen: vandaar de veranderde stemming.

De overwegingen, die de Regeering van Delft tot deze tusschenkomst hebben geleid, zijn niet bekend. De Resolutiën der Delftsche Vroedschap geven evenmin als andere bescheiden, in het Archief dier Gemeente aanwezig, omtrent deze zaak eenig licht. Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat ook in deze Prins FREDERIK HENDRIK zijn machtigen invloed heeft doen gelden en daardoor heeft medegewerkt tot de afdoening van het reeds zoolang hangende proces.

Bij het vonnis van het Hof van Holland, dat hierna wordt medegedeeld werd MARIA VAN REYGERSBERCH verklaard gerechtigd te zijn tegen betaling van £ 60.— de in beslag genomen goederen tot zich te nemen. De kosten van het proces werden, „omme redenen den Hove daertoe moverende” ten laste van eischeres en 'gedaagde gebracht. Het vonnis was gewezen door Mrs. NICLAES CROMHOUT, Heer van Vrijhoeve, President, JOHAN VAN WIJNGAARDEN, JOHAN DEDEL, ABRAHAM VAN DER MEER, WILLEM VAN MUYLWIJCK en GERARDT CROMMON, raadsheeren in het Hof van Holland. 1)

Hiermede was dus een zaak, die jarenlang de gemoederen van velen in beroering had gebracht, afgedaan en MARIA VAN REYGERSBERCH kon na betaling der £ 60.—, welke in het begin van het jaar 1631 werden voldaan, 2) zich weder in het volle bezit stellen van de goederen aan haren man toebehoorende.

Een volledige opsomming van alle goederen aan DE GROOT en zijne echtgenoot toebehoorende, heb ik niet gevonden. Zooals uit de op bl. 6 vermelde beslissing van het Hof van Holland blijkt, moet hij ook eigenaar geweest zijn van onroerende goederen, maar waar die eigendommen gelegen waren, blijkt niet.

In een stuk, berustende in de Koninklijke Bibliotheek, wordt melding gemaakt van een door HALLINGH in beslag genomen rente, groot £ 6.000.— „geconstitueerd bij HUGO DE GROOT, ten comptoire van den Ontfanger te Rotterdam BIJLEWERFF verschenen den x Mei 1619.” Van deze som moest het eerste jaar rente nog voldaan worden, bedragende £ 365.—, waaruit blijkt dat dit kapitaal jaarlijks ongeveer 6,08 percent opbracht.

1) Zie over dat vonnis *Navorscher* 1860, bl. 30.

2) BRANDT t. a. p. bl. 387.

B I J L A G E N.

INVENTARIS ENDE PRISATIE VAN DE MEUBELE GOEDEREN ENDE BOECKEN VAN MR. HUGO DE GROOT.

Volgens de ordre ende apostille van de Hoochmogende Heeren Staten Generael, in date den tweeden December anno sestienhondert negentien, gestelt opte requeste van MARIA REYGERSBERCH, huysvrouwe van Mr. HUGO DE GROOT, heeft JOHAN HALLINGH, Rentmeester van de exploicten van den Hove van Hollandt, ende van de geconfisqueerde goederen, sich op den XXIII^{en} Marty anno sestienhondert twintich gevonden binnen de Stadt Rotterdam, ende aldaer doen priseren de meubele goederen van den voornoemden DE GROOT, tot des selfs Huyse berustende, volgens den Inventaris te vooren daervan gemaect, mitsgaders oock de Boucken ende andere meubelen int Comptoir, 't welck toegesegelt was, by Inventaris gestelt, ende doen priseren, alles sulcx als volcht, gestelt in ponden van XL grooten, stuyvers ende penningen.

Eerst int voorhuys.

Vijff caerten, vier gelijst ende een met rollen	6 £	
Een cleyn tafereeltge.	—	12 st.
Een wageschotte parsse.	4 £	
Twee taeffellaeckens met ses servietten	6 „	
Twee spaense stoelen	2 „	
Twee groene stoelen	—	14 st.
Twee gesteken sitcussens	4 „	10 st.
Een wageschotte kasje met twee deuren opgaende	10 „	
Een handdoeck	1 „	
Acht slechte droochdoecken	2 „	8 st.
Twee paer slaepplaeckens van twee breette	10 „	

In de voorcamer, naest het voorhuys.

Thien schilderijen, conterfeytsels van personen	18 „	
Vijff tafereeltgens op papier met rolletgens.	2 „	

Twee cleyne globen	1	£
Een wageschotte uyttreckende tafel, met een groen tafelleet daerop	5	„
Twee copere brandysers	9	„
Een papieren tafereelken	—	„ 8 st.
Een wageschotte slaepbanck met noch een ander banck	7	„
Twee spaense stoelen, met een vrouwen stoel	2	„ 10 st.
Een halve elle met silver beslagen	—	15 st.
Ses boecken	1	„ 10 st.
Een wageschotte kist, de dienstmaecht toecomende, is niet gepriseert.		
Een kints krebbe, met zijn toebehoiren	1	„ 10 st.
Een silvere lampet, ende becken	300	„
Een silvere beecker, met een commetge	12	„

Op de tweede Camer daer de Suster slaept.

Een schilderie van een bancket	4	„
Noch een schilderye	4	„
Een groote schilderye van de cruycinge Christi, de Heeren van de Stadt toecomende ende bij deselve nae haer genomen, niet gepriseert.		
Een cleyne landschapge	2	„
Een groote wageschotte uyttreckende tafel	7	„
Dertien spaense stoelen, zoo groot als cleyne	26	„
Een marmarstenen coelvat met copere voeten	48	„
Een bedde, peuluwe ende oircussens met zijn toebehoiren, behangen met saeijen gordijnen	46	„
Twee brandijsers, ende een tangh, met copere knoppen	3	„
Een wageschotte banck	1	„ 15 st.
Een coffer van lackwerck, met een coleurt cleet, de suster toecomende, is bij dezelve mede genomen ende sulcx hier niet gepriseert.		
Een Advocaets tabbert met fluele opslaegen	48	„
Noch eenige vrouwen cleeren, die sustineerde de Vrouwe geen prisatie subject te zijn, ende sulcx op haer begeerte 't selve gelaten.		
Een cleyne viercant wageschotte kasgen, met een weynich confituren daer in	8	„

Op de eerste bovencamer.

Een geborduyrt tafereel, met deuren opslaende	26	£
Een geglaest casge met deuren, ende eenich poppenoet daerin	8	„
Een viercant wageschotte kasge, met twee deuren opgaende	6	„
Vijff mans hemden	10	„
Een groote wageschotte bedstede behoort in de huysinge, ende comt de Stadt toe ende sulcx niet gepriseert.		
Acht spaense stoelen, cleyn en groot, met drie andere stoelen	10	„
Een groot coffer met ijsere banden, ende daerinne ses oircussens, cleyn en groot	14	„
Een wageschotte uyttreckende tafel	12	„
Een wageschotte banck.	5	„

Op het bovencamertgen daer naest.

Een banck ende stoel	6	„
--------------------------------	---	---

Op de soldcr.

Eenighe rommelinghe	4	„
-------------------------------	---	---

In de keucken.

Een slechte eycken tåfel	—	15 st.
Vijff groene stoelen	1	„ 10 st.
Een gesteken sitcussen.	2	„
Twee copere ketels.	5	„
Een blicken coelvat	1	„ 4 st.
Twee blicken braedtpannen	1	„ 10 st.
Twee coperen kandelaers	1	„ 4 st.
Drie coperen handtblaeckers		10 st.
Twee tangen		10 st.
Een ijsere beugel ende vouthengel.	1	„
Een kannebert met seven blauwe aerden kannen	1	„ 16 st.
Een braedtspit.	—	10 st.
Een beddepan	1	„ 10 st.

In de bottelrie.

Thien tinnen schotelen, groot en cleyn	6	„
Acht tinnen teljoren	4	„

Twee tinnen teljoren met gaten	1	£
Twee tinnen waterpotten	2	„ 8 st.
Een tinnen gedecte pot.	1	„
Een silveren beeckertge	6	„
Twee porsteleyne schotelkens.	—	10 st.

Meubelen int Comptoir gevonden.

Een ledicant.	30	„
Een uyttreckende tafel	18	„
		1 ^a . Somma 794 £ 9 st.

Aldus gedaen ende gepriseert bij LEONAERT JANSZ. KINT, gewoonlicke priseerder in 's Gravenhage, ende SARA GILLISDR., huysvrouwe van ANTHONY HENDRICXZ., oude cleercoopster ende uytdraechster tot Rotterdam, verclarende dezelve personen de voorschreven prisatie te hebben gedaen ter goeder trouwen ende nae de rechte waerde van de goederen hier voren gestelt, presenterende t' selve t' allen tijden naerder te affirmeren, hebbende ten oirconde desen onderteyckent ende hiervan genoten haer behoerlick salaris, den 24 Martij anno sestienhondert twintich, ende is onderteyckent: LENAERT JANSSEN KINT, t' merck van SARA † GILLIS DR.

Volght den Inventaris van de boecken int Comptoir van den voornoemden DE GROOT gevonden, gemaect bij den voorschreven Rentmeester HALLINGH, ende doen prisaren bij LOUIJS ELSEVIER, Boeckvercooper in 's Gravenhage ende dat in presentie van PIETER HEYNDRIX KELLENAER ende C. JONGENEEL DE JONGE, Schepenen der Stadt Rotterdam, ende gesloten den 25^{en} Martij, anno 1620.¹⁾

2^a. Somma 340 £ 7 s^t.

S^a. totalis 1134 £ 16 st.

Aldus gedaen, geïnventarieert, ende gepriseert bij ende ter presentie als boven, verclarende de voorn. ELSEVIER de voorschreven prisatie ter goeder trouwen ende nae de rechte waerde van de boecken te hebben gedaen, ende heeft ten oirconde desen, neffens d' voorschreven Schepenen onderteyckent, hebbende hiervan genoten haer behoerlick salaris, ende is onderteyckent LOWIS ELZEVIER, PIETER HEYNDERIX KELLENAER, C. JONGENEEL DE JONGE.

1) De vermelding der titels van de boeken acht ik overbodig, daar deze in den inventaris zeer onnauwkeurig zijn weergegeven en het mij onmogelijk is gebleken de juiste titels van alle boekwerken op te sporen. De inventaris vermeldt 305 verschillende werken.

Ten voorschreven dage voor Schepenen voornoemt comparerende, NICOLAES REYGERSBERCH, broeder van de voorsz. MARIA REYGERSBERCH, heeft hem selven voor den Inhouden van den voorschreven Inventaris, bedragende te samen elffhondert vierendertich car. guldens, sestien stuijvers, tot 40 grooten den gulden, geconstitueert borge als principael, in conformite ende tot voldoeninge van de apostille int hoofd van desen geroert, daertoe renuntierende de beneficien excussionis et ordinis, den effecte van dien wel verstaende, verbindende hier vooren zijn persoon ende goederen, roerende ende onroerende, geene uytgesondert, tot bedwanck van allen Heeren, Hoven, rechten ende rechteren.

Ten oirconde desen neffens d' voorschreven Schepenen onderteijckent, ten dage ende jare als boven, ende is onderteyckent, PIETER HEYNDERIX KELLENAER, N. REIGERSBERCH, C. JONGENEEL DE JONGE.

t' Gunt hier nae volcht zijn de meubelen ende boecken, die de huysvrouwe van den voorschreven DE GROOT, volgens d'apostille ende ordre van de Hoochmogende Heeren Staten Generael al in date den achtsten Junij sestienhondert negentien, op hare Requeste gestelt, sijn laten volgen, om tot haer ende haere mans dienste opt Huijs te Louvesteyn te mogen gebruycken, dewelcke oversulcx hier niet gepriseert hebben connen werden.

Meubelen.

Drie bedden, met haer peuluwen, vier oorcussens ende t' vorder toebehooren.
 Vierentwintich servietten,
 Vier taeffellaeckens,
 Ses hantdoecken,
 Vier paer slaepplaeckens, ende noch twee paer cleyne slaepplaeckens,
 Een silvere beecker,
 Een tafel,
 Twaelf sloopen,
 Drie gesteken ofte geweven sitcussens,
 Drie koperen kandelaers,
 Thien tinnen schotelen,
 Twaalf tinnen teljoren,
 Een silvere soutvat,
 Een tinnen lampet, met een schotel,
 Een tinnen waterpot,
 Twee silvere lepels,
 Twee ammelaeckens voor de boden,

Twee tinnen commetgens,
Drie roosters, ende noch een weynich keuckengoet.

Boeckèn.

P'Arethmeticque de SIJMON STEVIN,
Een boeck van ARISTOTELES,
Opera CICERONIS, in twee stucken,
DOMINICO SOTO, de Justitia et Jure,
Placcaet ende Ordonnantie opt stuck van den opheve van de gemeene
middelen,
Keure ende Ordonnantie van t'Heemraetschap van Rijnlant,
Maniere van procederen van MERULA,
Practijcke ende maniere van procederen van WIELANT,
Commentaria PETRI PECKIJ,
Tractatus de Testamentis conjugum, authore PETRO PECKIO,
Griecksche poeten, een groot boeck,
MATTHAEI WESENBECIJ In pandectas juris civilis.
PLATONIS, in drie stucken,
THUCYDIDES,
CALEPINUS,
Corpus Juris,
Fratris ALFONSI A CASTRO Zamorensis,
Privilegien ende willekeuren van Amsterdam,
Lexicon Graeco-Latinum.
Hantvesten ende privilegien van Amsterdam,
DEMOSTHENES, in 5 stucken.
Nomenclator,
Costuijmen van Vrieslandt,
Poemata GROTIJ,
Institutiones juris Anglicani,
JUSTINUS Martir,
Institutiones Imperiales,
De feudi juris, CORNELIO NEOSTADIO,
MYNSINGERUS Institutiones,
Keuren van de Weescamer van Rhijnlandt.
Zeerechten.
NIEUSTADT de pactis antenuptialibus,
Twee boeken met de handt geschreven, in folio.

Alle t' gene voorsz. is mede gedaen in presentie van mij ondergeschr. Notaris, ende is desen mette originele minute, bij mijn eygen handt geschreven, ende onderteyckent als boven, accorderende bevonden, Bij mij

J. A. V. WARMENHUYSEN, Not. Publ.

VONNIS GEGEVEN DOOR HET HOF VAN HOLLAND,
DEN 17^{den} Mei 1630.

Jouff^e MARIA VAN REYGERSBERGEN req^{te} contra
den Procureur Generael gereq^{de}.

In der saecke hangende voor den Hove van Hollant, tusschen Jouff^e MARIA VAN REYGERSBERGEN, huysvrouwe van Mr. HUYGO DE GROOT voor haer selven ende vuytten name van hare kinderen bij denselven haren man geprocreert, requirante, mitsgaders Burgemeesters ende regierders der Stede Delft met haer gevoucht ter eenre, Ende den procureur Generael van den voorsz. Hove vuyt den naem ende van wegen de Hooge Overigheyt ende Graeffelicheyt van Hollant, gerequireerde ter andere zijden.

In welcke saecke de voorn. Jouff^e MARIA VAN REYGERSBERGEN voor haer selven ende vuytten name van hare voorsz. kinderen den voorsz. Hove requeste hadde gepresenteert, ende daer bij te kennen gegeven, dat hoewel bij privilegie van Hertoch AELBERT VAN BEYEREN een poorter van Delft in geender manieren meer sijns goets en mochte verbeuren dan 't sestich ponden, het nochtans den fisco van Hollant hadde belieft aen te slaen ende te annoteren sulcke goederen, meubelen ende boucken als den voorsz. Mr. HUYGO DE GROOT, poorter der Stede Delft, ende haer requirante sijne huysvrouwe waren toebehoorende met interdictie van geen verloopen aen haer requirante te betalen ende communicatie van eerstdachs tot vercoopinge derselver goederen te willen procederen, Alle het welcke alsoo het streckende was in prejuditie van het privilegie haer requirantes man competerende, ende tot groote beswaringe van haer requirante ende hare voorsz kinderen, soo was sij genootsaeckt haer te adresseren aen desen Hove ende te versoecken provisie van Justitie daerbij den fiscael van Hollant ende allen anderen die haer parthije souden willen maecken geordonneert wierde haer requirante ende hare voorn. kinderen te laten volgen ende behouden alle de geannoteerde goederen, mits aen den fisco betalende de somme van tsestich ponden te 40 grooten t stuck, ende in cas van oppositie, dat haer requirante bij provisie vrij volgen soude de administratie ende ontfanck van

het incommen van de voorsz. aengeslagen ende geannoteerde goederen, mitsgaders den eijgendom van de meubelen ende boucken, mits dat deselve wierden getaxeert ende geprijseert, bij luijden hen des verstaende, alles onder cautie ende verseeckeringe dat aen den fisco boven de voorsz. tsestich ponden soo veel van de voorsz. de GROOTENS geannoteerde goederen soude werden gepresteert, als hem soude mogen competeren, indien naermaels bevonden wierde sulcx te behooren, ende dat den opposanten bevolen soude werden den Hove te rescriberen de redenen haerder oppositie, de voorsz. provisie te accorderen off contradiceren ende voorts te procederen als naer rechten. Op welcke voorsz. req^{te} ende te kunnen geven bij den Hove geordonneert was, dat de voorn. parthijen compareren souden voor twee Commissarissen van den voorsz. Hove, ende dat sij req^{te} aldaer soude mogen doen ende nemen al sulcken eysch ende conclusie ter saecke voorsz. als sij te rade vinden soude, dat den gerequireerde daer jegens soude antwoorden ende voorts procederen als naer rechten, welcken volgende de voorn. parthijen voor de voorsz. Commissarissen gecompereert sijnde, was deselve comparitie aldaer voor seeckeren tijt gecontinueert, waer naer de voorn. requirante den voorsz. Hove andermael bij req^o hadde te kennen gegeven, hoe dat sij requirante omme te voorcomen de proceduyren die den voorn. gerequireerde tegens de goederen van haer voorsz. man soude mogen intenteren, den Hove eenigen tijt geleden hadde verthoont het privilegie bij Hertog AELBRECHT VAN BEYEREN alle poorters van Delft, consequentelijcken oock haer requirantes man, ingebooren poorter der selver Stede gegunt, waerover 't voorsz. Hoff belieft hadde de voorn. parthijen te ordonneeren te compareren voor seeckere Commissarissen ten fine als vooren ende hoewel sij requirante vuyt crachte vant selve appointment wel behoorde te blijven ongemolsteert van eenige vordere extrajuditiële proceduyren ter tijt toe kennisse van het voorsz. privilegie soude sijn genomen, soo hadde het nochtans den Rentmr van Noorthollant belieft de naeste vrunden van haer requirante die overmits hare detentie selffs niet en conde vigileren, 't insinueren dat hij van meijninge was alle de goederen van den voorsz. haer requirants man datelijcken aen te slaen ende tot proffijte van de Graeffelijcheyt van Hollant te beneficiëren, Alle het welcke alsoo het streckte omme haer requirante illusoir te maecken het voorsz. privilegie ende appointment van desen Hove, daer bij alreede was verstaen dat sij requirante dies aengaende soude hebben te compareren voor de voorsz. Heeren Commissarissen, dat men aldaer te vergeeffs het voorn. privilegie soude disputeren, naer dat de goederen souden sijn gedistraheert ende vervremt, dat oock de interpretatie onlanx gedaen daer bij haer requirantes voorn. man wierde verstaen crimen laesae majestatis gecommiteert te hebben (onder reve-

rentie) de natuyre van het privilegie ofte de disputen, die daerop souden mogen vallen, niet veranderde, nademael het privilegie dat generallijck ende in geender manieren sprack (notando sunt verba) oock illo casu haer reqtes man verstaen moste werden te patrocineren, sulcx als de Stede Delft, Haerlem ende andere Steden die gelycke privilegien waren gegunt ten tijde het recht van de confiscatie opt scherpste ende rigoureuste wierde geextendeert, voor hare burgers altijs hadden gesustineert ende daarvan gebleven waren in possessie, dat immers ingevalle den voorsz. gereqde tegens den text van een claer privilegie contrarie wilde sustineren, daarvan kennisse moeste werden genomen, dat hangende het selve examen haer requirantes voorn. man moeste blijven ongeledeert ende ongeprejudicieert, hetwelcke indien den voorsz. Rentmr met sijne proceduyren wilde voortgaen omme redenen vooren verhaelt ende meer andere niet en conde geschieden, soo versocht sij requirante dat 't Hoff soude gelieven haer tegens den voorn. Rentmr van NoortHollant ende alle anderen die hen van wegen den gereqde de saecke souden mogen bemoeijen te verleenen surchantie van alle vordere proceduyren, ter tijt toe de voorn. Commissarissen kennisse van het privilegie van haer requirantes man souden hebben genomen, welck versouck bij den Hove gesien sijnde, was bij t' selve Hoff geordonneert dat het voorsz. versouck soude werden gedaen voor de Commissarissen voor dewelcke parthijen gecompareert waren geweest, omme parthijen daer jegens gehoort voorts gedisponeert te werden als naer behooren welcken volgende de voorn. parthijen wederomme gecompareerd sijnde voor de voorn. Commissarissen, hadde de requirante bij de middelen hier vooren verhaelt ende onder benefitie van de geoffereerde t' sestich ponden te 40 grooten t' stuck geconcludeert dat sij verclaert soude werden de confiscatie van de voorn. hare mans ende hare kinderen vaders goederen voor soo veel van noode soude mogen sijn te hebben voldaan ende gredimeert, ende den voorn. gerequireerde gecondemneert aff te doen d'annotatie ende saisissement van hare ende de voorn. hare mans goederen, ende haer alle deselve vryelijck te laten volgen, ende behouden, ende dat in cas van proces sij requirante bij provisie soude werden geadmitteert tot de hantlichtinge ende vrije administratie van de voorsz. goederen ende tot den ontfanck van t' incomen van dien, onder souffisante cautie van te restitueeren t' geene sij vuijt saecke van de selve soude hebben ontfangen, indien naermaels bevonden mochte werden sulcx te behooren, verclarende wel te vreden te sijn, dat interdictie gedaen soude werden van middelertijt des voorn. hare mans goederen niet te alieneren, nochte de capitalen van sijne rente te ontfangen, ende dat vooral ende mede bij provisie den voorn. gerequireerde ende allen anderen diet aengaen mochte gelycke interdictie off inhibitie van alienatie van de goederen, mitsgaders ontfanck van de capitalen van de voorsz. renten

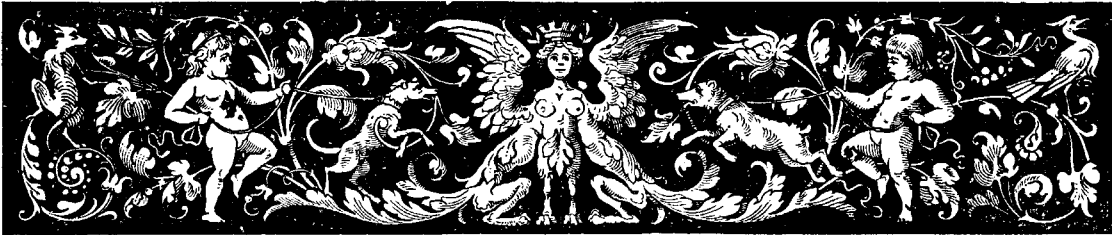
gedaen soude werden, maeckende in cas van proces eysch van costen; ofte tot andere fijnen ende conclusie haer requirante oirbaerlicxt sijnde, waer jegens den voorn. gereq^{de} dede seggen, dat den voorsz. Mr. HUGO DE GROOT des requirantes man bij sententie diffinitive van de Heeren gedelegeerde Rechters gecondemneert was in een eeuwige gevanckenisse, ende verclaert alle sijne goederen geconfisqueert ter saecke hij gecommitteert off begaen hadde crimen lese majestatis, ende dat vuijt crachte van de voorsz. sententie van wegen de Hoge Overigheid ende Graeffelicheijt van Hollant, gesaiseert waren de onroerende goederen des voorsz. Requirants man toegecomen hebbende, ende in Hollant gelegen tegens welcke saisissement ende hetgeene daerop vorder gevolcht was ofte noch soude mogen volgen de requirante haer tevergeefts poochde te opposeren, naerdemael het selfde gedaen wierde vuijt crachte van de voorsz. diffinitive sententie, met kennisse van saecken gegeven, ende bij dewelcke als vooren geseijt is, de voorsz. goederen verclaert waren geconfisqueert, sonder dat daer tegens dede het geallegerde privilegie bij Hartoch AELBRECHT VAN BEYEREN aen de Stede van Delft gegeven, naerdemael soo naer de beschreven rechten, als de placcaten ende coustumen van dese Landen sulcke ende diergelijcke privilegien verstaen wierden geen plaetse te hebben in persoonen ex crimine lese majestatis gecondemneert sijnde; bovendien soo sprack het voorsz. privilegie van poorters ofte poortressen binnen der voorsz. Stede van Delft ende vant geene bij deselve binnen der voorsz. Stede soude mogen verbeurt werden, hetwelcke oock dacrinne tot voordeel van den voorn. Mr. HUGO DE GROOT niet en conde geapliceert werden, doordien hij lange jaren voor date van de voorsz. sententie selver oock noch privatus sijnde niet binnen Delft, maer elders gewoont hadde en oock in particulieren dienst van een andere Stadt was geweest ende aldaer jaren ende dagen sijn domicilie gehouden hadde, mits welcke ende andere redenen naerder te deduceren, waert noot, hij gerequireerde refuserende de oblatie ende presentatie bij de voorn. requirante gedaen, concludeerende dat de requirante bij sententie diffinitive van desen Hove verclaert soude werden tot haren eysch ende conclusie in desen gedaen ende genomen te wesen niet ontfanckelijck ende bij ordine dat haer deselve ontseyt soude werden, ende dat voor de requirante geen provisie en behoorde te vallen, maeckende eysch van costen ofte tot andere fijnen ende conclusie als bevonden soude werden te behooren. De voorn. requirante daertegens replicerende dede seggen, offschoon bij missive ter ordonantie van de Heeren gedelegeerde rechteren den 6den Juny 1620 aen de Ho. ende Mo. Heeren Staten Generael van de Geunieerde provinciën geschreven verclaert wierde dat ten tijde van t' arresteren van de sententie onder andere jegens haer requirants voorn. man gewesen, der voorsz. Heeren gedelegeerde Rech-

teren meyninge ende verstandt geweest soude sijn, dat deselve haer requirantes man gecommitteert ende begaen soude hebben gehadt crimen lese majestatis, waerop, indien sij requirante off haer man hadde mogen gehoort sijn geweest, souden met advijs van raden ende vrunden daerop hebben geallegeert t' gundt sij souden hebben verstaen, soo na de gemeene rechten als na de wetten, coutumen ende privilegien van dese landen gefundeert te sijn, dat echter vuijt crachte vant voorsz. privilegie de confiscatie van de voorn. hare mans goederen met de somme van 't sestich guldens mochte werden geredimeert, alsoo t' contrarie t' geallegeerde van den gerequireerde t' selve privilegie den burgeren der Stede Delft, ende van gelijcke privilegien aen andere Steden vergunt oock notoirlijcken plaetse hadden in goederen van gecondemneerden ex crimine lese majestatis, dat mede sij requirante haer met t' voorsz. privilegie niet en hadde behouven, nochte mogen behelpen voor ende aeler tot laste van den voorn. haren man confiscatie van goederen was gedecerneert geweest, seyde voorts sij requirante dat den text van 't voorsz. privilegie wel ingesien sijnde oock plaetse hadde in burgers off poorters gecondemneert vuijt saecke van 't geene gecommitteert soude mogen sijn buyten de vesten ofte resort der voorsz. stede Delft, dat mede haer requirantes man, door 't houden van sijne residentie buyten der voorsz. sijn geboortestede t' ware ter oorsaecke van sijne stuydien ofte ampten daerinne hij geemployeert was geweest, niet geseyt konde werden t' beneficie van het voorsz. privilegie verlooren te hebben, alsoo hij nochte te Rotterdam, noch elders daer hij hadde gewoont, poorter en was geworden, maer hadde alleen binnen Rotterdam bij contracte verkregen alle privilegien ende gerechtigheden gelijck off hij ingebooren poorter ware, mits welcken de voorn. requirante persisteert voor repleycque bij haren voorsz. eijsch ende conclusie, ende naer dat van wegen den voorn. gerequireerde affslaende de middelen van de voorsz. repleycque bij denegatie ende impertinentie, gepersisteert was voor dupleycque, hebben de voorsz. parthijen in conformite van den verbale voor de voorsz. Commissarissen gehouden, onder deselve Commissarissen geleverd ende recht versocht, waernaer hadden de voorn. gevouchdens den Hove te kennen gegeven, dat sij onderricht wierden dat voor denselven Hove proces was hangende ongedecideert tusschen de voorn. req^{te} ende gereq^{de} ende alsoo int selve proces disput was opt verstant van seeckere privilegie die van Delft gegunt aengaende de confiscatie van goederen van haerluyder poorters ende poorterssen, vonden daeromme sij gevouchdens (tot voorstant van deselve hare poorters ende poortressen) geraden hen in den voorsz. processe te vougen mette voorsz. req^{te}, versoecken mitsdien dat sijluyden souden mogen doen de voorsz. vouginge, ende dienaengaende nemen soodanigen conclusie als sijluyden te rade souden vinden, waerop den voorn. gereq^{de} verclaerde dat hij consenteerde in de versochte

vouginge, wel verstaende dat de principale saecke daermede niet en soude werden geretardeert, van welcke verclaeringe de voorn. gevouchdens bij den hove verleent was acte omme hen te dienen ende strecken als naer behooren.

T' voorsz. Hoff, gehoort t' rapport van de Commissaris in desen geordonneert ende met rijpe deliberatie van rade deurgesien ende overgewogen hebbende allet' geene ter materie dienende is, doende recht in den name ende van wegen de Hooge Overigheyt en Graeffelicheyt van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, mits bij de voorn. req^{te} ten behoeve van de voorsz. Graeffelicheyt van Hollant betalende de tsestich ponden te 40 grooten t pont bij haer geoffereert ende breder in den processe gementioneert, verclaert deselve req^{te} daermede de confiscatie van haer voorsz. mans ende hare kinderen vaders goederen voldaan ende geredimeert te hebben, condemneert dienvolgende den voorn. gereq^{de} aff te doen d'annotatie ende saisissement van haer req^{te} ende haer voorsz. mans goederen ende haer alle deselve vrijelyck te laten volgen ende behouden, ende compenseert de costen van den processe omme redenen den Hove daertoe moverende. Gedaen in den Hage bij Mrs. NICLAES CROMHOUDT, Heere van Vrijhouve President, JOHAN VAN WINGARDEN, JOHAN DEDEL, ABRAHAM VAN DER MEER, WILLEM VAN MUIJLWIJCK ende GERARDT CROMMON, Raetsluyden van Hollant ende gepronuncieert den 17^{den} Mey 1630.

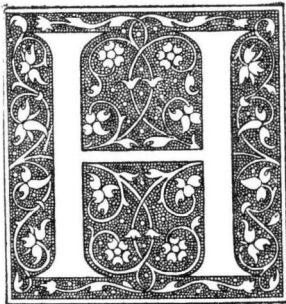

JACOB VAN CAMPEN,

DOOR

A. W. WEISSMAN.

ET heeft JACOB VAN CAMPEN niet aan roem ontbroken; toch is geen zijner tijdgenooten als zijn levensbeschrijver opgetreden. Pas HOUBRAKEN gaf in zijn „Grootte Schouburgh der Nederlantsche Kunstschilders en Kunst-schilderessen” het een en ander omtrent VAN CAMPEN, dat door JACOB CAMPO WEYERMAN werd overgenomen, en met anekdoten van meest zeer twijfelachtig gehalte opgesierd. Wij laten dat hier volgen.

„JACOB VAN KAMPEN, Heer van Ramsbroek, was een Haarlemmer van geboorte, wiens schilderwijze grootsch was en breed, zoo in zijne Historiestukken als bijzondere Beelden sterk en trots, op de manier van de kunstrijke schilders JAN BIJLAART en den beruchten BRONKHORST.

„Te Breda, in een koffijhuis, hongen weleer twee kunsttafereelen, die wij dikmaals hebben bestudeert, onder het drinken van een kopje koffij; beide deze Conterfijtzels verbeelden eene Dame, rijkclijk gejuweelt, en 'eene Harderinne, zedigjes opgeschikt, zijnde het eene geschildert bij REMBRAND VAN RIJN en het andere bij JACOB VAN KAMPEN, waarvan dan de koffijhuishouder het volgend

relaas gaf aan de gasten: „REMBRANDS groote naam stak VAN KAMPEN in de oogen, (vertelde hij) en daarom heeft hij die Harderin geschildert, die zo stemmig is toetgetakelt met een strooije Hoed op 't hoofd, waar op een Roos, het zinnebeeld van schaamte, is vastgehegt, gekleed in een stijf keurslijf, bloedrood gecouleurt en een gele bovenrok, beide forsse couleuren. Zoodra had die beroemde Bouwheer en Kunstschilder die schoone Veldnimf niet gemaakt, of hij noode alle de beste kunstkenneren en verzogt aan die Heeren, van hun oordeel te geven over dat Tafreel, die het eenpariglijk prezen en tot den Hemel toe verhieven, zeggende nooit schooner stuk van zijn hand gezien te hebben. Daarop verzogt hij hun, van de oogen voor het grootste gedeelte toe te nijpen, en dan het geheel te beschouwen; hetgeen zij deden; en daarop vroeg hij: En wat speelt nu den Meester, of is het krachtigste in dit stuk? Waar op zij zo dra niet hadden gerepliceert, het Aangezicht en de Handen: of hij sprak, daarin bestaat de kunst, Heeren, maar niet in alles te overtaanen of zwart te maken, om een Tronie of Hals te doen afsteeken, gelijk als de beroemde REMBRAND doet. Ik heb de twee couleuren uitgekijpt, die alle andere couleuren overkraaijen, en des niettegenstaande triomfeert het Hoofd van mijne Harderin en haare Handen; ook is er bloed in de wangen en handen: daar de Beelden van R. VAN RIJN er meestendeels uitzien als bloedeloze schimmen.

„Wij willen wel bekennen, dat hij ten deele gelijk had, en ten deele ongelijk; want het was waar, dat men het bloed zag spelen door de wangen van zijn bevallige Harderin, en dat alles aanvalliglijk was behandelt; maar het conterfijtsel van REMBRAND VAN RIJN was zoo krachtig en verstandig van lichten en schaduwen, en de houding had hij zoo zonderling in acht genomen, dat men fluks in het intreden van de koffijzaal het stuk van REMBRAND zag en naderhand de schilderij van den kunstschilder J. VAN KAMPEN moest gaan opzoeken.

„Daar wordt verhaald, dat hij in zijn tocht, die hij deed naar Italiën, voornemens was zich in die luchtstreek te oeffenen, na de schilderkunst der alderberuchtste kunstschilders. Dan, zeggen de Chronykschrijvers, hij ontmoette bij den weg een Waarzegster, die hem om een aalmoes vroeg, en zich aanbood, om hem goeder geluk en zijn toekomend fortuin te voorzeggen. JACOB VAN KAMPEN gaf haar eenig geld en liet haar zijn hand kijken; waarop zij hem aanstonds zei: Dat hij een Schilder was, die na Italiën trok, om aldaar zijne kunst voort te zetten. Doch, vervolgde zij, gij gaat als Schilder daarna toe, maar zult voor Bouwmeester wederkeeren, en in uw Vaderland worden gebruikt tot heerlijke Werken. Ook voorzeg ik U, dat het oud Raadhuis van Amsterdam zal afbranden; maar gij zult uit deszelfs assche een heerlijker gebouw doen opreizen, waardoor uw naam tot aan het gestarnte zal steigeren en eeuwiglijk,

gelijk een Ceder van Libanon, groenen bij de naneeven. De jonge kunstenaar lachte met die Voorzegging: die echter in alle deelen op tijd en wijlen is vervult geworden, wyl hij te Romen belande, en zich aldaar inwikkelde in de gunst van een Kardinaal, die hem aanleiding gaf, om de Bouwkunde te leeren, waarin hij zo een Overvlieger wierd, dat die zelve Prins van de H. Kerk hem naderhand gebruikte in het opregten van onderscheidene kerkelijke gebouwen. Hij was de voornaamste Bouwheer die gebruikt is geworden in het stichten van het Stadhuis van Amsterdam, geschat, en bij de gantsche Waereld goedgekeurd voor het achtste Waereldswonder. Ook heeft hij dat overheerlijk gebouw gesticht in 's Gravenhage, zo ongelukkig afgebrand, uit wiens assche wel een jonge Fenix, doch min schoon als de oude, is herboren. Daarbij heeft hij dat kunstig gebouw geordonneerd, de Amsterdamsche Schouwburg, dat voor geen Schouwburg in Bouwkunst, (wij spreken van geen groote) behoeft te wijken. Noch is die beroemde JACOB VAN KAMPEN de Bouwmeester van het Huis van den Heer VAN ZUILICHEM, te Voorburg, nabij 's Gravenhage, als van's gelijken van den Heer DEDEL te Lis; en van een groot aantal weergalooze gebouwen. Hij is overleden op zijne Heerlijkheid van Ramsbroek en te Amersfoort begraven. Zijn grafstede pronkt met het volgende Vaersje:

d' Aertsbouheer uit den stam
VAN KAMPEN, rust hier onder:
Die 't Raedhuis t'Amsterdam
Gesticht heeft, 't achtste wonder".

Dit is de uitvoerigste mededeeling, omtrent den bouwmeester, die te vinden is. Dat de anecdote geen waarde heeft spreekt vanzelf. Maar de berichten, die WIJERMAN aan HOUBRAKEN ontleende, zijn in hoofdzaak juist, zooals nader zal aangetoond worden.

Eerst volge, wat de twee Haarlemsche stedebeschrijvers, VAN CAMPENS tijdgenooten. AMPZING en SCHREVELIUS, van hem zeggen, waar zij de beroemde mannen vermelden, die Haarlem heeft opgeleverd.

Ds. SAMUEL AMPZING zegt, in 1628:

„VAN KAMPEN en behoefd voor niemand ook te wijken,
Ja, gaet de kroon van 't hoofd van alle schilders strijken:
Besiet sijn beelden maer in 't Bosch voor sijnen Hof
En geeft hem zijne eer, en spreekt van sijnen lof.”

DR. SCHREVELIUS, rector der Latijnsche School te Haarlem zegt, in 1647:

„Alle deze noch overtreft JACOB VAN KAMPEN, soo noble Schilder als geswinde Mathematicus, en Architect van den Prince van Orangiën sijn Hoogheydt; self een man van groote middelen, dewelke uyt de konst gheen winst ghesocht heeft maer de naem.”

Deze schrijvers beschouwen dus ook VAN CAMPEN als te Haarlem geboren. In „Oud-Holland” is aangetoond, dat het geslacht VAN CAMPEN reeds in de 16e eeuw te Amsterdam gevestigd was.

In zijn „Quellenstudien zur Holländischen Kunstgeschichte”, blz. 442 en 443, kwam Dr. C. HOFSTEDE DE GROOT, daarin zich aansluitende bij wat C. KRAMM in 1864 had geschreven, tot de slotsom, dat er twee VAN CAMPENS geweest moesten zijn. De eerste zou te Amsterdam, de tweede te Haarlem het levenslicht hebben aanschouwd.

Voor deze onderstelling pleitten verschillende bijzonderheden. HOUBRAKEN had in zijn „Schouburgh” geschreven: „Nu hebben wij te spreken van den vermaarden Schilder en Bouwmeester JAKOB VAN KAMPEN, Heer van Rambroek. Deze was een Haarlemmer van geboorte, dog het jaar van zijn levensbegin is mij onbekend, alleen heb ik uit een kreupelevaers, genoemd Haarlems Dood-Basuin, uitgeblasen op de Tombe van den Heer JACOB VAN KAMPEN enz. zijn sterftijd ontdekt, voorgevallen op 't jaat 1658 den 4 van Lentemaand.” De beroemde bouwmeester is echter, blijkens wat op zijn grafzerk te Amersfoort staat, den 13 September 1657 gestorven.

Daarenboven had AMPZING in 1628 reeds een JACOB VAN CAMPEN genoemd als een der bouwmeesters van het in 1608 voltooid Haarlemsch Oudemannenhuis; dit moest een ander zijn dan de beroemde, die pas in het laatst der 16e eeuw het levenslicht kon hebben aanschouwd.

De zaak werd nog ingewikkelder, omdat VONDEL, in zijn „Nachtgael van Amersfoort”, den lof dier stad zingende, zei:

„De Held van Randenbroek, de bouwheer van de Vorsten,
En 't raedhuis t'Amsterdam, verheerlijkt haeren lof:
Want zij hem baerde en zooghde aen haer getrouwe borsten,
Om bou- en teekenkonst te heffen uit het stof”,

dus JACOB VAN CAMPEN als te Amersfoort geboren beschouwde. De 18e eeuwse Amersfoortsche stadsbeschrijver VAN BEMMEL volgde den dichter daarin na, en Mr. JACOB VAN LENNEP aarzeld niet, in zijn uitgaaf van VONDEL zich aan hunne zijde te scharen.

Een onderzoek, door den heer P. J. FREDERIKS op het Amersfoortsch archief ingesteld, had als uitkomst, dat den 22 Januari 1609 GERRIT VAN CAMPEN een zoon, JACOB genaamd, liet doopen.

Maar dit kon de bouwmeester niet zijn. Want reeds ALBERDINGK THIJM had er op gewezen, dat de wapens, die men op het Amersfoortsche grafteeken ziet, die waren van een man uit het Leidsche geslacht HEEREMAN en zijn echt-

genoot uit het geslacht VAN CAMPEN. En in het Amsterdamsche Weesboek stond vermeld, dat 30 April 1625 JACOB VAN CAMPEN, JAN VAN CAMPEN, JAN HEEREMAN, als man van GEERTRUYD VAN CAMPEN, kinderen van PIETER VAN CAMPEN, het huis „de Witte Swaen” op den Nieuwendijk te Amsterdam verkocht hadden. JACOBS vader heette dus niet GERRIT, maar PIETER.

In het Weesboek komt echter ook de volgende acte voor :

„Den IX february 1617 Is ter weescamere schiftinghe ende scheydinghe van d'onroerende goederen gedaen, naergelaten sijnde bij GRIETE PIETERS, wedu van JACOB VAN CAMPEN ende dat onder deszelfs kinderen ende kindskinderen, agtervolgende de acte van scheydinge alhier ter weescamer uyt register van de diversche memorien ende extra ordinarijs saecken gestelt. Daerbij blijkt dat de vijff kinderen van PIETER VAN CAMPEN, als JACOB, out 21 jaeren, GEERTRUYD, out 19 jaren, JAN BERENDT, out 17 jaeren, MAGHTELT, out 15 jaeren ende MARGRIETE, out 13 jaeren, daer moeder aff is GERRITGEN CLAES BERENDSDOCHTER, opgecome ende aenbestorve is voor haer gedeelte van de voorsz. onroerende goederen alsmede voir haere portie van de verdere meublen ende penninghen voor haer grootmoeders erff hetgene volgt.”

Uit deze acte blijkt, dat de vader van JACOB VAN CAMPEN een zoon was van een anderen JACOB VAN CAMPEN, die met GRIETE PIETERS gehuwd was.

Deze GRIETE PIETERS was een zuster van ROEMER PIETERS VISSCHER. Haar man werd in 1559 voogd over zijn minderjarigen zwager. Hij huurde in 1560 het huis der VISSCIERS, aan de noordzijde van de Oudebrugsteeg, op den hoek van het Damrak gelegen, voor 7 jaar, tegen 150 Caroli gulden 's jaars.

Hun oudste zoon CORNELIS werd in 1564 geboren, daarop volgde PIETER in 1568, zooals uit het doopboek der Oude kerk blijkt.

De heer UNGER heeft in „Oud-Holland” indertijd een uittreksel uit de Amsterdamsche huwelijksproclamatien medegedeeld, dat op PIETER VAN CAMPEN betrekking heeft. De bron, die hij opgeeft, is niet juist. Het register is niet het kerkelijke, maar het Extraordinaris-puibook, waarin de huwelijken staan opgeteekend, als een der partijen niet te Amsterdam woonde, of niet tot de Gereformeerde kerk behoorde. Men leest daar, op 4 November 1594, dat voor Commissarissen compareerden : „PIETER VAN CAMPEN JACOBSZ., oudt 26 jaeren, wonende op de Nieuwendijck, geassisteert met WILLEM VAN CAMPEN, zijn oom en CORNELIS VAN CAMPEN, zijn broeder, wiens moeder aen den Hr. HERMAN GIJSBERT haer consent verclaert heeft, versoeckende sijne drie sondachsche uytroepinghe van de puye met GERRITGE CLAESdr., van Haerlem ende aldaer woonachtich.”

De vijf laatste woorden heeft de heer UNGER weggelaten. Toch zijn zij

zeer belangrijk, omdat zij een aanwijzing vormen voor de richting waarin het onderzoek naar PIETERS verder leven behoorde te geschieden.

Toen PIETER JACOBSZ VAN CAMPEN in 1594 trouwde, was zijn vader reeds overleden. Zijn oom, WILLEM VAN CAMPEN, was de vader van NICOLAES, den „bouwheer” van den Amsterdamschen Schouwburg.

PIETER komt na 1594 in de Amsterdamsche archieven niet meer voor. Daarom was een onderzoek te Haarlem waar zijn vrouw „woonachtig” was, als van zelf aangewezen.

Allereerst diende de JACOB VAN CAMPEN, door AMPZING genoemd, opgespoord. Het bleek, dat hij PIETER JACOBSZ VAN CAMPEN was, en dus dezelfde, die in 1594 te Amsterdam in ondertrouw was opgenomen. Hij behoorde tot de vijf eerste regenten van het Oude Mannenhuis; van zijn hand bewaart het Haarlemsch archief een register van ontvangsten en uitgaven, loopende van 1607 tot 1613. In dat register boekte hij den 18 Juli 1607 een bedrag, dat hij aan zijn broeder CORNELIS te Amsterdam zond, om hout voor den bouw te betalen.

En nu vermeldt het Haarlemsche doopboek, dat 16 Juli 1595 gedoopt werd JACOB, zoon van PIETER JACOBSZ en GRIETGEN. Degeen, die het inschreef, heeft eerst GER, als naam der moeder geschreven, doch dit doorgehaald.

PIETER JACOBSZ VAN CAMPEN stierf in 1615, en werd den 11 October van dat jaar begraven in de Grootte Kerk te Haarlem. Volgens den Heer P. J. FREDERIKS werd GERRITJE GLAES BERENDSDOCHTER 19 Januari 1605 beleend met het adellijke huis Randenbrock bij Amersfoort, welk leengoed, toen zij in 1626 overleed, den 28 Juni van dat jaar overging op haar zoon JACOB. De acte van 30 April 1625, op het Amsterdamsch archief aanwezig doet echter zien, dat GERRITJE en haar dochter MAGHTELT toen reeds niet meer in leven waren. In 1623 toen MARIA TESSELSCHADE ROEMERS trouwde, was de familie VAN CAMPEN op haar bruiloft geweest. Ook HUYGENS had mede feestgevierd, en was op MAGHTELT verliefd geraakt. Hij was misschien door JACOB in dezen kring binnengeleid.

Deze bijzonderheden doen zien, dat de kunstenaar zoowel te Amsterdam, te Haarlem, als te 's Gravenhage relaties had met de beste kringen.

Wij komen nu tot het bespreken van de reis, die JACOB VAN CAMPEN naar Italië gemaakt zou hebben. Wat WEYERMAN daarvan zei, is reeds vroeger medegedeeld. HOUBRAKEN laat het verhaal voorafgaan door het volgende: „Ik heb onder zijne beroemde Bouwerken aan 't Amsterdamsche Raathuis gedagt, waardoor zeker vreemt verhaal, mij door geloofwaardige menschen overhandigt, mij in den zin schiet, 't gene ik niet kan naalaten den Lezer meé te deelen; schoon zulke, die van aart zijn als de ongeloovige Tomas was, 't zelve niet zullen willen voor zuivere waarheid aannemen.” En als hij dan de geschiedenis van

de heidin en den kardinaal opgedischt heeft, besluit hij aldus: „Zie daar, Lezer, heb je het verhaal, zoo zuiver als het mij overhandigt is. Waarom zou ik er iets toe of af doen? Ik zoek er niet op te schacheren of winst mede te doen; maar geef het voor denzelfden prijs en in dezelve waarde als ik het heb ontvangen.”

HOUBRAKEN werpt dus alle verantwoordelijkheid voor de geschiedenis van zich af. En wij meenen dan ook zoowel heidin als kardinaal naar het rijk der fabelen te moeten verwijzen.

Maar de reis naar Italië heeft VAN CAMPEN toch wel gedaan. Omtrent den tijd, dat hij naar Italië ging, ontbreken echter alle aanwijzingen. AMPZING, die zijn beschrijving van Haarlem in 1617 voor het eerst uitgaf, noemt den schilder niet. Volgens VAN DER WILLIGEN werd JACOB VAN CAMPEN in 1614 als lid van het Haarlemsch St. Lucasgild aangenomen. De jeugdige gildebroeder kan twee jaar later nog niet beroemd geweest zijn. Misschien valt zijn reis naar Italië wel in dien tijd, en had het vaderlijk erfdeel, dat de zoon in 1615, na PIETERS overlijden ontving, hem er de middelen voor verschaft.

Toen AMPZING zijn „Lof van Haarlem” in 1621 andermaal uitgaf, vermeldde hij VAN CAMPEN onder de vermaarde schilders, die in de Spaarnestad woonden, zonder echter in bijzonderheden te treden. Het is dus waarschijnlijk, dat JACOB zijn Italiaanschen studietijd toen achter den rug had. In 1626 werd begonnen met den bouw van het huis voor BALTHASAR COYMANS te Amsterdam waarvoor VAN CAMPEN blijkens de „Architectura Moderna” het ontwerp maakte; dit ontwerp is geheel Italiaansch gedacht.

Wat AMPZING in 1628 omtrent VAN CAMPEN zegt, en wij hierboven reeds overnamen, dat „hij de kroon van 't hooft van alle schilders stryken” mag, bewijst wel, dat zijn faam toen reeds groot was. Wat AMPZING bedoelt met de „beelden int Bosch van synen hof” is niet duidelijk. Onder „beelden” moet hier zeker „schilderijen” verstaan worden. De uitnoodiging, die AMPZING aan den lezer richt, om die schilderijen te gaan bezien, maakt het waarschijnlijk, dat zij zich te Haarlem bevonden. Misschien dienden zij wel tot versiering van een tuinhuis.

En in 1631 noemt SALOMON DE BRAY in de „Architectura Moderna” onzen kunstenaar „den verwonderlijcken en dapperen Schilder en Bouw-meester d'Heere JACOB VAN CAMPEN.” Dat zulk een volleerd man, toen 36 jaar oud, nog naar Italië gegaan zou zijn om te studeeren, valt bezwaarlijk aan te nemen.

Het meest waarschijnlijk is het dus, dat de Italiaansche reis tusschen 1615 en 1618 heeft plaats gevonden.

VAN CAMPEN moet zich in Italië vooral te Vicenza, de stad van ANDREA PALLADIO, hebben opgehouden. Had ik dit vroeger reeds vermoed, thans nu het

ook mij vergund is geweest, Vicenza te bezoeken, is dit vermoeden tot zekerheid geworden.

PALLADIO (1518—1580) werd te Vicenza geboren en heette eigenlijk ANDREA DI PIETRO. Hij was als jong steenhouwer werkzaam bij het bouwen van een huis voor den rijken GIANGIORGIO TRISSINO, toen deze behagen in hem vond, en hem een klassieke opvoeding deed geven. Op verlangen van dien kunstbeschermer noemde ANDREA zich voortaan PALLADIO, naar de godin der wijsheid. PALLADIO heeft aan een zeer eigenaardigen bouwtrant het aanzijn gegeven. Zijn werken werden reeds bij zijn leven vermaard, en vooral in de 17^e en 18^e eeuw door geheel Europa bewonderd.

Bij het leven van JACOB VAN CAMPEN, in 1646, gaf DANCKERTZ uit een „Verhandeling van de Vijf Orderen der Bouw-kunst die bij de Ouden zijn in 't gebruyck geweest, getrocken uyt den beroemden Italiaanschen Bouw-meester A. PALLADIO.” In dit werk komt een hoofdstuk voor, getiteld: „Van Galderijen, Voorhuysen of Inkomsten, Zalen, Voorkameren en van hare maten.” En het is aanstonds te zien, dat VAN CAMPEN zich steeds aan deze maten zooveel mogelijk bij zijn ontwerpen heeft gehouden.

De eigenaardigheden, waardoor VAN CAMPEN'S architectuur zich kenmerkt, vindt men allen in de bouwwerken van PALLADIO te Vicenza terug. Voor de ordonnaties met groote pilasters, zoo als die onder anderen bij het Mauritshuis in den Haag te vinden zijn, was het Palazzo Valmarana het voorbeeld. Waar verschillende orden boven elkander zijn gebruikt, soosals bij het Oude Hof, thans Koninklijk Paleis, in den Haag, het huis van BALTHAZAR KOYMANS en het raadhuis te Amsterdam, heeft VAN CAMPEN blijkbaar het Palazzo Porto-Barbaran voor den geest gehad. Karakteristiek voor VAN CAMPEN'S werken zijn de frontons, die hij boven deuren en vensters aanbrengt, en die hij door consoles steunt. Zulke frontons bezitten b. v. het Raadhuis te Haarlem en het Mauritshuis in den Haag; het motief is aan de paleizen van Vicenza ontleend.

Niet minder karakteristiek voor onzen bouwmeester is zijn liefhebberij voor festoenen, die hij almede met PALLADIO gemeen had, zooals het Palazzo Porto-Barbaran, de Loggia Bernarda, de Casa Ratti, het Palazzo Colleoni-Porto aantoonen. PALLADIO en VAN CAMPEN komen ook hierin overeen, dat zij de Toskaansche en Dorische orden betrekkelijk zelden toepassen, doch aan de Jonische, de Korinthische en de Composiete orden de voorkeur geven. Over het algemeen is het werk van PALLADIO rijker gedetailleerd, dan dat van VAN CAMPEN, doch daartegenover staat, dat de eerste veel van pleisterwerk gebruik heeft gemaakt, dat zeer door den tijd heeft geleden, terwijl de Nederlander alle versierselen in duurzame steensoorten deed uitvoeren. PALLADIO is het ideaal van den Nederlandschen

bouwmeester geweest. In de ordonnanties te Vicenza vindt men de regelen, waaraan VAN CAMPEN zich bij zijne ontwerpen gehouden heeft, terug.

Wij weten, dat reeds in 1626 BALTHASAR KOYMANS onzen kunstenaar met het ontwerpen van zijn huis te Amsterdam belastte. Eenige jaren later zou ook het bestuur der Amstelstad de diensten van JACOB VAN CAMPEN noodig hebben. Zolang HENDRIK DE KEYSER, de bekwame stads-steenhouwer, dit ambt bekleedde was dien kunstenaar het maken der ontwerpen voor de stadsgebouwen opgedragen. Zijn zoon PIETER, die na zijn overlijden in 1621 tot het ambt werd geroepen, was iemand van minder talent. Heeft misschien de laatste fabrieksmeester PIETER PIETERSZ HASSELAER, die in 1633 van zijn betrekking ontheven werd, PIETER de hand nog boven het hoofd gehouden, toen daarna Thesaurieren zelf het beheer in handen namen, zochten zij bij JACOB VAN CAMPEN voorlichting. Hem werd gevraagd, het ontwerp voor de in 1637 voltooide Heiligewegspoort te maken, aan hem is het te wijten, dat het bovendeel van den in 1638 gereed gekomen Westertoren een geheel anderen vorm kreeg, dan de ontwerper, HENDRIK DE KEYSER, blijkens de afbeelding in de *Architectura Moderna* van 1631 bedoeld had.

VAN CAMPEN heeft aan den Westertoren de Jonische orde, zooals PALLADIO die aan de Basilica te Vicenza gebruikt had, toegepast, en daarop de Korinthische doen volgen. De Jonische orde vertoont zich eveneens aan de Heiligewegspoort, zooals zij nog staat afgebeeld op een gevelsteen aan het Koningsplein.

In de besluiten van de Amsterdamsche Vroedschap komt het volgende voor, dat 15 October 1636 genomen werd: „Aenghesien de Heylighe Weghspoort noodigh sal dienen verandert en de wachthuysen mits haer bouvalligheid vernieuwt, is verstaen, dat men daer een nieuwe poort met een wachthuys ter wederzijden sal stellen, naer het model, daervan den Raede vertoont, en zijn de heeren Thesaurieren geauthoriseert, om met het opmaecken derzelfde naer den eysch van dien met den allereersten te mogen voortvaren.”

Wie dit „model” gemaakt heeft, wordt dus niet gemeld. DOMSELAER (III, 205) zegt dat VAN CAMPEN de poort ontwierp. Het Amsterdamsche archief bezit een ontwerp van de poort, dat eenigszins afwijkt van de vormen, die men op de afbeeldingen van het uitgevoerd bouwwerk ziet.

De Jonische orde vindt men ook terug aan het voormalig Accijnshuis, op den hoek van het Damrak en de Oudebrugsteeg, dat thans in zulk een onwaardigen toestand verkeert, nu particulieren het in eigendom hebben. De geheele ordonnantie van dit in 1638 gestichte gebouw is ongetwijfeld van JACOB VAN CAMPEN, die door NICOLAES VAN CAMPEN, zijn neef, welke Accijnsmeester was, voor dit werk zal zijn aanbevolen.

In het jaar 1637 valt de voltooiing van het huis, dat CONSTANTYN HUYGENS aan het Plein te 's Gravenhage deed bouwen. Men vond hier, toen de woning in welstand was, al de eigenaardigheden des meesters, als de strenge pilasters, de festoenen en de gevelbekroning terug. Toen het Departement van Justitie gesticht zou worden, is het huis afgebroken. HOUBRAKEN noemt „'t huis van den Heer van Zuilichem" als door VAN CAMPEN ontworpen. Dat hij hier niet, zooals WEYERMAN later, de buitenplaats Hofwijck te Voorburg bedoelt, blijkt daaruit, dat hij „'t Speelhuis te Voorburg" nog afzonderlijk noemt. Dit huis van HUYGENS, aan de zuidwestzijde van het plein, werd tegelijkertijd begonnen met dat, hetwelk JOHAN MAURITS VAN NASSAU aan de noordwestzijde stichtte en dat HOUBRAKEN mede als een werk van JACOB VAN CAMPEN vermeldt.

Beide gebouwen werden uitgevoerd door PIETER POST, den zoon van JAN JANSZ. POST van Leiden, die zich als glasschilder te Haarlem vestigde. PIETER POST werd den 1sten Mei 1608 te Haarlem gedoopt, en was dus dertien jaar jonger dan VAN CAMPEN. Aanvankelijk was hij glasschilder, doch hij bekwaamde zich ook, misschien wel onder de leiding van LIEVEN DE KEY, den Haarlemschen stadssteenhouwer, in de practische bouwkunst. Te Haarlem heeft hij ongetwijfeld JACOB VAN CAMPEN's onderricht genoten.

POST is, dit blijkt uit alles, meer een practicus dan een kunstenaar geweest. JACOB VAN CAMPEN liet in den regel het uitwerken zijner schetsen en het uitvoeren zijner plannen aan hem over. HUYGENS zegt in zijn Hofwijck dat POST heeft:

„Gevroevrout door zijn Penn, hetgeen dat uyt den sinn,
Den reden-rycken sinn VAN CAMPEN wierd geboren,
VAN CAMPEN, dien de eer voor eeuwich toe sal hooren
Vant blinde Nederlands mis-bouwende gesicht
De vuile Gotsche schell te hebben afgelicht.

Het Mauritshuis gaat op naam van POST, sinds PIETER VAN DER AA het in 1715 tot diens werk verklaarde. Maar POST zelf, die reeds bij zijn leven zijn voornaamste bouwwerken in prent uitgaf, heeft het Mauritshuis, dat zoo bewonderd werd, daar niet bijgevoegd, wat zeker bewijst, dat hij zich niet als den ontwerper beschouwde.

De plannen voor het Mauritshuis en voor het huis van HUYGENS dagteekenen uit het jaar 1633. POST was toen pas 25 jaar, en het is niet wel aan te nemen, dat hij op zóó jeugdigen leeftijd reeds ontwerpen van zoo groote beteekenis kon maken. Beide plannen hebben de eigenaardige grootschheid, het echt Palladiaansche dat al de bouwwerken van JACOB VAN CAMPEN kenmerkt. Toen POST op lateren leeftijd zelfstandig optrad, en het Huis ten Bosch bouwde, volgde hij een andere manier, minder grootsch, minder klassiek, met verschillende herinneringen aan de kunst van HENDRIK DE KEYSER en LIEVEN DE KEY. Alleen aan het nu zoo

deerlijk gehavende huis Swanenburg te Halfweg is de invloed van JACOB VAN CAMPEN bemerkbaar. De architectuur van het Mauritshuis werkt hier na, gelijk ook in verscheidene der latere werken van PHILIPS VINGBOONS.

Als HUYGENS, ruim een half jaar na VAN CAMPEN'S dood, den 1 Mei 1658, in een gedicht zijn vriend herdenkend, vraagt:

„Hoe light hij marmerloos, hoe gunt m' hem niet een steen,
Ter eer-gedachteniss van soo veel ed'le steenen?”

dan geeft hij daarop het volgend antwoord, dat doet zien, hoe de meester heel wat leerlingen moet hebben gehad.

„Ick meen, de reden is, en 't is wat meer dan meenen,
Hier stond een Graf-gebouw, hadd' hij het self bestaan:
Nu hij 't verwaerloost heeft en durft er niemand aen
Van all' de leerlingen, die uyt hem syn gesproten.
Want, zeggen zy, waer 't niet net in syn vorm gegoten,
En schoeyde lit voor lit niet even op syn leest,
Daer nu syn lichaem rust ontroerde 't noch syn geest;
En wat geest zou dien geest, nu ledenloos, vernoegeen,
Dien, noch in 't logge vleesch, geen geesten op en woegen?”

Men zal hier onder leerlingen natuurlijk hebben te verstaan menschen, die zich onder VAN CAMPENS invloed vormden, als POST, ARENT VAN 'S GRAVESANDE, STALPAERT, VINGBOONS, BOSBOOM en anderen, wier faam niet tot het nageslacht is doorgedrongen.

De gevel van het Oude Hof, het tegenwoordig Koninklijk Paleis te 's Gravenhage, is in 1641 gemaakt. Het geschilderde pleisterwerk is een 19^e eeuwse verfraaiing (?) maar overigens zijn de oude vormen nog wel bewaard. Deze ordonnantie gaat op naam van POST. Maar, al mag deze de uitvoering niet hebben geleid, het ontwerp draagt het stempel van JACOB VAN CAMPEN. De Ionische orde beneden, de Korinthische daarboven, het fronton, dat als het ware een voorstudie is voor die van het Amsterdamsche Raadhuis, dit alles wijst op den Amersfoortschen bouwmeester.

POST heeft dit paleis dan ook niet onder zijn uitgegeven werken opgenomen; slechts eenige schoorsteenmantels, in het Oude Hof gemaakt, vindt men daar.

VONDEL heeft JACOB VAN CAMPEN „den Bouwheer van den Vorst”, SCHREVELIUS heeft hem „den Architect van den Prince van Orangiën, zijn Hoogheydt” genoemd. Vooral de laatste getuigenis van 1647 heeft groote waarde.

Er is door verschillende schrijvers aan getwijfeld, of de titel den bouwmeester wel toekwam; zij meenen, dat slechts PIETER POST er aanspraak op had. Dat FREDERIK HENDRIK er een hof-architect op na heeft gehouden, kan worden betwijfeld. Maar hij had verscheidene bouwmeesters af en toe in zijn dienst. Dat

JACOB VAN CAMPEN tot hen behoorde, is aan geen twijfel onderhevig. In 1636 ontbood FREDERIK HENDRIK hem op het kasteel te Buren, waar een trap en een galerij naar zijn plannen werden uitgevoerd, zooals HUYGENS meldt.

Weldra zou ook het bestuur zijner vaderstad de diensten van den bouwmeester behoeven. Was het voor de eerste maal, dat die toen gevraagd werden? Er is reden om te gelooven, dat de streng klassieke vormen, welke onmiddellijk na den dood van LIEVEN DE KEY te Haarlem in zwang kwamen, en waarvan de veranderingen, die het raadhuis na 1630 onderging, zulke sprekende voorbeelden geven, onder VAN CAMPENS invloed ontstonden. De details van het Mauritshuis en van het huis van HUYGENS treft men hier aan. In 1633 ging POST naar den Haag. Men zou geneigd zijn aan te nemen, dat hij, onder VAN CAMPENS leiding, de verbouwing van het raadhuis heeft uitgevoerd.

In 1644 was de St. Annakerk te Haarlem, waaraan LIEVEN DE KEY in 1613 zulk een fraaien toren had toegevoegd, zoo bouwvallig, dat zij moest worden afgebroken. Negen huizen, die aan de kerk paalden, werden aangekocht en eveneens gesloopt.

Men wendde zich tot SALOMON DE BRAY om een plan voor de nieuwe kerk. Maar dit plan voldeed den heeren niet. Hem werd verzocht zijn rekening in te leveren, wat hij deed den 15 Maart 1645, „voor gedane fabrycke en teekeningh van de St. Annenkerck, mitsgaeders het maecken van een kleyn houten model van deselve, volgens last en ordre der E. Heeren Burgermeesters gedaen en gedaen maecken.”

Toen kwamen twee eerbare Haarlemmers „meester JAN DE VOS, beeldtende steenhouwer en JACQUES COELENBIER, cooperslager” met een nieuw plan bij Burgemeesteren, die het wel goed vonden. Zij droegen den ontwerpers op een houten model te maken, en den 7 Augustus 1646, „het model gemaect synde, wert voor goet geaprobeert, present de E. Heeren Burgemeesters.”

Maar de technische ambtenaren der stad twijfelden aan de uitvoerbaarheid van het ontwerp. Daarop hadden de plannenmakers „voor de Heeren fabrycken met alle de werckmeesters van de stadt neevens (den landmeter CORNELIS HEYNDRICKSE) DUYN DAM bekend, dat sy 't geene sy de Heeren Burgemeesters hadden belooft ende aengeboden, staende houden, te weeten een kerck te bouwen van 116 voet breedt, 60 voet langh ende 40 voet hoogh, ende dat sonder balcke ofte pylaeren.”

De uitvoering werd echter ten slotte onmogelijk geacht. Toen werd de hulp van JACOB VAN CAMPEN ingeroepen. Deze liet, als gewoonlijk, zijn schetsen door PIETER POST uitwerken, die, nog in 1645, voor „het afteyckenen ende maecken van een houten model van een kerck” een belangrijk bedrag ontving.

Eerst toen de kerk in 1649 voltooid was, diende VAN CAMPEN zijn declaratie in. Toen werd betaald: „Aan MR. JACOB VAN CAMPEN XC £, voor 't geene door ordre van Burgemeesteren aan hem int collegie gestelt is over zijn dienst, soo int ordonneren van die nieuw gemaekte kerck, de nieuwe kerckstraet daerop responderende, als over andere diensten bij hem tot verbeteringh dezer stadt gedaen.”

Op het archief van Haarlem bevindt zich een teekening van de Nieuwe Kerk, door PIETER SAENREDAM, waarop deze eigenhandig heeft geschreven: „1650, den 8 July. PR. SAENREDAM fct. De oude St. Anna Thoren int jaer 1613 gemaect. De Nieuwe St. Anna kerck Ao. 1649 voleynt. Van deze kerck is Monsr. JACOB VAN CAMPEN Architect geweest.” Dat de schilder met VAN CAMPEN goed bekend moet geweest zijn, daar beiden Haarlemmers waren, kan gerust worden aangenomen. Reeds in 1628 heeft VAN CAMPEN het portret van SAENREDAM geteekend, dat nu in het Britsch museum bewaard wordt.

De Nieuwe Kerk, een vierkant gebouw, bijna geheel van gebakken steen, welks gevels alleen door een Dorische kroonlijst met triglyphen en mutulen, een Dorisch portiek met festoenen, benevens twee wapenschilden verlevendigd worden, welks steunbeeren en vensters uiterst eenvoudig zijn, vormt een sterke tegenstelling met den toren, dien LIEVEN DE KEY ruim dertig jaar vroeger voltooide. Toch heeft de kerk uit een bouwkundig oogpunt beschouwd, groote waarde. Aan VAN CAMPEN werd gevraagd, een kerk voor den Gereformeerden eeredienst te ontwerpen, een kerk die streng en helder zou zijn als de leer die er gepredikt moest worden. Toen herinnerde hij zich de gebouwen van Italië en hij maakte van zijn plan een kruis met gelijke armen, dat zich in een kwadraat sluit. Dit kruis begrensde hij door zuilen en pijlers in streng Jonischen stijl en verkreeg zoo een perspectiefisch effect, dat toch aan de practische bruikbaarheid van het gebouw geen afbreuk doet. GALEAZZO ALESSI heeft Santa Maria da Carignano te Genua op een soortgelijk plan gebouwd. Had VAN CAMPEN zijn pijlers verzwaaard en er een koepel op geplaatst, de gelijkenis zou nog treffender wezen. En waar ALESSI slechts met moeite de koornis, die toch voor een Katholieke kerk het voornaamste is, in den plattegrond kon bergen, heeft VAN CAMPEN op de natuurlijkste wijze deze aangebracht.

PIETER SAENREDAM heeft de eigenaardige poëzie van dit interieur gevoeld, en het herhaaldelijk geschilderd. Behalve de reeds genoemde afbeelding van 1650 bezit het Haarlemsch museum een schilderij van hem, gedagteekend 23 Mei 1652. Ook in de Esterhazy-verzameling te Budapest trof ik een schilderij van SAENREDAM, die de Nieuwe kerk te Haarlem voorstelt, aan.

Dit gebouw is niet het eenige belangrijke werk geweest dat VAN CAMPEN tusschen 1645 en 1649 tot stand bracht. AMALIA VAN SOLMS was in 1645, dus

nog bij het leven van FREDERIK HENDRIK, met den bouw van het Huis ten Bosch begonnen. PIETER POST, toen als stadsfabriekmeester in den Haag gevestigd, had hiervoor de plannen gemaakt, en leidde ook de uitvoering. Het soms geuit vermoeden, dat ook hier VAN CAMPEN de ontwerper zou geweest zijn, mist allen grond. Want POST heeft, nog bij het leven van JACOB VAN CAMPEN in 1655, het ontwerp in koperprenten openbaar gemaakt en het van een opdracht aan de keurvorstin van Braadenburg voorzien.

Op het oogenblik is het gebouw niet meer in zijn oorspronkelijken toestand. De 18^e eeuwsche verbouwing heeft aan den voorgevel een ander karakter gegeven. Het plaatwerk vertoont die weinig monumentale, ja burgerlijk-nuchtere vormen, die POST overal heeft aangewend, waar hij zelfstandig optrad.

De medewerking van JACOB VAN CAMPEN begon pas, nadat FREDERIK HENDRIK den 14 Maart 1647 gestorven was, en AMALIA besloot, de groote zaal aan de verheerlijking van den stadhouder te wijden. Op de prent, die deze zaal vertoont, heeft POST doen graveeren: „De Ordonnantie ende Teeckeningh van de Beschilderigh deser Saale, Uytbeeldende de Geboorte, het Leven ende het Sterven van zijn Hoocht. den Heere Prince van Orange FR. HENRICK Ho: lo: mem: met den omloop van andere cieraten, daertoe dienende, is beworpen ende uytgewrocht door den Hr. JACOB VAN CAMPEN, uytnemende Schilder ende Architect, en de Schilderijen soo door hem selven als andere vermaerde meesters deser nederlanden gemaect.”

De zaal was reeds in den plattegrond van POST aanwezig, doch zou geen groote hoogte krijgen. VAN CAMPEN maakte de ordonnantie anders, zoodat de muren zoo hoog mogelijk werden opgetrokken, en een koepel met lantaarn, boven het dak uitstekende, de zaal dekte. De zoogenaamde Rotonda van PALLADIO, die bij Vicenza verrezen was, heeft ongetwijfeld VAN CAMPEN voor den geest gestaan.

De nog bestaande bescheiden, door MR. D. VEEGENS in zijn Historische Studiën medegedeeld, doen zien, dat VAN CAMPEN voor alle schilderijen uitvoerige schetsen heeft gemaakt, waarnaar de Vlaamsche en Hollandsche schilders moesten werken. Hij stond er op, dat zijn aanwijzingen stipt werden gevolgd.

In een brief aan AMALIA VAN SOLMS, waarschijnlijk van 1649, zegt HUYGENS niet veel goeds van JACOB VAN CAMPEN. Hij verwijt hem, een te groot liefhebber van wijn te zijn, en doet verslag van een onderhoud, dat hij met VAN CAMPEN had om hem wegens de honorariumquaestie te polsen. VAN CAMPEN beklagde zich bij die gelegenheid, dat vele zijner deftige begunstigers, als JOHAN MAURITS VAN NASSAU en de Heer van BREDERODE, hem telkens ontboden, doch er niet aan dachten, ook maar zijn onkosten te vergoeden. Hij hoopte, dat AMALIA VAN SOLMS hem beter zou behandelen. Maar een som wilde hij niet noemen. HUYGENS

raadt AMALIA aan, VAN CAMPEN *f* 2000 te geven, om van „dien ongemakkelyken man” af te komen. Het schijnt, dat inderdaad dit bedrag aan den meester werd uitbetaald. Doch men maakte ook verder steeds van zijn diensten gebruik. Uit een brief van HUYGENS, den 28 November 1651 aan AMALIA VAN SOLMS geschreven, blijkt, dat VAN CAMPEN zijn taak toen als geëindigd beschouwde. HUYGENS, herinnerende aan de vroegere betaling, gaf de vorstin in overweging, JACOB VAN CAMPEN nogmaals *f* 2000 toe te kennen.

Wat in dezen brief ook de aandacht trekt, is dat HUYGENS schrijft: „Cest homme maintenant continue de dire, qu'il a grand besoing d'argent.” VAN CAMPEN'S tijdgenooten hebben altijd gemeend, dat hij zich voor zijn diensten niet, of althans zeer weinig liet betalen. SCHREVELIUS zei in 1647 dat JACOB VAN CAMPEN „uyt de konst gheen winst gesocht heeft, maer de naem.” Jonker EVERARD MEYSTER wijdde aan den kunstenaar in 1655, toen hij „Der goden Landspel” schreef deze regels:

„O drymael wel geseegend' eeuw,
Nu zulk een Bouwheer 't Stad-huys bouwt,
Die veel meer wol heeft, als geschreeuw
En meer om d'eer doet, als om Gouwt”.

En in 1657 noemde VONDEL VAN CAMPEN „de nachtegaal van Amersfoort,” daarmede bedoelende, dat hij, even als die vogel, geen loon verlangde.

Het is moeielijk uit te maken, wie gelijk heeft. Mr. D. VEEGENS gelooft, dat de brief door HUYGENS geschreven is, toen hij, om de een of andere reden met VAN CAMPEN ongenoegen had gehad. Hij voegt daarbij: „In elk geval strekt het HUYGENS geenszins tot eer, dat hij aan zijne vooringenomenheid zoozeer toegaf tegen een man, van wien hij zelf in zijn sneldichten getuigde, dat zijn werken als bouwmeester en schilder hem de onsterfelijkheid verzekerden.”

Er is zeker reden, om te gelooven, dat HUYGENS VAN CAMPEN hier in een verkeerd daglicht heeft gesteld. Want wij weten, dat hij, zoo door erfenis van vaders- als van moederszijde, een zeer vermogend man was, die zeker niet uit geldverlegenheid op betaling zal hebben aangedrongen.

(*Wordt vervolgd.*)

Ein unbeschriebenes Bild von Jan Gabrielsz Sonjé

VON

DR. TH. VON FRIMMEL.

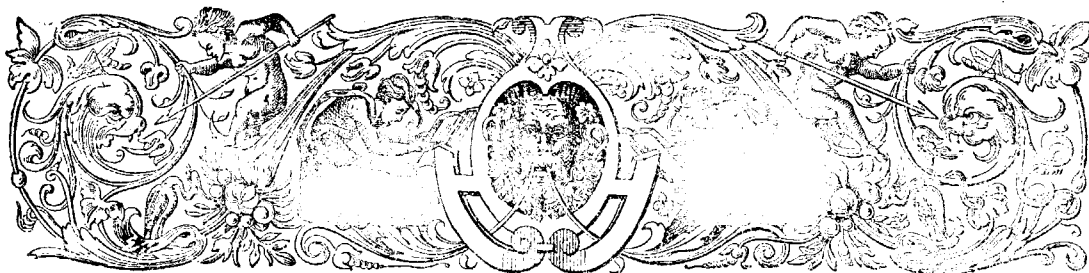
VOR einiger Zeit wurde mir in der bekannten Galerie I. V. NOVAK zu Prag ein angeblich signirter JACOB VAN RUISDAEL vorgewiesen. Die Benennung und die Signatur machten alsbald meine Zweifel rege, und ich erbat mir die Erlaubnis, das Bild bei directer Sonnenbeleuchtung untersuchen zu dürfen. Der Besitzer, bekannt durch sein freundliches Entgegenkommen, wenn es gilt, die Benennungen seiner Bilder richtig zu stellen, lies den angeblichen RUISDAEL sofort zum Fenster bringen, und da zeigte es sich, dass eine ganz gesunde, wengleich blasse Signatur vorhanden ist, die lautet: „J sonje f. Ao. 1659“. J und S sind verschlungen. Die 5 ist nicht unbedingt sicher. Das Bildchen selbst ist eine italienische Landschaft und zeigt in der Behandlung eine entfernte Ähnlichkeit mit der bei den holländischen Italikern der BOTH-Gruppe (auf Eichenholz H. 0,47, Br. 0,41). Ich kenne von J. SONJÉ nur so wenige sichere Werke, und finde das Bild bei NOVAK so tüchtig, dass ich ihm einige Zeilen widmen wollte. In Amsterdam ist es vielleicht längst in weitem Kreise bekannt, denn es stammt aus dem Amsterdamer Kunsthandel (1898). Dass es irgendwo beschrieben wäre, wüsste ich nicht. Daher gebe ich in aller Knappheit an, was man auf dem Bildchen, das grau in grau gemalt ist, zu sehen bekommt: — Links steiles felsiges Ufer mit einem bewachsenen Absatz. Mitten ein kleiner Wasserfall; weiter zurück ruhig fließendes Wasser. Rechts ein mannigfach gestaltetes Ufer, auf welchem nahe beim Wasserfall zwei Männer stehen. Weiter oben rechts eine Ziegenherde und ein Hirt. Auf einer steilen Anhöhe im fernerer Mittelgrunde rechts eine Ruine mit einem eingedeckten Rundthurm. In den fernen Gründen steile Berge.¹⁾

Die Signatur dieser Grisaille weist augenscheinlich auf JAN GABRIELSZ. SONJÉ hin, der um 1646 in Delft nachweisbar ist und nach 1654 im Rotterdam vorkommt. Gestorben ist er nach 1707 vermuthlich in Rotterdam. Die sicheren Werke, die ich von ihm kenne, befinden sich in Augsburg, im Haag und in Rotterdam²⁾. Ich hoffe dass diese Zeilen den Anstoss dazu geben werden, noch weitere Werke des seltenen Malers an die Öffentlichkeit zu bringen.

1) Het is afgebeeld in den pas verschenen en door Dr. VON FRIMMEL bewerkten catalogus van de Galerie NOVAK te Praag. — Red.

2) Vergl. OBREEN's *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis* I. S. 7, 40, 45, *Oud-Holland* VIII, 13 und IX, 146, wo im Allgemeinen auf „*Rotterdamsche Historiebladen*“ verwiesen wird. Siehe auch WOERMANN und WOLTMANN *Geschichte der Malerei* III, 846 und DE GROOT: HOJBRAKEN's *Groote Schouburg* S. 399 sowie einige Lexika, die Katalogsammlung von HOET und TERWESTEN III 363, 365, 380 und die Kataloge der Galerien die oben genannt wurden.

ADRIAEN BANCKERS

en zijn gevecht bij het eiland Hveen in 1659,

DOOR

G. L. GROVE.

IN het standaardwerk van DE JONGE over de geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, wordt een kloek bedrijf vermeld, door den later als Nederlandsch admiraal welbekenden ADRIAEN BANCKERS¹⁾, of meer volledig ADRIAEN VAN TRAPPEN, gezegd BANCKERS, in Maart 1659 in de Sont verricht.

BANCKERS, ongeveer 1620 geboren, wordt reeds in 1642 als scheepsbevelhebber genoemd en had zich in den eersten Engelschen oorlog, 1652—54, onderscheiden. In den voor de Nederlanders ongelukkigen zeeslag bij Ter Heyde, waar TROMP sneuvelde, had hij dapper stand gehouden tot zijn schip zonk, waarna hij met moeite zijn leven redde. In 1658 was hij aan boord van de Nederlandsche vloot, die zich bij het

¹⁾ Ik heb hier de schrijfwijze BANCKERS gebezigd, die door DE JONGE wordt gebruikt en ook door BANCKERS zelf, in den hierna gedrukten brief. Overigens wordt hij dikwijls, misschien wel het meest, BANCKERT genoemd, bijv. in v. d. AA's *Nederl. biogr. Lexicon*. — Een portret van hem vindt men bij DE JONGE. Op een zeldzame gravure van UDEMANS (in de verzameling van den heer VAN GIJN, te Dordrecht) ziet men, onder het portret van BANCKERS, een afbeelding van zijn gevecht bij Hveen.

slot Kronenburg een doortocht baande door de Zweedsche vloot, en vervolgens het belegerde Kopenhagen ontzette. Hij was toen bevelhebber van het fregat „de Zeeridder”, een schip van 28 stukken, en maakte deel uit van de voorhoede, die door den Viceadmiraal WITTE DE WITH werd gekommandeerd.

Eenige tot hiertoe ongedrukte stukken ¹⁾, afkomstig van een verhoor voor den kriegsraad, die op 28 December 1658 te Kopenhagen gehouden werd, toonen aan, dat hij zijn Vice-admiraal volgde, toen deze den strijd met de Zweden opnam, terwijl verschillende andere schepen van diens eskader het ongeluk hadden in het nauwe vaarwater terstond met elkander in botsing te komen, hetgeen veel bijdroeg tot de katastrofe van DE WITH, wiens schip, zooals bekend is, door overmacht bedwongen, veroverd werd en zonk, terwijl de zwaar gewonde Vice-admiraal het leven verloor. BANCKERS was de eenige scheepsbevelhebber in de nabijheid van DE WITH geweest, geen musketschoot in lij van hem. Na hem het dichtst bij was kapitein BOSHUYSEN, die weder een „gotelingsschot” in lij van BANCKERS was. Deze wendde twee malen naar DE WITH toe, om hem ter hulp te komen, maar te vergeefs, omdat hij verhinderd werd zoowel door den stroom als door den brander „de Noorman”, die zijn fok vernield had. BANCKERS verklaart echter, dat „so den haeck van den voornoemden branders fok niet waer gebroocken, souw door onsen eygen brander licht in groot ongemack geraeckt hebben.” Ofschoon hij dus zijn eigen admiraal niet kon helpen, had hij toch zijn best daarvoor gedaan, en ook zijn deel van de aan dezen bereide warme ontvangst gekregen: 20 schoten door 't schip, schade aan de fokkeraa, de boegspriet enz. en, volgens opgaaf van den chirurgijn, 5 dooden en 20 gewonden.

DE JONGE vermeldt geene bijzonderheden aangaande den strijd van BANCKERS bij deze gelegenheid, maar noemt hem alleen onder de dappere scheepsbevelhebbers. Daarentegen zwaait hij hem grooten lof toe wegens de dapperheid, waarmede hij weinige maanden later zijn schip, dat door het ijs onder het eiland Hveen aan den grond was gedreven, tegen een Zweedsche overmacht verdedigde.

Ofschoon deze strijd, die BANCKERS in zijn vaderland een beroemden naam en een eervolle belooning verschafte, maar op weinige uren afstands van Kopenhagen plaats vond, wordt er geheel over gezwegen in de hoofdwerken over de geschiedenis van het Deensche zeezezen in dezen tijd, nl. die van GARDE en LIND. ²⁾

1) Deze papieren, die nog in het bezit der familie WASSENAER zijn, vond ik in den zomer van 1900 op de Geschiedkundige Marine-tentoonstelling in Den Haag, alwaar ik, door de welwillende tusschenkomst van den president, den Heer SCHEURLER, toestemming van den eigenaar verkreeg om ze te laten afschrijven, en er later gebruik van te maken ter toelichting van den vermelden zeeslag, die voor de redding van Denemarken in 1658 van zooveel beteekenis was.

2) Zie H. G. GARDE, „Efterretninger om den danske og norske Sømagt” I, Bladz. 158—60, en „Den dansk-norske Sømagts Historie” I, blz. 229—35, en H. D. LIND, „Kong-Frederik den Tredies Sømagt”, bladz. 162 en volg.

Vooral de laatste behandelt anders de krijgsgesbeurtenissen in 1659 zeer uitvoerig, en zijn verhaal daarvan berust op een zorgvuldig onderzoek in Deensche archieven. Ook zoekt men te vergeefs den naam van BANCKERS in bekende werken aangaande de algemeene geschiedenis van Denemarken onder FREDERIK III, zooals: de „*Samlinger*” van P. W. BECKER, HOLBERG's *Geschiedenis van Denemarken*, de „*Efterretninger*” van R. NYERUP, „*Adelsvaeldens sidste dage*” van FRIDERICIA en „*Kjøbenhavns Beleiringshistorie*” van S. A. SÖRENSEN, waarin de gebeurtenissen van den zeeoorlog toch af en toe worden vermeld.

De meer bekende nieuwere hoofdwerken aangaande de geschiedenis van het Zweedsche zeewezen zwijgen ook over deze gebeurtenis, zoo bijv. TORNUST in „*Utkast till Svenska Flottans Sjö-Tåg*” (vergelijk bladz. 131, waar deze periode behandeld wordt), GYLLENGRANAT in „*Sveriges Sjökrigs-Historia*” (I 219) en P. O. BÄCKSTRÖM in „*Svenska Flottans Historia*” (bladz. 105).

Dit is in zooverre minder opvallend, als de laatstgenoemde geschriften maar weinig in détails treden, te minder omdat BANCKERS' strijd bij het eiland Hveen den Zweden maar weinig roem bracht. Voor hen bestond ook niet de aanleiding, die voor de Denen geldt, nl. om de dapperheid hunner bondgenooten bij deze gelegenheid in herinnering te brengen.

Maar hetzij deze kleine leemte in de geschiedenis van het Scandinavische zeewezen daaraan is toe te schrijven, dat de gebeurtenis geene groote gevolgen had, hetzij aan andere oorzaken¹⁾, zoo zal het toch vermoedelijk niet zonder belang zijn dit verzuim te herstellen, door mede te deelen wat dienaangaande in het genoemde werk van DE JONGE vermeld wordt, en daarna nauwkeurig te onderzoeken, in hoeverre dit van Nederlandsche zijde gedane verhaal van den strijd wordt bekrachtigd of verzwakt, of mogelijk nog aangevuld kan worden door gedrukte en ongedrukte mededeelingen in gelijktijdige en geloofwaardige bronnen.

Nadat DE JONGE in het eerste deel van zijne *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, bladz. 576 vlg.²⁾ eerst verhaald heeft, hoe de Nederlandsche vloot het in het nauw gebrachte Kopenhagen in 1658 ontzette, en tot de dappere verdediging van de hoofdstad van Denemarken het hare heeft bijgedragen, laat hij daarop volgen:

„Met stilzwijgen mag te dezer plaatse niet voorbijgegaan worden de dapperheid, omtrent dezen tijd betoond door den toenmaligen Zeeuwschen

1) Zooals bijv. hieraan, dat GARDE en LIND bijzonder streng er aan vast houden, alleen datgene mede te deelen, dat de Deensche vloot direkt aangaat; vandaar dat door hen zelfs van een voor het behoud van Denemarken zoo belangrijken zeeslag als die in de Sont, November 1658, maar met weinige regels melding wordt gemaakt.

2) Wij citeeren den derden druk, die gelijk is aan den tweeden.

scheepsbevelhebber, later Vice- en Luitenant-Admiraal van dat gewest, ADRIAEN VAN TRAPPEN, gezegd BANCKERS, moedigen zoon van den voormaligen Vice-Admiraal JOOS BANCKERS, en broeder van twee manhaftige kapiteins, JOOS en JOHANNES, beiden, zes jaren geleden, strijdende voor het vaderland, gesneuveld.

Deze scheepsbevelhebber, die bij den zeeslag in de Sont door dapperheid uitmuntte, had met de Nederlandsche vloot in Denemarken overwinterd, en was met nog vijf andere oorlogsschepen, toen de felste koude ophield, naar Landsdroom gezonden, om voor die haven de beweging der Zweedsche zeemagt gade te slaan. Hier liggende, wordt hij op den 23sten Maart des jaars 1659 door het ijs onder het eiland Ween aan den grond gedreven. Zoodra de Zweden zulks bemerkten, loopen twee van hunne kloekste oorlogsschepen, waarvan het eene met 40 en het andere met 50 stukken gewapend was, benevens een fluit van 24 stukken, eene galjoot en eene scheerboot zuidwaarts het eiland om, terwijl vijf andere goed gewapende en met krijgsvolk voorziene scheerbooten en sloepen benoorden het eiland zeilen, ten einde BANCKERS, wiens schip slechts met 28 stukken gewapend was, aan te tasten en te vermeesteren. Door tegenwind had echter de onderneming op den eersten dag geen verderen voortgang. Den tweeden dag wordt eenig krijgsvolk op het eiland ontscheept, om BANCKERS ook van die zijde te bestoken. Vervolgens beschieten de vijandelijke schepen, heen en weder zeilende, den Zeeuwschen kapitein, die hun nogtans niets schuldig blijft. Met het aanbreken van den derden dag wordt de aanval met verdubbelde hevigheid hervat. De beide Zweedsche oorlogsschepen en de overige gewapende vaartuigen maken thans een geweldig vuur op den kloeken Zeeuw, en voeren onder begunstiging van dat vuur eenen brander tegen hem aan, terwijl van de landzijde eenig vijandelijk geschut en meer dan drie honderd soldaten zonder ophouden zijn schip en volk beschieten. Maar BANCKERS wordt door dezen dubbelen aanval niet vervaard. Versmadende alle aanbiedingen tot lijfsbehoud, hijscht hij, ten teeken dat hij en de zijnen besloten hebben, zich tot den laatsten man te verdedigen, alle vlaggen en wimpels omhoog. De brander wordt eerst in brand, daarna in den grond geschoten, en de dappere Zeeuw verdedigt zich tegen de overmagt der vijandelijke schepen zoo moedig, dat zij na een langdurig en hardnekkig gevecht, zeer gehavend, genoodzaakt zijn hem te verlaten. Naar verdienste werd door den Koning van Denemarken aan BANCKERS, bij zijne terugkomst te Koppenhagen, ruime lof wegens deze zijne heldhaftige daad toegezwaaid; en de Raad der Admiraliteit van Zeeland bewees aan zijne dapperheid eene regtmatige hulde, toen deze

hem met eenen gouden penning vereerde, op welken de afbeelding van dit ongelijk en bloedig gevecht voorgesteld was."

In een noot verwijst DE JONGE naar „*Heldhaftig Zeeland*”, door P. DE LA RUE, en naar twee ongedrukte stukken. Een daarvan is een brief, waarin BANCKERS aan zijne Admiraliteit een bericht van het gevecht geeft, in de volgende eenvoudige bewoordingen: dat hij den 25 Maart door de Zweden werd aangevallen, „doch Godt gaf, dat wy den brander eerst in brant ende daarna in den gront schoten; toen moesten wy vechten met de schepen en tegen 300 soldaten op het eiland, maer Godt gaf dat wy 't geluk hadden, dat sy moesten al wycken; den eenen was seer schaloos.” DE JONGE voegt hierbij: „verder zegt hij niets van het gevecht. Zoo paarde deze held nederigheid met verheven moed.” Het andere ongedrukte stuk is een extract uit de „Notulen der Admiraliteit van Zeeland”, waarin men het besluit van 26 November 1659 vindt, aangaande den aan BANCKERS, bij zijne terugkomst in het vaderland, vereerden gedenkpenning.

Na deze warme woorden van DE JONGE over het wapenfeit van zijn landsman is er reden om de bewijsstukken daarvoor nader te onderzoeken.

Als gedrukte noemt hij alleen DE LA RUE. Deze is echter hiervoor geen bron uit de eerste hand. Hij werd eerst in 1695, dus lang na het verhaalde feit geboren. Wel was hij in de woonplaats van BANCKERS, Middelburg, geboren en kan hij dus uit de tweede hand iets over de vermelde gebeurtenis vernomen hebben, maar zijn in 1734 verschenen werk: „*Staatkundig en heldhaftig Zeeland*” is uitgegeven om als tegenwicht te dienen tegen een boek, waarin de Zeeuwen bespot werden, en men moet derhalve, al erkent men zijne nauwkeurigheid, toch eenigszins voorzichtig zijn tegenover den lof, dien hij aan zijne landslieden in engeren zin toezwaait.

Veel oudere gedrukte bronnen hebben echter het heldenfeit van BANCKERS bij zijne landslieden bekend gemaakt, zoo bijv. de „*Hollandtse Mercurius*” van 1659.¹⁾ Deze stemt in hoofdzaak met het bericht van DE JONGE overeen, want de „*Mercurius*” is de bron van DE LA RUE en daardoor middellijk ook van DE JONGE, maar het verhaal beslaat slechts eene bladzijde in kwarto en geeft maar weinig meer dan DE JONGE (vergel. hierna.) Daarentegen heb ik te vergeefs mededeelingen aangaande denzelfden strijd gezocht bij de gelijktijdige schrijvers,

1) Zie het rode deel, gedrukt te Haarlem, 1671, bladz. 36 en volg. Zoo goed als woordelijk hetzelfde bericht, alleen met verandering van de vreemde woorden in de overeenkomstige Nederlandsche, vindt men bij PETRUS DE LANGE, „*Sweetse Wapenen, dat is Oorlogen, gevoert onder... CAROLUS GUSTAVUS etc. t' Amsterdam 1660,*” bladz. 288 en volg., en in „*Bondich Verhael des Oorlogs tusschen de twee noordsche Rycken Deenemarcken en Sweeden (1657—60) t' Amsterdam. DIRCK MAYER, 1660,*” bladz. 32.

nl. ROGER MANLEY, „*The History of the late Warres in Denmark*” (London 1670, bladz. 58 en volg.) en PUFENDORF in het bekende werk: „*De rebus a Carolo Gustavo gestis*” (Nürnberg 1696, bladz. 518—19). De Fransche gezant TERLON, wiens mémoires in 't Fransch en 't Deensch uitgegeven zijn, was ooggetuige van den strijd in de Sont op 8 November 1658, nieuwe stijl, ja, toen de Zweedsche Koning van het kasteel Kronenburg het eerste schot tegen de Nederlanders afvuurde, had TERLON de eer KAREL GUSTAAF bij de eene hand te houden, terwijl deze met de andere de lont aanbracht; hij volgde hem later op eene gevaarlijke verkenning in een boot naar Landskrona, maar moest een maand voor het hier vermelde gevecht naar Polen reizen, zoodat zijne verhalen over de gebeurtenissen in de Sont dan ophouden.

De Nederlanders zijn echter niet de eenige, die in den tijd zelf iets aangaande het gevecht hebben medegedeeld. Het „*Theatrum Europæ*”, 8ste deel, dat de jaren 1657—61 omvat en in 1667 te Frankfurt aan den Main gedrukt werd, deelt ook de gebeurtenis mede (fol. 1250), wel veel korter dan DE JONGE, maar in hoofdzaak stemt het met diens bericht overeen en toont ook groote waardeering voor BANCKERS' dapperheid.

En zoekt men nog verder in den tijd terug, dan vindt men een enkel blijk, dat ook Deensche schrijvers met dankbaarheid den dapperen Nederlander genoemd hebben, zonder echter zulke gedétailleerde inlichtingen als DE JONGE te geven. Zoo zegt WALLENSBECK ¹⁾, op den 14^{den} Maart 1659:

Littora BANCHARDI
Scana fragore tremunt.

Hvi monne de skyde,
Hvad skal det betyde,
Fra Hvena her hid?
BANCHARDUS ubange
Ey lader sig fange
Af CAROLI Snid.

Op den 16^{den} Maart:

Aeolus armigerum BANCHARDUM
vexat iniquus
Et prope pugnans flamma parata latet.
Impos erat voti CAROLUS stratagematis impos,
Compos erat Batavus dignus honore sui.

Med Brande, med Lue
Maa CAROLUS true
Høi Skoubinacts Mast,
Men BANCHARD ubange
Ey lader sig fange,
Hand vaerger sig fast.

¹⁾ HENRICI WALLENSBECHII *Diarium polmicum metricum obsidionis Hauniensis*. Hafniae 1660. Bladz. 226, 228, 231.

En op den 19^{den} Maart:

BANCHARDUS felix Magnanimus-
que redit.

See BANCHARD forsande
Nu kommer til Lande,
Den redelig Mand,
Hand er udi Frelse,
Som SUECUS lod helse
Ved Hveens lille Land. ¹⁾

In de uitgave van HJÖRRING's „*Leyrs-Krants*”, die in 't jaar 1677 bij DANIEL EICHHORN te Kopenhagen gedrukt is, vindt men verder het volgende bericht ²⁾, dat in zekere opzichten zelfs nieuwe bijzonderheden mededeelt, echter onder een verkeerden datum, namelijk 27 Februari 1659:

„Hier (nl. te Kopenhagen) lag een Hollandsch schip, als voorwacht voor de andere schepen; daarop was een kapitein, met name BANCHART; het ijs voerde dit schip mee en zette het vast onder het eiland Hveen, zoodat hij niet terug kon komen. Toen de Zweden, die in de haven van Landskrona lagen, dit zagen, en ontdekten, dat niemand hem te hulp kon komen, gingen zij met 2 schepen op hem af en dachten, dat hij zich dadelijk zou overgeven. Toen BANCHART hen zag aankomen, stak hij een bloedvlag uit; toen zij dit zagen, begrepen zij dadelijk, dat er geen hoop op was om zonder vechten bij den flinken Hollander te komen, derhalve lieten zij het anker vallen en zonden hem een boodschap aan boord of hij zich over wilde geven, dan kon hij alles goeds van hen verwachten. Hij van zijn kant bood hun lood en kruit aan; zij lieten hem zeggen, dat hij daarvan genoeg zou krijgen. Maar hij antwoordde, dat hij het daarop zou wagen. Toen gingen deze twee Zweedsche schepen op hem af, maar hij deed ze afdeinzen, zoodat zij terug liepen naar de haven van Landskrona. Kort daarna lieten zij 3 oorlogsschepen en een brander op den Hollander afgaan, den brander voorop, maar de Hollander liet dezen zoo nabij komen, dat hij alle zijne stukken van de eene zijde tegelijk op den brander gericht kreeg, waarop hij met alle tegelijk vuur gaf, zoodat de brander weg ging en hem geene schade deed. Toen de Zweden dat zagen, verdroot dat hun, en daarom vielen zij den Hollander geducht aan met hunne drie oorlogsschepen, welke schepen later door 4 andere Zweden ondersteund werden. Maar BANCHART lag in het ijs, dat hem

¹⁾ De vertaling van deze Deensche regels luidt: „Wat moet dat beduiden? Waarom schieten ze uit de richting van Hveen? BANCKERS, niet bang, laat zich niet vangen door de list van CAROLUS. — Met vuur en vlam mag CAROLUS het schip van den Schout-bij-Nacht bedreigen, maar BANCKERS, niet bang, laat zich nie. vangen, hij weert zich ferm. — Zie, BANCKERS, de flinke man, komt nu aan land; hij, dien de Zweed bij het kleine eiland Hveen (zoo warm) liet begroeten, is nu gered.”

²⁾ Opvallend genoeg, is het in de latere uitgave van 1729 geheel weggelaten.

onder het eiland Hveen vastgezet had. En hij had zijne stukken zoo gericht, dat hij steeds kon vuren en schieten, en zoo gebeurde het, dat de Zweed met schade en spot met zijne 7 oorlogsschepen voor dit eene schip de vlucht moest nemen, en zich weder in de haven van Landskrona redden, en den flinken Hollander moest laten liggen en braveeren. Eenigen tijd daarna gaf God dooiweer; toen werden hier uit de stad 6 Hollandsche oorlogsschepen uitgezonden om BANCHART met zijn schip en zijn volk binnen te halen. Want zij wisten wel, dat het niet anders mogelijk was of na zulk een aanval, als de Zweed gedaan had, moesten volk en schip veel schade geleden hebben. Maar toen zij daarbij kwamen, zagen zij met de grootste verwondering, dat het geen grootere schade geleden had.'

Men vindt ook nog in „*Viti Beringii Obsidio Hafniensis*” (gedrukt in 1676 bladz. 178, eenige regels over het gevecht van BANCKERS bij Hveen, waarin zijne dapperheid wordt geprezen.

Het is dus bewezen, dat de tijdgenooten van BANCKERS zijn wapenfeit in wijder kringen hebben verspreid en geroemd. Maar in hoeverre kan men op deze bronnen vertrouwen? Hun oorsprong is of onbekend, of moet teruggebracht worden tot personen, die waarschijnlijk geen ooggetuige geweest zijn. Hebben zij niet overdreven of vervalscht? En kan men daaromtrent geen nadere inlichtingen bekomen?

Een vastere grondslag dan deze gedrukte mededeelingen heeft DE JONGE zelf reeds in de voornoemde ongedrukte stukken gegeven. Maar de brief bevatte, volgens zijn eigen verklaring, slechts de 4 boven medegedeelde regels aangaande den strijd. En de resolutie over de belooning van BANCKERS bevat hieromtrent niets meer.

Daarentegen kon men verwachten, dat BANCKERS' admiraal, JACOB VAN WASSENAER ¹⁾, een nader bericht aangaande het gevecht aan zijne Admiraliteit had ingezonden, maar in dat geval is het waarschijnlijk bij den brand, die in 1844 het gebouw van het Nederlandsche Ministerie van Marine vernielde, vernietigd. Intusschen werd ik in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag door de welwillendheid van een der beambten, den Heer W. BERENDS, er opmerkzaam op gemaakt, dat het gemis hiervan mogelijkerwijze vergoed kon worden door eene belangrijke reeks van brieven van denzelfden admiraal aan de Staten van Holland. Door de hulp van genoemden heer, en met welwillende ondersteuning van het Hjelms-tierne-Rosencronsche Fonds heb ik later een afschrift verkregen van de brieven, die

---

1) JACOB VAN WASSENAER was een DUVENVOORDE van geboorte, maar had in 1656 de heerlijkheid Wassenaer gekocht, en sedert den naam van dit geslacht, waarvan ook de DUVENVOORDEN afstamden, gedragen: vgl. FRUIN, Aanteeken. op COENRAET DROSTE, *Overblijfsels van geheugchenis* etc. p. 515. Ook de heerlijkheid Opdam behoorde hem toe.

gedurende WASSENAER's oponthoud in Denemarken geschreven zijn (tijdens den zeeslag in de Sont, de belegering van Kopenhagen en later). Ik had het geluk daaronder niet alleen mededeelingen van WASSENAER te vinden, maar als bijlage een afschrift van BANCKERS' eigen journaal, dat zijne geheele expeditie omvat, van den dag af, waarop hij door het ijs bij het eiland Hveen aan den grond gezet werd, totdat hij weder in Kopenhagen terugkwam, door welk journaal het tot dusverre bekende met uitvoerige mededeelingen uit de allereerste hand vermeerderd wordt.

Hoewel de mededeeling van een uittreksel uit de brieven van WASSENAER en van een afschrift van het journaal noodzakelijk tot eenige herhalingen moet leiden, en dit journaal bovendien op zich zelf eenigszins dor is, wil ik de publicatie daarvan niet nalaten, omdat zij deze weldra 250 jaren oude gebeurtenis, naar de voorstelling, daarvan door de hoofdpersonen gegeven, levendiger met hunne eigen woorden ons voor oogen brengt. In aanmerking genomen ook de geringe belangstelling, die men hier in Denemarken langen tijd in deze gebeurtenis getoond heeft, lachte het mij toe, ter vergelding tevens van de diensten, ons door onze Nederlandsche bondgenooten bewezen, een poging te wagen om de kennis hunner wapenfeiten te vermeerderen, door in een Deensch tijdschrift ¹⁾ over deze gebeurtenis te schrijven en daar voor de eerste maal een volledig afschrift van BANCKERS' tot hiertoe niet gedrukt journaal te publiceeren.

In drie brieven, alle te Kopenhagen geschreven, bespreekt WASSENAER het gevecht van BANCKERS. In den cersten, van 10/20 Maart 1659, schrijft hij o.a.:

„Kaptein BANCKER heeft, in 't begin van de vorst, door het ijs twee anckers verloren, en met het ijs tot onder het eylant Wcen gedreven, daer hy alsnoch leyt, en werwaerts ick alle devoiren doen om een galiot met een ancker te krygen, alsoock twee oorloeschepen om hem te assisteren; wil hopen, dewijl het hantsaem weer is, dat wy hem, met Godts hulp, weer behouden by ons sullen krygen”.

In zijn schrijven van 17/27 Maart zegt hij, als voortzetting hiervan:

„Het galiot is by hem geweest en refereerden ons, op sijn wederkompt, dat hy aen de gront sat, weshalven wy alle de galiots ordre gaven, alle mogelijcke devoir aen te wenden, om nevens de twee oorloeschepen naer hem te gaen; doch des nâchts daeran bracht ons den Oostenwint

---

1) Ditzelfde artikel — waarvan met goedvinden van de redactie thans de vertaling verschijnt in Oud-Holland — is kort geleden, onder den titel „*Adriaen Banckerts og hans Kamp ved Hveen i 1659*” gepubliceerd in het Deensche tijdschrift „*Tidsskrift for Søvaesen*, Kjöbenhavn 1902”.

soveel ijs van de Schoonse kust, dat men van hier tot Ween geen water kost sien, soodat het onmogelijk was, eenich vaertuych ter werelt derwaerts te krygen. Op den 25 deses, smorgens heel vroeck, quamp een jol van Helseneur, die over het ijs getrocken was, waervan de schippers mijn rapporteerden, dat der twee groote Sweetse oorloeschepen by hem waeren met eenige sceerboots en een brander, die schutgevaer met hem hieuwen; dat hy een van de scheerboots in den gront en den brander in den brant geschoten hadt, en dat hy noch geen mangel en hadt. Ick gaf terstont ordre, dat men de witte vlagge op mijn schip sou laeten waeyen, om de capiteynen aen boort te hebben, en ginck terstont selfs derwaerts om met haer te overslaen, of niet mogelijk waer, dat men eenige schepen tot sijn secours derwaerts sou kunnen senden; doch oordeelden alle eenparich: neen, waerop ick aen de twee capiteynen ende galiotsluy ordre gaf, soo haest het eenichsins doenlijck sou sijn, haer terstont naer hem te vervoegen."

Eindelijk schrijft WASSENAER den 20/30 Maart:

„Den $\frac{18}{28}$ dito was het sulcken harden weer uyt den Westen, dat maer een van de oorloeschepen onder seyl kosten komen, en most het noch tussen Ween en hier setten. Vier galiots quamen ontrent hem, waervan hy mijn een terugge sont, om mijn te seggen, dat sijn schip soo leck was geworden, dat hy het qualijck met de pomp gaende kost houden, sonder dat hy eigentlijck kost weten, waer het hem schorte. Waerop ick ordonneerde, dat der gisteren morgen noch vijff oorloeschepen naer toe souden gaen, om hem soo veel doenlijck op d'een middel of d'ander te helpen; doch door het hooge water, dat hem de n.w. wint toebrecht, met Gods hulpe, op den geseyden $\frac{18}{28}$, des avonts tussen 3 en 4 uyren los geraeckt sijnde, is hy des avonts laet hier op de rede, en des anderen daegs, smorgens vroeck, by mijn gecomen, verzoekende, dat hy mochte binnen korten en sijn schip op den Holm setten om sijn lecken te soecken en te stoppen, twelck ick hem geconsenteert hebbe. Hoe het hem gegaen is, sedert het ijs hem heeft wegh gedreven, gelieven UEd. Grootmog. uyt het hiernevens gaende extract van sijn journael te vernemen, daeruyt UEd. Groot Mog. sullen sien, dat Godts machtige hant by hem, en consequentelijck by ons geweest is, dewelcke sijn volck geëncourageert en sijn vianden een schrik aengejaeght heeft. Die goede Godt, hoop ick, sal met sijn segen verder by ons blyven."

In een naschrift voegt WASSENAER hierbij: „Mijn wert verseeckert, dat de Coninck van Sweden in een sceerboot daeromtrent was, doen syne schepen Capiteyn BANCKER attaqueerden."

Het hierbij gevoegde „Journael van den Capteyn ADRYAEN BANCKERTS, sedert den 8 Martij anno 1659”, luidt aldus :

„Den 8 Martij begonde het ijs af te commen, den wint n.o., stille; hoorden en sagen eenige schooten tot Lantscroon. De schepen, die by ons op de wacht lagen, seylden naer de wall met den doncker; meynden het oock te doen, maer worden soo beset, dat niet conden ons ancker crygen; mosten by de drie touwen vieren ende lieten ons plichtancker vallen; 4 glaesen in de daghwacht brack ons dagelijckx touw en het plichtancker ginck deur.

Den 9 dito, den wint oostelick, met stercken ijsganck, siende dat ons plicht niet ter houden en quam, wondent op, hadde maer een arm, staecken ons dagelickx touw in ons boechancker; metten avont resolveerden ick met mijn offycieren, om ons beste ancker toe te laeten gaen, hieuw het ancker met een arm op de boech, laegen doen tusschen Zeelant ende Ween; int leste van de eerste wacht brack ons touw, wondent in, hadden doen geen anckers meer als dat met een arm, lietent met het ijs dryven daer tye ons soude geleyden.

Den 10 dito, stille, dreven met het ijs voort; doch Godt gaf dat het ijs van selfs in twee borsten, smorgens, soodat ons volck aen elcke zyde met 1 dregge op 't ijs liepen ende wy ons schip met de dregge soo varde over stier brochten tot int (uit?) wrack; lieten ons ancker met een arm vallen omt schip door de wint te crygen, en wondent datelijck weer op, eer de andere zoom ijs by ons was; seylden doen naer het eylant Ween, alsoo geen anckers meer en hadden, tot tegen de walle, brochten ons ancker met een arm na zee ende ons worpancker na de walle, hieuwen't soo sittende.

Den 11 dito, den wint n.n. west, daernaer oostelick, mooy weer, stercken ijsganck.

Den 12 dito, den wint o.z.oost, stercken ijsganck.

Den 13 dito, den wint o.z.oost, stercken ijsganck.

Den 14, 15, 16, 17, 18, den wint oostelick, met vorst.

Den 19 dito, den wint n.w. ten noorden, cregen veel ijs op ons, soodat ons schip wel $2\frac{1}{2}$ voet op de gront worde gekruyt, tusschen veel groote steenen, alsoo wy tusschen 2 reeven saeten.

Den 20 dito quam een galioot van Coppenhagen by ons, dat ons een ancker brocht, door ordre van den heer admirael OB DAM, dat ons seer wel te passe quam, alsoo geen anckers en hadden.

Den 21 dito ginck de galjoot van ons af na Coppenhagen.

Den 22 dito, den wint oost, styve coelte; ontrent te 10 uyren quamen de Sweeden, een fleuyt met 24 à 26 stucken, soo wy best sien konden, een galjoot en een cleine (?) sloepe, die quamen van besuyden het eylant om, ende benoorden quamen noch vijf cleine (?) sloepen, alle vol volcx, samen 8 sterck, doch durfden ons niet aendoen; schooten eenige schooten naer haer; daer quamen 2 jollen van lant naer ons; by boort weesende, durfden niet aen boort blyven, alsoo sy vreesden dat de Sweeden het schip soo ten eersten souden crygen, roeyden aan de walle, maer worden van de sloeupen genoomen; de fleuyt en de andere vaertuygh liepen naer Croonenburch; wy haelden keyen van lant om schroot van te maecken, alsoo anders niet veel en hadden.

Den 23 dito, den wint oost, styve coelte; daer zeylden 2 scheepen uyt Lantscroon, doch moeyden ons niet; het een was een schout-by-nacht ende het andere oock een cloeck schip; sy seylden door de Zont; de fleuyt, die daeghs te vooren by ons hadde geweest, volghde haer oock

Den 24 dito, den wint oostelijck; die van't eylant deden ons zeyn en quamen aen boort, seggende dat de Sweeden uyt Lantscroon quamen; voor eerst quamen 4 cleine (?) sloepen vol volck, die sy aen den houck van de kerck losten; met den avont quamen 2 groote Sweedse schepen van oorloghe om den hoeuck besuyen het eylant met de 4 voorsz. sloeupen, en een grootte schoutte met een ander sloep, samen 7 sterck; sy zeylden ons soo naer als mogelick was, ende gaven malkanderen de laeghe dieversche reyssen; met den doncker quamen sy alle buyten schoots ten ancker.

Den 25 dito, smergens met den dach, het luchjen noordelick, sagen dat de twee Sweedsche schepen van oorlogh weer onder zeyl gingen, met oock de schootte, dat een brander was, en hadden noch eenige boots met volck by haer; wy maeckten ons wel claer ende verwachtten haer; sy quamen ontrent ten 6 uyren in't rysen van de sonne by ons, ende deden haer beste om den brander aen boort te bringen; sy brochten den brander meest aen boort, niettegenstaende dat wy met schroot ende musquetten geduyrich op haer schooten, ende staecken hem doen in brant, doch Godt gaf dat wy den brander strackx in den gront schooten, die dicht by ons neer sonck, sonder schade te doen, Godt sy gelooft, daer wy groot gekrijt en gekarm in de boots, die by den brander waeren, hoorden; de 2 schepen van oorloch bleven soo naer op haer vlotte by ons leggende, als 't mogelick was, ende geduyrich op malcanderen schietende, soodat den eenen Sweed most afhouden, den anderen volghden oock; het gevecht duerde tot ontrent den 11 uyren voormiddachs; den brander lach dicht by ons gesoncken; met de

middach quam het luchjen suydlick, doch stille; de 2 Sweeden dreven be-noorden het eylant. Ick kreegh drie man doot ende noch 10 gequesten, voorts eenige schooten doort schip, alsoock alle beyde de masten en reën aen stucken, veel loopt ende staende want ontstucken; doch den vyant buyten schoots wesende, herstelden ons, sooveel alst mogelick was, om haer weer te verwachten, maer het luchjen liep aen't z.oosten ende daer quam eenich ijs afdryven, soodat sy naer Croonenborch mosten zeylen; met den doncker haelden ons onderschutt in binnen de poórten, hadden boot en sloeup oock met lappen dicht gemaect, alsoo alle bey in de gront waeren geschooten geweest; den wint z.z.oost, overtoghe lucht, sneejacht, anders hantsaem weer.

Den 26 dito smorgens heel mistich en stille; voormiddach claerden't op, stille, den wint hieuw geen plaetse; sachtermiddachs sagen 10 à 11 schepen in de Zont comen, daer worden eenige schoten geschooten, soo van de schepen als van Croonenburch; de schepen quamen by het casteel ten ancker; met den avont het luchjen n.west, cregen veel ijs op ons aen; als 4 glaesse in de hondewacht uyt waeren, soo hoorden 7 à 8 schooten in de Zont schieten; alsser 6 glaesen in de hondewacht uyt waeren, soo quamen 2 seylen by ons op elcke wintveeringe, vreesden dat het branders mochte weesen, schooten met musquetten naer die naest het lant was, alsoo hy dicht aen't rif was, schooten oock een schoot met schutt; lagen rontom int ijs, doch het was niet seer sterck; de zeylen wenden van ons.

Den 27 dito, smorgens den wint w.z.west, moeye kouwe; de 2 seylen, die snachts ontrent ons hadden geweest, waeren 2 galjoots, die snachts door de Zont waeren gecoomen; sy seylden naer Coppenhaege; daer was een van de Sweeden oock onder zeyl geweest, lach heel by de wall, aen Schoonen; in de voormiddach liep hy weer naer Croonenborgh, daer laeghen noch 7 à 8 schepen onder Croonenborch, dat wy voor coopvaerders aensagen; wy laegen noch int ijs en vast aen de gront; naer de middach haelden ons worpancker thuys, dat aen de wall hadde gestaen, sagen 2 schepen van Croonenborgh op coomen laveeren, den wint z.w., dichte sneejacht ende motteregen; daer quamen 2 boeren aen de cant roepen, die ons seyden dat de Sweeden smorgens vant eylant waeren gegaen naer Lantscroun, bedt en bulster van de inwoonders geplondert hadden; snachts waeydent heel hart, den wint w. ten noorden, de zee stack heel seer, soo meynden dat alle oogenblick dat ons schip in de gront stack.

Den 28 dito, smorgens met den dach den wint w.n.west, harde coelte; ons schip was heel ontsett voor aen de steeven van stooten, soodat wy ons

broot boven vluchten ende wat gort; deden noch ons best om af te winden, maer conden niet, het stootede noch al om der harts, het water quam noch al op, soodat met een jeyn op de cabel allenxkens met groote stooten wat afwonden, cregen met groote moeyte soo vorde tot by 't ancker, doch stooten soo seer, dat wy vreesden alle reysse in de gront soude gaen; resolveerden om de schooverseylen claer te maecken ende het ancker op en neer te winden, ende af te cappen, dat wy deden, ende hadden maer een arm; seylden soo met schooverzeylen langhs het laager op ons vlootte tot boven den hoeuck van't eylant; dancten Godt dat wy van't laeger waeren, wendent innewaert heen; savonts quamen seylen na de schepen, totdat wij meynden ten ancker te coomen, raecten weer op den hoeck van't Reefshol ¹⁾ vast, den wint n.w. ten westen, harde coelte, schooverseyls coelte, hadden anders geen anckers als ons op den 20 deser van de heer Admirael OBDAM was gestiert, lieten dat vallen, maer bleven op de gront sitten.

Den 29 dito, smergens den wint w.n.west, brochten een worp uyt, corten int vlotte; ick kreegh ordre van den heer Admirael om met het schip in te corten, om te sien hoe't onder gestelt was van't hart stooten."

Men zal zeker moeten erkennen, dat bovenstaand journaal, naar zeemansgebruik, op zoo weinig grootsprekerigen toon is gesteld, dat er geen reden bestaat om het bericht van DE JONGE in het algemeen, en zijne lofspraak op de bescheidenheid van BANCKERS in het bijzonder, te verwerpen. Slechts een paar mededeelingen van DE JONGE, namelijk dat BANCKERS, tot teeken van zijn besluit om zich tot het laatste toe te willen verdedigen, alle vlaggen heesch, en dat hij bij zijne terugkomst te Kopenhagen door Koning FREDERIK III zeer werd geprezen over zijn wapenfeit, zoekt men tevergeefs in het journaal.

Daaruit mag men echter niet opmaken, dat DE JONGE dit uit zich zelf er heeft bijgevoegd, om de geschiedenis wat op te sieren. Want reeds de „*Hollandtse Mercurius*” van 1659 ²⁾ vermeldt, met onmiskenbaren trots over de daad van zijn landsman, hieromtrent het volgende: „BANCKERT en de syne seyden tot den laetsten man sich te willen deffenderen, en toonden met het uythangen van al hare wimpels en vlaggen, dat sy goet Zeeus en goet ront hun debvoir voor 't vaderlant deden”; ongeveer hetzelfde vindt men ook in het bericht van „*Leyrkrantzzen*”, dat hij de bloedvlag uitstak enz. De „*Hollandtse Mercurius*” vermeldt verder, dat BANCKERS „met lof weder te Koppenhaven komende... most selfs den Koningh van sijn wedervaren rapport doen, die neffens den

¹⁾ Refshalen, een ondiepte bij Kopenhagen.

²⁾ Vgl. hiervóór, bl. 133, noot 1.

Admiraal van OPDAM en vele andere hooge officieren de vertellinghe met groot vergenoegen opnamen, oordeelende dat de kloeckheid van 1 Zeeu wel 3 van de Sweden gewassen waren."

Men zou verwachten dat men over zulk een audientie eenige inlichtingen kon bekomen uit de gelijktijdige te Kopenhagen gedrukte kranten,¹⁾ Maar van de twee eenige boekdrukkers, die in dezen tijd het privilegie hadden kranten uit te geven, was de eene, PETER MORSING, den 18 September 1658 door een vijandelijken kanonskogel gedood, en de andere, PETER HAKE, stierf in 't begin van 1659. De weduwen kregen niet dadelijk vernieuwing van hunne privilegies, en de weinige vliegende bladen van het voorjaar van 1659 bevatten niets aangaande BANCKERS.²⁾

Maar voor het gemis van Deensche kranten vindt men een vergoeding in een gedrukten brief uit Kopenhagen, gedagteekend den 19/29 Maart 1659, toen BANCKERS aan wal ging en door den Koning werd ontvangen.³⁾ De ongenoemde schrijver heeft zelf met BANCKERS op dien dag gesproken en een bericht van hem gekregen, dat uitstekend aan bovenstaand journaal aansluit. Om niet te wijldloopig te worden zal ik dit bericht niet in zijn geheel aanhalen, maar alleen het volgende uittreksel er uit mededeelen:

„Am $\frac{16}{25}$ dito, mit anbrechendem Tage, giengen die Schweden sämbtlich wieder unter Seegel, kamen so nahe, dasz sie Ihr Brandt-schiff an das, am Grunde liegendes, Holländisch Orlogs-Schiff dergestalt anbrachten, dasz beyde einander mit einem Bothshacken erreichen konten. Dieses aber hat das Brandt-schiff, indem Er fünf von seinen Stücken dompen liesz, nicht alleine in den Grund und Brand zugleich geschossen, sondern auch die vorgedachten Orlogsschiffe und Scheer-Bothe, deren Er mit seinen Canon nicht fehlete, manlich repoussiret, nachdem Er verschiedene Attacquen ausgestanden. Zugleich als der Feind gedachten BANKAERT attaquirte, lies Er Ihn von dar gleichfals mit Mousquetaden incommodiren, konte ihn aber zu keinem Accord, wie sehr die Schweden solchen auch gesuchet, disponiren, indem mehr-gedachter Schultze-zu-Nacht, sambt seinen Leuthen, standhaftig resolviret blieben, sich bis auff den letzten Bluthstropfen zu wehren, auch dem Feinde zu Bravade und die Seinigen zu encouragiren, Wimpels und Flaggen wehen lies. Er ist den Schweden nichts schuldig geblieben, sondern (hat) tapfer unter Sie, so wol am Lande, als auff Ihre Schiffe, geschossen; wodurch ihrer

1) Sinds 1657 verschenen deze te Kopenhagen.

2) Zie STOLPE, *Dagspressen i Danmark* I bladz. 182—5, 197 vgg.

3) „Schreiben auss Kopenhagen den 19/29 Martii A°. 1659“: vergelijk *Bibliotheca Danica* III B., bladz. 165.

viele mehr, als von den Seinigen, verwundet und geblieben, ausser noch was mit dem Schwedischen Brandtschiffe, worauf ein jämmerlich Winselen gehört ward, mit zu Grunde gerichtet ist. Das eine Schwedische Orlogs-Schiff bekam so viel, dasz es seine grosse Roe von oben niederfallen lies und durch gieng. Welchem das andere, so eine halbe Stund länger gefochten, auch folgen muszte. Es hat also mehr-besagter BANCKAERT, sitzende ans Grund, 4 Scheerböthe, mit einem Brandschiff von hinden, zwey Orlogs-schiffe zur seiten, und 150 à 200 Mousquetierer auff Hveen, umb sich gehabt, welche allesamt Ihr bestes angewendet, Ihn zu ruiniren.

..... Heute frühe ist der Capitain und Schultze-zu-Nacht ADRIAN BANCKAERT, sambt seinem Orlogs-schiff, frisch und gesund wieder allhier arriviret. Hat an Ihre Königl. Mayt, wie nicht weniger an Ihrer Hoch-Mögenheiten Herren Admiral General etc. von allem mundlich selbst Rapport gethan. Ich habe selbst mit Ihm gesprochen. Er confirmiret alles, was obstehet, und hat mehr nicht als 3 Todte und 10 Gequetzschete".

Het ware wenschelijk geweest ook gelijktijdige berichten aangaande den strijd van Zweedsche zijde te vinden. Ik heb echter geene gelegenheid gehad de Zweedsche archieven te bezoeken ¹⁾, en te vergeefs heb ik gedrukte Zweedsche berichten gezocht in KLEMMINGS „*Förteckning öfver Kongl. Bibliothekets Samling af samtida Berättelser om Sveriges Krig*” (Stockholm 1867), voor zooverre de daarin genoemde werken alhier (te Kopenhagen) toegankelijk zijn. Slechts één gelijktijdig Zweedsch bericht heb ik gevonden, dat, zonder BANCKERS of zijn schip te noemen, toch klaarblijkelijk daarop doelt. Het is een bericht, gedagteekend 12 Maart (oude stijl), van „*Fälllägret för Köpenhamn*” til Landshövding Eric Carlsson Oxenstierna ²⁾, waarin o. a. staat:

„Een Hollandsch schip, dat bij Hveen lag, is door het ijs op den grond gedreven, zoodat het nauwelijks daarvan af kan komen; de onze hebben wel hun best gedaan om het met „Espingar” en branders in brand te steken, maar zij konden er niet dicht bij komen, wegens het hevige schieten van het Hollandsche schip”.

Hierdoor wordt dus bevestigd dat het wezenlijk BANCKERS dapperheid was, en niet mogelijk onbekende tegenspoed van Zweedsche zijde, die veroorzaakte, dat hij zoo merkwaardig goed van de Zweedsche overmacht vrij kwam.

1) Eerst nadat het bovenstaande geschreven was, bezocht ik het R. A. te Stockholm, en vond daar, in een „Order” van KAREL X GUSTAAF, d.d. 14 Maart 1659 (in de „Riksregistratur”) de namen van de twee tegen BANCKERS uitgezonden Zweedsche schepen, nl. de *Mercurius* en de *Fides*. Zij waren beiden iets sterker dan „*De Zeeridder*”, maar voerden minder kanonnen dan DE JONGE (zie hiervóór, p. 132) aangeeft, nl. resp. 36 en 30.

2) „*Handl. rör. Scand. Historie*, IV, bladz. 274 vgg., vgl. *Regesta dipl. historiae Danicae* II, bladz. 1481.

Dezelfde bronnen toonen overigens aan, welke ernstige ongelukken de ijsdrift in deze dagen ook aan andere schepen berokkende. Drie schepen met kostbare ladingen waren op de kusten van de Sont gestrand, en in Landskrona was het Zweedsche oorlogschip „*Samson*” zoodanig door het ijs beschadigd, dat het op 4 vadem water zonk.

Hierboven is medegedeeld, dat een van de twee stukken, die DE JONGE citeert, een brief is, waarin BANCKERS aan zijne Admiraliteit bericht van den strijd geeft. Toen ik het origineel daarvan in het Rijksarchief in Den Haag zocht, vond ik onder de betrekkelijk weinige en verspreide zaken, die uit den brand van de marine-archieven gered zijn, in portefeuille No. 939, den volgende karakteristieke brief van BANCKERS aan de Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit in Zeeland, te Middelburg:

„Ed. Mog. Heeren,

Mijn heeren,

Desen dient om U. E. Ed. Moggende bekent te maecken, als dat ick met ons schip op de brantwacht liggende, op den 8 Marttij 1659 ben door den stercken heysganck gaende geraeckt, ende daernaer op den 10 deser aen Ween geraeckt, op den 25 ditto tegen 2 Sweeden en een brander slaghs geweest, 't welke U. E. Ed. Mog. better utt dit nevengaende sult geliven te verstaen, alsoo 't Journael is vant geene ons is wedervaeren van dat ick wegh dreeff, tot dattum dessen, dat ick weer by de vlootte ben gecommen; hier sterft noch veel volck in de vlootte¹⁾; ick hebbe van den heer admirael OPDAM order gecreggen om ons schip binnen te cortten, ende te sien hoet doort stootten aen de gront gestelt is; niet anders, wensche U. E. Ed. Mog. geluck en saelycheyt, amen. Acttum int schip den Zeeridder, voor Coppenhaven, den 30 Marttij anno 1659.

Ed. Mog. Heeren,

U. E. Ed. Mog. oottmoedigen dienaer
ADRYAN V. TR. BANCKERS.”

Deze brief kan, hoewel men dit zou verwachten, niet dezelfde zijn als de door DE JONGE bedoelde. Want de woorden, die hij daaruit aanhaalt, worden in het geheel niet in den hier afgedrukten brief gevonden; en het origineele journaal, dat daarbij gevoegd was, heeft wel, te oordeelen naar de door WASSENAER

1) In het Journaal van WASSENAER worden gedurende den geheelen winter van 1658—1659 bijna dagelijks sterfgevallen van matrozen vermeld.

ingezonden copie (zie boven), eenige soortgelijke uitdrukkingen, maar niet dezelfde woorden. Na de mededeeling van bovenstaanden ongetwijfeld echten brief van BANCKERS is het intusschen van weinig belang, verder bij den door DE JONGE aangehaalden stil te staan. Er is alle reden te gelooven, dat wij in den door ons afgedrukten brief het eerste rapport van BANCKERS hebben aangaande den strijd; en in aanmerking genomen, dat hij dit geschreven heeft den dag nadat het hem, na de goed doorstane gevaren, gelukt was weder in Kopenhagen binnen te komen, en terwijl hij nog de versche hulde voor zijn moed genoot, kan men wederom hier met DE JONGE's lof voor zijne bescheidenheid instemmen; want men kan zich moeielijk voorstellen, hoe hij een rapport zou hebben kunnen opstellen, waarin hij *mindèr* over eigen verdiensten uitwijdde.

Na bovenstaande mededeelingen aangaande den strijd kan het ten slotte nog eenig belang hebben, de resolutie af te drukken, waarbij de Admiraliteit van Zeeland BANCKERS beloonde, te meer omdat daaruit blijkt dat hij ook bij eene andere gelegenheid, voordat hij de Deensche vaarwateren verliet, nieuwe bewijzen van buitengewone zeemanschap en moed heeft gegeven.

De resolutie vindt men in een protokol met extracten uit de Resolutiën der Admiraliteit van Zeeland, d.d. 26 November 1659 (Fol. 401) in het Rijksarchief in Den Haag, Portefeuille 568 a van het Marine-archief; zij luidt aldus:

„Is by den heer TENIJS, als presedent, voorgedragen, dat de Capⁿ ADRIAEN BANCKER hem in verscheyde occasiën in Denemarcken seer wel en loffelijck hadde gequeten, en namentlijck dat sijn schip, wesende in den voorleden winter door ijsganck gedreven opt eylant Wuen, en aldaer soo van lant als door twee Sweedse oorloeschepen, geassisteert met een brander en eenige schuiten soldaten, aengetast, hy deselve met groote courage en standvasticheyt hadde wederstaen, afgeslagen, en tselve schip daerof gebracht, met groot verlies der Sweden; dat mede int herwaert comen uyt Denemarcken, inhebbende den heer COYET, Ambassadeur van den Coninck van Sweden, mitsgaders een vorst van Hessen, wesende sijn schip vervallen op 't riff van Anout, niettegenstaende hy tot meermalen daeruyt had connen comen, hy echter tvoors. schip niet had willen abandonneren, maer daerin was gebleven tot dattet eindeling op den sesten dach, door de genadige beschickinge Godes, miraculeuselijck met een harden storm en holle zee daerof was gedreven, hebbende tselve alsoo behouden ter Vere ingebracht. En werdende voorgeslagen of men de voornoemde Capⁿ BANCKER, ter sake en tot gedachtenis van de voorgeroerde syne devoiren en gedane diensten, niet en soude

behooren te vereeren met een gouden medaille of penninck, is na deliberatie en gedanen omvraech goetgevonden den voorn. capⁿ BANCKER, om reden hier boven verhaelt, sal werden vereert van wegen het lant met een gouden penninck van hondert rijcxdaelders, daerop gesneden sal werden aen d'eene syde d'afbeeldinge van de voors. batalje, en op d'ander syde tvoors. schip, soo als het op 't voornoemde riff heeft geseten, werdende den heer TENIJS versocht ende gecommiteert de sorge vant maken der voors. medaillie op sich te willen nemen. En is den voornoemden capⁿ BANCKER binnen ontboden en, verschenen sijnde, alle tselve aengesecht, ende denselven voor de voorgeroerde en andere syne goede diensten bedanct, met aenmaninge daerin te continueren, sullende in voorvallende occasie daerop reflexie en reguard werden genomen."

Dat ook de stranding op Anholt een zeer ernstige en gevaarlijke gebeurtenis was, die alleen door BANCKERS' zeldzame tegenwoordigheid van geest en moed zoo gelukkig afliep, wordt bevestigd door verschillende uitspraken van tijdgenooten, die wel verdienen te worden aangehaald, daar bovenstaande resolutie slechts spaarzame inlichtingen daaromtrent geeft.

De keizerlijke gezant te Kopenhagen, Baron DE GOES, schrijft in een brief¹⁾ aan Koning PHILIPS IV van Spanje, d.d. Kopenhagen, 15 October 1659, na van de stranding te hebben gesproken: „De kapitein van het schip, BANCART, iemand, die bij andere gelegenheden in dezen oorlog grooten moed getoond heeft, wilde niet alleen het schip niet verlaten en zich uit een zoo oogenschijnlijk gevaar redden, maar hij dwong zelfs, met den degen in de hand, zijn volk aan boord te blijven, totdat een zware storm het schip bevrijdde en het weder vlot maakte", en voegt daar bij: „Hij is nu met zijn schip hier binnen gekomen, en antwoordde den Rijkshofmeester, toen deze hem vroeg, waarom hij bij zulk een klaarblijkelijk gevaar zich niet had zoeken te redden: een goed kapitein blijft waar zijn schip is, — een handelwijze, die terecht door allen zeer is bewonderd en geroemd."

BANCKERS had bij deze gelegenheid den secretaris van Koning KAREL X GUSTAAF, PETRUS JULIUS COYET, aan boord, die op weg naar Holland was met een gewichtige zending²⁾. Men kon dus verwachten, dat deze aan zijn Koning

1) Medegedeeld in Deensche vertaling door Dr. GIGAS in „*Historisk Tidsskrift*" 5 Raekke, 3 Bind, bladz. 191 volg.

2) S. A. SÖRENSEN zegt in „*Kjöbenhavns Belejring*", bladz. 147 volg., hieromtrent: „COYET moest in het grootste geheim den Staten-Generaal voor oogen brengen, hoe nuttig de vriendschap van Zweden voor hen zou zijn ten opzichte van de opperheerschappij ter zee; indien zij aan KAREL GUSTAAF de vrije hand tegen Denemarken wilden laten, bood hij hun ter vergelding daarvoor tolvrijheid in de Sont, de vesting Glückstadt, het graafschap Oldenburg en Fünen aan." Maar het voorstel strandde, in den letterlijken zin van het woord, op Anholt. En de Nederlanders, wier handen zoo lang door de Haagsche tractaten gebonden waren, kregen in November gelegenheid Denemarken hulp te verleen bij de wederoveroving van Fünen.

aangaande het door de stranding veroorzaakte oponthoud geschreven, en daarbij de verdiensten van BANCKERS bij deze gelegenheid had aangeroerd. Daarom richtte ik mij met eenige vragen tot den Heer Dr. TH. WESTRIN, archivaris van het Rijksarchief te Stockholm, die de welwillendheid had de zaak nader te onderzoeken en mij een afschrift van twee brieven van COYET en uittreksels uit enkele andere over deze zaak toe te zenden.

Uit een brief van COYET, gedagteekend Elseneur, den 15 September 1659, blijkt dat hij „overmorgen” aan boord wilde gaan van het Nederlandsche oorlogsschip *de Zeeridder*, kapitein BANCKERT. De reis schijnt echter eenige dagen uitgesteld te zijn. Den 30 Sept. schrijft COYET uit Elseneur aan KAREL X GUSTAAF: „Zoowel door het algemeen gerucht als door verschillende particuliere berichten heeft Uwe Kon. Majesteit reeds zonder twijfel vernomen, hoe ongelukkig het schip *de Zeeridder*. . . . op het rif van Anholt gestrand is, alwaar Zijne Vorstelijke Genade de landgraaf van HESSEN—HOMBURG en ik gedurende drie etmalen in het grootste levensgevaar verkeerd hebben, waaruit wij eindelijk door Gods genadige hulp en door een voorbijzeilende Hamburger galjoet met weinige personen gered zijn geworden en gisteren alhier aangekomen. De nadere omstandigheden van dit ongeluk zijn veelvuldige, en hebben het ook zooveel harder gemaakt en voor mij bijna ondragelijk. Want ik heb alleen mijn leven en dat van mijne drie zoons gered; al het andere moest ik in den steek laten, met vele andere eerlijke menschen.” Hij meldt verder, dat hij toch zijne instructie van den Koning gered heeft, en verzoekt om geld voor bergloon en vergoeding voor verschillende uitgaven.

Na de stranding heeft hij er weinig lust in om weder in zee te steken, want hij vervolgt: „Konden de dienst en de belangen van Uwe Koninklijke Majesteit het toelaten, dan zou ik van harte wenschen deze reis naar Holland over land te mogen doen,” maar hij voegt er voorzichtig bij: „Dit wordt dus alleen door mij in onderdanigheid en als mijn eigen persoonlijke wensch voorgedragen, terwijl ik overigens bereid ben de hieruit volgende bevelen van Uwe Kon. Majesteit, zelfs met het grootste levensgevaar, zoowel ter zee als te land na te komen”. Hij belooft bericht aangaande het gestrande schip te sturen, zoodra hij dit heeft gekregen, en hij heeft den kommandant SIÖBLADH bewogen een Koninklijke Zweedsche boeijer naar het rif van Anholt te zenden, om behulpzaam te zijn bij het bergen van de overgebleven manschappen en lading, maar ongelukkiger wijze zijn de wind en de stroom zoo sterk tegen geweest, dat die niet voort kon komen. De met hem aangekomen 26 matrozen van het Hollandsche schip heeft de kommandant te Elseneur ¹⁾ ingekwartierd. Bevreesd voor het

¹⁾ Elseneur was destijds in de macht van de Zweden.

lot van het schip, sluit COYET met den uitroep: „Deerniswaardig is het, dat zoovele schepen voorbij het gestrande schip zullen zeilen en niemand zal zich over de arme lieden erbarmen, die aldaar in het grootste levensgevaar zitten. God almachtig moge hun genadig te hulp komen.”

Reeds den 2^{den} October kan COYET echter in een nieuwen brief aan den Koning mededeelen: „juist toen wij over den gedurigen tegenwind ten zeerste bezorgd waren, vernamen wij hier met hartelijke blijdschap dat het schip voor wind en stroom hier naar toe is gedreven, met al de aan boord zijnde manschappen en goederen,” met uitzondering van eenige weinigen, die te Anholt aan wal waren gezet. Hij schrijft verder: „De kapitein van het schip, ADRIAN BANCKERTS, die zich ten allen tijde zeer hoffelijk jegens mij en het geheele gevolg heeft gedragen, en zich ook een dapper dienaar van zijne principalen heeft getoond, kwam heden dadelijk aan wal” en verzocht vergunning om naar Kopenhagen te vertrekken, waar hij met de Hollandsche gezanten wilde spreken, en wat hout wilde bekomen, om een stuk mast te maken, in plaats van die verloren was gegaan, om aldus een zeil midden op het schip te kunnen aanbrengen en de reis voort te zetten, en eveneens om wat hout voor de bezaansra te krijgen, die hij ook verloren had. De kommandant vervulde zijn wensch, ter vergelding van BANCKERS' „civilité”, en deze was zeer ingenomen met die „courtoisie” en beloofde er bij de gezanten loffelijke vermelding van te zullen maken, waarna hij naar Kopenhagen vertrok; COYET roept dan wederom uit: „Het is een groot wonder, dat het schip zoo zware stooten heeft kunnen verdragen, en niet in duizend stukken verbrijzeld is”. Hij vindt het in het belang van den Koning, dat BANCKERS beleefd behandeld wordt, „omdat hij een buitengewoon goede kerel is, die van harte eene goede en bestendige vriendschap tusschen Uwe Kon. Majesteit en de Staten-Generaal wensch”¹⁾; en ten slotte verzoekt hij met aandrang om schadeloosstelling voor de vele buitengewone onkosten, waaronder genoemd wordt een belooning voor de moeite en het gevaar, waaraan twee Hollandsche matrozen zich blootstelden, door tijdens den storm hun leven te wagen op een klein vlot, van vier kleine balken, om aan boord van de Hamburgsche galjoet te komen en zijn gezagvoerder over te halen hun te helpen.

Den 6 October bericht COYET, dat BANCKERS op bevel van de Hollandsche gezanten „*de Zeeridder*” laat herstellen; den 8 October dat BANCKERS goeden moed heeft om de reis voort te zetten, „ofschoon het schip alleen een stuk mast in plaats van de groote mast voeren moet.” Den 16 October stak COYET in

¹⁾ De wensch naar vrede was op dit tijdstip zeker algemeen bij de Nederlandsche zeeofficieren, die gebonden door de Haagsche traktaten, den geheelen zomer met hunne sterke vloot niets hadden kunnen uitrichten.

zee, kwam den 22 te Texel en den 23 te Amsterdam aan, terwijl „*de Zeeridder*” verder naar Zeeland ging.

BANCKERS had op deze reis een ander, later zeer beroemd passagier aan boord, namelijk den Prins VAN HESSEN-HOMBURG, den lateren Landgraaf, genaamd „*FRIEDRICH II mit dem silbernen Bein*”, den held van Fehrbellin, wiens eene been in het voorjaar van 1659 bij den aanval op Kopenhagen door een Deenschen kanonskogel was afgeschoten. ¹⁾

Ook van dezen zijn herinneringen bewaard aangaande de stranding op Anholt, maar in eenigszins anekdote-achtigen vorm en in schrikkelijk Duitsch door zijn kamerdienaar JOHANNES POCKSZEN, die hem geruimen tijd gediend heeft ²⁾, naverteld. Hij slaat op verschillende punten de plank wel mis (zoo gechiedt bij hem de reis in 1654 in plaats van in 1659, hij noemt BANCKERS admiraal, wat deze eerst later werd enz.), maar hij geeft een kleinen grappigen dialogo tusschen BANCKERS en den Prins, alsmede een vrij aanschouwelijk beeld van de stranding, die beiden wel verdienen te worden weergegeven :

„Wie sie nun gestrandt seyn, haben Sie [nl. der hochfürstl. Durchlaucht] Sich ofters mit dem Admiral BANKERT beredet, wie Sie Ihre Sachen wollten anschlagen, sagte Admiral BANKERT, es lassen sich viel Seehund bei dem Schiff sehen; sagte der Admiral, das bin unser Kirchhof; darauf sprachen Seine Hochfürstliche Durchlaucht, laszt mir meine Büchse geben, und sagten: sie sollen doch nicht alle von uns fressen, und schossen viel davon. Darauf kam ein holländisch Schiff in die Nähe, sagte der Admiral: er wolle sehen, ob er sie wolle erretten, gab also mit zwey stück die Losung. Der Schiffer aber wollte nicht warten, sondern gieng fort. Des andern Tages kam abermals ein Schiffer, welches ein Hamburger war, sagte der Admiral, das wird ein ehrlicher Mann seyn, der wird uns erlösen, gab abermals mit zwey stück die Losung, darauf liesz der Schiffer die Seegel fallen und legte sich vor Anker, darauf redet Ihro Hochfürstliche Durchlaucht mit dem Admiral BANKERT, wenn es einer von den Matrosen wäre, und wollte sich gebrauchen laszen nach dem groszen Schiff hinüber zu gehen; hat sich einer resolvirt, dem versprochen Sie 200 Rthlr., machten also eine Flösze von Dielen und schnitten in der Mitte ein Loch hinein, dasz der Kerl drinn sitzen konnte bis unter

¹⁾ Uit het in de volgende noot genoemde werk, bladz. 19, ziet men dat Veldmaarschalk SCHACK eenige jaren later den Landgraaf het eigenaardige genoegen verschafte, het kanon te zien, waarmede zijn been afgeschoten was.

²⁾ JOHANN GEORG HAMEL, *Friedrich II mit den silbernen Bein, Landgraf von Hessen-Homburg*, Berlin 1861. Vgl. *Historisk Tidsskrift*, 4 Raekke, 1 B. bladz. 114 volg. en 5 Raekke 3 B. bladz. 191.

die Arm, und gaben ihm zwei Ruder in die Hände und banden einen langen Strick an das Flosz, das reichert bis an das grosze Schiff. Wie er nun an das grosze Schiff ist kommen, hat der Schiffer erfahren, dasz ein vornehmer Herr darin ist, hat er ihm gleich ein klein Schiff [nl. Boot] geben und hat sich gleich mit dem Strick zurückgezogen, denn der Strick ist fest gewesen an dem groszen Schiff. Haben sich Ihre Durchlaucht gleich resolvirt und in das Schiff gesessen und haben ihre Chatoull zu sich genommen, und haben sich mit dem Mann wieder hinüber ziehen laszen bis an das grosze Schiff. Da seind die Wellen zu stark gegangen, dasz auch die Wellen das kleine Schiff wieder das grosze geschlagen und davon entzwey ist gängen, dasz auch Ihre Hochfürstliche Durchlaucht mit halbem Leib im Wasser gestanden, dasz auch der Schiffer Ihre Durchlaucht einen Strick über den Leib geworfen und so hinauf auf das Schiff gezogen. Ihr Schatull ist in dem Meer geblieben mit vielen Pretiosen und grosze Obligation, so Sie wirklich von der Königlichen Kron Schweden noch zu fordern haben. Auch hatten Seine Hochfürstliche Durchlaucht dem Admiral die Parole gegeben, ihn auch abholen zu laszen; weil aber das Schiff zerbrochen war und verunglückt, wollte der Schiffer nicht warten, und gieng fort, und kamen also glücklich zu Hamburg an."

Uit dit verhaal moet men dus afleiden, dat de Prins op een ander schip naar huis is gekomen, maar COYET moest met BANCKERS geteisterde schip weder verder gaan, en het blijkt uit COYET'S rapporten dat BANCKERS, niettegenstaande zijn schip geen grooten mast had, op den 16 October van Elseneur wegvoer en den 22 October te Tessel aankwam, een vlugge reis, vooral onder deze omstandigheden. Volgens een brief uit Den Haag van 11 Nov. 1669, nieuwe stijl ¹⁾, moet hij van KAREL X GUSTAAF, door tusschenkomst van COYET, als belooning een ketting en een penning ter waarde van 400 Rdlr. bekomen hebben, behalve 300 daalders voor de scheepsbemanning. ²⁾

In het „*Biographisch Woordenboek der Nederlanden*” zegt VAN DER AA aangaande BANCKERS, dat hij voor den strijd bij Hveen een gouden penning kreeg van den Deenschen Koning, waarop een afbeelding van zijn daad. Ik heb o. a. bij de Koninklijke muntverzameling geïnformeerd, of een zoodanige penning daar bekend was, maar een ontkennend antwoord gekregen. Misschien hebben

¹⁾ JOHN THURLOE, *State Papers* Vol. II bladz. 775.

²⁾ Hiermede stemt overeen dat KAREL X GUSTAAF op 14 Oct. 1659 („Riksregistratur” in R. A., Stockholm) aan den boekhouder NILS JOHNSON — die geen penning in voorraad had voor den gouden ketting, dien de Koning aan „den schipper van COYET's schip” wilde vereeren — beval, om voorloopig den penning te nemen, die anders voor „den Moldavischen gezant” bestemd was.

wij bij het bericht van VAN DER AA te denken aan een verwisseling met den penning, dien BANCKERS van de Admiraliteit van Zeeland kreeg; maar aan den anderen kant, het feit dat men hier in Denemarken van dezen penning niets meer weet, is nog geen bewijs, dat die niet bestaan heeft. Eveneens heb ik in de Deensche „*Kancelli-registranter*” van 1659 en op andere plaatsen te vergeefs naar eene koninklijke belooning voor BANCKERS gezocht. ¹⁾

Vijf jaren na zijne thuiskomst werd BANCKERS bevorderd tot Schout-bij-Nacht, het jaar daarna tot Vice-Admiraal en nog in hetzelfde jaar 1666 tot Luitenant-Admiraal van Zeeland. ²⁾ In den oorlog met Engeland stond hij dikwijls, met DE RUYTER als opperbevelhebber, aan het hoofd van een eskader, wordt door DE JONGE herhaaldelijk geprezen en altijd onder de dappere zeeofficieren genoemd, hetzij dat hij tot den goeden uitslag van een gevecht bijdroeg, of dat hij tot de roemrijke uitzonderingen behoorde, als anderen zich minder goed hielden. Hij onderscheidde zich in den vierdaagschen zeeslag, en eveneens den 4^{den} Augustus 1666, ofschoon hij toen werd omsingeld en door de Engelschen zoozeer in 't nauw gebracht, dat hij ten laatste, liever dan zijn schip aan den vijand prijs te geven, de bemanning in booten redde en het schip in brand stak; verder in den slag bij Solebay, 1672, waar hij gewond werd, en in den slag bij Kijkduin, 1673, waarna hij met een geschenk van 4000 gulden beloond werd. Maar vooral spreekt DE JONGE, zooals vroeger vermeld is, uitvoerig over zijn strijd bij Hveen. Klaarblijkelijk heeft deze veel tot zijne beroemdheid ³⁾ bijgedragen en daarom is het opmerkelijk, dat die zoo spoedig in Denemarken vergeten is.

Voor eene natie is er iets mistroostigs in, wanneer in de historische literatuur van het buitenland slechts zwakke of hoegenaamd geen sporen meer gevonden worden van wapenfeiten, door hare zonen in vreemde landen of in vreemden dienst verricht, al moge men het natuurlijk vinden, dat ieder volk het liefst bij de verdiensten van zijn eigen zonen verwijlt. En zulk eene nalatigheid kan allicht tot het besluit leiden, dat de berichten over zulke in het buitenland bedreven wapenfeiten misschien overdreven, of verzinselen van een verkeerd patriotisme zijn. Dit behoeft toch niet altijd het geval te zijn, al zou zelfs het eigen land alleen kennis daarvan dragen. Een Nederlander zou bijv. zeker moeite genoeg gehad hebben om een woord over het gevecht van BANCKERS bij Hveen

¹⁾ Het zou dan moeten zijn dat deze hierin gezocht moet worden. dat de Koning, 12 April 1659, aan Kolonel A. DE LA CORTE gelastte om uit het tuighuis aan „Commandeur ADRIAN BANCKERT” een kanon van 12 pond uit te leveren.

²⁾ Admiraal BANCKERS was driemaal getrouwd, stierf in 1684 te Middelburg en is aldaar in de St. Pieters Kerk begraven.

³⁾ VAN DER AA zegt in zijne biografie van ADRIAEN BANCKERS juist, dat hij zich door dit gevecht „beroemd maakte.”

in Deensche bronnen te vinden, en toch is het feit onomstootelijk. Bij ons in Denemarken hebben soortgelijke gevolgtrekkingen uit het zwijgen van Venetiaansche bronnen zeker veel bijgedragen tot vele geringschattende, maar — zooals ik later hoop gelegenheid te hebben door bewijzen te staven — verkeerde oordeelvellingen over den Deenschen admiraal CURT ADELAER.

Wanneer iemand zich eens ten doel zal stellen, eene uitvoerige geschiedenis van de gebeurtenissen ter zee in den oorlog tusschen Denemarken en Zweden in 1658—60 te schrijven, kan hij geen volledig beeld daarvan geven, wanneer hij alles wil weglaten, wat hoofdzakelijk voor de Nederlanders van belang is, of wanneer hij verzuimt te putten uit hunne bronnen, vooral in een tijdvak als het hier behandelde, waarin onze eigen bronnen zoo schaars vloeien. Ik wil hopen, dat deze bijdrage voorloopig reeds eene kleine leemte in de kennis van dezen zeeoorlog kan aanvullen, dat zij opmerkzaam moge maken op eenige tot dusver niet gebruikte Nederlandsche bronnen, en er toe bijdrage om op dit gebied den Nederlanders te geven wat hun toekomt.

JACOB VAN CAMPEN,

DOOR

A. W. WEISSMAN.

II.

AD de Oranjezaal den meester gelegenheid gegeven, in den Haag zijn talenten te toonen, ook Amsterdam, de stad, waar zijn vader geboren was, en waar hij nog vele verwanten had, riep zijn hulp wederom in. De Nieuwe Kerk was in het begin van Januari 1645 door brand geteisterd. Men begon haar aanstonds te herstellen, en 2 September besloot de Vroedschap zelfs, haar van een toren aan de westzijde, dien zij nooit gehad had, te voorzien. In de archieven vindt men niet aangeteekend, wie

het ontwerp van dezen toren gemaakt heeft. Maar uit de „Eerplicht aan mijn Heer en Meester JACOB VAN CAMPEN”, een gedicht door STALPAERT uitgegeven, blijkt, dat VAN CAMPEN de „vader en vinder” zoowel van den toren als van het van 1650—1655 daartegen aangebouwde „nieuwe heerlijkste Orgel” geweest is.

De brand der kerk had heel wat verwoesting teweeg gebracht. Daar de wind tijdens den ramp uit het noord-oosten woei, was alleen het aan die zijde gelegen deel van het koor niet uitgebrand, zooals de daar aanwezige hekken van 1558 en 1622 bewijzen. Maar overigens stonden alleen de naakte muren overeind.

Nu vaststaat dat JACOB VAN CAMPEN den toren en het orgel der Nieuwe Kerk heeft ontworpen, terwijl tevens kan worden aangetoond, dat hij voor de tombe van JAN VAN GALEN de teekening maakte, is het zeker niet gewaagd, ook de ontwerpen voor de overige herstellingswerken aan hem toe te schrijven.

Het is zeer jammer, dat men haast nooit in de Amsterdamsche archiefstukken uit de 17^e eeuw den naam van een bouwmeester genoemd vindt. Maar tusschen 1635 en 1648 werd, wij zagen het reeds, alleen JACOB VAN CAMPEN door Burgemeesteren en Thesaurieren om ontwerpen gevraagd.

Bijzonder merkwaardig is de hardsteen balustrade om het kerkdak, met de fialen daartusschen. Dit bouwdeel werd tot dusver als een werk uit de 15^e eeuw beschouwd. Doch een betrekkelijke kleinigheid, in het jaar 1646 voorgevallen, gaf den Oud-Raad den 29 October van dat jaar aanleiding, om zich met die balustrade bezig te houden, zoodat wij omtrent haar iets vernemen.

Het werd als volgt geboekstaafd: „Alsoo aen de Nieuwe Kerck buyten kennisse van de Heeren Burgemeesteren en Thesaurieren twee schoorsteenen, de eene int comptoir van de Diaconen, d'ander int Huyssittencomptoir sijn opgehaelt soo hoog als de kap van deselve kercke; alsoo volgende de last van voorgaende Burgemeesteren geordonneert is, een Crans van hartsteen omt dack van deselve kercke te maecten; dat de nieuwe schoorsteenen het sieraet van deselve kercke t' eenenmale sijn weghnemende; werd dit bij de heeren Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren in communicatie gelegd en daerop geresolveert de schoorsteenen te doen afbreecken.” Tot dit werk werden geauthoriseerd: „DIRCK WYNANTS, onder-fabryck, PIETER MICHIELS, stats-timmerman en PHILIPS DE VOS, statsmet-selaer.”

Hieruit blijkt dat de tegenwoordige balustrade in 1645 en 1646 gemaakt moet zijn. Het is wel zonderling, dat geen andere aanteekening, op een zoo belangrijk werk als de herstelling der Nieuwe Kerk betrekkelijk, te vinden is. Nog vreemder mag het heeten, dat, blijkens de staten der wedden van die jaren, de stad geen meester steenhouwer in haar vasten dienst had. PIETER en WILLEM DE KEYSER waren nog in leven; zoo zij toen aan het hoofd der stads-steenhouwerij hebben gestaan, waren zij niet, als hun vader, ambtenaren op een vaste jaarwedde.

Vele traceeringen in de vensters der Nieuwe Kerk moeten in dezen tijd vernieuwd zijn; doch alleen wie zeer goed in de latere Gothiek thuis is, zal dit bemerken. Maar waar zelfstandig moest worden opgetreden, zooals toen een nieuw portaal aan de oostelijke koorkapel gemaakt werd, is een eigenaardige vermenging van Gothiek en Baroque elementen ontstaan, gelijk men ook aan den toren ziet.

Die torenbouw werd in 1652 reeds gestaakt. Wat verrees, is later weer gesloopt. Van den toren bestaan twee modelien, die nu in het Rijksmuseum

bewaard worden. Het eene is in Palladiaanschen geest, het andere vertoont een poging om Gothische vormen toe te passen. Dit tweede model is bij de uitvoering gevolgd. Dat VAN CAMPEN, die, volgens HUYGENS, „de vuyle Gotsche schell” van de oogen der Nederlandsche bouwkunst had afgenomen, die „’t Gotsche krulligh mall” voor „Staetigh Roomsch” had doen plaats maken, zich aan de Gothiek waagt, is zeker opmerkelijk. Wij zien hier een poging, om in een historischen stijl te werken, ondernemen. Dat VAN CAMPEN de Gothiek niet begrepen heeft, bewijst zoowel het model, als het overblijfsel van den toren, dat thans nog den westelijken ingang der Nieuwe Kerk vormt.

Ook de beroemde predikstoel en het kleine orgel der Nieuwe Kerk, ja zelfs het niet minder vermaarde koperen koorhek vertoonen een soortgelijken stijl. Het eerstgenoemde kerkmeubel is door ALBERTUS VINCKENBRINCK in 1649 voltooid, en daar zijn naam er verscheidene malen op voorkomt, heeft men den houtsnijder ook als den ontwerper beschouwd. Vele onderdeelen zullen zeker van zijn vinding wezen. Maar de ordonnantie van het geheel, die naar een Laat-Gothisch voorbeeld gevolgd is, schijnt mij van JACOB VAN CAMPEN afkomstig.

DAPPER vermeldt in 1663 den vroegeren predikstoel, „daer lange jaren en met groote moeite aen gearbeit was en die ten opzicht van allerley aertigh beeldtwerk en ver-inziende gezichten haers gelyk in gansch Nederland niet had.”

Dat ook het koorhek een voorganger gehad moet hebben, is wel waarschijnlijk, doch DAPPER zwijgt daarover. LUTMA gaat voor den vervaardiger van het koorhek door. De streng klassieke Korinthische ordonnantie, die het geraamte van het geheel vormt, draagt al de kenmerken van JACOB VAN CAMPENS manier; maar in de vullingen wordt men aan het grillig lijnenspel der Gothiek en der Renaissance herinnerd. Ook aan den predikstoel ontbreken de klassieke elementen niet.

In het jaar 1645 was er, door den brand der Nieuwe Kerk, gebrek aan ruimte voor het houden van godsdienstoefeningen te Amsterdam gekomen. Reeds sedert het jaar 1639 had het voornemen bestaan, om de Oude Zijds- of St. Olofs Kapel, die in 1618 aan de oostzijde was verbouwd en die toen door HENDRIK DE KEYSER van een fraai portiek voorzien was, andermaal te vergrooten. Dit portaal aan den Zeedijk is er nog, doch in 1840 aan het oog onttrokken.

Den 26 Augustus 1639 had de Oud-Raad besloten: „Opt versoeck van den kerckeraedt om St. Olofs Capelle te vergrooten is geresolveert dat men de vergrooitinge voor dees tijd soude uytstellen, doch bij provisie de twee huysen, die daer aenleggende sijn, soude aencopen.”

In 1645 werden deze woningen afgebroken om aan het voornemen, de kerk te vergrooten, gevolg te geven. Zeer merkwaardig is de wijze, waarop het

verbouwen geschiedde. Men brak de zuidelijke en oostelijke muren weg, doch behield de kap, en steunde die door zuilen, welke niet den antieken vorm kregen, doch in Gothischen trant werden ontworpen.

Deze zuilen zijn rond, zij hebben achthoekige basementen en kapiteelen. De abacus heeft een simaprofil met een parellijst daaronder. Tusschen deze lijst en de astragaal is bladwerk aangebracht dat, ten deele, wat in de 15^e eeuw placht gemaakt te worden, zeer nabijkomt. Een aandachtige beschouwing is noodig om de overtuiging te verkrijgen, dat men hier 17^e eeuwsch werk voor zich ziet. Bij andere kapiteelen is het acanthusblad toegepast, doch zoo eigenaardig gestyleerd, dat men eer aan de 13^e dan aan de 17^e eeuw moet denken.

De archieven vermelden den naam van den ontwerper niet. DIRCK WYNANTS was toen onder-fabriekmeester, PIETER MICHIELS stads-timmerman en PHILIPS DE VOS stads-metselaar. Wat van dit drietal bekend is, wijst er op dat deze ambtenaren wel ervaren technici, doch geen kunstenaars waren. MICHIELS en DE VOS werden naar Leiden ontboden om daar hun oordeel te geven over de paalfundeering der Marekerk, maar over het ontwerp dier kerk, door ARENT VAN 'S GRAVESANDE gemaakt, vroeg men hun oordeel niet.

Wij moeten dus aan iemand anders denken, en dan komt vooral JACOB VAN CAMPEN als ontwerper in aanmerking. Deze kunstenaar stond bij de toenmalige burgemeesters in hooge gunst; zijn werkzaamheid voor de Nieuwe Kerk kan zich niet tot den toren en het orgel alleen bepaald hebben. Ook voor de overige herstellingswerken heeft hij ongetwijfeld de teekeningen vervaardigd. Zoo kwam hij er van zelf toe, zich met de studie der Gothiek bezig te houden. Een vrucht dier studie was het ontwerp voor den toren, doch een andere was dat voor de zuilen der Oude Zijds Kapel.

Het blijft merkwaardig, dat die studie er VAN CAMPEN niet toe leidde, met zijn Palladiaanschen stijl te breken. Hij bediende zich van wat hij als Gothische vormen beschouwde slechts daar, waar hij met de reeds bestaande architectuur in harmonie meende te moeten blijven. Maar zoodra hij zelfstandig te scheppen had, hernam hij zijn vrijheid weer.

Dit bewijst het bijzonder fraaie portiek van eikenhout, in de Oude Zijds Kapel aan de noordoostzijde aanwezig, en met zijn Jonische pilasters, hoofdstel en frontispies een echt Palladiaansch geheel vormend. Meesterlijk is het houtsnijwerk der fries, dat ik aan VINCKENBRINCK meen te mogen toeschrijven.

In dienzelfden geest is het orgel der Nieuwe Kerk behandeld. Dit orgel, dat tegen den torenmuur werd geplaatst, was niet het eerste waarvan aan JACOB VAN CAMPEN de ordonnantie werd toevertrouwd. Volgens de aanteekeningen, die de heer C. W. BRUINVIS in het archief van Alkmaar vond, was reeds in 1638

door de regeering dier stad aan den meester het ontwerpen van het orgel der Groote Kerk opgedragen. MARIA TESSELSCHADE ROEMERS, VAN CAMPEN'S nicht, die zoo muzikaal was, woonde toen te Alkmaar als weduwe van den in 1634 gestorven ALLART CROMBALCH. Men zou hier aan haar invloed willen denken, nu VAN CAMPEN, toen nog niet zoo vermaard als later, de opdracht kreeg.

Van het ontwerp, door JACOB VAN CAMPEN in 1638 ingediend, had WILLEM CRUYFF een model gemaakt. Het duurde echter tot 1641 eer de orgelmaker GERMER GALTUSZ. VAN HAGELBEER aan den arbeid ging. Nadat in 1642 door Mr. ANTHONIE DIONYS de zuilen geleverd waren, voltooidde JACOB JANSZ. TURCK in 1643 de orgelkas, welker beeldwerk door PIETER MATTHIJSZ. gesneden werd. CLAES VAN EVERDINGEN schilderde in 1644 de luiken, en in 1647 werd het instrument door een viertal organisten, waaronder ook DIRK SWELINCK behoorde, beproefd en goedgekeurd.

Aan JACOB VAN CAMPEN werd ruim *f* 390 uitgekeerd als vergoeding voor reiskosten. Hij werd, als hij te Alkmaar kwam, voor stadsrekening in het Moriaanshoofd geherbergd. Bovendien werd hem *f* 1800 als honorarium betaald. Gelijk wij reeds vroeger zagen, werkte JACOB VAN CAMPEN dus geenszins voor niets.

Het Alkmaarsche orgel wordt gedragen door vier zuilen en zes pilasters van de Ionische orde, van hout, doch als zwart marmer geschilderd. Boven deze zuilen en pilasters staan, op een attiek, even zooveel Korinthische, waardoor een smalle galerij gevormd wordt. Het rugpositief, dat door drie gevleugelde vrouwen gedragen wordt, sluit op weinig fraaie wijs tegen het overige aan en behoort blijkbaar niet tot VAN CAMPENS ordonnantie. Boven de Korinthische orde begint de eigenlijke orgelkast, die door een fronton wordt gedekt. In dit fronton zijn drie kinderbeeldjes geplaatst, waarvan het middenste het wapen der stad houdt, terwijl de andere festoenen dragen. De geheele ordonnantie, klassiek, met groote lijnen, heeft al de eigenaardigheden, die 's meesters manier kenmerken.

Het orgel in de Nieuwe Kerk te Amsterdam is in denzelfden geest als dat te Alkmaar. Reeds in 1645 moet het ontwerp gemaakt zijn, want den 28 December van dat jaar heeft „GERMER VAN HAGELBEER, Orghelmaecker, aengenomen een groot orgel in de Nieuwe Kerck." Kort daarop stierf deze echter. Zijn zoon maakte toen het orgel te Alkmaar af, doch de Amsterdamsche stadsbestuurders namen een ander meester aan. In zijn „Luister van het orgel", zegt de 18e eeuwse organist JOACHIM HESS, waar hij het Amsterdamsche instrument bespreekt: „Ao. 1652 hebben de Heeren Burgemeesteren geresolveert, wederom een groot orgel te plaatsen in dezelve kerk, door HANS WOLFF SCHONAT uit Kitzingen bij Frankenthal, zijnde de Tekening geformeerd geweest door JACOB VAN CAMPEN,

JACOB VAN CAMPEN.

Teekening door JAN LIEVENS in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

architect van 't Stadhuis." Wij vinden dus hier de mededeeling van STALPAERT bevestigd. En dat ook de door HESS genoemde orgelmaker de vervaardiger van het werk is, bewijzen op het archief te Amsterdam aanwezige bescheiden, die door den heer BROUWER ANCIER in het Amsterdamsch Jaarboekje werden openbaar gemaakt.

Het Amsterdamsche orgel is rijker, dan dat te Alkmaar, ofschoon het dezelfde hoofdlijnen vertoont. Het benedendeel bestaat uit zwart en wit marmer. De suilen zijn van de Korinthische orde; de vier buitenste, zoogenaamde muurzuilen, staan tegen pijlers, die door QUELLIJN in 1652 van prachtig marmeren beeldhouwwerk zijn voorzien, waarmede eveneens de fries werd versierd. Ook hier komt het rugpositief op zeer onorganische wijze, uit de kroonlijst naar voren, zoodat het den schijn heeft, alsof het pas later is aangebracht.

Men vindt de ordonnantie van het benedendeel van dit orgel terug aan het grafteeken, dat in de Oude Kerk te Delft voor MAERTEN HARPETZON TROMP werd gesticht. Op gezag van KRAMM heeft GALLAND dit monument aan PIETER POST toegeschreven. Maar de overeenkomst van de compositie met die van het orgel bewijst wel, dat VAN CAMPEN de schepper van het ontwerp moet zijn geweest. Men zou ook nog het getuigenis van HOUBRAKEN kunnen inroepen, die zegt: „wat zijn wonderbaar vernuft door de bouwkunde uitgewerkt heeft is blijkbaar aan..... verscheiden graftomben van Batavische zeehelden, als TROMP, VAN GALEN, enz." Maar alle twijfel wordt opgeheven door de prent, met een drieregelig vers van VONDEL, waarop vermeld wordt, dat JACOB VAN CAMPEN de ontwerper en ROMBOUT VERHULST de beeldhouwer is.

Dit monument is merkwaardig als het eerste voorbeeld van een eigenlijke tombe. Terwijl de vroegere gedenkteeken slechts epitaphia geweest waren, en alleen dat van Prins WILLEM I een sarkofaag vertoont, heeft VAN CAMPEN hier den langwerpig vierkanten vorm, die aan de altaren van Italië doet denken, toegepast. Het beeld van den held, die in volle wapenrusting met het hoofd op een kanon ligt, is een meesterlijke schepping van VERHULST.

De tombe van JAN VAN GALEN, welke gelijktijdig met die van TROMP in de Nieuwe Kerk te Amsterdam gemaakt werd, heeft daarmede zoo groote gelijkenis, dat HOUBRAKEN, waar hij het ontwerp aan VAN CAMPEN toeschrijft, wel geloof verdient. Doch er bestaat ook een prent van A. SIOERDSMA, waarop dit monument is afgebeeld, met vermelding: „v. KAMPEN, inv."

De ordonnantie tegen den muur, die aan het Delftsche monument zulk een rijk aanzien geeft, ontbreekt hier evenwel, en is vervangen door een trofee van vlaggen en oorlogstuig, die minder goed voldoet.

Onder de werken van JACOB VAN CAMPEN noemt HOUBRAKEN verder

„t Speelhuis te Voorburg, 't huis van den Heer DEDEL te Lis en veele andere meer, als te Haarlem :

„De gevel van het huis des Heeren Guldewagen
Daar boven op de plint Jachthonden 't Hart najagen.”

Met „het Speelhuis te Voorburg” bedoelt Houbraken het buitenverblijf Hofwijck, dat HUYGENS liet bouwen. Dit was een tamelijk bescheiden woning. Zei HUYGENS zelf ons niet, dat VAN CAMPEN er de geestelijke vader van is, dan zou men hier aan een zelfstandige schepping van POST willen denken.

Welk gebouw het „huis van den Heer DEDEL te Lis” was, heb ik niet kunnen vinden. Het fraaie en uitvoerige plaatwerk „Rhylands gesichten, vertoonende alle deszelfs Lustplaatzen, Heerenhuizen, door Lisse, Sassenheim enz.” dat ABRAHAM RADEMAKER „met een gedicht, daarop toepaslijk” in 1731 bij LEONARDUS SCHENK te Amsterdam het licht deed zien, noemt den Heer DEDEL niet als den bezitter van een der buitenverblijven. Door het welige geboomte zijn de huizen op de prenten zoo weinig zichtbaar in den regel, dat ook de stijlkritiek niet kan worden toegepast.

De gevel te Haarlem is, zij het dan ook in zeer veranderden toestand, nog in de Groote Houtstraat tegenover den Anegang, aanwezig. Naar de vormen te oordeelen moet de tegenwoordige pui omstreeks 1760 vernieuwd zijn. Misschien is toen de plint, waarvan HOUBRAKEN spreekt, tevens veranderd. Althans de jachthonden zijn niet meer te zien, en alleen het fraai gebeitelde hert versiert nog den gevel. Het wordt geflankeerd door twee steenen met Anno 1652, een jaartal, dat er op wijst, hoe de gevel inderdaad nog bij het leven van JACOB VAN CAMPEN gemaakt is.

Nog erger werd de gevel misvormd toen hij, wellicht omstreeks 1820, andermaal verbouwd, zijn geheele bovendeel verloor en van de pilasters alleen de basementen in wezen bleven. De schachten werden naar boven toe verlengd, doch de kapiteelen verdwenen. Alleen de festoenen, waarvan JACOB VAN CAMPEN, zulk een liefhebber was, bleven gespaard.

De heer C. J. GONNET vermoedt, en zeker niet ten onrechte, dat nog twee Haarlemsche gevels door VAN CAMPEN ontworpen zijn. Die, welke men Groote Houtstraat 113 ziet, is, wat zijn benedendeel betreft, goed bewaard gebleven. Op een Toskaansche rust hier een Jonische pilaster-orde. Het bovendeel van den gevel is gemoderniseerd. De hoofdstellen vertoonen de eigenaardige vormen, die VAN CAMPEN zoowel in de Nieuwe Kerk te Haarlem als in de gangen van het Amsterdamsche Raadhuis heeft gebruikt.

De tweede gevel, Gedempte Oude Gracht 60, is in de 18e eeuw geheel verbouwd. Slechts enkele onderdeelen zouden nog van het ontwerp, door VAN CAMPEN gemaakt, over kunnen zijn.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de meester voor zijn Haarlemsche vrienden nog meer ontwerpen gemaakt heeft. De gevel Barteljorisstraat 12 althans, ofschoon wat zijn pui en bovendeel betreft veranderd, heeft een gebeeldhouwde vensteromlijsting en een kroonlijst, die geheel in den trant van den architect zijn behandeld.

Moeten wij ook de tegenwoordige Hoofdwacht, die MR. SCIPIO ORMEA omstreeks 1645 als zijn vorstelijke woning deed verrijzen, aan VAN CAMPEN toeschrijven? Reeds in de 18e eeuw, toen het huis tot hoofdwacht werd ingericht, is de gevel zoo verminkt, dat men over zijn oorspronkelijke gedaante niet meer kan oordeelen. Het balcon, het balconvenster, de festoenen zijn wel in VAN CAMPEN'S manier.

Onder de werken, door den meester geordonneerd behoort ongetwijfeld ook de witmarmèren afsluiting, waarvan CORNELIS DE GRAEFF de vroegere doopkapel der Oude Kerk te Amsterdam deed voorzien, toen die in 1648 de grafstede van zijn geslacht was geworden. De strenge Korinthische ordonnantie met de festoenen is in denzelfden geest als die van het orgel der Nieuwe Kerk.

Dat VAN CAMPEN zich niet te hoog achtte, om ook voor zaken, die wij tegenwoordig onder de kunstnijverheid zouden rangschikken, ontwerpen te leveren, bewijst een aanteekening, die de heer C. W. BRUINVIS in het Alkmaarsch archief vond. De schrijnwerker PIETER JANSZ. nam 3 November 1655 aan het maken der banken tegenover den predikstoel in de groote Kerk te Alkmaar „naar de teekening van den Heer VAN CAMPEN”. Deze banken, wier overhuivingen door Jonische zuilen, volgens SCAMOZZI gedetailleerd, gedragen worden, zijn met festoenen versierd, die uit vruchten en schelpen zijn samengesteld en met groot meesterschap gesneden werden.

Min of meer tot de kunstnijverheid behooren ook de overblijfselen der betimmering van het Hoogerhuis bij Amersfoort, die thans in het Rijksmuseum te Amsterdam bewaard worden. Dit landhuis had JACOB VAN CAMPEN voor zijn eigen gebruik gebouwd. Men wil, dat het decoratieve schilderwerk met de wijsgeerige Spaansche spreuk: „El todo es nada” van zijn eigen hand is.

Toen 7 Februari 1651 de bliksem den top van den toren der Lieve Vrouwekerk te Amersfoort in brand had gestoken, was het aan den moed van den stadstimmerman LENAERT NICASIUS te danken, dat de brand zich tot de spits beperkte. JACOB VAN CAMPEN schilderde het portret van den wakkeren timmerman, dat zich nog op het Raadhuis te Amersfoort bevindt. In 1655 heeft VAN CAMPEN ook zijn advies omtrent het herstellen van den toren gegeven. Een andere schilderij van den meester, vroeger in het St. Pieters en Bloklands-gasthuis, doch thans ook op het Raadhuis te Amersfoort, verbeeldt Christus, die den draak vernietigt, terwijl engelen met bazuinen levenden en dooden tot het Laatste Oordeel roepen.

Deze beide schilderijen doen zien, dat VAN CAMPEN als schilder geheel andere idealen had, dan zijn tijdgenooten, wier werken thans zoo gewaardeerd worden. Hij beoogde, monumentaal schilderwerk te leveren, zooals de Italianen en de Vlamingen dit gemaakt hadden. De onder zijn leiding tot stand gekomen Oranjezaal heeft verscheidene der Hollandsche schilders er toe gebracht, hun vroegere manier te laten varen, om zich op de monumentale schilderkunst toe te leggen.

Het Raadhuis te Amsterdam is VAN CAMPENS meest vermaarde werk geweest. Hij heeft het niet voltooid gezien. Doch bij zijn leven, toen het gebouw pas in wording was, heeft hij ruimschoots de waardeering en de bewondering van zijn landgenooten ondervonden.

Al wat omtrent de stichting van dit Raadhuis in de archieven te vinden was, werd in 1866 door A. W. KROON openbaar gemaakt. Deze ijverige onderzoeker kan het niet helpen, dat op vele vragen, die men zou willen stellen, door de aantekeningen geen of althans geen voldoende antwoord gegeven wordt.

Zoo zou men willen weten, wanneer Burgemeesteren en Thesaurieren met JACOB VAN CAMPEN in verbinding zijn getreden omtrent het maken van plannen. Het besluit tot het bouwen van een nieuw Raadhuis werd reeds 28 Januari 1640 genomen; toen ontvingen Burgemeesteren machtiging, om de vereischte teekening te doen vervaardigen. Is men toen reeds de hulp van JACOB VAN CAMPEN gaan inroepen?

De archieven geven geen licht. VAN CAMPEN had in 1640 ongetwijfeld nog niet de vermaardheid van later. Doch was er toen een ander bouwmeester, die hem in faam overtrof? PIETER POST moest zijn sporen nog gaan verdienen, want wat hij in Brazilië gebouwd had, kon hem, zoo min als zijn werkzaamheid onder JACOB VAN CAMPEN in den Haag, niet beroemd gemaakt hebben.

Ook PHILIPS VINGBOONS, een geboren Amsterdammer, had zijn loopbaan pas begonnen. Dat deze niet in den smaak der heeren viel, blijkt wel daaruit, dat in 1645, toen hij een plan voor het Raadhuis had ingezonden, zijn werk eenvoudig ter zijde gelegd werd.

Sinds 1633 hadden Thesaurieren het beheer van het fabrieksambt zelf in handen genomen. Beseffende, dat onder hun ambtenaren niemand was, wien men, als aan HENDRIK DE KEYSER, het maken van eenigszins belangrijke ontwerpen kon opdragen, hadden zij reeds in 1636 JACOB VAN CAMPEN het projecteeren van de Heiligewegspoort toevertrouwd.

Dit alles maakt het waarschijnlijk, dat men zich ook nu tot VAN CAMPEN gewend zal hebben. Dit vermoeden wordt bijna tot zekerheid, als wij ons herinneren, hoe HUYGENS mededeelt, dat hij 15 Februari 1640 met JACOB VAN CAMPEN uit den Haag vertrok, en met hem tot 22 Februari bij HOOFT bleef.

VAN CAMPEN is waarschijnlijk niet alleen voor zijn genoegen naar de Amstelstad gegaan. Het ligt voor de hand, dat Burgemeesteren hem toen over de opdracht, die zij ruim twee weken vroeger van de Vroedschap gekregen hadden, zullen hebben geraadpleegd.

Het raadhuis-ontwerp had aanvankelijk zeer bescheiden afmetingen, want toen het 10 December 1642 werd ingediend, was de gevel slechts 40 M. breed gedacht. Telkens was men er echter op uit, het gedenkteeken grooter te maken, en werd weer een nieuw plan aangeboden. Den 11 October 1646 verklaarden Burgemeesteren aan de Vroedschap, dat zij andermaal met deskundigen geraadpleegd hadden, en tot de overtuiging gekomen waren, dat het gebouw nog aanzienlijker afmetingen behoorde te hebben. Zij werden toen gemachtigd, het „naer vereysch van 't werck” te vergrooten.

De deskundigen worden in het besluit niet genoemd. Maar uit andere aantekeningen blijkt, dat het VAN CAMPEN en POST geweest zijn. Immers aan „JAN VAN MILLE's weduwe werd betaelt de somma van vyffentseventich gl. vijff stv. voor verteerde kosten 't haeren huysede gedaen bij den ingenieur VAN CAMPEN, sedert den 1 January 1647 tot den 29 dito inclus.” En den 5 April 1647 werd aan „P. POST betaelt de somma van drie hondert twaelf gl. seven st. voor zyne moeyten, vacatiën ende dachloonen, mitsgaders verteerde kosten bij hem gehadt ende gedaen ten tyde hy alhier heeft gebesoigneert over het teyckenen van de modellen van een nieuw te maken stads raethuys.”

Zooals in den regel heeft dus POST ook nu het teekenwerk voor JACOB VAN CAMPEN gedaan. In Januari 1648 werd met het heiwerk begonnen; het is dus zeker, dat het plan in 1647 moet zijn gereed gekomen.

Men mag aannemen, dat het heien onder toezicht der stadsbazen geschiedde. Maar toen het werk meer vorderde, werd DANIEL STALPAERT als stadsarchitect aangesteld om met zes beëdigde opzichters de uitvoering te leiden. Hij kwam reeds 1 Augustus 1648 in dienst, doch zijn aanstelling geschiedde 29 October daaraanvolgende.

Reeds de tijdgenooten meenden, dat JACOB VAN CAMPEN voor zijn raadhuis-ontwerp geen honorarium had ontvangen. Maar dit wordt weersproken door de aantekening van 5 September 1652: „betaelt aen JACOB VAN CAMPEN de somme van duysent gulden per resto ende volle betalinge tot May lestleden voor diverse teergelden, reiscosten, vacatiën ende teeckeningen als andere gelycke diensten door hem ten behoeve deser stede fabryck gedaen.”

Dit bedrag is dus slechts één termijn van wat de bouwmeester ontving.

Tijdens den bouw kwam VAN CAMPEN dikwijls te Amsterdam, waar hij op stadskosten gehuisvest werd. Aan de beeldhouwkunst was bij het monument

een groote rol toebedeeld; door de Oranjezaal was VAN CAMPEN met de beste Vlaamsche schilders dier dagen in aanraking gekomen. Door hen zal zijn aandacht gevestigd zijn op ARTUS QUELLIJN en ROMBOUT VERHULST.

Het was in 1654, dat het gerucht ging, als zou niet VAN CAMPEN, maar STALPAERT de ontwerper van het Raadhuis zijn. VAN CAMPEN vertoefde dat jaar verscheidene malen te Amsterdam en nam zijn intrek bij ARTUS QUELLIJN, wien „voor 't kostgeld van Mr. JACOB VAN CAMPEN” van stadswege *f* 300 werd uitbetaald.

Het schijnt wel, dat VAN CAMPEN in het verschijnen van STALPAERTS „Eerplicht” de hand heeft gehad. Immers het gedicht is door Jonker EVERARD MEYSTER, VAN CAMPENS buurman te Amersfoort, gemaakt. En in het protocol van den notaris E. VAN DE VEN komt de volgende acte voor van 7 December 1654: „Compareerde ARTUS QUILINUS, oudt omtrent 44 jaren, beelthouwer hier ter stede, ende HUBERTUS QUILINUS, oudt 32 jaeren, schilder, ende hebben bij waere christelijcke woorden gedeponceert ende verclaert dat hyden dato deser eenen VAN NERVEN, constschilder, tegens hen depositanten bekende en verclaerde dat in de voorleden weecke hij, VAN NERVEN, geweest was in de herberge die wert genaemt Apensuyer in een gangh bij de boshuyssluys, alwaer door eenen JACOBUS VENNECOOL uytgedeylt wierde aen de presente personen gedructe billetten off pasquilen geintituleert: Eerplicht aen mijn heer en meester JACOB VAN KAMPEN, etc. ende dat hij, selfs daer present sijnde, meede een van deselve ontfangen hadde; voorts verclaert HUBERTUS QUILINUS alleene, dat enen constschilder RUEL genaemt 't geene voorsz. staet hyden dato deses oock tegen hem depositant bekendt ende verclaert heeft, ende dat hij een van deselve billetten oft pasquilen bewaert hadde, dat op sijn camer oock aldaer aengeplact stonde. Ende also 't selvè de waerheyt is versochten sij depositanten verclaringe, etc.”

De gebroeders QUELLINUS lieten dus door een notaris vaststellen, dat, volgens geloofwaardige personen, de „Eerplicht” door VENNECOOL in de kunstenaars-kroeg „Apenzuur” was uitgedeeld. Wie nu deze VENNECOOL was, leert ons het protocol van den notaris P. CAPOEN. Daarin bevindt zich een acte van 4 Juli 1658, waarbij „WILLEM DE KEYSER, out 55 jaeren; JASPER VAN BATEN, out 30 jaeren en EVA HULST, weduwe van THOMAS BEUMER, out 47 jaeren, verclaeren, ten versoecke van JACOB VENNECOOL, dat zalg. JACOB VAN CAMPEN, in zijn leven architect ende schilder, woonachtig op Randenbroeck buyten Amersfoort den requirant een geruymen tijdt in zijn dienst heeft geemployeert ende gebruyckt soo om eenige teyckeningen te maecken als anderszins daer hij d'selve in verscheyde occasien hadde van doen, gevende voor redenen van wetenschap de twee eersten dat sy meermalen gesien hebben dat hy verscheyde teyckeningen

voor VAN CAMPEN heeft gemaect ende hem, KEYSER, oock ten deele toegebracht om van stadswege daarnaar te wercken, EVA HULST dat sy samen vaeck bij haer hadden gelogeert."

Het blijkt niet, waarvoor VENNECOOL deze verklaring, dat hij teekenaar bij VAN CAMPEN geweest was, en ook nog andere diensten voor hem verrichtte, noodig had. Het meest waarschijnlijk is wel, dat hij bij Burgemeesteren er gebruik van wilde maken, om van hen de opdracht tot het vervaardigen der nog vereischte teekeningen te verkrijgen.

Of hem dat gelukt is, blijft onzeker. Aan PIETER POST werd het maken der teekeningen voor de versiering der krijgsraadskamer, die nooit is uitgevoerd, opgedragen. Maar het kan wel zijn, dat VENNECOOL voor POST en STALPAERT dezelfde diensten verricht heeft, als voor VAN CAMPEN. Het feit, dat hij de teekenaar is van de „Afbeeldingen van 't Stadhuis van Amsterdam", die DANCKERTS van 1661—1664 uitgaf, spreekt daar voor.

Het laatste werk van JACOB VAN CAMPEN, dat HOUBRAKEN noemt, is de Schouwburg te Amsterdam. Men heeft op verschillende gronden aan de waarheid dezer mededeeling getwijfeld. Immers NICOLAES VAN CAMPEN, de neef van JACOB, den 2 April 1638 overleden, wordt als de „bouwheer" van den kort te voren geopenden schouwburg uitdrukkelijk genoemd. En daarenboven was de schouwburg, die HOUBRAKEN kende, pas in 1665, dus na VAN CAMPENS dood, ter vervanging van den eersten gebouwd.

Ondertusschen, HOUBRAKEN moge zich in het gebouw vergist hebben, in hoofdzaak is zijn mededeeling ongetwijfeld juist. Want NICOLAES, de „Excijsmester", was er zeker de man niet naar, om een gebouw als dit, her eerste van dien aard in Noord-Europa, te ontwerpen. Daartoe in staat gesteld door de erfenis van den kort te voren overleden schatrijken CORNELIS VAN CAMPEN, zal hij hoogstens een belangrijk deel van de bouwkosten voor zijn rekening hebben genomen. Nog in onzen tijd is de „bouwheer" de man, die iets laat bouwen.

De ordonnantie van het geheel moet van JACOB VAN CAMPEN zijn. Tusschen 1636 en 1638 was hij met de Heiligenwegspoort, het Accijnshuis in de Oudebrugsteeg en het voltooiën van den Westertoren bezig. Al deze werken vertoonen duidelijk zijn manier.

Te Vicenza had de bouwmeester het Teatro Olimpico van PALLADIO gezien. Dit is zijn voorbeeld geweest, toen hij den eersten Nederlandschen schouwburg kreeg te ontwerpen. De strenge Korinthische ordonnantie zoo van zaal als tooneel wijst daarop, terwijl ook de nissen met beelden aan PALLADIO's schepping ontleend zijn.

Er was destijds geen enkel bouwmeester in Nederland, die iets dergelijks

had kunnen maken. En de festoenen, waarvan de architect zooveel hield, die hij na 1630 overal heeft gebruikt, waar hij iets versieren wilde, ontbreken ook hier niet.

Ofschoon het VAN CAMPEN bij zijn leven en ook na zijn dood niet aan roem heeft ontbroken, zijn PIETER POST en DANIEL STALPAERT toch door het nageslacht aangezien als de scheppers van veel, dat in werkelijkheid hem tot geestelijken vader had. POST noch STALPAERT hebben daartoe aanleiding gegeven. Toen de eerste zijn voornaamste werken in prenten openbaar maakte, nam hij niets op, dat door VAN CAMPEN ontworpen was; toen de tweede als de ontwerper van het Amsterdamsche raadhuis werd gedoodverfd, heeft hij, hetzij dan vrijwillig of gedwongen, zijn „Eerplicht” in het licht gezonden.

Dat POST in zijn zelfstandige scheppingen verre beneden VAN CAMPEN blijft, werd reeds opgemerkt. Er is iets kleins in zijn werk, iets onartistieks. Waar hij, zooals bij het raadhuis te Maastricht, iets beters heeft geleverd, staat hij zoo onder den invloed van JACOB VAN CAMPEN, dat diens medewerking waarschijnlijk wordt. En waar STALPAERT zijn eigen weg gaat, als hij tenminste de hulp van VENNECOOL niet heeft ingeroepen, wordt hij droog, zooals de Oosterkerk te Amsterdam en de kerk te 's Graveland overtuigend bewijzen.

Karakteristiek voor POST zijn sommige huizen in den Haag, bijvoorbeeld die Kneuterdijk 6 en 13. Dat is wel werk van den man:

„Die soo wel huysen op 't papier weet voor te stellen,
Dat hy elck, die 't maer siet, naer timmren doet hellen,
En groote bouwlust maeckt, schoon datser niet en was,
En soo't beschimmeld gelt doet komen uyt de kas”.

POST was een practicus, een man van zaken, die de klanten wist op te zoeken, en die een aardig vermogen naliet, toen hij in 1669 stierf. Hij was geen „fâcheux homme à gouverner”, doch een eerzaam burger, die zijn vak goed verstond. Artistieke neigingen waren hem vreemd.

HUYGENS wist dit wel. Toen PIETER POST 3 Mei 1669 „in 2 Dagen sieck en doot” was, maakte de dichter op hem het volgend grafschrift:

„Bij dese Post
Light PIETER POST,
Die won sijn kost
Sooveel hij kost
Aen Balck en Post.
En wierd verlost
Met hij begost:
Want als hij most
Verging te post.

Dit grafschrift, met het slot, dat de bouwmeester „per post” naar betere gewesten verhuisde, heeft wel iets van een aardigheid. POST is ondertusschen zeer juist door gekarakteriseerd.

Een geheel anderen toon slaat HUYGENS aan, waar hij VAN CAMPEN gedenkt, Van een der verzen werd vroeger reeds een fragment medegedeeld. Het fraaie begin luidt dus :

„Hoe light hier Marmerloos die soo veel Marmer sleet,
En soo wel slyten leerd' als noch heel Holland weet,
En noch heel Neerland niet en Neerlands ommelanden :
Die 't Gotsche krulligh mall' met staetig Roomsch vermanden
En dreef ouw kettery voor ouder Waerheit heen ?”

Hier wordt dus VAN CAMPEN genoemd de bouwmeester, die veel werk gemaakt, veel leerlingen gevormd, en die wat er nog voor Gothische elementen in de 17^e eeuwse architectuur waren gebleven, daaruit verwijderde, en zuivere Romeinsche vormen invoerde.

Zelfs waar HUYGENS, in een ander gedicht op VAN CAMPEN, zich meer den „sneldichter” toont, geeft hij hem grooten lof :

„In dit dood-bedde light VAN CAMPEN met zijn tweeen :
Hij groot herstelder van wel-bouwenskonst, dats een,
Hij die in edel vuer en stelling had doorkropen
Al waar men Nederland en Roomen om siet loopen :
    Dat's twee, en hij alleen,
    Cicraet en hoeft hier geen.
Het cicrlyxte van all heeft hij sich selfs gegeven,
Hij die de sterfflickheit des tyts sal overleven
In d'onversterfflickheit van Oly en van Steen.”

Deze gedichten zijn door HUYGENS den 1 Mei 1658, dus ruim een half jaar na het overlijden van JACOB VAN CAMPEN, gemaakt. De dichter, die zulk een ijverig Protestant was, zou deze verzen niet geschreven hebben, als JACOB VAN CAMPEN Katholiek was geworden, gelijk door J. A. ALBERDINGK THIJM in 1862, toen hij den bouwmeester tot den held van een romantisch verhaal maakte, is beweerd. Ik heb te vergeefs getracht, bewijzen te vinden voor de juistheid van het uittreksel uit de Acta door Pater NORBERTUS AERTS gecompileerd uit de Litterae Annuae, welke beide handschriften, naar mij door professor H. J. ALLARD welwillend werd medegedeeld, op het Staatsarchief te Brussel berusten.

Toen VAN CAMPEN gestorven was, had zijn vaderstad Haarlem alle reden, den dood van haar beroemden zoon te betreuren. Maar het schijnt vreemd, dat 4 Maart 1658 de Haarlemsche doodbazuin geblazen werd „op de tombe” van den overledene, want een tombe is er nooit boven zijn graf geweest. En volgens HUYGENS lag VAN CAMPEN nog 1 Mei 1658 „marmerloos”, dus zonder gedenkteeken.

Over het monument, dat zich in den noorderbeuk der St. Joriskerk te Amersfoort bevindt, is reeds door verschillende schrijvers wat gezegd. Naar den

stijl te oordeelen is het uit de werkplaats van ROMBOUT VERHULST afkomstig. Deze meester maakte dikwijls voor menschen, die zich door niets bijzonders hadden onderscheiden, zulke grafteekenen, waar hij engeltjes deed treuren en de zinnebeelden der vergankelijkheid en der eeuwigheid een plaats gaf. Waarschijnlijk is het, dat hij dergelijk werk in voorraad maakte. De erfgenamen „van zal: JACOB VAN CAMPEN”, die den 22 September 1657 voor *f* 100 het graf in de kerk te Amersfoort kochten, kunnen het gedenkteeken tevens hebben aangeschaft. Op de aanwezige wapenschilden hebben toen JAN HEERMAN en zijn vrouw hunne blazoenen laten plaatsnemen. Doch om den erflater eer te bewijzen, deden zij naast het monument de festoenen met bouwmeesters- en schildersgereedschap ophangen en op de zwarte plaat het grafschrift van VONDEL hakken.

Wanneer HUYGENS er zich in zijn gedicht over verbaast, dat voor VAN CAMPEN na zijn dood geen marmeren grafgesticht verrees, dan moeten wij die verbazing slechts als een speling van 's mans vernuft beschouwen. Want HUYGENS wist zeer goed, dat kunstenaars in zijn tijd nog niet voor een gedenkteeken in aanmerking kwamen. Alleen zeehelden kregen hun tombe; enkele aanzienlijken lieten op eigen kosten een bescheiden monument maken. De deftige familie van VAN CAMPEN volgde dit voorbeeld.

JACOB VAN CAMPEN is beroemd gebleven tot in de 19^e eeuw toe; vooral „'s werelds achtste wonder” werd geprezen. Doch toen de Gothiek, de schilderachtigheid en het Oud-Hollandsche in de mode kwamen, begon de bewondering voor VAN CAMPEN te verminderen en stelde men zijn voorgangers HENDRIK DE KEYSER en LIEVEN DE KEY boven hem.

Men mist in de bouwwerken van JACOB VAN CAMPEN de geestige afwisseling van wit en rood, de grillige versierselen, waarin DE KEYSER en DE KEY behagen schepten. Als, bij de uitvoering, niet alles groefsteen is geworden, dan heeft VAN CAMPEN dit slechts toegelaten, omdat de middelen het niet anders veroorloofden. Maar een effect heeft hij er niet mede bedoeld.

De afwisseling van witten en rooden steen is een vinding der 15^e eeuw, door de 16^e eeuw overgenomen. DE KEYSER en DE KEY zetten voort, wat de vijftiende eeuw begon en de zestiende eeuw vervolgde.

VAN CAMPEN daarentegen is een echt kind der 17^e eeuw. De opmerking is vaak gemaakt, dat het Raadhuis te Amsterdam niet de juiste uitdrukking is van den geest des tijds, die de stichting aanschouwde. Een gebouw in den trant van de Haarlemsche Vleeschhal, zoo meent men veelal, zou beter hebben weergegeven, dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden haar grootste hoogte bereikt had. Wie echter zoo oordeelen doen niet alleen JACOB VAN CAMPEN onrecht, doch toonen tevens onbekendheid met de geestelijke stroomingen, die in

de 17^e eeuw zoo duidelijk vallen waar te nemen. De liefde voor het klassieke bestond de geheele eeuw door; niet alleen de dichters en de geleerden, maar allen, die op eenige beschaving aanspraak maakten, gingen bij de antieken ter school. Volgde men, in de eerste jaren, de Italianen nog na, dit duurde niet lang. PIETER CORNELISZ. HOOFT putte aanvankelijk uit die bron. Hadden DE KEYSER en DE KEY zoo lang geleefd, als de Muider Drost, men had hen ongetwijfeld in meer klassieken geest zien bouwen.

Te midden van zulk een door en door klassieke omgeving bloeide onze schilderschool. De schilders van dien tijd hebben niet door beschaving naar de toenmalige beteekenis van het woord uitgemunt. Zij voelden zich slechts handwerkslieden, en, alleen als zoodanig door hun tijdgenooten gewaardeerd, schiepen zij de werken, die het nageslacht eerst op de juiste waarde zou schatten.

Hebben ongetwijfeld DE KEYSER en DE KEY, de stadssteenhouwers, zich nog handwerksman gevoeld, kunnen zelfs PIETER POST en DANIEL STALPAERT als weinig meer dan ervaren practici worden beschouwd, JACOB VAN CAMPEN was kunstenaar. Toen hij zijn gebouwen ontwierp kon hij niet anders, dan aan de klassieke neigingen van de beschaafden, waartoe hij behoorde, uitdrukking geven. Hoe goed hij in dit pogen geslaagd is, bewijst de uitbundige lof, hem door de besten van zijn tijdgenooten toegezwaard.

Ten slotte voegt het mij nog een woord van dank te brengen aan den heer Dr. A. BREDIUS, die mij zijn uittreksels uit het Amsterdamsch Notarieel Archief ten gebruike afstond, aan den heer C. J. GONNET, die het Haarlemsch Archief voor mij openstelde, en aan de heeren Mr. W. R. VEDER en Dr. J. C. BREEN, die mijne onderzoekingen op het Amsterdamsch Archief vergemakkelijkten.

WILLEM VAN DE VELDE DE OUDE

DOOR

P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

DE vierdaagsche zeeslag, 11 tot 14 Juni 1666 ¹⁾, was eene overwinning voor de Nederlandsche Republiek. Men was er dadelijk op bedacht, partij te trekken van het behaalde voordeel. Reeds den 4^{en} Juli werd de vloot verzameld op Schooneveld, en zij nam soldaten aan boord in de hoop eene landing op de Engelsche kust te kunnen ondernemen. Den 10^{en} Juli lag zij voor de Theems. Een eskader voer naar Colchester, maar het eskader, dat LODEWIJK XIV zou zenden, verscheen niet, en eene landing bleek niet raadzaam, zoodat de soldaten teruggezonden werden.

Het grootste gedeelte der Engelsche vloot zakte den 1^{en} Augustus de Theems af en ankerde bij de Gunfleet, ongeveer 18 mijlen van de Hollandsche vloot. Den volgenden dag lichtten beide vloten de ankers, maar windstilte belette iets te doen. Op den 3^{en} Augustus was het slecht weer. De beide vloten lagen toen 's avonds in 't breede gedeelte van den Theemsmond, tusschen Oxfordness en North Foreland. Den 4^{en} Augustus begon de strijd, door ons den slag bij

---

¹⁾ Oud-Holland, 1900.

Schooneveld, door de Engelschen the St. James fight genoemd. De uitslag was ongelukkig voor onze vloot, niet het minst door de handelwijze van C. TROMP. LAIRD CLOWES zegt in zijn History of the Royal Navy: „C. TROMP always fond „of independent action, and anxious, it may be, to distinguish himself above „his chief, put before the wind and broke through just ahead of the English „rear, thus, as on a previous occasion, separating himself by his own act from „his friends.” De Hollandsche voorhoede onder J. EVERTSEN vocht dapper. In korten tijd verloor zij drie vlagofficieren: J. EVERTSEN, TJERK HIDDÉS DE VRIES en RUDOLF COENDERS. Maar voor de overmacht der Engelsche voorhoede moest zij wijken. De twee middentochten streeden met gelijke volharding. De Engelsche opperbevelhebbers, Prins ROBERT en ALBEMARLE, moesten op een ander schip overgaan; de Royal Katherine en de St. George het gevecht verlaten. De Zeven Provinciën van DE RUIJTER verloor alle masten in een heeten strijd met HOLMES op de Henry. Ten vier ure begon DE RUIJTER te wijken, maar de eskaders waren zóó verwickeld in elkaër dat zij, naar 't schijnt, eenige uren tezamen zuidwaarts dreven, te uitgeput voor een algemeene actie. Des avonds had DE RUIJTER zijn eskader weër geordend voor zoover dit mogelijk was. Hij plaatste den Vice-Admiraal ADRIAEN BANCKERS met twintig der minst beschadigde schepen in de achterhoede van zijn linie, en begon een meesterlijken aftocht, terwijl de Engelschen den aanval hernieuwden. Gedurende den nacht werd het gevecht zoo wat voortgezet, en in den morgen van den 5en Augustus levendig hervat. Het vlaggeschip van BANCKERT en 't schip Sneek werden verlaten en verbrand. De wind keerde naar het Noord-Oosten; hierom en omdat men de banken der Nederlandsche kust naderde, moesten de Engelschen de vervolging opgeven.

TROMP was den bevelhebber der Engelsche achterhoede gevolgd, toen deze opzettelijk week om hem van het centrum te verwijderen. Hij en de Luit.-Admiraal MEPPÉL vochten dapper en verbrandden de Resolution. Maar den 5en had het Engelsch eskader den wind en joeg TROMP achterna, die week op het bericht der nederlaag van de twee andere eskaders. De Schout-bij-nacht GOVERT 'T HOEN sneuvelde. Des avonds zagen Prins ROBERT en ALBEMARLE, te ver lijwaarts en niet in staat tusschenbeide te komen, TROMP naar de havens vluchten met het eskader van SMYTH op zijn hielen. De Engelsche voor- en middentocht waren reeds des voormiddags omstreeks elf uur ten anker gegaan. Den volgenden morgen kwam SMYTH bij hen en berichtte dat TROMP en MEPPÉL met de beschadigde schepen, welke zij nog hadden, ontsnapt waren en veilig achter de banken lagen.

Het was een gevoelige nederlaag. De Republiek verloor ongeveer twintig

schepen, en, behalve de reeds genoemde vier vlagofficieren, verscheidene kapiteins. De Engelschen verloren slechts één schip en een paar branders, geen vlag-officier en slechts vijf kapiteins.

TROMP werd den 23^{en} Augustus ontslagen en vervangen door kolonel VAN GHENT.

De Engelschen waren meester van de zee. Zij ankerden een poos bij Schooneveld en voeren toen langzaam voorbij de kust.

Heeft W. VAN DE VELDE dezen zeeslag bijgewoond? Voor zoover ik weet, is er geen schets, teekening of schilderij, welke op die vraag een toestemmend antwoord geeft.

Toen de Engelsche vloot langs de Hollandsche kust voer, vertelde kapitein LAURENS VAN HEEMSKERK, die tot den vijand was overgelopen, aan de Engelsche opperbevelhebbers, dat er op de eilanden Vlieland en Terschelling goed voorziene magazijnen waren en achter die eilanden een vloot van rijk beladen koopvaarders lag. Schout-bij-nacht ROBERT HOLMES van het eskader der roode vlag en kapitein WILLIAM JENNINGS werden erop afgezonden met 9 kleine oorlogschepen, 5 branders, 7 kitsen, met 300 man van elk eskader, $\frac{1}{3}$ zeelieden en $\frac{2}{3}$ soldaten en mariniers onder PHILIP HOWARD. Op den 18^{en} Aug. verliet dit eskader de vloot en ankerde drie mijlen van de buitenste tonnen, welke het kanaal tusschen de twee eilanden aanwezen. De kits Fanfan, op verkenning uitgezonden, berichtte dat inderdaad op de aangewezen plaats een talrijke koopvaardijvloot lag. HOLMES liet nu twee van zijn grootste schepen, de Advice en de Hampshire, buiten om te passen op de koopvaarders, welke zouden trachten te ontsnappen. Met de overige schepen voer hij, bij tegenwind, het gat van Terschelling binnen, liet daar de Tiger ankeren, ging zelf aan boord van de Fanfan, en stuurde het minst diepgaande oorlogschip, de Pembroke, met de branders naar de koopvaardijvloot. Deze werd bewaakt door slechts twee oorlogschepen. Het grootste werd door een brander vernield; het andere week, geraakte op een zandbank en werd daar verbrand. HOLMES zond nu JENNINGS met alle beschikbare booten op de koopvaarders af. Er mocht niet geplunderd, alles moest vernield worden. En weldra gingen meer dan honderd schepen in vlammen op. Ongeveer twaalf, hoewel beschadigd, reddden zich door te loopen in een kreek, waar de booten niet konden volgen. Op 19 Augustus landden de Engelschen op Terschelling, plunderden het Hoofddorp, verbrandden de meeste woningen en tal van pakhuizen. Ook Vlieland wilden zij verwoesten, maar het weêr verhinderde dit plan. HOLMES voer naar de vloot, en deze naar de havens terug.

Sommigen, ten minste in Engeland, geloofden dat W. VAN DE VELDE de verrader was. WALPOLE vermeldt het in zijn *Anecdotes of Painting*, maar JAMES

DALLAWAY, die de uitgave der *Anecdotes* van 1876 verzorgde, verklaarde dat hij „has not found any authority for this assertion.” Straks zullen wij overvloedig bewijs vinden, dat W. VAN DE VELDE geen man was tot dergelijke laagheid in staat, daargelaten nog de vraag, hoe en waar hij bevelhebbers der Engelsche vloot kon ontmoet hebben. Het is zelfs twijfelachtig of hij toen op Terschelling of Vlieland is geweest. Op de Geschiedkundige Tentoonstelling van het Nederlandsche zeewezen, in 1900 gehouden, was eene teekening van W. VAN DE VELDE den oude ingezonden, welke zou voorstellen den brand der vloot in het Vlie (N. 493a), maar deze attributie leek mij volstrekt niet gerechtvaardigd.

Het Britsch Museum bezit een schets in O. I. inkt, welke zonder twijfel deze gebeurtenis voorstelt. Op den achtergrond ligt Vlieland met kerktoren en molen links, Terschelling met Hoofddorp rechts. Vóór Vlieland eenige Engelsche schepen, en op den voorgrond een menigte brandende schepen. Links is geplakt het opschrift: „12 a 14 fregatten| 4 branders 40 kitttsen of gallyoodts| 60 saloupen ofte cleijn vaertuijge| de flag root was met sr robbert holms op de faenfan; rechts het opschrift: „hier onder in de eerste trop (troep) zijn wel inde 80 schepen verbrant westvaerders”, iets verder: „hier op Schellingshals zijn inde 60 verbrant oost & noortvaerders”. Ook W. VAN DE VELDE Jr. maakte twee schetsen betreffende deze plundering, welke tezelfder plaats worden bewaard, vlugge krabbels met de pen. De eene laat op den voorgrond een strook duin zien, dan water met brandende koopvaarders en Engelsche branders; op den achtergrond links eenige schepen. Zij heeft tot opschrift, voor zoover leesbaar: „van ter schelling en Vlie den 19 en 20 Augusti A° 1666”. De tweede, grootere, geeft ongeveer dezelfde voorstelling als de schets van zijn vader. Er is op aange teekend: „stille weder bijna kalm”; vervolgens: „dese troupe schepen zijn westvaerders tussen de 40 ende 50 sterck”; verder: „tussen de 80 ende 90 noordvaerders ende oostervaerders almeest verbrandt”.

In Hampton Court Palace hangt op naam van W. VAN DE VELDE den oude ¹⁾ een olieverfschilderij, getiteld: „Destruction of a Dutch fleet at Schelling and Burning of Banderis (zóó noemden de Engelschen Hoofddorp) by Admiral Sir A. HOLMES, August 8th 1666.” Koningin VICTORIA zond het in 1891 naar de Royal Naval Exhibition te Chelsea. Zond zij het ook niet, met een duplicaat in 1900 naar de tentoonstelling van het Nederlandsch zeewezen te 's Gravenhage? No. 489 en No. 490 van den Catalogus werden zóó genoemd, maar in de „Toevoegingen en Verbeteringen” werd aange teekend, dat die stukken „wegens het

1) ERNEST LAW, B. A. The Royal Gallery of Hampton Court, 1898. In The Queen's Presence Chamber No. 881.

landschap dit feit niet voorstellen" konden. Het waren er dan ook twee van het vijftal in Hamptoncourt, voorstellende een gevecht in één haven en genoemd The Attack, Sunset, Midday, Night, The morning, welke door E. LAW ten onrechte worden thuis gebracht bij den slag in Solebay. Op het stuk betreffende den plundertocht van 19 Augustus, ziet men een reeks branders een vloot koopvaarders verbranden, welke door een aantal kleine schepen naar het strand zijn gedreven. Volgens den heer LAW werd dit stuk, op verlangen van JACOB II, ruim 20 jaren later gemaakt.

Gelijk dit stuk, missen de genoemde schetsen alle historische waarde. Niemand hier te lande kon vermoeden dat deze plundertocht zou plaats hebben. Anders was de koopvaardijvloot wel gewaarschuwd, waren de tonnen in het Gat weggenomen, enz. Ook de VAN DE VELDE'S konden er niet op verdacht zijn en zorgen present te zijn. De tegenstrijdigheid hunner opgaven bewijst dat zij zelfs niet goed waren ingelicht toen zij deze schetsen maakten. Beiden kenden echter de eilanden en 't was voor hen niets om, gelijk anderen, van deze gebeurtenis een voorstelling te maken, al hadden zij haar niet bijgewoond.

Nauwelijks had de Engelsche vloot onze kust verlaten of de Nederlandsche stak voor de derde maal in zee. Op 5 September zeilde DE RUIJTER uit; op den 9en lag zijn vloot ter hoogte van North-Foreland en de Engelsche in Southwolt Bay. Vergeefs zag DE RUIJTER naar het beloofde Fransche eskader uit. Om dit op te zoeken stak hij, gevolgd door de Engelsche vloot, naar de Fransche kust over; en een gevecht zou niet zijn uitgebleven, als niet een geweldige storm de Engelschen had verdreven en DE RUIJTER genoopt naar Duinkerken te wijken. Waarschijnlijk dacht hieraan de persoon, die op een schets van W. VAN DE VELDE, hoog 0.22 en breed 1.77, welke in het Britsch Museum wordt bewaard, een papiertje plakte, waarop hij geschreven had: „dit zijn de 2 dagen voor 't gevecht 1666." De teekening geeft de Nederlandsche vloot weér, en bij een in 't midden liggende galjoot staat: „*mijn gallijoodt*", door een ander opgehelder met: „den ouden W. VAN DE VELDE". Het opschrift luidt: „*leggen van de vloot te weten de 2 september| ad' de ruijter met van nes| & tromp & van meppelen, geteickent op donderdach omtrent 5 a 6 uren soo de fictalyschepen na dunckerke gesonden worden*". De 2e September 1666 viel op een Donderdag, maar hoe komt TROMP hier te pas, die 21 Augustus ontslagen was?

In 1667 had de vermaarde tocht naar Sheerness plaats. W. VAN DE VELDE ging echter niet mede. Dat mag veilig worden aangenomen, omdat er geen teekening of penschilderij van hem bekend is, dat het doorzeilen van den Maart reeds over de Medway gespannen keten voorstelt, of andere wapenfeiten. Toch geloof ik dat hij de vloot heeft zien vertrekken, en daarvan een penschilderij

heeft gemaakt, die in het Palazzo Pitti te Florence hangt. Eene reproductie van die schilderij werd gegeven in den 16en jaargang van dit tijdschrift, en ik noemde haar toen „een gedeelte der Nederlandsche Vloot in Mei 1673 op Schooneveld.” Later bleek, dat VAN DE VELDE toen in dienst was van den hertog van York en de Engelsche vloot volgde, zoodat deze op zijn teekeningen van dien slag op den voorgrond ligt, wat op dit stuk niet het geval is. De driedekker De Oliphant komt het eerst voor in de vloot van 1677, als schip van den Vice-Admiraal ISAAC SWEERS. Ook 't Huis Tijdverdrijf behoorde tot de vloot, kapitein J. VAN AMSTEL. Het eerste schip, behoorend tot het eskader van L. Adm. VAN GHENT, ligt rechts; het andere, van 't eskader van L. Adm. VAN NES, ligt links. In het midden ligt het eskader van DE RUIJTER. Roeibootten varen af en aan. De geheele voorstelling duidt op een vertrekkende vloot.

Doch ander werk van W. VAN DE VELDE betreffende dezen tocht ken ik niet, en ik kan ook niet verklaren waarom hij die expeditie niet heeft meêgemaakt.

Ruim vier jaren duurde de vrede, die op 31 Juli 1667 te Breda werd gesloten. En gedurende die jaren vernemen we weinig van W. VAN DE VELDE Sr. Den 4en Sept. 1667 werd zijn kleinzoon WILLEM gedoopt, maar hij wordt niet vermeld als getuige, en toen zijn kleindochter SARA op 18 Aug. 1671 werd gedoopt, was wel zijn vrouw present, maar hij niet. Men weet, dat zij in 1662 van haar man was gescheiden van tafel en bed. Het is dus begrijpelijk dat zij, op 7 Augustus 1669 haar testament makend, tot universeele erfgenaamen aanwees „hare beide zonen WILLEM en ADRIAAN”.¹⁾ Zij was blijven wonen in de Korte Koningstraat en het is dus mogelijk dat hij de „WILLEM VAN DE VELDE, schilder” is geweest, die in 1670 woonde in de Utrechtschestraat, tusschen de Keizers- en de Prinsengracht, in het huis De Leijenaar, dat in 1668 gebouwd was door GERRIT JANSZ. LEIJENAAR²⁾, maar het kan ook zijn zoon zijn geweest.

Van zijn werk in deze vier jaren is mij niets bekend, dan de reeds vermelde penschilderij betreffende den Vierdaagschen zeeslag, die hij maakte in 1668.

In 1671 was reeds te voorzien dat de vrede niet lang zou duren. Engeland en Frankrijk hadden zich verbonden, en Engeland begon weêr de heerschappij ter zee voor zich te eischen. Toen de vrouw van den gezant TEMPLE op 24 Augustus werd afgehaald door het jacht Merlin, had de kapitein bevel zich te plaatsen in den weg der Nederlandsche vloot en te schieten als de vlag niet werd gestreken.³⁾ De kapitein, ontevreden over het salueeren van kolonel VAN GHENT, schoot dan ook tweemaal op diens schip. De Staten-Generaal

1) Prot. Notaris JAN VOLCK OLIJ. Amsterdam.

2) Mededeeling van Mr. W. R. VEDER.

3) LAIRD CLOWES, History of the Royal Navy, D. III.

begrepen waar het heen moest en lieten in Februari 1672 gereed maken 75 linieschepen en een aantal kleinere vaartuigen.

De oorlog begon vóór hij verklaard was. Op bevel van koning KAREL II viel Sir HOLMES op 23 Maart de Smirnasche koopvaardijvloot aan, toen deze ter hoogte van Wight gekomen was. De convooischepen weerden zich echter dapper, zoodat HOLMES weinig voordeel had van deze illoyale daad.

Toen de oorlog begon, had de Republiek geen ongunstige vooruitzichten, ondanks het bondgenootschap der twee machtige rijken. Frankrijk's medewerking was zeer platonisch; LODEWIJK XIV wilde zijn vloot zooveel mogelijk sparen. De krijgstucht op de Engelsche vloot was veel verslapt, Daarentegen toonde de Nederlandsche — gelijk LAIRD CLOWES getuigt — grooten vooruitgang in 't krijgswezen.

Den 7^{en} Juni 1672 had de slag bij Solebay of Southwoldbay, tusschen Harwich en Yarmouth, plaats. W. VAN DE VELDE Sr. vergezelde de Nederlandsche vloot en maakte verscheidene teekeningen. Een dubbel stel, zou ik zeggen: één toen hij zich bij de vloot bevond, en één toen hij te Londen was. Zij zijn te onderkennen hieraan, dat op de eerste de Nederlandsche, op de andere de Engelsche vloot op den voorgrond ligt. Curieus, dat juist de eerste zich meerendeels in het Britsch Museum bevindt, de andere in het Museum-Boijmans.

De Nederlandsche vloot was verdeeld in: de middentocht onder den Opperbevelhebber DE RUIJTER op de Zeven Provinciën, de rechtervleugel onder Luit.-Admiraal VAN GHENT op de Dolphijn, de linkervleugel onder Luit.-Admiraal BANCKERT op de Walcheren. Elk eskader was verdeeld in drie smaldeelen. Van de smaldeelen van het eerste waren bevelhebbers DE RUIJTER, Luit.-Admiraal VAN NES op de Eendracht en Vice-Admiraal DE LIEFDE op de Maagd van Dordrecht. Bij het tweede eskader werden de smaldeelen gecommandeerd door Vice-Admiraal SWEERS, Vice-Admiraal SCHRAM op de Pacificatie en Schout-bij-nacht DE HAEN op de Gouda; bij het derde eskader waren de bevelhebbers Vice-Admiraal CORN. EVERTSZ. op de Zierikzee en Vice-Admiraal ENNO DOEDES STAR op de Groningen. Van de Engelsch-Fransche vloot was de Hertog van YORK op de Royal Prince opperbevelhebber en bevelhebber van het eskader der roode vlag, terwijl hij tot onderbevelhebbers had SPRAGGE op de London en JOHN HARMAN op de Charles. Het Fransche eskader voerde de witte vlag, en stond onder Graaf D'ESTRÉES op de St. Philippe, met de onderbevelhebbers DUQUESNE op de Terrible, LA RABINÈRE op de Superbe, DES ARDENS op de Tonnant, TOURVILLE op de Sage. Het derde eskader, dat de blauwe vlag voerde, stond onder ED. MONTAGUE Earl of SANDWICH op de Royal James, en zijn vlagofficieren waren JOS. JORDAN op de Souvereign, J. KEMPTHORN op de St. Andrew.

De Nederlandsche vloot hoopte de Engelsche te kunnen aanvallen vóór de komst der Fransche, maar DE RUIJTER moest hiervan afzien omdat het Zeeuwsch eskader niet gereed was en keerde terug. De Engelsch-Fransche vloot ging ten anker in de thans verdwenen Soutwoldbay, parallel met de kust: het Fransch eskader zuidwaarts, het eskader der roode vlag in 't midden, dat der blauwe vlag noordwaarts. De Nederlandsche vloot naderde uit het O.N.O. in twee linies, de voorste was 18 linesschepen en fregatten en een groot aantal branders sterk; de tweede bestond uit drie afdeelingen, de linker of zuidelijke onder BANCKERT, het centrum onder DE RUIJTER, de rechter of noordelijke onder VAN GHENT. YORK en SANDWICH voeren noordwaarts, maar D'ESTRÉES in Zuid-Oostelijke richting, zoodat dadelijk tusschen de Fransche en de Engelsche divisies een gaping ontstond, welke steeds grooter werd. DE RUIJTER zond BANCKERT met een betrekkelijk kleine macht naar de 33 Fransche schepen, en voer zelf met 50 of 55 linesschepen en fregatten, en met de meeste branders, op de 65 Engelsche schepen los. De strijd begon tusschen 7 en 8 uur 's morgens. Door veranderlijkheid van wind en windstilte konden de vloten elkaër niet in geregelde orde voorbijzeilen, als in den vorigen oorlog. De schepen geraakten door elkaër en het werd een gevecht in kleine groepen of van schip tegen schip. JAN VAN BRAKEL op de Groot Hollandia tastte de Royal James van SANDWICH aan, bij hem voegden zich VAN GHENT en twee branders. Het gevecht duurde twee uren, de branders zonken, VAN GHENT sneuvelde. Toen kwam JAN DANIELSZ. VAN RIJN met zijn brander, stak de Royal James aan, zoodat SANDWICH 't schip moest verlaten, in een boot naar een ander schip wilde gaan, maar de boot sloeg om en SANDWICH verdrong.

Dit gevecht en de dood van VAN GHENT demoraliseerde den rechtervleugel der Nederlandsche vloot, zoodat hij eenigen tijd buiten gevecht bleef. Hierdoor kregen de Engelsche eskaders gelegenheid zich te vereenigen tegen den Hollandschen middentocht. DE RUIJTER en VAN NES vielen het eskader van den hertog VAN YORK aan. Vóór elf uur verloor de Royal Prince de steng van den grooten mast en was zòò beschadigd dat YORK overging op de St. Michel van ROBERT HOLMES. De Phenix van kapitein LE NEVE, de Resolution van kapitein BERRY en de Cambridge van kapitein Sir TRETCHVIL HOLLIS dekten nu den Hertog, die tusschen twee liniën vijandelijke schepen lag. Terwijl DE RUIJTER nu vocht met Sir JOHN HARMAN, en in den namiddag tenauwernood een brander ontkwam, viel VAN NES met een gedeelte van DE RUIJTER's eskader YORK en zijn bijstanders aan. De Stavoren, kap. ELZEVIER, moest zich overgeven aan de Greenwich; maar de Victory werd zóó toetgetakeld, dat zij moest verwijderd worden, en haar plaats bij den Hertog werd ingenomen door

de Fairfax. Omstreeks vijf uur had de St. Michel zóó geleden, dat de Hertog overging op de Londen. Terwijl DE RUIJTER vocht met de Royal Prince, werd de Royal Catherina door anderen buiten gevecht gesteld. DE RUIJTER wendde in den namiddag zuidwaarts om BANCKERT's afdeeling met de vloot te vereenigen. Dit gebeurde ook omstreeks zeven uur en een uur later voer de Nederlandsche vloot naar de Hollandsche kust. Zij had, behalve de Staveren, verloren de Josua, die in den grond werd geschoten, en na het gevecht verbrandde de Westergo. VAN GHENT sneuvelde; BANCKERT, ENGEL DE RUIJTER, VAN BRAKEL en verscheidene andere officieren werden gewond; JOOST MICHIELSZ. CUIJCK, van de Windhond, alleen stierf aan zijn wonden. De Engelsche vloot verloor de Royal James, en buiten gevecht werden gesteld, behalve de St. Michel en de Victory, de Charles the Second, de Henry, de Royal Catherine, de Fairfax, de Dunkirk en de York. Bij haar lieten het leven, behalve SANDWICH, WILLOUGHBY HARMANS van de Triumph, GEORGE PEARCE van de St. George, Sir JOHN COX van de Royal Prince, TRETCHVIL HOLLIS van de Cambridge, WATERWORTH van de Anne, FR. DIGBY en de kapiteins van twee branders. Vier van de 12 officieren van YORK's regiment, mariniers, sneuvelden. Het verlies van manschappen was bij de Engelschen aanzienlijk grooter, dan dat der Nederlanders.

Beide partijen schreven zich de overwinning toe. De Engelschen omdat zij meenden de zee te hebben behouden; de Hollanders omdat zij den vijand hadden belet de zee over te steken naar de Hollandsche kust, zooals zijn plan was geweest.

De schetsen, welke W. VAN DE VELDE maakte, terwijl hij de Nederlandsche vloot vergezelde, zijn, gelijk gezegd is, in het Britsch Museum. Op de eerste, welke veel geleden heeft, ziet men de Nederlandsche vloot zeilen naar Foreland; „*het esquadre van de Zeeuwen*” voorop. Drie schepen worden aangewezen als die van: *visad. Liefde, visad. Sweers, en de heer de ruijter*. Bovenaan staat een opschrift van vijf regels, waarvan nu nog slechts leesbaar zijn de woorden: „*voorde wint naert voorlant te seijllen... creusen niet ende te grijpen. Godt gevee zijn sege en heijl bewaer ons lieve vaderlandt zijnde... mineren de 6 Juni 1672 pijnxtermaendag*”. Wien treft deze hartelijke ontboezeming niet?

20. Ook van deze teekening, hoog 0,37 en breed 2,53, is het opschrift grotendeels onleesbaar geworden. Te ontcijferen zijn de woorden: „*dynxdach van's morgens 6 (later veranderd in 7) uure... of en half 10 uren toe*”. In een lange linie liggen de Nederlandsche en Engelsche schepen naast elkander; de Nederlandsche op den voorgrond, de Engelsche er tusschen. Op een afstand links 't eskader der Zeeuwen ook vechtend, zonder dat het Fransche wordt gezien. Boven en onder de schepen verscheidene namen, enz. Er boven van links af: Van de

Zeeuwen — Lad VAN NES — de eendracht — visad SPRAG root Londen — heer DE RUIJTER — duck de YORCK de prins — adl. SWEERS — root de siarles — blau — adl. ZANTWITS de royael james — een in de brant — . . . met de roo vlag laet waeijen.” Onder staat, van links af: zeelant van rotterdam — schip schielandt — de maeght van dordrecht — tschip Delfft — fregadt Agatha — *Brakel soo vande blau adl. seer schadeloos affraeckt nadat hij lang aen zijn boort vast gelegen had* — gydeon — *de schout bij nacht haen seer reddeloos — dolfijn.* [De Schout-bij-nacht JAN DE HAAN voer op de Gouda en behoorde tot het eskader van VAN GHENT].

3° Boven de derde teekening, hoog 0.37, breed 2.22, staat: „*vervolgens van 10 uur tot 's middachs toe.*” Boven de schepen staat van links af: „*de fransen hier in 't verschieft bijna. . . . grote mijlen van ons met de zeeuwen doende zijnde*” — „*heeft 4 branders in brant geschoten dat wij gesien hebben als ick tegen de heer de ruijter ook geseijt hebbe*”, wat lager „*van nes*” — dan iets over een brander waaronder staat „*adl. vande blau vlag soo in brant sonder hulp bij hem dat nog geloof veel volck gebleven is.*” [Naast het schip van SANDWICH ligt een brander, beide branden; aan weerszijden een rookwolk, waarin straat geschreven: (ge) „*schut los*”.] Boven een schip dat meer naar achter ligt, zonder groote steng, staat: „*root v.d. duck York groote steng vande prins*” — „*root Schout-bij-nacht de sjarles*” — bij 't eskader van de blauwe vlag „*visd. liefde*” — „*gent*” — „*blau visd hebbende de louff*” — verwijzend naar een zinkend schip: „*hier blijft de Foshua*” — „*Sweers*” — „*visd Schram*”. — VAN DE VELDE's galjoot ligt op den voorgrond.

4° Van deze schets, hoog 0.36 en breed 2.40, is het opschrift zóó uitgewasschen, dat nog slechts leesbaar zijn de woorden: — „*middags*” — „*op dijnsdag de 7* (waarvan met de pen is gemaakt 6) *Juny 1672.* „*No. 4*”. Boven de schepen staat, van links af: „*t Verschieft gevecht tussen zeeuwen & het franse esquadre*” — *London spragg*”. — Bij een schip dat den standaard voert, op den tweeden grond: „*duck de York op een ander schip de michiel*” — „*ruijter*” — „*root*” — „*gent*” — „*root*” — „*kenthorn*” (J. KEMPTHORN, vlag-officier van SANDWICH's eskader) — „*haen*” — „*root*” — „*bl.*” — „*bl.* — „*bl. visad.*” — „*Staveren raecht hier verre in de partije*”. Op den voorgrond ligt VAN DE VELDE's galjoot, en daarbij staat: „*ick was door de blauw esquadre afgesneden soodat de ruijter & tgeen omtrent hem was in 't verschieft gesicht most teekenen*”.

No. 5. Deze schets, hoog 0.36 en breed 0.815, heeft geen opschrift. De bijschriften luiden: „*root vlag blijft vor op de prins op de voorsteng* [nadat de Hertog van YORK dit schip had verlaten] — „*gent*” — „*visd liefde*” — „*heer*

ruijter" — „van nes" — „schram" — „vlug". Beneden staat: „*Fosuwa is gebleven*" — „veldes galyoot" — „fregat hessen" — „t schip Oosterwijk" — „schout bij nacht de haen". — De schepen komen hier naar voren, met veel gaten in de zeilen.

No. 6. Het opschrift van deze schets is met de pen overgetrokken door iemand die het oorspronkelijke niet verstond en dit goeddeels onleesbaar heeft gemaakt. Te ontcijferen waren de woorden: „*geteickent van 2 uur tot 5... duerende van tgeen in die tijt gepasseert is*". „No. 5." Boven de schepen staat: „van nes" — „root" — „*de duck op de michiel*" en hieronder de verbetering „*hier londen naer onderrichting van de duck de Yorck selffs aen mij gedaen*" — „de Sjarles" — „root" — „comeetstar". Bij een opgeplakt stukje papier met 2 vlaggen ter gemelde plaats staat nog eens: „*londen, alwaer de ducke op overgaet*".

Ook het Museum te Weimar bewaart een uitvoerige schets, hoog 0.36 en breed 0.76, van den slag op het oogenblik dat de Josua zinkt. Ook hier wordt, behalve JAN VAN NES, SWEERS, DE LIEFDE, DE HAEN, SCHRAM, ook VAN GHENT vermeld, maar niet zijn dood. Herkenbaar zijn de Zeven Provinciën en de Josua.

De aantekening op de zesde schets, betreffende de onderrichting van den Hertog VAN YORK, is eene inleiding voor hetgeen op een der schetsen, welke het Museum-Boijmans bezit, wordt vermeld. Dit is om zoo te zeggen een plattegrond van den zeeslag. De schepen zijn er slechts met streepjes aangewezen in de linie van bataille, en verscheidene streepjes, alsmede de daarbij geplaatste namen zijn met pen en inkt gewijzigd. Het schetsje is maar 0.185 hoog en 0.295 breed. Bovenaan links staat: „*aenwijsinge van duck de Yorck omtrent de 2 uren na de noen (g)egeven Saterdag 2 weeken nae de eerste saterdag & heeft dit weder met eijgen hant geteickent & ick bij hem staende na sijn onderwijs bij elck zijn schip de naem geschreven*". In den benedenhoek rechts staat door een andere hand geschreven „*two afternone*" en daarbij schreef VAN DE VELDE: „*dit is de ducke sijn schrift*". De directie van het Britsch Museum vergeleek een facsimile van de twee Engelsche woorden met schrift van den Hertog, en erkende dat deze zóó schreef maar minder compact, wat echter het gevolg kon zijn van het schrijven in een hoek. Het is te begrijpen dat de Hertog groote belangstelling toonde in de teekeningen van dezen zeeslag, niet alleen omdat hij opperbevelhebber van de Engelsch-Fransche vloot was geweest, ook en vooral omdat het de laatste zeeslag was, die door hem werd bijgewoond. De Test-acte toch van 7 April 1673 dwong hem zijn ambt neer te leggen.

Op de teekening loopen van boven af als uit een middenpunt vijf linies naar links, waarvan twee naar beneden zich verwijderen van de drie andere. Bij de tweede links staat bovenaan „van Gent"; in de derde bij een brandend schip

„Santwits”, lager „Kenthorn 5 schepen blau”, vóór dezen „de ruiter”, rechts „de fenickx”, „duck op de Michiel” — „fregat zoek om volk te bergen” — „chambrig” — „resolution” — de fairfackx” — „de fictorya” — „root S. Edward Sprag” — „de reijnbour” (rainbow) — „S. harmens root”, „root de royael prins”. Achter deze, ter hoogte van de Phenix „tol” — „sweers” — en achter de Victory „de royael Katarijne”.

Deze schets heeft zeer veel overeenkomst met een andere in het Prentenkabinet te Leiden. Het opschrift daarvan luidt: „*dit is tselve gesicht & geschiedenis gemerckt V doch gestelt op hooger orisont na konings en duckx believen & ordre bequaem tot de tapijten; desselfs formate van hoogte & breedte doch alles uijt de teijckeninghe naer leven getrocken*”. Beneden rechts staat de aantekening: „*de actije vant gevecht ten twee ueren na den noen*”. Ook hier liggen de schepen in van boven rechts naar beneden links loopende liniën. Slechts JORDAN met vijf schepen ligt links op den achtergrond, met een linie Hollanders vóór zich, waarvan genoemd worden: VLUGH, DE HAEN, DE LIEFDE, SWEERS, baron VAN GENT, en rechts op den achtergrond liggen JAN VAN NES, het schip Stavoren en Luit. Adm. VAN NES. In het midden ligt het brandend schip van SANDWICH, wat meer naar voren staat „hier de Josuwa”, vervolgens naar links „ruijter”, en nog meer links „Kenthorn m. 5 schepen.” Op de linie rechts van SANDWICH, in de hoogte „fregat de phenix” — „de duck op de michiel”, vervolgens „fregat v. d. duck geordonneert om volck te bergen”, dan — steeds de richting naar links volgend, „chambrig” — „fairfakx” — „fictorya” — „Eduard spragg roo visad vande ducke” — „reijmbou” — „Harmens”.

De overeenkomst tusschen deze twee is zóó groot, dat ik in de eerste meen te mogen zien „de aenwijsinge” van den Hertog hoe hij wilde dat de teekening voor „de tapijten” zou worden gemaakt.

Nauw verwant aan deze teekening is een tweede — bijna even groot: 0.36 × 0.475 — van het Prentenkabinet te Leiden. Het opschrift staat hier links en is bijna hetzelfde: „*Dit is tselve gesicht gemerckt V doch gestelt op hooger orisont naer konings & duckx order ende alles uijt de teijckeninge getrocken*.” De tijdsbepaling, welke onderaan links staat, verschilt: „*de actie vant gevecht soo ten 4 & tot 5 uren omtrent duerende nae de noen*”, Hier liggen de schepen in van den voorgrond links en rechts naar den achtergrond het midden naderende liniën. De Engelsche vloot heeft den voorgrond. Daar, en dus in de achterhoede, liggen: links een brandend schip, in 't midden „de royael prins”, door den Hertog verlaten, rechts „de royael Katarijne wederom vrij zijnde”. Op de eerste linie links worden van den voorgrond af, aangewezen: „michiel” — „de reijnburgh” — „ruijter” — „kenthorn” — „J. Harmens” — in

het midden: „spragg” en daarbij de aantekening „gevet hem over op visad”. Op de tweede linie links: „de haen” — „liefde” — „van gent” — jan van nes — „stavoren”, en er tegenover rechts: „*duck op londen*” — „chambridge” — „resolution” — „brander van duck” — „komeetstar” — „lad. v. nes” — „sweers” (met de aantekening) „wijkt voor de branders”.

De overeenkomst tusschen deze drie schetsen is voldoende om te gelooven dat de eerste, „de aanwijssinge” van den Hertog, diende voor de anderen, die ten behoeve der „tapijten” zijn gemaakt ¹⁾. Werden deze tapijten gemaakt? Waarschijnlijk wel. In de Prince of Wales' Bedroom van het Hampton Court Palace hangen er twee, welke den zeeslag te Solebay betreffen. Op het eene ziet men de Engelsche vloot onder zeil. Op het andere is de Engelsch-Fransche vloot afgebeeld, dicht bij de kust, in een halve cirkel, en ziet men rechts eenige Nederlandsche schepen naderen. ERNEST LAW geloofte dat er meer zijn geweest. Indien deze een overwinning van de Engelschen voorstelden, dan zullen die wellicht verwijderd zijn eer WILLEM III Hampton Court kwam bewonen.

Uit welke teekeningen heeft VAN DE VELDE deze schetsen getrokken? Verscheidene kunnen hiervoor gediend hebben, vooral degene die hij in Engeland heeft gemaakt — waarschijnlijk met gebruik der aanwijssingen van den Hertog VAN YORK en op diens order, — daar ook op deze de Engelsche vloot op den voorgrond ligt. Het Museum-Boijmans en het Rijksprentenkabinet bezitten elk twee zulke teekeningen. Op de eene, van Boijmans, ligt het Engelsch eskader van de blauwe vlag links dat der roode vlag in 't midden, en het Fransche, de witte vlag voerende, op eenigen afstand. De vijandelijke vloot ligt geschaard eenigszins in een halven cirkel, waarin op den tweeden grond de Hollandsche vloot ligt. De Engelsche voorhoede, de blauwe vlag, is in gevecht met de Hollandsche voorhoede; aan het schip van den bevelhebber SANDWICH heeft zich vastgeklampt de Groot-Hollandia van JAN VAN BRAKEL. Ter hoogte waar de voorhoede grenst aan den middentocht ligt een Hollandsch schip, de Josua, te branden tusschen de twee slagordes. In den middentocht der Engelschen liggen de Royal Prince en de St. Michiel bij elkaër; de Hertog VAN YORK *verlaat* het eerste schip om zich te begeven naar het tweede. De Vice-Admiraal VAN NES heeft de Royal Catharine nog niet aangetast. Het Zeeuwsch eskader onder BANCKERT en het Fransche liggen verwijderd van de vloten, op den tweeden grond, rechts.

1) FR. MULLER. Historieprenten No. 2343, zegt dat de Leidsche schetsen door den heer BODEL NIJENHUIJS werden gevonden in den boedel van den Leidschen Hoogleraar Dr. J. A. BENNET, die vroeger zich lang opgehouden had in Engeland, en uit dien boedel gekocht in April 1821.

De talrijke bijschriften behoeven niet vermeld te worden, daar zij geen nieuws behelzen. Deze teekening is hoog 0.385 en breed 2.00.

Hierop volgt de teekening van het Prentenkabinet te Amsterdam (F. MULLER, No. 2341), want hierop staat, dat de „duck de Yorck *op de S. Michiel*” is; het schip van SANDWICH brandt, maar de Vice-Adm. VAN NES is op de Royal Catharina nog niet losgetrokken. Ondanks kleine wijzigingen in de plaatsing van sommige schepen, is de positie der vloten vrij wel dezelfde. Links het eskader van de blauwe vlag tegenover het eskader van VAN GHENT; in 't midden het eskader van de roode vlag tegenover het eskader van DE RUIJTER.

Om de tijdsorde en omdat ik geloof dat zij ouder is dan de tweede teekening van het Prentenkabinet te Amsterdam, volgt nu de tweede uit het Museum-Boijmans, hoog 0.36 en breed 0.93. Boven rechts staat het opschrift: „*dit is den actije tegen den avondt*” (deze drie woorden zijn doorgeschrapt) „*5 à 6 uren doen sijn konincklicke hoogheijt ducce de Yorck op tschip Londen was overgegaen*”. De Engelsche vloot maakt rechts een bocht naar den tweeden grond. Achter haar ligt de Hollandsche vloot. Beide zeilen naar rechts. Op den voorgrond branden links een groot en twee kleinere schepen. Bij het eerste staat: „brandende Royal James” (‘t schip van SANDWICH). Boven die drie schepen, dus links, ligt een Hollandsch smaldeel, waarbij staat „Jan Vlugh” en „Schram”. Rechts van de brandende schepen een Engelsch smaldeel, dat, zooals gezegd, achterwaarts buigt naar links vóór een Hollandsch eskader. Bij de Engelsche schepen: „JOHN HARMAN, REYNBOURG, Sr JOHN KENTHORN.” De laatste ligt dicht bij „DE RUITER”, op wien volgen „VAN GENT, DE LIEFDE, DE HAEN”. Tot de voorhoede van dit Engelsch eskader behooren nog „de fictory, Hoseray” (Ossory), waar achter liggen „JORDANS” en „SWEERS”. Geheel rechts een kluwen schepen, waarboven: „*de sware bejegeninge die Jan van Nes kreeg van „de ducce” — „de ducce op Londen” — „aerdt van nes doen hij de ducce pas-seerde*”. Het schip van den Schout-bij-nacht VAN NES werd zwaar beschadigd door den Vice-Admiraal van de blauwe vlag JORDAN, maar ontzet door AERT VAN NES. De Schout-bij-nacht ging toen over op de Zeelandia en zijn schip de Ridderschap van Holland werd naar Zeeland gesleept. Het Fransche en het Zeeuwsche eskader ontbreken.

De teekening van het Rijksprentenkabinet is vollediger, ofschoon zij minder breed is, 0.725, en slechts een weinig hooger. De positie is er in hoofdzaak dezelfde; links en rechts de Engelsche eskaders, op den tweeden grond in 't midden DE RUIJTER en links VAN GHENT. Onderaan links: „VAN DE VELDE's galjoot” en rechts (bij F. MULLER No. 2342 gedeeltelijk opgegeven); „*actije van „verandering savonts daer de duck wint en... Jordaens komt*”. Hier ligt het

schip van den Hertog met het bijschrift „de ducke op Londen” op de eerste linie links en op den voorgrond, daarachter op de tweede linie „de michiel”, terwijl JORDAN op de eerste linie rechts ligt en ook op den voorgrond. Achter dit eskader ligt het Hollandsche met „SCHRAM, VLUGH, v. GENT (wiens schip brandt), DE HAEN”, voorop „lad DE LIEFDE, fregat de bescherminge cap. SEVERIJN, SWEERS”. Vóór den laatste ligt DE RUIJTER vechtend met „JOHN KENTHORN”. Wat meer links „v. NES” en bij dezen S. JOHN HARMAN”. Deze twee zijn de voorste van de eskaders links en niet ver van die twee is „Lad VAN NES.” In de achterste linie liggen hier „de royal prins” en „*rook van twrack van Sant-wits*” (dat in de vorige teekening op den voorgrond ligt).

Op den achtergrond is een kuststrook met heuvels. Tusschen de kust en de vloten ziet men een weinig rechts „de kataryne”, meer links het fransch eskader met het bijschrift: „de achterste vande franse noch wat in actije wesende.” Tusschen dit eskader en de vloten het Zeeuwsch eskader met „BANCKERT” en „de voorste schepen v. de zeeuwen noch wat in actije wesende”. Nog vergat ik bijna te melden dat op den voorgrond, ongeveer in 't midden, één schip ligt „het fregadt dat bij de duck hoorende” (was).

Deze teekening maakt op mij den indruk later te zijn gemaakt met het doel eene voorstelling te geven van den geheelen zeeslag tegen den avond. Daarom de kust, en de Fransche en Zeeuwsche eskaders dicht bij de Engelsche en Hollandsche. Ook de bijschriften zijn niet geheel betrouwbaar. Bij JORDAN's schip staat ook J. HARMAN, die tevens, en terecht, staat bij de voorste schepen van de eerste linie der vleugel links, en ook JOHN KEMPTHORN (zóó nauwkeurig schreef VAN DE VELDE nimmer dezen naam) staat bij een schip van den vleugel rechts, terwijl „JOHN KENTHORN” terecht staat op 't schip, dat tegenover DE RUIJTER ligt.

Op den 9^{en} Juni ankerde de Nederlandsche vloot vier mijlen ten N.N.O. van Westcappel. Zij kon nu niet meer doen dan de zeegaten bewaken. Twee duizend man werden van haar genomen voor het landleger, dat allereerst verzorging vereischte wegens de vorderingen van het Fransche en het Keulsch-Munstersche leger.

De Nederlanden verkeerden in den hachelijksten toestand. De vijanden hadden vele steden in de Oostelijke gewesten genomen, Gelderland en Utrecht bezet. De regeering trachtte onderhandelingen aan te knoopen met KAREL II, doch moest dit wegens zijn hooge eischen opgeven. De bekende omwenteling had plaats. De partij der DE WITTEN viel, Prins WILLEM werd Stadhouder van Holland en Zeeland, kapitein-generaal der Unie.

In Juni stak de vloot der geallieerden, met een groot corps landingstroepen,

over naar de Hollandsche kust. DE RUIJTER volgde nu een andere taktiek dan te voren, geheel defensief. Hij voer de vijandelijke vloot niet tegemoet, maar bleef op de kust en bij de banken, waar de vijand hem niet durfde aanvallen. Ook later bleef hij zóó handelen, toen zijn vloot sterker was dan nu, en viel hij den vijand slechts aan, wanneer een goede kans zich voordeed. DE RUIJTER liet zich niet verlokken tot een gevecht. De geallieerden maakten toebereidselen om op Texel te landen (14 Juli), maar een storm verijdelde het plan, en de Hollandsche vloot kon einde Augustus worden opgelegd.

De twee eerste zeeslagen werden door W. VAN DE VELDE bijgewoond, maar hij deed dit in dienst van KAREL II. Hij liep dus over naar den vijand. Een handeling niet goed te keuren, maar wel te verklaren. Sedert Juni 1672 waren de Nederlanden in zóó'n treurigen toestand geraakt, dat een kunstenaar er geen brood had, allermintst W. VAN DE VELDE, meer teekenaar dan kunstenaar. KAREL II, die ook als kunstbeschermer LODEWIJK XIV copieerde, de hertog VAN YORK, die in vlootafbeeldingen bijzonder belang stelde, Prins ROBERT, dien hij waarschijnlijk vroeger hier te lande had leeren kennen, zij allen konden hem geven wat hij te Amsterdam niet meer krijgen kon: werk en brood. Daarbij kwamen omstandigheden van intimer aard. In 1662 waren hij en zijne vrouw gescheiden van tafel en bed. Maar zijn vrouw bleef steeds even jaloersch op de vrouw van JACOB WILLEMSZ. DE WOLFF (zie O. H. XVIII p. 26). Zoo kwam zij den 12^{en} September 1672 's avonds voor het huis van DE WOLFF, schreeuwende dat zijn vrouw haar man „gedebaucheert” had. Waarop hij den 24^{en} September door den notaris B. COORNHART van haar eischte hare beschuldiging te „proveeren”. En zij antwoordde, dat te kunnen doen „bij des Insinuants huijsvrouw eijgen brieven” ¹⁾. Voor zoover mij bekend, heeft deze zaak geen gevolgen gehad. Maar zij moest het leven van den 60jarigen W. VAN DE VELDE, schuldig of onschuldig, te Amsterdam niet aangenamer maken. Den datum van zijn vertrek naar Londen kon ik nergens vinden. De tijdsbepaling op de schets van den slag te Solesbay, door den Hertog VAN YORK gecorrigeerd, geeft geen licht. Wegens de talrijke teekeningen van den slag bij Solesbay, die hij in Engeland maakte, moet hij in de laatste maanden van 1672 ²⁾ of zeer in 't begin van 1673 naar Engeland verhuisd zijn, daar hij den eersten slag bij Schooneveld op 7 Juni 1673 heeft bijgewoond. Aandacht verdient dat ook zijn zoon, de zeeschilder WILLEM VAN DE VELDE Jr., in 1673 te Londen was. Twee schilderijen van dezen meester;

¹⁾ Prot. Not. B. COORNHART.

²⁾ E. LAW zegt in zijn Royal Gallery of Hampton Court, 1898, dat VAN DE VELDE den slag bij Solebay „attended in a small boat by order of the Duke of York.” Uit het bovenstaande blijkt dat hij toen nog volgde de Nederlandsche vloot.

in het Museum-Boijmans en in de National Gallery te Londen, zijn geteekend W. v. VELDE, in londe 1673, en W. VAN DE VELDE, Londio 1673. De Testacte van 7 April 1673 dwong den Hertog VAN YORK af te treden als Lord High Admiral, en Prins ROBERT of RUPERT, zooals de Engelschen hem noemen, werd hoofd der Marine, maar JACOB II zelf had het grootste aandeel in het bestuur van het departement. Hij stelde veel belang in haar. Gewoonlijk wordt gezegd, dat hij in 1677 de twee VAN DE VELDE's als teekenaar en schilder aanstelde, maar dit strookt niet met hetgeen WALPOLE vertelt in zijn *Anecdotes of Painting*, ed. 1876, D. II p. 138. Diens mededeeling luidt: „Dr. RAWLINSON, the antiquary, gave Vertue a copy of the following privy-seal, purchased among the papers of Secretary Pepys: Charles the second, by the grace of God etc., to our dear cousin Prince RUPERT, and the rest of our commissioners for executing the place of lord high-admiral of England, greeting. Whereas we have thought fit to allow the salary of 100 pounds per annum unto WILLIAM VANDEVELDE the elder for taking and making draughts of sea-fights; and the like salary of 100 pounds per annum unto WILLIAM VANDEVELDE the younger for putting the said draughts into colours for our particular use; our will and pleasure is, and we do hereby authorize and require you to issue your orders for the present and future establishment of the said salaries” enz. „Given under our privy seal at our palace of Westminster, the 20th. day of Februari, in the 26th year of our reign”. Indien deze ietwat gemoderniseerde copie juist is, dan zou, daar KAREL II zijne regering rekende te beginnen met den dood van zijn vader, de aanstelling gegeven zijn op 2 Maart 1674 (n. st.) Op zichzelf is dit waarschijnlijker dan dat hij daarmee zou gewacht hebben 3 à 4 jaren na de komst der VAN DE VELDE's.

Bij de Nederlandsche en bij de Engelsche vloot kwamen in 't begin van 1673 eenige wijzigingen. CORNELIS TROMP werd in de plaats van VAN GHENT Luitenant-Admiraal, terwijl DE RUIJTER als Luitenant-Admiraal Generaal opperbevelhebber bleef. Prins ROBERT trad — gelijk gezegd is — in de plaats van den Hertog VAN YORK als opperbevelhebber, en Sir ROBERT HOLMES werd vervangen door EDWARD SPRAGG.

Op den 26en Mei ging KAREL II met den Hertog VAN YORK en verscheiden edellieden de vloot bezoeken, waarbij des morgens het Fransche eskader kwam. Op den 29en keerde hij terug, na den Earl of Ossory ¹⁾ benoemd te hebben tot Reer-Admiral (Schout-bij-nacht) van het eskader der blauwe vlag. De vloot lag ter hoogte van Dungeness, gereed om uit te zeilen. Prins ROBERT

¹⁾ THOMAS Earl of Ossory was gehuwd met AMALIA VAN NASSAU, dochter van den Heer VAN BEVERWEERT, den onechten zoon van Prins MAURITS.

op de Royal Charles, welke op 20 Maart te Portsmouth was te water gelaten, had onder zich het eskader van de roode vlag, en tot vlagofficieren Vice-Admiraal J. HARMAN en Schout-bij-nacht J. CHICELEY; Vice-Admiraal SPRAGGE had tot vlagofficieren van het eskader der blauwe vlag Vice-Admiraal J. KEMPTHORN, THOMAS BUTLER en den EARL OF OSSORY. Bevelhebber van het Fransche eskader of dat der witte vlag, was Admiraal JEAN Comte D'ESTRÉES op de Reine, met Vice-Admiraal DES ARDENS op de Terrible en Schout-bij-nacht Markies DE GRANCY op de Orgueilleux. De vloot bestond uit 81 linieschepen, 10 fregatten, 42 branders, behalve de jachten, enz.

DE RUIJTER was van de Nederlandsche vloot opperbevelhebber en tevens aanvoerder van den middentocht, C. TROMP bevelhebber van de voorhoede en ADR. BANCKERT bevelhebber van de achterhoede. Den 10^{en} Mei stak DE RUIJTER over naar den Theemsmond, dien men door zinkschuiten hoopte te verstoppen.. Maar Prins ROBERT verzamelde de gereed zijnde schepen van middelmatigen diepgang en voer door de Narrow, in 't gezicht der Nederlandsche vloot, welke bij de Gunfleet voor anker lag. Deze gaf nu het plan op, voer den mond der rivier den 12^{en} op, maar keerde toen terug naar Schooneveld, een bank in de Noordzee, niet ver van de Zeeuwsche kust. Daar kreeg hij versterking en kwam ook TROMP bij de vloot, die nu telde 54 linieschepen, 14 fregatten, 25 branders, 14 adviesjachten en 7 galjooten.

De Engelsch-Fransche vloot stak de zee over, maar windstilte en storm beletten elke actie tot den morgen van 7 Juni. Toen zond Prins ROBERT een eskader van 35 schepen met 13 branders om de Hollanders van de banken te lokken. Met een snelheid, welke den vijand verbaasde, lichtte DE RUIJTER de ankers, en terwijl het vijandelijk eskader in verwarring naar de hoofdvloot terugkeerde, werd het door de Nederlandsche vloot in uitstekende orde nagezet, zoodat het algemeen gevecht veel eerder begon dan Prins ROBERT waarschijnlijk verwacht had. Bovendien had de snelle beweging der Hollandsche vloot tengevolge, dat verscheidene schepen van het Engelsch eskader zich borgen bij eskaders waartoe zij niet behoorden, de geheele vijandelijke vloot eenigszins in verwarring geraakte, en eenigen tijd niet durfde schieten uit vrees haar eigen schepen te treffen. Omstreeks den middag begon het gevecht. Naar gewoonte was TROMP te onstuimig en scheidde hij van de vloot. Zijn schip, de Gouden Leeuw, moest hij weldra verlaten. Hij ging toen over op de Prins te paard, daarna op de Amsterdam, eindelijk op de Comeetster. DE RUIJTER kwam hem te hulp en brak door de linie van het eskader D'ESTRÉES. De Royal Katherine nam de Jupiter, die heroverd werd. 's Avonds zonk de Deventer, die onder kapitein WILLEM VAN CUIJLENBURGH zich kloek geweerd had tegen de Foudroyant,

kapitein J. GABARET. De Franschen verloren La Friponne, de Foudroyant en 5 of 6 branders; de Engelschen verloren kapitein W. FINCH van de York, THOM. TOULIS van de Lyon en JOHN TEMPEST van de Sweepstake; de Nederlanders verloren Vice-Admiraal VOLKHARD ADRIAENSZ. SCHRAM, Schout-bij-nacht DAVID VLUGH, de kapiteins CUIJLENBURGH en JACOB VAN BERGEN. Het was een bloedige maar geen beslissende strijd. Des avonds ankerde DE RUIJTER, die zich niet ver van de ondiepten wilde verwijderen, weder achter de zandbanken, omstreeks 2 mijlen W.N.W. van Westcapelle, terwijl de geallieerden 2 mijlen N.W.t.W. van hem bleven.

Zes teekeningen van W. VAN DE VELDE Sr. betreffende dezen zeeslag worden in het Museum-Boijmans bewaard. Allen hebben de Engelsch-Fransche vloot op den voor- en de Nederlandsche vloot op den achtergrond. Wijst dit het gezichtspunt van den teekenaar reeds aan; de plaatsing van zijn galjoot bij de Engelsche vloot maakt dat op sommige teekeningen nog duidelijker, alsmede enkele aantekeningen, zooals: „*om vragen of dese de warspight is.*” Op de eerste teekening liggen de drie esskaders der vloten tegenover elkaer; Prins ROBERT tegenover TROMP, D'ESTRÉES tegenover DE RUIJTER; SPRAGGE tegenover BANCKERT. De geallieerde vloot zeilt voor den wind naar links. Van ROBERT's eskader, dat de voorhoede had, ziet men de Resolution — die later zonk — vooraan; desgelijks de Jupiter, van TROMP's eskader, die 's namiddags afgesneden, genomen en heroverd werd. Deze teekening, hoog 0,375 en breed 2,60, zal dus het begin van den slag weêrgeven. Al herkende VAN DE VELDE de meeste Nederlandsche schepen, uit één aantekening blijkt dat hij niet meer geheel op de hoogte was. Hij noemt namelijk „JAN MATIJSEN sch. bij n. van Zeelant”, terwijl D. VLUGH moest genoemd worden.

Op de tweede teekening, hoog 0.264 en breed 4.40, liggen de vloten ongeveer in dezelfde orde als op de vorige. De vloot der geallieerden zeilt in dezelfde richting naar links, maar nu tegen den wind. De Resolution en de Jupiter zijn beiden nog op dezelfde plaats, maar de bevelhebber van het eskader der blauwe vlag en dat van BANCKERT zijn in gevecht, zooals ook de aantekening leert „*Sprag is vechtend hier tegen het Zeeusse esquadre*”. Ook teekent hij aan: „*in dese damp heb ik den Haen gesien*” (Schout-bij-nacht DE HAEN op de Hollandia behoorde bij TROMP's eskader).

De derde teekening, hoog 0.365 en 2.423 breed, geeft niet veel verandering aan. In de bijschriften is zooveel geknoeid, dat zij niet meer betrouwbaar zijn.

De vierde teekening, hoog 0.305 en 3.36 breed, is belangrijker. DE RUIJTER schreef den 8^{en} Juni in zijn rapport, dat hij des namiddags ten 2 ure de vloot deed wenden, dat BANCKERT door het eskader van de blauwe vlag boorde, daarbij

zijn voorsteng verloor, 't hierom niet meer dienstig vond den vijand te vervolgen, maar weder wendde om ook TROMP te hulp te komen. Het opschrift van deze teekening luidt: „omtrent 5 uren na noen de vloten wenden”. Met verwijzing naar den achtergrond staat „tomp konde somtijts de vlag maer sien”; en rechts: „banckert van zeelant voorsteng wegh liel(t) licht af de zeeuwe zoo heen”.

De vijfde teekening betreft het gevecht tegen den avond. Op den voor- en den tweeden grond ziet men slechts Engelsche en Fransche schepen, de meeste erg gehavend. Eene aanteekening zegt: „visd. wit ('t Fransch eskader) wend” eene andere: „Hier waren om dese tijt de leste ofte achterste schepen van de nederlantse vloot”; een derde bij verscheidene Fransche schepen „comende uyt de vloot”. Het opschrift luidt: „tegen de avont”. De teekening is hoog 0.37 en breed 2.25.

De zesde teekening schetst een gedeelte der Engelsch-Fransche vloot op Zaterdag 10 Juni. Het is een kalme zee met schepen, die bijna geen zeil voeren, en een groot aantal roeibootten. Boven links bij een groot schip met de vlag aan de groote mast (de Londen?), omringd door verscheidene roeibootten, staat „de gequeste uyt het schip gedaen op saterdag den 10 juny 1673”. Op den tweeden grond rechts ligt een dergelijk vaartuig en daarboven staat: „de prins” (ROBERT) „de fransche sloupen aen boort hebbende & oock zijn bagagie uijt et schip” (de Royal Charles) „opt schip londen over gebracht wert alsoo daer opgaen sal, dog „gaet over op de souvereijn”. Deze aanteekening helpt beslissen welke opgave der historieschrijvers (DE JONGE, Ned. Zeewezen, noemt den 14^{en}) de juiste is.

Den 13^{en} woei de wind van de landzijde. Een aanval van DE RUIJTER was dus mogelijk, en Prins ROBERT maakte zich gereed. Den volgenden morgen was 't een sterke bries uit het N.O. De bevelhebber en de schout-bij-nacht van het blauwe eskader waren bij Prins ROBERT aan boord of hadden zooveel moeite om terug te keeren, dat dit eskader niet tijdig gereed was. Omstreeks 11 uur lichtte de Nederlandsche vloot de ankers en voer op den vijand los. De middentocht der geallieerden, onder Prins ROBERT, en het Fransche eskader waren spoedig klaar, maar het eskader der blauwe vlag, onder SPRAGG, kwam achteraan. De Nederlandsche vloot volgde de vijandelijke vloot. Eerst omstreeks 5 uur waren de eskaders in vol gevecht; TROMP met SPRAGG, DE RUIJTER met den Prins, BANCKERT met D'ESTRÉES. Omstreeks 10 uur s'avonds voer de Nederlandsche vloot terug naar Schooneveld, en den volgenden morgen was de vloot der geallieerden niet meer te zien. Prins ROBERT berichtte wel dat de Nederlanders omstreeks middernacht hun koers hadden veranderd en hij om 2 uur en tot 6 uur voortging, maar WAIRD CLOWES merkt terecht op, dat Prins ROBERT niet 2, wellicht 6, uren zou hebben getalmd met het nazetten der

Nederlandsche vloot, indien hij in staat was geweest deze te vervolgen, zoodat DE RUIJTER's terugtocht „is perfectly consistant with the Dutch claim, that the Allies had some what the worse of this encounter”. Blijkens den brief van Prins ROBERT dd. 15 Juni (London Gazette) verloren de Engelschen geen schip, maar sneuvelden de kapiteins van de Warspite en van de Crown.

Het Museum-Boijmans bezit de volgende teekeningen betreffende dezen zeeslag :

Eén met het opschrift; „*op sonnendag soo de koningsvloot voor de noen onder seijll gaet denckende dien dag te vechten doch niet wesende wederom ten ancker komt.*” Zij is hoog 0.24 en breed 1.485. De voorstelling is wat het opschrift vermeldt. Van de Nederlandsche vloot geen spoor. Bij een salueerend schip staat geschreven: „*cap(itein) doot & overboort geset met 7 à 9 schooten*”.

De tweede teekening, hoog 0.34 en breed 2.27, heeft ten opschrift „*geteickent na de noen op sonnendag de 11 junij 1673, konings vloot ten ancker leggende, woey hart*”. Onder de aantekeningen bij de schepen is er eene bij een groot Engelsch schip: „*schoot 9*” veranderd in „*11 schoten aparent van hooge officiers doot & over boort geset*”.

De derde teekening, hoog 0.24 en breed 2.74, voert het opschrift: „*voor de noen soo het getij kenterde ende ebbe begon. — Geteickent de 13 junij 1673 op dijnxdag soo de koninglicke zeemacht neffens de franse ten ancker legt omtrent 8 mijlen buijten de zeeuse kust, de wint hebbende n.oost & oost n.oost woey alle dagen vrij hart & de hollantse vloot boven de wint van ons leggende omtrent 3 mijlen water*”. Op de teekening ligt het Fransche eskader aan de linkerzij en daarnaast het eskader van SPRAGG of dat der blauwe vlag. Blijkens de aantekeningen trok vooral het Fransch eskader de aandacht van W. VAN DE VELDE. Hij schrijft: „*f(ransch) adl & visadl van Vranckrijck.. laet de wimpel voor af waijen*” — een eind verder naar rechts: (hier) „*eijndigt desquadre vande franse schout bij nacht*”; verderop staat: „*s. michiel graef van Monterey*”, en dan: „*hier begint esquadre SPRAGG*”.

Op de vierde teekening ziet men de Nederlandsche vloot op den achtergrond, en op den voorgrond de vloot der geallieerden. Haar opschrift luidt: „*geteickent dijnxdags 's middags de 13 junij soo de (weer?) zijdige zee armaden ten ancker leggen de wint hebbende O.N.O. de hollanse vloot boven wint*”. Zij is hoog 0.275, breed 0.897.

De volgende teekening, hoog 0.28½ en breed 2.59, geeft weër eene voorstelling der vloot op denzelfden dag later. Het eskader van Prins ROBERT, wiens „Souvereyn” wordt aangewezen, ligt links; het eskader van de blauwe vlag op den achtergrond rechts. Het opschrift luidt: „*de 13 junij 1673 voort na de noen*”.

ten 4 a 5 uur de blauwe esquadre int verschiet voordat de volgende woensdag „gevochten wiert.”

Eindelijk komen wij met de zesde teekening den zeeslag nader. Hoewel links een gedeelte ontbreekt, is zij hoog 0.18 à 0.20 en breed 1.45. Jammer genoeg is van eenige vellen de benedenrand afgesneden, waarop gewoonlijk de aantekeningen staan. Het opschrift luidt: „geteickent woensdag te 10 ure voor „de noen soo de staten vloot onder seijl komt & konings vloot oock onder seijl „gaet No. 1 de 14 Jny 1673.” Dit opschrift behelst dus de bekentenis dat Prins ROBERT niet zóó vroeg gereed was als DE RUIJTER. Op den achtergrond de Nederlandsche vloot, met de bijschriften: „hoe de hollantse vloot op de orisont aenkomt”; bij drie schepen „Sweers” — „Tromp” — „de Haen”, meer naar rechts „liefde” — „ruijter” — „Jan van Nes” — „adl. van Nes” — en op zij daarvan „Adriaen Banckers” — „Visad. Everts”. Op den voorgrond ligt de Engelsch-Fransche vloot, links „de leste fregadts onder den schout bij nacht de blau(we vlag?) de graeff VAN MONTEREY”, rechts daarvan het eskader onder de roode vlag van den „prins”. Tusschen de twee vloten de Engelsche brandwacht „van „de achterste brandwacht retireerendt”, en „dito (d. i. brand) wacht die tusschen „beijde partijen leggen.”

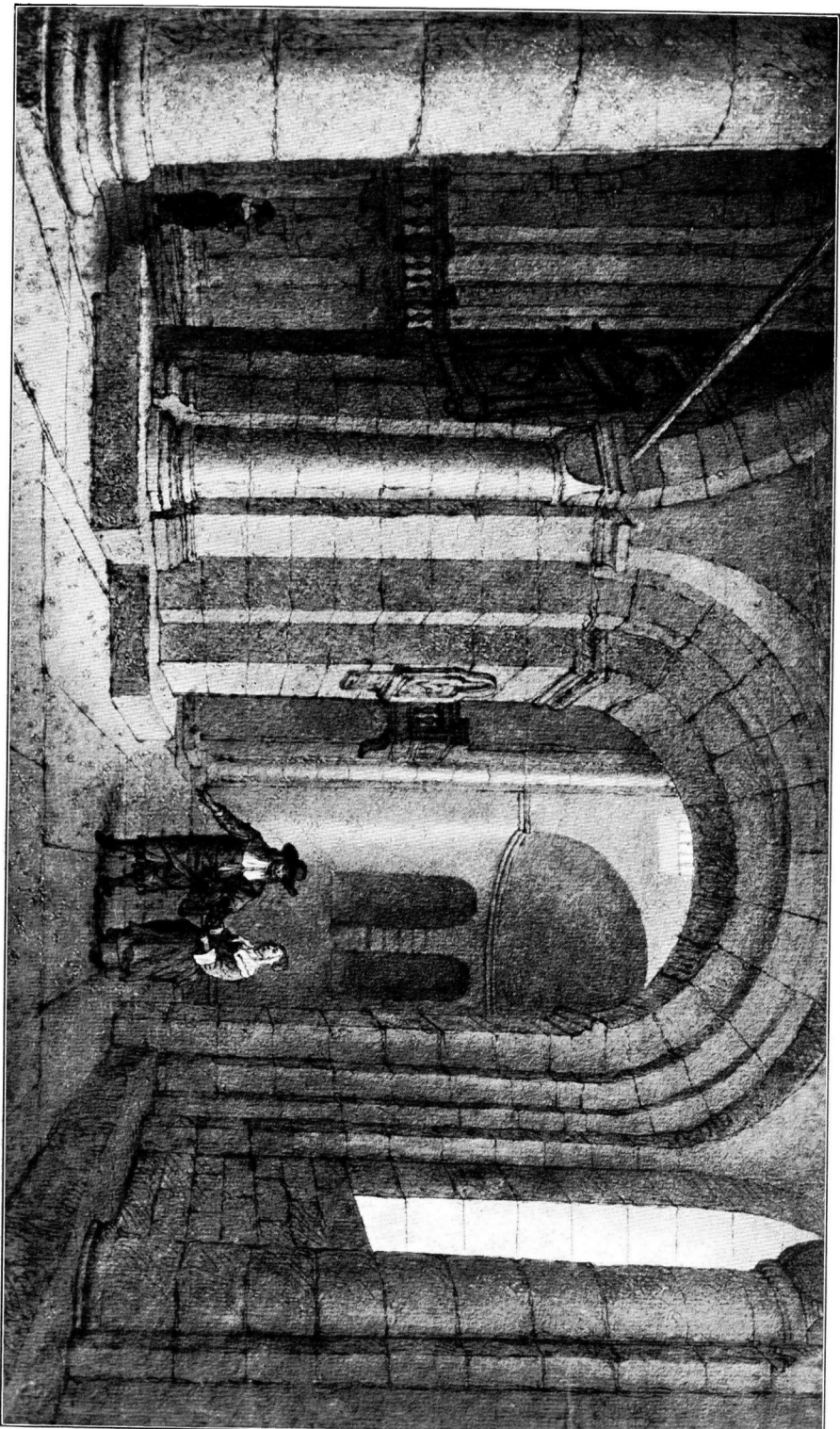
De zesde teekening, hoog 0.27 en breed 2.72, geeft weinig verandering aan, dan dat de vloten elkaer meer genaderd zijn. Het opschrift luidt: „soo de „statenvloot aenkomt No. 2 op woensdag omtrent de noen, op woensdag de „14 Jny 1673”.

Meer teekeningen, welke de geschiedenis van den zeeslag konden geven, zijn er niet, maar nog vier die den afloop voor de geallieerden schetsen. De eene is hoog 0.345 en breed 1.375. Het opschrift is: „geteickent saterdags tegen „de avont de 17 Jny 1673 soo konings vloot seijllt & laveert naer Searnesse, „tlant van Scheppeije int verschiet siende.” Op den achtergrond ziet men links de bergachtige noordkust van Kent, rechts het eiland Scheppey, waarop Sheerness ligt. Op den voorgrond de laveerende schepen. De tweede teekening heeft tot opschrift: „geteickent op sonnendag de 18 juni 1673 soo koningsvloot neffens de „franse voor & omtrent sernesse ten ancker leijt & de somme (sommige) schepen „die schadeloos waren daer binnen”. Op den achtergrond links de kust van het eiland Grain, in 't midden de mond der Theems, rechts Sheerness met fort, poort en wallen, vooruitspringend tusschen de Theems en de Medway. De schepen liggen gewend naar rechts, tegen den wind, en rechts liggen er vele in de Medway achter het fort van Sheerness. Van de aantekeningen dunkt mij slechts meldenswaard: „de spreker in de marije”; zou VAN DE VELDE daarmee bedoelen een bezoek van den Speaker van 't Lagerhuis? Deze teekening is hoog 0.355 en

breed 2.37. De derde teekening, hoog 0.37 à 0.38 en breed 1.475, geeft de vloot op dezelfde plaats en ongeveer in denzelfden toestand weer. Links, waar vermoedelijk een gedeelte ontbreekt, liggen twee schepen achter een strook land; in 't midden een klein eind open water en rechts het kasteel van Sheerness. Achter 't kasteel een aantal schepen en ook het water op den voorgrond is vol schepen. Bij sommigen staat: „milord hoserey (de Earl of OSSORY) op de Andries” — „de prins” — „de marye” — „dunkerke” (de Dunkirk) — „de henry.” De laatste teekening, hoog 0.345 en breed 1.405, heeft tot opschrift: „*geteickent op macnen- dag 19 juny 1673 soo ick des konings zeevloot laet op de reede van Sernesse & 20 „à 21 schepen cleijn & groot daer binnen om te reparceeren ick seijlende met et „vergadt de diamant de rivier op naer siattam met cap. Scylley.*” Op den achtergrond ziet men links open water, dan het kasteel van Sheerness en rechts de hooge kust van Kent met een dorp op een heuveltop. De Dyamond zeilt naar den voorgrond. Nog een kleine teekening, hoog 0.32 en breed 0.70 geeft een gedeelte der vloot bij Sheerness te zien.

(Wordt vervolgd.)

DE ST. MARIAKERK TE UTRECHT.

(Naar eene teekening van J. Donner in de verzamelingen der gemeente Utrecht.)

UTRECHT'S MARIEKERK

DOOR

MR. S. MULLER Fz.

IN de laatste jaren zijn twee plaatwerken verschenen, die over Utrechts heerlijke St. Mariakerk een onverwacht, verrassend helder licht hebben doen schijnen. Dr. C. HOFSTEDE DE GROOT gaf in zijne fraaie publicatie over *Utrechtsche kerken* niet minder dan 10 reproductiën in het licht, vervaardigd naar teekeningen, door den bekenden kerkschilder PIETER SAENREDAM bij zijn verblijf te Utrecht omstreeks 1636 vervaardigd van het uiterlijk en vooral van het innerlijk van het prachtige gebouw, dat toen nog vrij wel ongeschonden was en dat hem bijzonder schijnt geboeid te hebben. En reeds eenige jaren vroeger had JOSEPH CUYPERS, hoofdzakelijk naar deze zelfde teekeningen, eene tot in de kleinste bijzonderheden nauwkeurige ¹⁾ reconstructie van de heerlijke kerk gegeven, zooals dit wel van geen ander bouwwerk mogelijk zal zijn, dat reeds voor bijna eene eeuw afgebroken werd, — een werk, dat ook de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, die het uitgaf, tot eer strekt.

---

1) Slechts op één punt is de reconstructie niet geheel nauwkeurig: de beide torens der kerk stonden niet in de lijn van den westgevel, maar eenigszins achterwaarts, zoodat gevel en dak daarvoor uitstaken. Op den plattegrond (pl. CLVII) is dit in het oog gehouden, maar in de opstandteekening (pl. CLXI) niet.

Het is waarschijnlijk zelfs aan de meeste inwoners van Utrecht niet bekend, dat de stad van ouds roem kon dragen op eene tweede kerk, die evenals de Dom in hare soort wellicht de fraaiste was in geheel Nederland. Ik bedoel de St. Mariakerk, die zich tot 1814 verhief op de nog heden naar haar genoemde Marieplaats, — een juweel van den romaanschen bouwstijl, zooals de Dom dit was van den gothieken.

Reeds de oorsprong der St. Mariakerk is merkwaardig. Twee Latijnsche verzen, van ouds gebeiteld op de twee pilaren, waarop het kruis der kerk rustte (Bijl. I 1) verhaalden, dat de kerk gesticht was door niemand minder dan een Duitschen keizer, den ongelukkigen HENDRIK IV, bekend door zijn strijd met paus GREGORIUS VII en zijnen gang naar Canossa. Ik geef u de versregels zelf, zooals zij door een Utrechtschen prulpoeet in 1658 zijn overgebracht :

„Henric de vierde, toen hy keyser was van Romen,
 Heeft gantsch Italien med wap'nen ingenomen;
 De stad Milaan alleen, weerspanning ende stout,
 De poorten tegen hem wel vast gesloten houdt;
 Daarna hy wint de stad en plundert di ten lesten,
 Verrykt zich eerst med buyt en geeft de rest ten besten
 En blyft ook van den brand niit vry dat heerlik werk,
 Van witten marmersteen gebouwd, Marie kerk.
 Dit rouwd' hem, en door liefd' godvruchtiglyk ontsteken,
 Nam voor in cenig land in di oft dese streken
 Te stichten op een niu een kerke, di bequaam
 Zou wesen tot den diinst van dien eerweyden naam”.

Zoo verhaalde de legende, die te Utrecht algemeen geloofd werd. En zij wist nòg meer te vertellen over den moord van bisschop CONRAD, die de kerk in opdracht des keizers gesticht had (vgl. Bijl. I 1), — een verhaal, door VAN LENNEP in zijn *Frieschen bouwmeester* smakelijk naverteld. In 1081 werd de kerk volgens onze versregels gewijd.

Nu schijnt het waar, dat de geschiedenis van deze verwoesting eener Milaneesche St. Mariakerk door keizer HENDRIK IV niets hoegenaamd weet. Zekerder nog gaat het, dat vroeger ook in den Dom twee overoude tafelen opgehangen waren, die over de stichting *dezer* kerk een verhaal deden, dat meer dan verdacht is. De conclusie schijnt dus te moeten zijn, dat de sceptische 19e eeuw over de geheele legende der St. Mariakerk de schouders moet ophalen. Doch indien zij zoo doet, dan rekent zij buiten „het getuigenis der gesteenten”. Immers de bouwtrant onzer St. Mariakerk, althans van haren gevel, is in Nederland uiterst zeldzaam, ja geheel zonder parallel. Doch ieder, die bij een bezoek aan Milaan de beroemde kerk van San Ambrogio bezoekt, zal even verrast zijn als ik vijf en twintig jaren geleden was, toen ik, de kerk binnentredende, mij in Utrechts

St. Mariakerk verplaatst waande. Dezelfde pilaren, dezelfde galerijen boven de zijbeuken, dezelfde voorhal als die, waarvan de gevel van de Utrechtsche kerk nog de sporen vertoonde! Alleen één onderscheid: San Ambrogio is eene hallenkerk, terwijl St. Maria eene kruiskerk was.

Werkelijk was dus de Utrechtsche Mariekerk in zuiver Italiaanschen stijl gebouwd, en de geleerde Utrechtenaar ARNOLDUS BUCHELIUS, die een bevoegd beoordeelaar was en zelf op het laatst der 16e eeuw Italië bezocht had, zegt dan ook met eenige verwondering, dat de kerk een uitstekend bouwwerk is, in een ouden stijl, die echter meer aan de Romeinsche dan aan de „barbaarsche” (d.i. gothische) architectuur doet denken. Wij negentiende-eeuwers, juister dan BUCHELL ingelicht over de oude kunstvormen, zien met één oogopslag, dat de kerk gebouwd was, noch in den Romeinschen, noch in den gothischen stijl, maar in den zogenoemd romaanschen, die den overgang tusschen beide stijlen vormt, — den romaanschen stijl, thans te Utrecht niet meer in hare kracht te bewonderen (noch in de wat primitieve en kale St. Pieterskerk, noch in de hopeloos verknoeide St. Janskerk), maar die in zijne schoonste exemplaren zeer aantrekkelijk is. Hij schijnt op den eersten aanblik wat zwaar¹⁾ en treft minder dan de elegante gothische stijl; bij hem domineert (in tegenstelling met den gothischen) niet de vertikale, maar de horizontale lijn en zijne voortbrengselen schijnen daarom naast die der jongere zuster wel eens wat zwaar en gedrukt. Maar hij is rustiger, ernstiger, strengcr, en hij moge het groote publiek niet dadelijk treffen, in zijne edelste voortbrengselen maakt hij op den duur wellicht dieperen indruk dan de monumenten van den spitsboogstijl.

Ik ga u de merkwaardige kerk vertoonen. Maar vooraf een paar opmerkingen over de kunstenaars, die mij daartoe in staat gesteld hebben. Boven allen blinkt uit de beroemde Haarlemsche kerkschilder PIETER SAENREDAM, die niet minder dan 19 malen de kerk afgebeeld heeft. Een merkwaardig artist! Zeker, REMBRANDT's leerling JACQUES DOMER leverde aantrekkelijker werk en zijn (hierbij gereproduceerd) gezicht in de Mariekerk geeft ons een veel dieperen indruk van het mysterieuse en imposante bouwwerk dan SAENREDAM, wiens wat nuchtere schilderijen daarnaast hard, droog en koud schijnen. Maar zijne talrijke aquarellen en zijne met gekleurd krijt opgewerkte penteekeningen zijn allerliefst. En bovendien wat zijn ze nauwkeurig! Deze man is een ware schat voor den oudheidminnaar: meer historicus dan artist, geeft hij ons zijne modellen terug met eene getrouwheid, die in den kunstenaar wellicht overdreven geoordeeld worden zal. Zijne

---

1) Reeds dadelijk, toen de kerk nog geene halve eeuw oud was, werd zij dan ook door den bekenden FLORIS DEN ZWARTE en zijne partij tijdelijk als eene vesting gebruikt. (Zie Bijl. I 1.)

afbeeldingen der Mariekerk stellen ons in staat, hem in zijne manier van werken op den voet te volgen.

Eerst maakt hij een aquarel van matigen omvang en merkt die nauwkeurig met den datum: „Den 30 Juny deesen geyndicht met teyckenen Ao. 1636”. Dan, een half jaar later, zet hij zich aan een grooter ontwerp voor eene schilderij, eene architectuur-teekening met strenge lijnen, waarbij passer en liniaal te pas komen, op den maat van het bedoelde schilderstuk. Ja nog meer, om *geheel* zeker te zijn dat hij de bouwkundige figuren goed zal weergeven met het penseel, construeert hij op de achterzijde van zijn ontwerp de basementen en kapitelen der zuilen zóó nauwkeurig, dat geen architect het hem verbeteren zou, en nóg niet tevreden, schrijft hij zelfs de afmetingen daarbij. De kapitale teekening (die de stad Utrecht dankt aan de mildheid van TEYLERS stichting) wordt weder nauwkeurig gemerkt: „Den 8sten January 1637 is dese geeyndicht met teyckenen”. Dan eindelijk wordt de schilderij zelve ter hand genomen en SAENREDAM werkt er *lang* over: eerst vijf vierendeel jaars later voltooit hij het stuk (thans berustende in het museum te Brunswijk en helaas, in de 18e eeuw overschilderd) en kan hij met voldoening op zijne teekening bijschrijven: „den 20sten April 1638 heb ick dit volmaectt met schilderen binnen Haerlem, dus groot.”

Vrij wat minder zijn de andere kunstenaars, die de kerk later hebben afgebeeld. In de eerste plaats ABRAHAM RADEMAKER, die aardige etsjes maakte bij het *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche oudheden* van ISAAC LE LONG, en wiens teekeningen in sepia (meest naar oudere teekeningen gevolgd) er ook wél genoeg uitzien. Maar wat zijn ze bitter onnauwkeurig! Zonder bezwaar verandert hij rondbogen in spitsbogen en geeft zoodoende aan een gebouw een geheel anderen stijl. En de kroon spant een gezichtje van zijne hand, dat den westgevel onzer Mariakerk vertoont en daarnaast het bekende gezicht op de Mariaplaats nauwkeurig afbeeldt, maar... dat dit zonder eenig gewetensbezwaar rechts in plaats van links van de kerk plaatst! Nóg iets erger zijn de talrijke teekeningen van J. STELLINGWERFF en L. P. SERRURIER: onrijpe vruchten, meestal slordige kopieën naar RADEMAKER's werk, evenals dit bestemd voor de topografische verzamelingen der talrijke 18e eeuwse liefhebbers.

Maar ik houd mij onnoodig op en u met mij. Ik vermoed, dat gij haast zult hebben om met mij eene wandeling om de kerk te doen aan de hand onzer teekenaars. Hun werk moge uitnemend zijn of gebrekkig, vereenigd stelt het ons in staat, om in gedachten ons de St. Mariakerk voor te stellen met bijna evenveel nauwkeurigheid, alsof zij nog heden de Mariaplaats versierde. Wij beginnen onze wandeling aan de westzijde, waar wij den hoofdingang der kerk vinden.

De gevel is zeer merkwaardig en wel het meest typisch Italiaansch. De afbeeldingen, die SAENREDAM ons daarvan naliet (het zijn er niet minder dan drie) geven, hoe nauwkeurig ook, u echter een gebrekkigen indruk van het gebouw. Ook al is men gewend aan den vreemden bouwtrant, dan schijnt de eenigszins geruïneerde gevel abnormaal en men merkt daaraan dan ook spoedig allerlei sporen op, die bewijzen, dat hij zich niet meer vertoont in zijn oorspronkelijken luister. Eerst de bovenvermelde kerk van San Ambrogio te Milaan geeft de oplossing van het raadsel aan de hand. Met verrassing ziet gij op eene naar dit voorbeeld gereconstrueerde afbeelding een pleintje voor de kerk verrijzen, door eene zuilengalerij omgeven, — een „paradijs”, zooals men destijds zeide, — dat hier te meer de aandacht trekt, omdat ge u herinnert, hoe koning WILLEM VAN HOLLAND in 1255 hier eene samenkomst met het kapittel had, waarbij een onbedachte steenworp van een Utrechtsch burger den koning wondde en de goede verstandhouding tusschen den vorst en de stad voor goed verstoorde (Bijl. V 1).

Behalve SAENREDAM's teekeningen bezitten wij nog eene andere, bontgekleurde afbeelding van den gevel der kerk, — eene schilderij in het Museum Kunstliefde, langen tijd toegeschreven aan verschillende makers, maar eerst onlangs door Dr. HOFSTEDE DE GROOT herkend als een staaltje van de vroege kunst van den schilder ANTONIE BEERSTRATEN. Het stuk is merkwaardig, omdat de schilder de Utrechtsche kerk gebruikte als stoffage voor een Italiaansch landschap en dus het bewijs leverde, dat reeds den kunstenaars van 1660 het Italiaansche karakter van den bouw in het oog gevallen was.

Maar wij verlaten nu den gevel en slaan den hoek om: het is weder SAENREDAM, die ons naar de Marieplaats vergezelt. Wat schijnt het ons bekend dit pleintje, en toch hoe wondervreemd! Een zéér karakteristiek stadsgezicht! Toen CONSTANTIJN HUYGENS in 1620 Mainz bezocht, trof hem het eigenaardige karakter dezer bisschopsstad. „Je trouvay la ville grandement solitaire”, schrijft hij in zijn dagboek, „à petites rues estroittes, bien qu'en bastiments assez brave, mais à l'ecclésiastique, quasi comme à Utrecht”. Voor ons is het natuurlijk moeielijk thans nog na te gaan, waarin het geestelijk karakter, dat HUYGENS in de Utrechtsche huizen opmerkte, bestond. Maar vergis ik mij niet, dan geeft SAENREDAM's gezicht op de Marieplaats daarvan een goeden indruk. Mij althans doet dit gezicht op het onbestrate pleintje, waar een paar stijve boompjes in de zon staan te droomen, altijd wonderlijk aan. Het is doodstil in dit afgelegene hoekje, door den muur der immuniteit van St. Marie geheel afgesloten van het gewoel der stad¹⁾; aan alle zijden geven hoge muren door kleine poortjes toegang tot de groote

¹⁾ Een gedeelte van het plein (zeker aan de westzijde) was reeds in 1616 op verzoek van de vroedschap van deze afsluiting ontdaan. (Zie Bijl. VI 1.)

tuinen, waar de kanunniken van St. Marie in ouderwetsche paleizen zich in geleerde studiën verdiepen of hunne genotzucht aan het oog der buitenwereld ont-trekken¹⁾. Niets gelijkt zoo op dit pleintje dan de afgelegene hoekjes, die in vervallene Duitsche stadjes nog wel te vinden zijn. Hier als daar gevoelt men, dat het leven in de schaduw dezer imposante kerk vóór alles rustig was; hier als daar wordt het duidelijk, dat de stad, waartoe zulk een pleintje behoort, werkelijk „grandement solitaire” moet geweest zijn en een zéér bijzonderen indruk gemaakt hebben op den bezoeker, hij mocht dan komen uit het gewoel der drukke koopstad aan het Y of uit de vriendelijke Hage, waar de hovelingen der Oranjes zich vermaakten.

Maar wij zetten onze wandeling voort langs de noordzijde onzer kerk, die ons meestal vertoond wordt in het verschiet van den stadswal af, maar toch duidelijk genoeg om de hoofdvormen te onderscheiden van het transept met zijn eigenaardigen voorbouw. Dan komen wij aan het koor²⁾, dat ons reeds op den eersten aanblik treft als geheel verschillend van den stijl der kerk en dat dan ook eerst in 1421 werd aangebouwd (zie Bijl. II 2, 3), tegelijk met de kapel aan de noordzijde, die de sacristie en de nieuwe kapittelkamer bevatte.

Ik vestig de aandacht op een merkwaardig détail van de fraaie teekening, die SAENREDAM ons ook van dit gedeelte der kerk leverde. Boven de deur, die (natuurlijk in veel lateren tijd) in den koormuur gebroken werd, is in eene fraaie gesnedene lijst een bord op den muur bevestigd. Het geeft een gezicht te zien in eene kerk en het schijnt voor de hand te liggen, dat het een gezicht is in de Mariakerk zelve, wellicht door onzen teekenaar aangebracht ter aanvulling zijner teekening? Maar deze gissing is, naar het mij voorkomt, niet juist. Zóó was niet de manier van doen van den nauwgezetten SAENREDAM, die veeleer afbeeldingen van oude gebouwen gaf dan zelfstandige kunstwerken schiep, waarvoor hij deze gebouwen als motieven gebruikte. En bovendien, het kerkgezicht gelijkt niet op onze Mariakerk: het is een overwelfde zaal, rijk gestoffeerd met houten kerkbanken en andere meubelen. Ik zie dan ook in dit bord iets geheel anders: een uithangbord. Het koor der reusachtige kerk (die in 1656 aan de kleine Engelsche gemeente voor hare godsdienstoefeningen werd afgestaan³⁾) was voor den dienst niet noodig, en toen SAENREDAM werkte, was reeds sedert 1619 het Bijlhouwersgild er gevestigd, dat er zijne producten tentoonstelde (zie Bijl. II 4). De

---

1) De oude huizen schuilen nog altijd weg, nóg meer zelfs dan vroeger, daar er nu meestal andere huizen zijn voorgebouwd.

2) Over den vorm van het oude koor zie, behalve den platten grond: Bijl. II 1.

3) Zie Bijlage I 5. De hervormde eredienst was er reeds sedert 1585 in uitgeoefend (Bijl. I 4).

geopende koordeur toont ons dan ook reeds eene eikenhouten kist, en het bord daarboven geeft ons gewis eene eenigszins vrije voorstelling van de andere kunstproducten, die de Utrechtsche „kistenmakers” of meubelmakers daarbinnen uitstalden, smakelijk geëtaleerd in eene fraaie gewelfde hal, opgebouwd door de fantasie van den kladschilder, die het uithangbord maakte. In de fraai gesnedene lijst van het bord leverden de gildebroeders zelve tevens nog een proefje van hunne kunst. Zóó wist een artistiek geslacht reclame te maken voor het schoone door het schoone!

Trouwens SAENREDAM's gezicht op het kerkkoor geeft ons overigens weinig reden, om ons te verheugen over den eerbied van het voorgeslacht voor het fraaie monument. Het koor is geheel ingebouwd en beklemd tusschen allerlei wanstaltige huisjes en kraampjes. Ik maak eene uitzondering voor het kleine aardige gebouwtje naast den ingang van het Bijhouwerspand, dat de van ouds beroemde Mariapomp overhuift, destijds geplaatst tegen den achtermuur van het koor. Maar overigens ziet men overal eene reeks van onoogelijke huisjes, schuurtjes en loodsen van hout of steen, die toenemen en steeds meer naast en voor elkander verrijzen, naarmate men voortgaat in de eeuwen, zooals de afbeeldingen van het koor uit de 18e en 19e eeuwen ten duidelijkste bewijzen.

Slaan wij den hoek van het koor om, ten einde de zuidzijde der kerk te bezien, dan wordt ons die niet volkomen duidelijk. Deze zijde, waaraan de kloostergang zich aansloot, was toch van ouds niet goed zichtbaar en werd door allerlei aanbouwsels nog verder onkenbaar gemaakt. Met moeite herkennen wij met behulp van den plattgrond de interessante voorhal voor het zuidertransept: eene overwelfde ruimte, in het midden gesteund door eene pilaar, waarboven zich een vertrek moet bevonden hebben, dat van uit het zuidertransept toegankelijk was door eene trap en eene galerij. Wellicht mogen wij in die bovenkamer eene bibliotheek of een archieflokaal herkennen, — in de benedenzaal, die door haren bouw herinnert aan de Engelsche chapterhouses, het oudste kapittelhuis. Maar *zeker* is dit niet: immers ten zuiden van den kloostergang en daaraan sluitende (dus op de plaats, waar wij bij onzen Dom en bij vele andere kapittelkerken het kapittelhuis vinden) zien wij op eene geestige teekening van onbekende hand van omstreeks 1610 een hoog gebouw met traptoren verrijzen, welks tufsteenen (en dus overoude) fundamenten nog onlangs teruggevonden zijn bij den bouw van het gesticht van de broeders van St. Johannes de Deo (zie den plattgrond hiervoor); het zal wel het oude refectorium geweest zijn, maar mogelijk is het toch ook, dat dit het kapittelhuis was.

Bij onzen rondgang werpen wij even een blik in den kloostergang der kerk met de put, die het pleintje versiert. Maar de gang verkeert niet meer in

zijn primitieven toestand: hij wordt reeds ontsierd door de daarop in 1633¹⁾ gebouwde verdieping (die twee teekeningen, in 1839 vervaardigd door de leerlingen der Stadsteekenschool, ons nauwkeurig afbeelden.) Slechts eenmaal 's jaars vieren schoonheid en kunst hier nog hoogtij; gedurende de kermis, want althans sedert 1661 vindt men er dan de kramen, waarin de schilders hunne producten te koop stellen²⁾. Wij verlaten den gang weder door een van de vele deuren, die daarop uitkomen en die (door de aangrenzende huizen heen) den Roomsch-Katholieken de gelegenheid geven, om hunne bidplaats in de nabijheid der Mariekerk onbemerkt te bereiken en zoo noodig ook te verlaten zonder opzien te baren.

Thans hebben wij onzen rondgang volbracht en staan wij weder voor den westgevel der kerk. Laat ons nu door de voordeur binnengaan. Zoodra wij de zeer donkere kerk betreden, trekt het koor, hel verlicht door de groote gothische vensters, onze aandacht. Het is van de kerk afgesloten door een muur, bekroond door een rijkgesneden hekwerk; slechts twee deuren, waartusschen vroeger zeker altaren gestaan hebben, geven toegang tot het koor. Het hek is fraai en het koor, dat daarboven zichtbaar wordt, niet leelijk. Maar toch is er zekere disharmonie tusschen de beide deelen der kerk en wij begrijpen niet goed, dat de warme kunstvriend CONSTANTIJN HUYGENS juist dit gezicht heeft gekozen ter opluistering van zijn nieuwgebouwd huis op het Haagsche Plein, bij welks afbraak SAENREDAM's sombere en ietwat drooge schilderij verhuisde naar het Nederlandsch Museum.

Wij voor ons haasten ons liever van uit de lage orgelgalerij voor de kerkdeur, waaronder wij staan, naar de lage zijbeuk der kerk, waar het gezicht op het koor ons niet ontstent. Hier zijn wij geheel in romaansche omgeving, misschien wat zwaar maar rustig en stemmig. Wij nemen in het voorbijgaan met belangstelling kennis van de kleurige heiligen, die nog (1636) op de pilaren geschilderd zijn en den killen toon der kerk wat verlevendigen. Eerst op DOMER's prachtige aquarel (circa 1660) blijken zij verdwenen te zijn. Het is waar, het kapittel van St. Marie bleef met bijzondere hardnekkigheid trouw aan het oude geloof, zooals het nog in 1621 toonde door zijn verzet tegen den gedwongen aankoop van aandelen der West-Indische Compagnie, die bijzonder aggressief tegen Spanje zou optreden. Maar met dat al verwondert het ons toch, dat de (niet ten onrechte) onverdraagzaam gescholdene Calvinistische predikanten zolang deze zuiver Katholieke kunstwerken geduld hebben onder hunne oogen.

1) Zie Bijl. IV 1, 2, 4.

2) Zie Bijl. IV, 3. (Vroeger stonden de kramen ook in het schip der kerk.) De kermiskramen stonden er nog tot het begin der 19e eeuw (Zie Bijl. I, 7); later diende de kloostergang alleen tot bergplaats van de kramen der weekmarkt.

Doch wandelen wij voort, het oog gericht op de halfronde kapel naast het koor, die eenmaal na de afbraak der kerk door de onkundigen als eene heidensche kapel zou worden gebrandmerkt. Weldra bevinden wij ons in het zuidertransept bij de galerij, die naar de bibliotheek voert. De openstaande deur rechts laat ons een blik werpen in de voorhal der kerk en toont ons de deur, die zich daar opent naar den kloostergang. Ook hier hebben wij een fraai gezicht in de kerk. Recht over ons in het ruitvormige venster van het noordertransept zien wij het geschilderde glas (volgens de overlevering ontworpen door den beroemden schilder JAN VAN SCOREL), dat den stal van Bethlehem en de aanbidding der Drie koningen voorstelt en dat geschonken werd door den kanunnik HUBERT VAN BUCHELL, den stichter van Utrecht's Academische bibliotheek. Ook het hekwerk voor het koor, het oxaal, kunnen wij thans beter beschouwen. Het blijkt nu een prachtig stuk beeldhouwwerk in den fraaisten, vroegen renaissance-stijl; wij kunnen ons thans begrijpen, dat niemand minder dan JAN VAN SCOREL ook daarvan de ontwerper was. (Het duidelijkst is het kunstwerk te zien op eene fraaie penteekening van SAENREDAM in het Prentenkabinet te Berlijn.) Werpen wij nog een blik naar boven in den koepel boven het kruis der kerk, dan kunnen wij het schip der kerk inwandelen, dat ons alweder duidelijk wordt voorgesteld door den nauwkeurigen SAENREDAM op twee schilderijen in de musea van Brunswijk en Cassel. Ook hier treffen ons de muurschilderingen op de breede pijlers; ditmaal zijn het prachtig geschilderde tapijten, die eenmaal als achtergrond gediend hebben voor groote heiligenbeelden, die aan de pijlers bevestigd waren. In het voorbijwandelen ziet ge op een daarvan ook den gebeeldhouwden stier met het tweeregelige Latijnsche versje (Bijl. I 1), die als eenig overblijfsel van den grootschen bouw thans nog in het Stedelijk museum van Utrecht bewaard wordt. Hij herinnert aan het bekende verhaal, waarop ik boven reeds zinspeelde, dat de Friesche bouwmeester, die zijne hulp verleend zou hebben bij de stichting der kerk, dezen pijler in den moerassigen grond op stierenhuiden zou hebben gegrondvest. In het schip heeft men een fraai gezicht op de beide galerijen boven de zijbeuken en op het orgel, dat tegen den westgevel geplaatst is en waarboven de groote, later in dien gevel gebrokene roos zichtbaar wordt. Eene schilderij van SAENREDAM te Hamburg geeft dit gezicht terug.

Werpen wij in het voorbijgaan nog even een blik op enkele fraaie grafzerken, vooral op die van JACOB CROLL, den Jeruzalemsvaarder van 1524, wiens beeltenis gij zien kunt op SCOREL's schilderij in het Museum Kunstliefde. Fraaier nog is het grafmonumentje van den deken der kerk Mr. HERMAN VAN GOUDA, dat onder het oxaal ingemetseld is; van dit monumentje berusten, als ik mij niet bedrieg, nog eenige overblijfselen in het Utrechtsche Stedelijk Museum.

Maar overigens zult ge van al het fraais, dat de kerk eenmaal versierde, niet veel terugvinden. Verdwenen is de fraaie koperen gothieke lichtkroon met de Heilige Maagd en de twaalf Apostelen, die de heer J. N. VAN LOKHORST toch in 1858 nog afteekende. Als gij goed zoekt, zult gij te Utrecht nog een monumentje terugvinden, dat uit onze kerk afkomstig heet te zijn. In de pastorie van de Oud R. C. Kerk in den Driehoek wordt bewaard een merkwaardig voorwerp, dat wel verdiende voor het publiek ter bezichtiging gesteld te worden en volgens de overlevering uit de St. Mariakerk afkomstig is: een houten hamer, waarin gevat is een geslepen zwartgroene steen, blijkbaar afkomstig van onze heidensche voorouders en waarvan men niet licht een tweede nog in hout gevat exemplaar zal kunnen aanwijzen. Reeds voor zes eeuwen zag men het belang daarvan in en vatte het voorwerp als blijk van vereering in een zilveren surtout met een Latijnsch versje, zinspelende op het verbrijzelen der afgodsbeelden door den hamer van ST. MAARTEN. Volgens de overlevering is met dezen hamer ST. BONIFACIUS door de heidensche Friezen vermoord; maar de overlevering vergist zich hier blijkbaar, want hoe zou St. Maartens hamer in handen van de noordsche heidenen gekomen zijn? De reliquie heeft dan ook eene andere geschiedenis en stamt niet uit de St. Mariakerk: een inventaris van de kerkschatten van den Dom uit het jaar 1504 vermeldt hem als den „malleus beati Martini, cum quo percussit dyabolum.”

Van den kerkschat van St. Marie vindt men dus te Utrecht *niets* meer. Maar het Amsterdamsche Rijksmuseum bewaart nog eene prachtige verguld zilveren miskelk uit de 13de eeuw, — een paar merkwaardige bronzen beeldjes, sinds eeuwen als afgodsbeelden befaamd, doch onlangs met waarschijnlijkheid gedetermineerd als afbeeldsels van 12de eeuwsche krijgslieden, die eenmaal den voet van groote kerkkandelaars moeten versierd hebben, — dan het beroemde hemd zonder naad, een overoud weefsel, dat eenmaal bij plechtige gelegenheden aan de belangstellende geloovigen getoond werd, — met de drie nog veel vermaardere zoogenaamde eenhorens, een keizerlijk geschenk aan de kerk, over wier bezit eenmaal vorsten gestreden hebben en diplomatieke onderhandelingen gevoerd zijn, en die ik voor eenige jaren slechts bij toeval herkende in de rommelkamer van het Mauritshuis, waar ze bekend stonden als „drie staven, waarvan een gebroken”!

Sic transit gloria mundi! Deze les verkondigt ons zoo duidelijk mogelijk de geschiedenis van Utrechts eenmaal beroemde St. Mariakerk. De hierachter

1)

„Ydola vana ruunt, cesa Martini securi:
Nemo deos credat, qui sic fuerant ruituri.”

uitgegevene bescheiden, toegelicht door afbeeldingen in den Stedelijken atlas, leveren ons ook de gelegenheid om kennis te maken met haar trapsgewijs verval.

Reeds in 1576 was een der kerktorens door het geschut van Vredenburg zwaar beschadigd en ingestort (Bijl. III 1). Al schijnt de beeldstormerij aan de kerk zelve geen nadeel gedaan te hebben ¹⁾, kort daarna (1582) verkeerde de geheele kerk in gevaar om afgebroken te worden ²⁾. De voorhal, zeker bij den torenval zwaar beschadigd, was in 1636 (blijkens SAENREDAM's teekening van den kerkgevel) verdwenen, nadat zij zich reeds in 1617 (volgens een verhaal van den deken LAMBERT VAN DER BURCH) als eene ruïne had voorgedaan (Bijl. V 2). De tweede toren eindelijk moest in 1682 worden afgebroken (Bijl. III 2).

In 1712 werd een tweede aanval op de kerk gedaan. De gevel zelf was bouwvallig geworden, ja het geheele westelijke deel der kerk neigde ten val. Men verwachtte echter eerlang de gezanten voor het vredescongres te Utrecht; de raad der stad en het kapittel oordeelden het dus niet passend, de Engelsche kerk in zoo ontredderden toestand te laten (vgl. Bijl. I 6). Ongelukkig waren de tijden barbaarsch en werd de loffelijke bedoeling der heeren langs de gruwelijkste wegen nagestreefd. Men besloot het westelijk deel der kerk eenvoudig te amputeeren, en daar de zoo merkwaardige oude gevel dan natuurlijk vervallen moest, besloot het kapittel een wedstrijd uit te schrijven voor een ontwerp van eene nieuwe façade. De drie ontwerpen worden nog in het Utrechtsche rijksarchief bewaard: zij moeten werkelijk ijzingwekkend heeten. De lijnen van de gevels, bestemd om de fraaie verhoudingen der kerk aan te kondigen, zouden terugstootend schijnen ook zonder de smaakvolle inventie van den teekenaar, die in overweging gaf de kerk met roode vensters en blauwe deuren te versieren. Wij weten niet, welk ontwerp ten slotte gekozen werd, maar hoe ook de keus uitgevallen is, wij hebben aanleiding om ons te verwonderen, dat aanzienlijke mannen als de deken WILLEM VAN DER MUELEN VAN OUD-BROEKHUYSEN en de fabriekmeester EVERARD VAN WEDE VAN DIJKVELD hunne reputatiën er aan gewaagd hebben, door dezen gevel als een sieraad der kerk en als een verdienste voor hen zelve in een opschrift te verheerlijken (Bijl. I 6).

Zoo bleef de toestand tot 1765, toen een derde aanval op de kerk gedaan werd; het koor, reeds lang door een muur van de kerk gescheiden, werd toen ingericht als muziekzaal (zie Bijl. II 5). De documenten ook van dit misdrijf bestaan nog. Wij bezitten nog de origineele ontwerpen van de paalwoning, die men stichtte in het koor (tegenhanger van het voorhistorisch bouwwerk, dat thans nog het koor van Utrechts St. Pieter opluistert). En ook een verleidelijk schoon

---

¹⁾ Zie Bijl. I 2.

²⁾ Zie Bijl. I 3.

geteekend gezicht van het zaaltje, zooals het zich in 1780 na het volvoeren der euvele daad vertoonde: met lieve houten pilastertjes langs de muren, een gebombeerde plafonnetje van stuc en een orchestje style Louis XV met een hekje er om. Wij mogen het nauwelijks betreuren, dat zelfs de kunstlievende heer L. C. HORA SICCAMA in 1844 mede het initiatief nam, om dit even ondoelmatige als afzichtelijke bouwwerk te vervangen door het monumentaal elegante Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, waarop de Utrechtsche burgerij thans sinds eene halve eeuw trotsch is.

Na de kerk en het koor kwam de kloostergang aan de beurt. Reeds in 1633 ontving het aardige bouwwerk een bovenbouw (Bijl. IV 1, 2). Maar de gang bleef als begraafplaats in gebruik, sedert 1733 bij de Oud R. C. gemeente, aan wie toen een gedeelte overgedragen werd (Bijl. IV 4): nog in 1814 was de toestand aldus. Hij veranderde eerst merkbaar, toen men na de afbraak der kerk goedgevond, om het vrijgekomen pleintje te gebruiken voor het bouwen van arbeiderswoningen. De eerwaardige gang, die sedert zeven eeuwen de processieën had zien voorbijtrekken en die aan zoovele geslachten van dooden eene rustplaats had verleend, kwam daardoor te staan in een slop en werd door de bewoners der huisjes op de ergerlijkste wijze meer en meer verontreinigd. Schilderachtig bleef hij; maar ieder, die eenige piëteit gevoelt voor de eerbiedwaardige overblijfselen van het verledene, moest zich toch met weezin afwenden, wanneer hij het inwendige van den gang ontluisterd zag tot rommelkamer en bergplaats van oude prullen.

Intusschen, de Mariakerk zelve aanschouwde dezen jammer niet meer. Nadat het kapittel in 1811 was opgeheven, bracht NAPOLEON's geweldige hand de kerk in 1813 ten val (Bijl. I 7). Het koor met de aangrenzende, zoogenaamde „heidensche" kapel, waren de eenige overblijfselen van de kerk, totdat ook deze herinneringen aan een roemrijk verleden in 1844 werden afgebroken.

Sic transit gloria mundi! herhalen wij. Maar toch zijn wij, althans tot zekere hoogte, getuigen geweest van de *herleving* der kerk. Bij de afbraak had de architect VAN EMBDEN genoeg piëteit om nauwkeurige plattegronden te vervaardigen, die het uitgangspunt werden van verdere reproductiën. En de heer HORA SICCAMA nam bovendien het geheele koor der kerk voor de afbraak nogmaals nauwkeurig op. Zoo kon reeds de voortreffelijke EYCK VAN ZUYLICHEM den plattegrond der kerk geheel reconstrueeren. In de serie van historische tafereelen van de maatschappij Arti et Amicitiae gaf de schilder WEISSENBRUCH ook eene reconstructie van den gevel (die trouwens mislukt is). Maar door de langzame vereeniging (in origineel en in reproductie) van zoovele van SAENREDAM's voortreffelijke teekeningen in de stedelijke verzamelingen van Utrecht werd het

allengs mogelijk, iets meer en iets beters te bereiken. Geholpen door deze voortreffelijke gegevens, werd het JOSEPH CUYPERS mogelijk, om op den plattegrond van VAN EMBDEN het geheele monumentale gebouw steen voor steen weder op te bouwen. En SAENREDAM's aquarellen zelve zijn daarna in de fraaie reproductiën der firma EMRIK en BINGER uitgegeven door Dr. HOFSTEDE DE GROOT: een ieder kan thans genieten van deze voortreffelijke gezichten in de wonderschoone kerk.

Tot zoover sprak ik van eene wederopstanding der kerk in beeld. Doch althans een gedeelte der kerk zal, als alle voortekenen ons niet bedriegen, ook in werkelijkheid weder opstaan. Het is de kloostergang, die menig Utrechenaar zich zal verbazen te vernemen dat nog heden bestaat. Eene onoogelijke snijding tusschen twee gebouwen geeft in een hoek der Mariaplaats thans toegang tot een slop, waar de belangstellende bezoeker met eenige moeite het deerlijk verontreinigde bouwwerk zal vinden. Verwaarloosd als dit monumentje is, verdient het, als nagenoeg het oudste gebouw van Utrecht en als misschien de eenig overgeblevene van de talrijke romaansche kloostergangen, die Nederland eenmaal bezat, wel in eere hersteld te worden. Het was het kapittel der Oud R. C. kerk van St. Geertruida, dat de goede gedachte had, den hem behoorenden doch thans nutteloozen gang over te dragen aan den staat, ten einde hem als een monument van geschiedenis en kunst te herstellen. De broeders van St. Johannes de Deo, aan wie de bovenbouw behoorde, waren niet al te moeilijk met de overdracht hunner rechten aan het rijk. En de gemeenteraad, reeds lang verlangend om deze plek, die als een broeinest van besmettelijke ziekten befaamd was, te zuiveren, werkte mede door de meeste der op het pleintje gebouwde huisjes aan te koopen. Zóó wijst alles er op, dat deze kloostergang eerlang zal opstaan uit zijn verval. Nóg zijn er bezwaren, die de spoedige uitvoering van het plan belemmeren. Maar de grootste moeilijkheden zijn overwonnen en wij mogen vertrouwen, dat wij binnen enkele jaren dit laatste overblijfsel van Utrecht's beroemde St. Maria-kerk weder voor ons zullen zien in den toestand, waarin het eenmaal was. De aardige schets, die STEELINK van dien ouden toestand gaf¹⁾, moge eene profetie zijn van de werkelijkheid, zooals wij allen die nog hopen te beleven!

1) In DE ROEVER en DOZY, Het leven van onze voorouders.

B I J L A G E N.

I. DE KERK.

1. *Stichting der kerk.* 1081.

Origo fundati templi.

Tempora cum causis templi venerabilis huius
Quisquis nosce cupis, metra te subscripta docebunt.
Henrico quarto Romani scepra tenente
Imperii, cum iam totam victricibus armis
Subderet Italiam, soli praecludere sola
Urbs Mediolanum portas est ausa rebelles.
Quam tandem captam, spoliis prius auctus opimis,
Evertit victor, nec templo flamma Mariae
Virginis abstinuit, candenti marmore structo.
Unde dolens, mentemque pio succensus amore,
Instaurare novam venerandi nominis aedem
Proposuit, quocunque solo solisque sub axe.
Tunc Traiectensis praesul, nutricius olim
Principis et duris semper comes acer in armis,
Nomine Conrardus, tulit hoc a Caesare munus,
Ut templum sublime loco fundaret in isto,
Turribus excelsis constructuraque perenni,
Adiutus donis et multo Caesaris auro,
Quale vides firmis subnixum stare columnis,
Fornice perpetuo fastigia summa tegente.
Hoc fanum praesul venerabilis ipse dicavit
Primus, et instituit praebendas canonicosque,
Canturos laudes tibi, virgo Maria! perennes.

Post ubi sacrati ter sex ab origine templi
Fluxissent anni, fatalis venerat hora
Pontificis sacri, miseranda caede perempti.
Causa necis fuit haec: nam dum fundamina muro
Ipsius ecclesiae latomi perquirere tentant,

Invenere lutum fluidum fixo sine fundo.
 Hoc vitium tardabat opus; nemo sapientum
 Huic morbo valuit quantalibet arte mederi.
 Ars mendicat opem, miratur nescius artis
 Artificum coetus, non artem posse iuvare.
 Dum sic ergo rei spes esset nulla superstes,
 En rudis hanc Friso solidare sponpondit abyssum;
 Pro quo dum pretium sibi posceret immoderatum,
 En ceptum cessavit opus denuo atque quievit.
 Huic dilectus erat adolescens filius; illum
 Accersit praesul secrete, suadet ut artem
 Eliciat patri, promittit munera. Patrem
 Filius auxilio genitricis inebriat, artem
 Elicit, elicitam pastori clam patre pandit.
 Continuo surgebat opus, iam tempore longo
 Postpositum; gaudent omnes super arte reperta.
 Ille sed irarum stimulis agitatus acerbis;
 Deceptumque dolo tantus dolor urget, ut ipsum
 Iam descendentem gradibus, missa celebrata,
 Pontificem ferro trux Friso necaret acuto.
 Eius in Aprili mortem dant festa Tiburti
 Anno millesimo nonagesimo quoque nono.

(Opschrift op de beide oostelijke hoekpijlers van het schip der kerk tegenover het koor, gedrukt vlg. eene schilderij van P. SAENREDAM te Hamburg en vlg. L. VAN DER BURCH, Aedis D. Mariae admiranda origo.)

Accipe posteritas quod per tua secula narres:
 Taurinis cutibus fundo solidata columnaest.

(Opschrift op eene pilaar in de kerk, thans in het Stedelijk Museum.)

1099 Cunradus episcopus interfectus est a quodam plebeio cultello miserabiliter, eodem momento postquam missam cantaverat et ad domum vix venerat. HEINRICUS V rex Aquis coronatus est.

Altare primum et precipuum beate Marie, quod postea ad occidentem translatum et, consecravit dominus episcopus Cunradus, in quo condite sunt reliquie apostolorum 5: Johannis, Pauli, Andree, Philippi, Bartholomei; martyrum 12: Stephani prothomartyris, Sebastiani, Pantaleonis, Uitalis, Alexandri, Quintini, Ualeriani, Marcellini, Cesarii, Secundini, Quiriaci, Innocentii pape; confessorum 6: Martini, Benedicti, Fortunati, Pamphili, Mariani diaconi, Willehadi; Agnetis et Lucie virginum.

- 1134 Florentius occisus est, et tribus dehinc mensibus
 1135 incastellata ecclesia nostra, ejectis de loco et domibus canonicis, primum a Florentio et ministerialibus episcopi, eo autem occiso, eisdem statim fautoribus, a fratre Theoderico, comite de Hollant, seu volente seu permittente Liudgero imperatore, ipsorum avunculo. Clerus cum antistite suo antichristiane crudelitatis rabiem omnimoda persecutione sustinuit.

(Extract uit de Annalen van het kapittel van St. Marie te Utrecht, in: Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht. XI p. 475, 477.)

2. *Plundering der kerk door de beeldstormers. 1580.*

In ea ipsa aede praesul (Conradus), puero ad pedes collocato, conditus fuit. In quo monumento (quod annis aliquot post in sacratiorum istius templi partem, quam chorum vulgo vocant, quae posterius exstructa, translatum fuit) ad annum Christi usque 1580 quieverere; tunc nempe quidam maleferiati homines, ne sepulcris quidem manus abstinentes, sublata ex monumento hoc praesulis de re nostra optime meriti ossa canibus objecere. Verum enimvero Decanus caeterique aedis hujus canonici collectas reverenter, quae varie inhumate sparsaeque jacebant, reliquias arculaeque inclusas, veteri tandem monumento restituere, hoc adjecto elogio:

„Eruta A^o D. MDLXXX sub Martii mensis initium Conradi episcopi Ultraiectensis, hujus aedis fundatoris, ex arca plumbea (in qua saeculis p. m. quinque pacifice quieverant) pessimorum quorundam hominum, non in vivorum solum, sed mortuorum etiam debacchantium, ossa et varie dispersa proiectaque, Decanus et Canonici eiusdem aedis, ut optime de hoc collegio et provincia universa merito patrono gratiam aliquam reponerent, in unum denuo collecta et hactenus in cistula lignea diligenter asservata in pristinum quietis locum IV Cal. Octobris anno MDXCII D.A. reposuerunt.” Teste me Lamberto van der Burchio, aedis eiusdem Decano.

(Volgens eene aanteekening van den deken VAN DER BURCH zelven, afgeschreven in een handschrift van E. VAN ENGELEN in de Stadsbibliotheek van Utrecht. II p. 179.)

3. *Plan tot afbraak der kerk. 1582.*

1582 Majj 15. Alsoe op gisteren by den rade geresolveert is ter fortificatie behouff deser stadt an te tasten enige kercken, daer men tmeeste gelt of meent te crigen, so is op huden nairder geresolveert, dat men antasten zal de

kerck van sinte Marien, so daer vele materialien an zijn van loot, yser ende duysteen, daer men terstont gelt of sal cunnen crigen. Ende omme tselve teffectueren ende toe te sien, datter nyet gestolen noch ontdragen en worde, sijn gecommitteert JAN VAN BARCK anderde cameraer, CORNELIS WYNTER, JOACHIM VAN SCHADENBROICK, JACOB DE RIJCK, HENRICK VAN RIET, ELLERT VAN HELSDINGEN, JACOB DE POTTERE, MAILLART CUPER ende CORNELIS VAN MALSEN, raden.

De raet heeft JAN VAN BARCK anderde cameraer gecommitteert ende committeert by desen, omme van den coster van sinte Marien afvorderen die sluetelen derselver kercke, ten eynde hy dselve voir een corten tijt sal mogen gebruycken in saken hem belast.

1582 Majj 16. Geordonneert publicatie te doen, van dat hem nyemant en vervordere enige materialien van sinte Marien kercke an te tasten, verdragen of vernielen buten den commissaris, op pene van de kaeck.

1582 Junij 18. Gelesen in den rade de brieven van Sine Excellencie, an de Staten gescreven nopende tcasseren van den eersten staet ende het demolieren van sinte Marien kerck.

1582 Junij 26. De burgermeester PETER FOEYT, FLORIS VAN WEDE scepen, JACOB DE POTTRE raet ende Mr. HERMAN VAN DE POL scepenen-secretaris, sijn gecommitteert om te reysen an Sine Excellencie ende te defenderen de cassatie van den eersten staet ende die demolitie van sinte Marien kercke.

1582 Augusti 8. De cameraer BARCK is absolute macht gegeven, om tloot, van sinte Marien kercke gecommen, te vercopen so na hy kan, ten eynde de fortificatie haren voortgang hebben mach.

(Extracten uit de resolutiën van den Raad van Utrecht.)

4. *Openstelling der kerk voor de hervormden 1585.*

1585 Julij 23. Geordonneert by den rade, dat die predicanten van sint Jacob voirtan alle weke des Vrydachs te negen uren een sermoen doen sullen in sint Marien kercke.

(Extract uit de resolutiën van den Raad van Utrecht.)

5. *Afstand der kerk aan de Engelsche gemeente. 1656.*

1656 Julij 14. De Vroedschap gehoort de mondelinge propositie ende versoeck, uyt de naem van de eerwaerde Kerckenraedt ende diaconen alhier gedaen, heeft deselve geconsenteert ende consenteert by desen, uyt te sien ende om te horen nae een bequaem ende behoorlijck gequalificeert persone, om de Vroedschap voorgedragen ende vervolgens beroepen te worden tot predicant in de Christelycke gemeeynte alhier, in conformite van de Kerckenordering, mits dat

voortaen alle Sondach een ofte twee reysen int Nederduytsch gepredickt worde in St. Jans kercke. Ende sullen daertegens die van de Walse gemeynthe geaccommodeert worden in St. Peters ende d'Engelse in St. Marien kercke.

(Extract uit de resolutiën der Vroedschap van Utrecht.)

6. *Afpraak van den westgevel der kerk. 1712.*

1710 December 22. Rapporteerden de heeren BREIJER en vordere gecommitteerdens tot de visitatie van de kercken en toorns, dat haer Ed. hadden geëxamineert de requeste, ten dien fine gepresenteerd by deken en capitularen van St. Marien, ende ook by oculaire inspectie hadden bevonden de bouwvalligheydt van de westergevel en een gedeelte van St. Marienkerk aen die kant, hetwelke seer dreyght met desselfs gewelf te sullen instorten ende apparent deese winter door niet sal blyven staan. Dat het dieshalven nodigh sal sijn, aen welgemelte deken en capitularen haer versoek toe te staan, namentlyck van de bouwvallige westergevell en een gedeelte van de kerck, ontrend 34 a 35 voeten langh, te doen affbreecken en aldaer de voorschreeve kercke weder met een sufficante en cierlycke gevelmuur, volgens het model ter vergaderinge geëxhibeerd, te sluyten. Waerop gedelibereerd sijnde, heeft de Vroedschap de heeren borgermeesteren met ende benefens de heeren gecommitteerdens tot de kercken en toorns versoght en ook geauthoriseerd, omme desen aengaende met die van den capitulle voorschreeve nader te spreken, ende alsdan aengaende het verkorten van de voorschreeve kercke tot 34 a 35 voeten te disponeren en resolveren na bevindt van saken.

1711 Januarij 12. Gehoort het rapport van de heeren borgermeesteren en gecommitteerdens tot de visitatie van kercken en toorns, die volgens resolutie van den 22 December 1710 by nader inspectie hadden ondervonden de bouwvalligheydt van de westergevel met een gedeelte van de Mariekerck daer annex; heeft de Vroedschap na deliberatie de heeren decan en capitularen van St. Marien conform deselver versoek by requeste gedaan, gepermitteerd, omme aff te breeken de westergevel van voorschreeve kerk met een gedeelte van deselve tot eerste grote pylaeren, mits dat deselve kercke tussen de voorschreeve eerste pylaeren wederom doen sluyten met een cierlyke gevel en een stene frontespice, conform het vertoonde model; en vorder mits dat voorschreeve kercke door die van den capitulle ende die daerinne gehouden sijn, weder op nieuws behoorlyk worde geplaveyt. Ende sijn vervolgens de heeren borgermeesteren en gecommitteerdens voor haere genome moeyte bedankt.

1711 Augusty 31. Bragten de heeren borgermeesteren ter vergaderinge voor, dat aen de Marikerk seedert weynige daegen een groot defect wierd bevonden, ende beyde seydsgevelmuuren mitsgaeders de pylaeren bevonden wierden merkelyk te versacken, sulx te vresen was, dat de geheele kerk wel mogte instorten. Sijn omt voorschreeve werk te inspecteren, hetselve te examineren en daervan te rapporteren, versoght en gecommiteerd de heeren borgermeesteren en oud-borgermeesteren mitsgaeders de heeren gecommiteerdens tot de kercken en toorns.

1711 September 21. Gehoort het rapport van de heeren borgermeesteren en gecommiteerdens tot de kercken en toorns, die volgens resolutie van den 31 Augusty 1711 hadden geëxamineert het defect ende versackingh, die bevonden word aen de Mariekerke, heeft de Vroedschap na deliberatie eenparigh goedgevonden en verstaen, het capittul van St. Marien by insinuatie deses te lasten en ordonneren, dat sylieden de Marienkerk in vorigen staet, conform het model en concept, alhier op den 12^{en} Januarij 1711 gediend en vastgesteldt, sullen moeten herstellen, ende het werk, dat althans versakt is, ten spoedighste behoorlyck en suffisantelyck sullen moeten ondervangen, en die voorsieninge moeten doen, dat door graven off breeken geen oud werk vorder worde ontset ofte geluxeerd; ofte sal by faute van dien door de Vroedschap sodanigh daerjeegens worde voorsien en ordres gesteld, als haer Ed. Achtb. na bevind van saeken sullen oordeelen te behoren. Sijnde de heeren DE MILAN VISCONTI, VAN BLEYENBURGH, VAN PAPENDORP en VAN COKKENGEN, alvorens deese resolutie is genoomen, gedurende de deliberatie over deselve uytgegaen, vermits van haere nabestaende respectieve waeren canoniquen in den capittule van St. Marien.

(Extracten uit de resolutiën der Vroedschap van Utrecht.)

1711 Januarij 9. De heere LONS ende andere heeren gecommiteerde rapporteerden, dat op Saturdag den 20 December des affgegaene jaars 1710 naarnoens ten drie uyren aan de Ed. heeren BREYER, VAN SOESTDYCK ende VAN OVERMEER, commissarissen van de Ed. Agtb. heeren burgermeesteren ende vroedschap der stad Utrecht aanwysinge hadden gedaan van de bouwvallicheyd van een gedeelte van het gewulffsel deser kerke, onder de plaatse daar het orgell geweest is, ende het gevaar, dat het overige gebouw deser kerke daardoor soude kunnen lopen, ende voorts openinge gegeven van het ontwerp, om het voorsejde gevreesde gevaar te connen voorkomen met het leggen van een nieuwe gevellmuyr jgens de twee laaste hoofdpylaren.

Dat de voorsejde heeren commissarissen, ter vergaderinge van de Ed. Agtb. heeren burgermeesteren ende vroedschappe der stad Utrecht gerapporteert hebbende

van hare Ed. verrigtinge ende ondervindinge, myne heeren van de vroedschap ampliatio van commissie hadden believen te decernereren op beyde de heeren regerende borgermeesteren ende vorige heeren commissarissen.

Dat welgemelte heeren burgermeesteren ende commissarissen, op gisteren voor de middag met den fabriek der stad ende deses capittels metselaar in de kerke gecompareert zijnde, de heeren rapportanten aan hare Ed. de novo aanwysinge ende openinge van tgeene voorseyd gedaan ende gegeven hebben; dat oock de voorseyde stadtsfabriek ende metselaar op ordre van de heeren burgermeesteren, onder ende boven in de kercke naaukeurige inspectie hadden genomen, ende van het gevaar berigt aan de heeren burgermeesteren en commissarissen gedaan.

Dat vervolgens beyde de heeren burgermeesteren ende commissarissen aan haar rapportanten hadden believe te seggen, dat op Maandag ter vergaderinge van de Ed. Agtb. rapport souden doen, met byvoeginge, dat de heeren van den capittule staat conden maken, dat het versoeck, by requeste gedaan, ende de voorstell tot het stellen van een nieuwe gevelmuur, volgens het bestek ende teekeninge daarvan gemaakt, soude worden geaccordeert, mits ende onder conditie, dat het capittel de vloer van de kercke in beter staat zal doen brengen; hetwelke zy heeren rapportanten hadden aangenomen met versoeck, dat myne heeren van de vroedschapp den capittule de hand souden believen te bieden, soo ten reguarde van de voorsieninge, die het capittell soude meynen gedaan te worden omtrent het slepen ofte voeren van sware kisten ten tyde van de jaarmerkt ofte kermisse, alsook ten opsigte van de contributie dergeener, die kelders ende grafsteden in de kerke ende het paradijs possideren.

Dat vervolgens de heeren burgermeesteren ende commissarissen hadden beloofd, den capittule in desen behulpsaam te sullen zijn.

Dat zy heeren rapportanten van alle hetgeene voorseyd by missive aan mijn heere den deken kennisse hadden doen geven, ende versogt, dat zijn Wel Ed. Eerw., nu tot Amsterdam zijnde, de goedheyd belieffde te hebben, om te doen informeren naar een bequaam en habiel architect, dewelke men, den heere deken alhier gereverteert zijnde, soude mogen ontbieden ende het werk doen visiteren, ende zyne consideratien versoecken over het gemaakte bestek ende teekeninge.

1711 Januarij 16. Mijn heere den deken communiceerde, dat PIETER DE ZEEUW ende ADRIAAN DE JONG, architecten tot Amsterdam, in gevolge van de missive ende versoeck van hare Wel Ed. Eerw. hadde versogt, om alhier te komen ende inspectie te nemen van de kerke, ende hare consideratiën te geven over het bestek ende teekeninge van een nieuwe westgevelmuur deser kerke,

waarvan de eerstgenoemde aangenomen hadde op aancomende Maandag hier te sullen komen, ende de laatste ADRIAAN DE JONG over een weeke a drie. Ende hebben haar Wel Ed. Eerw. mijn heere den Deken voor de genomene moeyten bedankt.

1711 Januarij 23. De heere fabriek-cameraar VAN DYKVELD ende andere heeren gecommiteerde rapporteerden, dat op voorleden Maandag PIETER DE ZEEUW, architect, woonende tot Amsterdam, ten versoeke van mijn heere den deken overgekomen, nae gedane aanwysinge ende naauwkeurige inspectie van de bouwvalligheyd, soo van een der pylaren ondert orgell, alsook van de gevell aan de westzyde, ende examinatie van het bestek van een nieuwe gevell, opgesteld door wylen den architect JUSTUS VAN DEN BOSCH, weder naar Amsterdam was gereyest, ende binnen weynig dagen hetselve bestek ende teekeninge vooraff senden ende nogmaal soude overkomen, om nader te overwegen de middelen om het gevreesde gevaar te kunnen ontgaan.

1711 Februarij 20. Nog heeft den secretaris capituli ter vergaderinge geëxhibeert extract uytte resolutiën van de Ed. Agtb. heeren burgermeesteren ende vroedschappe der stadt Utrecht van dato den 12 Januarij 1711, by welke haar Ed. Achtb. aan den capittule permitteren, om conform het versoeck, by requeste gedaan, afftebreken de westergevell met een gedeelte van de kerke tot de eerste grote pylaren, mits dat de kerke tusschen de voorseyde grote pylaren wederom doen sluyten met een cierlyke gevel ende een steene frontespies, conform het vertoonde modell, ende vorder mits dat de kerke door den capittule tot haren laste ende die daarinne gehouden zijn weder op nieuw behoorlyk werde geplaveyt.

(Extracten uit de resolutiën van het kapittel van St. Marie.)

Nobilissimorum et amplissimorum consulum senatusque huius urbis assensu, Gulielmus van der Muelen, dominus Oudtbrouckhuysii, Nicopii, Portengii, decanus, et capittulum sanctae Mariae Maioris Traiectensis partem huius aedis imperialis occidentalem, turribus organo monumentisque decoratam olim, ipsa confectrice rerum omnium vetustate factam caducam, demoliendam et hunc parietem, qui ceteris sartis tectis ornamento esset, collocandum decrevit, exsequente Everardo van Weede, domino Dyckveldii et Ratelesii, magistro fabricae, anno millesimo septingentesimo duodecimo post Christum natum, pacificatoris totius ferme Europae legationibus in hanc urbem missis insigni.

(Opschrift van den nieuwen westgevel der kerk, volgens een afschrift van baron D'YVOY in den Topographischen atlas der stad Utrecht. No. 764****.)

7. *Afbraak der kerk, 1813.*

Het voorportaal en de galerijen der kerk waren nog in onzen tijd ingerigt tot het plaatsen van kramen gedurende de jaarmarkt; wij herinneren ons, dat de voormalige buik der kerk toenmaals een tuin was, met een houten hek tusschen pilaren afgeschoten. Zij was echter toen hare slooping nabij. Uitgenomen het gedeelte, hetwelk de concertzaal uitmaakt, werd de gansche kerk op den 30^{en} Augustus 1813 verkocht voor de som van f 18,500, en den 2^{en} September daaraanvolgende met afbreken een aanvang gemaakt, zoodat in December 1816 niets meer daarvan overig was dan de grond, welke in het jaar 1817 werd verkocht aan den heer VAN LAERE, die denzelven heeft ingerigt tot eene boomkweekerij.

(Extract uit een opstel over de St. Maria-kerk, in: Tijdschrift voor geschiedenis van Utrecht, I (1835) p. 323.)

II. HET KOOR.

1. *Het oude koor. 1081.*

Hoewel van het oorspronkelijke koor geen spoor meer te zien was, vermoedde ik, dat de sluiting van hetzelfde half rond zoude geweest zijn, wegens de overeenkomst in den platten grond met den bouwtrant der basiliken en met die van andere kerken in deze streken, zooals te Oldenzaal en de voormalige te Marienhaven in Oost-Vriesland. Dit vermoeden werd bevestigd, toen men bij het afbreken van het nieuwere koor, in 1844, de halfronde grondslagen van het oorspronkelijke vond, die van tufsteen en zoo hard waren, dat men van het wegruimen moest afzien.

(Extract uit een opstel van Mr. F. EYCK TOT ZUYLICHEM, in: VERMEULEN, Tijdschrift voor geschiedenis van Utrecht. II p. 27.)

2. *Begin van den bouw van een nieuw koor. 1340.*

Structura novi chori ecclesiae S. Mariae Trajectensis anno 1340 facta ¹⁾. Ex litteris domini Henrici de Jutfaes, decani Trajectensis, eodem anno datis 12 Octobris, Mr. HUGO POLLAERT, olim canonicus Majoris, legavit ecclesie S. Mariae 100.000 coctorum laterum, ad usus et constructionem novi chori ejusdem ecclesie dudum inchoati, solvenda eidem ecclesie, cum animo perficiendi eundem chorum.

(Extract uit een handschrift van E. VAN ENGELLEN in de Stadsbibliotheek van Utrecht. II p. 165.)

1) De juistheid van dit bericht schijnt zeer twijfelachtig: denkelijk is eene gift voor den bouw van het Domkoor bedoeld.

3. *Inwijding van het nieuwe koor. 1421.*

Item in denselven jaer (1421) op den XXIII ¹⁾ dach in Maerte wert die eerbaer bisscop Coenraet, die dat collegium van onser Vrouwen t' Utrecht gesticht hevet ende dieselve kerck dede maken in der eren van onser Liever Vrouwen, opgegraven uyt den grave, dair hy eerst, doe hy doot was, in gegraven was, daer hy langer dan CCC jaren in gegraven hadde geweest. Ende doe men dat graf opdede, doe lach dat doode lichaem noch al byeen, dat veel van den heren, diet sagen, ende ander luden mede seer verwonderde, dattet lichaem, dat also lange onder die aerde hadde geweest, noch also heel ende also gesien was. Ende optenselven dach wert dat lichaem ende dat gebeent van denselven bisscop van ²⁾ grooter waerdicheit uitten grave genomen van bisscop MATTHIJS bisscop van Biduaen, dair veel van den heren van denselven godshuys by waren ende wairlike luden een groot deel; ende wert weder op dat nye choer gebracht ende aldaer weder begraven in een nye graff, dat hem aldair gemaect was tot sijnre groter ere, dat ic hoop dat hy wel verdient hadde. Ende op denselven dach wert dat nye choer gemaect ³⁾ gewyct van bisscop MATTHIJS by der eren Gods ende onser Liever Vrouwen ende meer van sinen lieven heyligen in den ewigen leven.

(Uit het vervolg der kroniek van BEKA, gedrukt bij:
MATTHAEUS, Analecta. III p. 398.)

4. *Afstand van het koor als toonkamer voor het Bijlhouwersgild. 1619.*

1619 Martii 8. Gelesen de requeste van deken ende capittule van Ste. Marien, in wiens kerckens choor die van den Bijlhouwersgildt over acht dagen versochten haer gemaectt schrijnwerck te mogen stellen te coope, ende daerby gehoort het rapport van de heeren commissarissen, 't voorseyde choor gevisiteert ende het capittule daerop aengesproken hebbende, ende daeruit verstaen, dat d'heeren deecken ende capittule hiervan naer luydt haerder Edele requeste d'intentie niet wel en hadden verstaen, soo sijn voorige commissarissen versocht, den capittule nochmael sulcx t' onderrichten ende daerby te voegen, dat heure Edele sullen vermogen de choordeuren alsoock die van de sacristie toe te leggen, daarmede haere kerck vrygesteld wordt, mits stellende een ander int choor ter straetwaert.

1619 Martii 22. Op de requeste, by den deekens ende gildebroeders van den schrijnwerckergilde, versoekende, dat de Vroetschap soude believen tinduceren die van

1) Een HS. van Beka in de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage heeft: „XIII.”

2) Het bovengemelde HS. leest juister: „mit.”

3) Het bovengemelde HS. leest juister: „aldaer.”

den capittule van Ste. Marien tot openinge van haer choir, om haer gemaect werck daerinne te stellen, daertoe den 2^{den} Martij voorleden gecommiteert zijn geweest de heeren Medenblick ende Wttewael, raden, stondt: De vroetschap, gehooft het rapport van de heeren gecommiteerden voornoemt, die het choir hebben besichticht, oock mette heeren van den capittule hiervan gesproocken ende gesocht dselve tot dit versoeck te bewegen etc., ende dat hetselve capittule daerinne niet en hadde connen bewilligen, verstaet ende verclaert, dat tvoorseyde choir ten fine als in desen sal mogen worden gebruyckt, doch dat daerinne geen schade en werde gedaen, ende by die van den gilde becosticht het raempt ende deure, daer den uitganck ten aenwysinge vant voorseyde capittule sal worden gemaect, latende den duycksteen, daarvan comende, ten prouffyte vant capittule; wiensvolgende tselve capittule geordonneert wordt, dit te gedogen ende tvoorseyde choir te ontledigen ende vry te stellen van alle materialen, jegenwoordich daerinne wesende. Actum ut supra.

(Extracten uit de resolutiën der Vroedschap van Utrecht.)

5. *Bestemming van het koor voor de bijeenkomsten van het Stads Muziekcollege. 1765.*

Maandag den 20 Majj 1765. Ter vergaderinge zijnde voorgebragt en gelezen 't rapport van de heeren gecommiteerdens tot het Bijlhouwersgild, alsmede van de heeren gecommiteerdens ter directie van Stads-financie, 14 dagen ter Secretarye van de policie hebbende voorgelegen, houdende, zoo nopens de requeste, door de Eerwaarde Decan en Capitulairen van St. Mariae aan Haar Ed. Achtbare gepresenteerd, waarbij hun Eerwaarde doleren over den slegten staat van het schrijnwerkerspand, verzoekende Hun Ed. Achtbare, tot voorkoming van het verder verval daarvan, zodanige voorzieninge gelieven te doen als zullen meenen te behoren, alsmede rakende 't verzoek, door de leden dezer Stads Musicq-Collegie bij requeste aan Haar Ed. Achtbare gedaan, ten eynde aan hun een convenabelder plaats tot het houden van het voorseyde concert mogt worden geaccordeert.

„Rapporteerden de Heeren gecommiteerdens tot 't Bijlhoudersgilde, dewelke hadden gebesoigneert over den inhoud der requeste aan Haar Ed. Achtbare gepresenteerd door de Eerwaarde heeren Decan en Capitulairen van 't capittule van Ste. Mariae, waarop haar Ed. Achtbare hadden gelieven te requireren 't advis van gemelde heren gecommiteerdens, en behelsende 't zelve request in substantie:

Dat het pand of choir hunner kerke, 't welk de vroedschap voor vele jaaren had vergund aan de schrijnwerkers, om derzelve gemaakte werk daarin te koop te stellen, met die voorzorge, dat 't zelve uit een gedeelte der koop-

penningen, van gemelde goederen provenierende, en eenige andere inkomsten van nieuw aankomende pand-gildebroeders ordentelijk zoude worden gerepareerd en onderhouden, thans zedert eenige jaaren geheel buiten reparatie gebleven was, naardien 't getal derzelve pand-gildebroeders op twee na was uitgestorven en verminderd, en dus 't inkomen, gedestineerd tot onderhoud van 't pand, in geen consideratie kwam bij 't geene daartoe vereyscht word ¹⁾). Waardoor dan ontwijfelbaar te wagten stond, dat het gebouw, van tijd tot tijd vergerende, eindelijk geheel zoude vervallen. Om 't welke voor te komen haar Ed. Eerwaarde eerbiedig verzogten, dat Haar Ed. Achtbare daartegen een bequaam middel mogten gelieven te beraamen, t' zij door de voornoemde pand-gildebroeders het verdere gebruik van gemelde pand op te zeggen en de vertoonders daarmede als met hunne andere goederen naar hun goedvinden te laten ageren, t' zij door 't zelve geheel en al ten behoeve van de stad over te neemen en als andere stadsgebouwen te doen behandelen, t' zij door zoodanig ander middel, als Haar Ed. Achtbare daartoe beter en bekwaamer zullen oordelen.

Dat zij heeren gecommiteerdens bij examinatie bevonden hadden, dat, gelijk in de requeste is geposeerd, de pand-gildebroeders op twee na verminderd en uitgestorven zijnde niet in staat zijn om 't zelve pand te onderhouden, hoezeer dezelve, ook daarop gehoord zijnde, te kennen gegeven hebben hun verlangen om 't zelve te moogen blijven gebruiken, en eenige meerdere penningen s' jaarlijks tot de reparatiën hebben geoffereert, egter op verre na niet toereikende, en met verzoek, dat Haar Ed. Achtbare 't te kort komende mogten gelieven te suppleren, en het pand tot hun gebruik repareren en in goeden staat houden.

Dat Haar Ed. ook bevonden hadden, dat 't gebouw, schoon in muur en kluiswerk nog hegt en sterk zijnde, geheel ontbloot van glazen en bij gebrek van onderhoud in veelen opzigten vervallen en haaveloos is, tot groot discieraad van geen gering gedeelte dezer stad, en daardoor te dugten is, dat, zo niet bij tijds daartegen gezorgt word, 't zelve geheel zal vervallen.

Dat Haar Ed. derhalven eenparig van advis zouden zijn, dat de noodzakelijckheid vereyscht dat Haar Ed. Achtbare daartegen op de eene of andere wijze voorzien, en dat Haar Ed. Achtbare ten dien eynde zouden kunnen resolveren de twee overgebleven pand-gildebroeders het pand op te zeggen, en't zelve aan 't capittel te restitueren en overlaten, om door 't zelve te worden gerepareerd en onderhouden, ofte dat Haar Ed. Achtbare 't zelve gebouw geheel ten behoeven en gebruike van de stad zouden kunnen overnemen en 't zelve in goeden staat stellen.

¹⁾ Een merkwaardig feit, dat bewijst, hoe het gezamenlijk tentoonstellen van de leden der gilden in hallen — een middeleeuwsch gebruik — in 1619 nog in vollen gang, doch in 1765 geheel verouderd was.

En hebben Haar Ed. ten opzichte van dit laatste geval en voorstel gemeind, niet ongemerkt te kunnen nog moogen laten voorbijgaan de gelegentheid, welke zig thans opdoet, om dit gebouw als een publicq stadsgebouw te kunnen emploieren, tot luister en aanzien dezer stad en academie en een eerlijk vermaak, zoo voor de studerende jeugd als voor de aanzienelykste der ingezetenen en zig hier ophoudende vreemdelingen van beide sexen; naamentlijk de begeerte, welke de heren leden van 't Musicq-collegie aan Haar Ed. Achtbare hebben te kennen gegeven, om hun collegie van de tegenswoordige plaats op een geschikter te zien overbrengen. Maar hebben Haar Ed. gedacht te moeten inquireren, of dit gebouw daartoe geschikt en de kosten, om 't zelve daartoe te approprieren, voor de stad dragelijk zouden zijn."

(Volgt de berekening der kosten.)

. . . . . , ...
 . . . . .

„Rapporteerden de heeren Gecommitteerdens ter directie van stads-financiën,
 . . . . . : . . . . .
 dat zij heeren Gecommitteerdens deeze redenen, midsgaders de bekrompenheyd van stadskasse ponderende tegen 't nut en agrement, dat uit dusdanige verandering zoude voortvloeyen, eenparig van advis waaren, dat Haar Edele Achtbare stads-finantiën niet meer behoorden te benaauwen om eene zaak, dewelke geen universeele utiliteyt involveerd; maar dat de Vroedschap zig zoude kunnen conformeren met het eerste alternativ van't rapport der heeren gecomitteerdens tot de Bijlhouwersgilde, om namentlijk 't pand aan de pand-gildebroeders op te zeggen, en 't zelve aan die van den capitulle van Ste. Marie te restitueren, om daarmede te handelen als met haar andere goederen; en dat Haar Ed. Achtbare verders aan de heeren leden van Stads-Musicq-collegie, om aan deselve te ontmoet te koomen, tot vuur en ligt en verdere augmentatie van subsidie jaarlijx zoude kunnen accorderen f 250.—, en hen teffens de liberteyt laten, om haare musicq-zaal te verplaatzen, waar zij 't zelve 't gevoeglijkste en decentste zullen oordeelen."

Heeft de Vroedschap na serieuze deliberatie en omvrage de heren, in dezen gecomitteerd, voor haar genomen moeyte en gedaan rapport bedankt; wijders goedgevonden en geresolveert, omme het schrijnwerkerspand over te nemen en tot een concertzaal voor welgemelde heeren leden te doen approprieren, conform den voorslag bij het rapport der heeren gecomitteerdens van 't Bijlhouwersgild gedaan, zig daarmede conformerende bij dezen. En zijn de heeren Gecommitteerdens ter directie van stads-financie verzogt en geauthoriseerd, omme hetzelfde zoo en in dier voege te doen werkstellig maaken.

(Extract uit de resolutiën der Vroedschap van Utrecht.)

III. DE TORENS.

1. *Val van den noordelijken toren. 1576.*

Davila cum per aliquot dies a tormentorum maiorum explosione non desisteret, multos cives civiumque splendidas aedes perdidit atque prostravit. Turrem alteram insignis ecclesiae Divae Mariae Virginis et partem turre Divi Jacobi, eo quod ex iis multum damni inferebatur Hispanis, disturbavit.

(Extract uit M. AB ISSELT, Sui temporis historia. (1602) p. 506.)

2. *Afbraak van den zuidelijken toren. 1682.*

1676 Januarij 16. De Vroedschap heeft naar deliberatie ende omvrage niet connen goetvinden, in te treden 't versoek van den Decan ende Capittule St^e. Marien, om consent tottet afbreken van haer toren tot betalinge van de ongelden etc.

(Extract uit de resolutiën der Vroedschap van Utrecht.)

Die Veneris 24 Novembris 1682. Gehoort het rapport van heere raatsheer SERVAES wegens tgeproponeerde aan de Borgemeesters van de stadt over t'afbreken van deser kerken toorn, hebben deken ende capittule d'heeren VAN DER NYPOORT, VAN MAARSEN BROUK ende raatsheer SERVAES versocht ende gecommitteert, om dienaengaende verder met de heeren Burgemeesters te aboucheren.

Die Veneris 1 Decembris 1682. Is op de propositie van de heeren gecommitteerden tot het afbreken van den toorn goetgevonden, dat nae sal worden gesien, aan wat personen en onder welke conditiën het capittel eertijts geconsenteert heeft tegens de muyr van de voorseyde toorn te timmeren.

Die Veneris VIII Decembris 1682. Dede de secretarius capittuli rapport wegens de timmeringe aan den toorn deser kercke.

Die Veneris XXII Decembris 1682. Gehoort het rapport van de heeren, met den heere burgemeester VAN DINTEREN geaboucheert hebbende overt amoveren van deser kerken bouwvalligen toorn, hebben deken en capittule nae eenige deliberatie goetgevonden ende de heeren, bevorens in desen gecommitteert, versocht, omme met de heeren Burgemeesteren die sacke te adjusteren.

Die Veneris XXIX Decembris 1682. De heere VAN DIJCKVELT maekte ter vergaderinge bekend, dat de heeren Burgemeesteren ende Vroedschap der stadt Utrecht hadden bewillicht en geconsenteert int afbreken van deser kerken toorn.

(Extracten uit de resolutiën van het kapittel van St Marie.)

1682 December 27. Refereerden d'heeren Borgermeesteren, dat met gecommitteerden van den capittule van St. Marie op derselver versoek hadden

gereassumeert voorgaende conferentiën over 't afbreecken van den eenen toren van duycksteen, ende dat haer Eerw. Edele hadden gepresenteert een recognitie van vierhondert ducats voor 't consent te betalen in 't midden van 't afbreecken van dien, ende dat in minderinge van de jaarlixen subsidiën souden betalen twee duysent gulden gereet, sullende de vordere cooppenningen, sooverre die strecken, mede worden geëmployeert tot betalinge van de resterende subsidiën, waerinne vervolgens sal worden gecontinueert. Hetwelcke in deliberatie geleyd sijnde, heeft de Vroedschap geconsenteert in de versochte afbreeckinge onder de gedane presentatie.

(Extracten uit de resolutiën der Vroedschap van Utrecht.)

IV. DE KLOOSTERGANG.

1. *Bouw eener verdieping boven het zuiderpand. 1633.*

Wij deecken ende capittule der kercke Ste. Marien 't Utrecht doen condt ende kennelijck allen luyden met dese onse openbaere brieve, dat wy capittulariter vergadert (capitulo specialiter desuper indicto) met goede voorgaende deliberatie hebben onwederroepelick vergost, gelijk wy vergunnen mits desen, aen den Ed. heere DIRCK DE GOYER, outborgemeester der stadt Utrecht, te moegen tot syne Ed. gelieve lichten ende openen het dack van onser kercke pant aen de suytseyde, streckende langes sijn huysinghe ende erve, die ende soo hy nu tegenwoordich besit, ende alle die materialen, daeraen vast, die tot synen oorbaer sal mogen gebruycken, mits dat hy hierentegens gehouden sal sijn, hetselffde pant wederom tot synen costen te bedecken ofte te betimmeren ter sijnder beste gevalle, ende onser kercke fabrycque van de laste van decken ende repareren ten ewigen dagen costeloos ende schadeloos te bewaren, waertoe hy hem selven ende syne naervolgers in de voorseyde huysinge mits desen is verbyndende van die eerste ure aff, in dewelcke hy het dack voorseyt sal doen lichten ofte oopenen. Teenen oirconde deses hebben wy voorseyde dese onse opene brieve mit ons capittels van secrete segel neffens twee capittulaire heeren doen besegelen. Gegeven int jaer ons Heeren XVIIIC, drie ende dertich opten elfften Januarij.

(Oorspronkelijk charter dd. 1633 Januari 11, in het archief van het kapittel van St. Marie.)

2. *Bouw eener verdieping boven het westerpand. 1633.*

Mr. JACOB VAN SYPENESSE transporteert namens Mr. JOHAN WACHTELAER aan juffrouw MARIA VAN SAMBEECK, weduwe van CORNELIS VAN DER HEYDEN „die alinge huysinghe ende hoffsteede met alle t' geene daer aert- ende

nagelvast in is, staende op Ste. Marie kerckhoff alhier, van outs genaemt het Choraelhuyt, mitsgaders het school, gelegen naest het pandt der kercke voorseyt, met synen vryen uut-ende inganck in hetselve pandt ende voorts door de kercke, daer het achste huys claustrael, dat alsnu toebehoort joffrouw ALEYDA VAN RUEMPST, west- ende zuydwerts, ende het voorseyde pandt oostwerts, ende noortwerts die voorseyde kercke naest gelegen sijn, eertijts by de voornoemde Mr. JOHAN WACHTELAER van ons gekoft, *mitsgaders de verbeteringe, by deselve Mr. JOHAN WACHTELAER daeraen gedaen, namentlick het nieuwe getimmer boven het pandt*, achtervolgens onse onwederroepelick consent in date den elfden Januarij XVIIc. drie ende dertich.” etc.

(Extract uit een transport dd. 1641 Maart 26, voorkomende in het Register van de claustrale huizen van het kapittel van St. Marie.)

3. *Plaatsing van kermiskramen in den kloostergang. 1661.*

1661 Junij 24. D'heeren Commissarisen van de jaermerckt sijn versocht te overleggen ende adviseren, off men, ten aensien nu weckelicx int Engelsch gepredickt wordt in de Marienkerck, op de merckten voortaan in deselve kerck niet meer sal veylstellen schilderyen, caerten ende diergelijcke; nemaer alleen int portael ende pandt van de voorseyde kercke ¹⁾, ende voorts in de nabuyrige kercke van den Duytsen huysse.

1661 Julij 1. Conform t'advijts van de heeren Commissarisen van de jaermerckt is goetgevonden ende verstaen, dat men dese reyse noch in de Marienkerck sal voorstaen met schilderyen, buyten de plaetse tot de predicatie affgeschoten; ende dat men de vreemde luyden sal waerschouwen van in toecomende niet meer in de voorseyde kercke te sullen mogen toonen.

1662 Junij 23, Geresumeert sijnde de notule van den 1en Julij 1661, daerby verstaen is, dat voortaan niet meer in de Marienkerck sal worden voorgestaen met schilderyen, heeft de Vroedschap eenpaerlijck by de voorseyde resolutie gepersisteert, ende de commissarisen gelast sulcx t'effectueren, ende tottegeene voorseyt aen te wysen t'pand ende portael van dien, mitsgaders t' Duytschen huys-kerckjen.

(Extracten uit de resolutiën der Vroedschap van Utrecht.)

4. *Overdracht van het westerpand aan de Oud R. C. Clerезy. 1733, 1736.*

Het kapittel van St. Marie transporteert aan BOUDEWIJN VAN CATZ, „sekere erve of grond in het westerpand aan de zuydzyde van onse kercke, streckende

¹⁾ Nam. in het oude kapittelhuis en in den kloostergang, die alleen van daar uit te bereiken was.

van de trap van den toorn tot aan de kelder van het choraalhuys, ter lengte van vijf en veertig en ter breedte van twaelf voeten.”

Het kapittel van St. Marie transporteert aan BOUDEWIJN VAN CATZ „sekere erve of grond in het westerpand aen de zuydzyde van onse kercke, streckende van de kelder van 't choraalhuys zuydwaarts op, ter lengte van vijf en veertig en ter breette van twaelf voeten.”

(Extracten uit twee transporten dd. 1733 October 9 en 1736 Januari 27, berustende bij de Oud-Roomsche Clerezy in den Driehoek te Utrecht.)

V. DE VOORHAL.

1. *Vergadering van koning Willem II met de prelaten der Utrechtsche kerk in de voorhal der kerk. 1255¹⁾.*

Rex, confestim in manu robusta Trajectum descendit, et praelatos ecclesiae simul in atrio S. Mariae congregavit, ut ibidem locum aptum exquireret, ubi capellam in honore S. Georgii Martyris devote construeret. Dum autem ipse rex cum prelatiis resideret in jucundo contubernio et de curialibus causis optato frueretur alloquio, ecce quidam turbator sanctae pacis ac intentor novae litis a remoto volatile saxum secreto projecerat, et regis honorandum caput fere contriverat. Quapropter circumsedentes praelati nimium scandalizati sunt: quinimo de tanta praesumptione plurimum stupefacti sunt. Rex autem eundem lapidem trutinando suscepit in manibus, hujusmodi verba promens coram astantibus „Reverendi patres! attendite quam talionem Trajectenses nobis impendunt, quod jactu tam grandis silicis nos absque demeritis neci dare quaerunt, quorum fidelis conburgensis hactenus fuimus et quorum forenses hostes sub expensis propriis laboriose subegimus. Sed vivit Dominus et martyr ejus Georgius, quoniam et hoc forefactum nequaquam transibit inultum, si vita nos incolumes conservare queat ad annum.” Nec mora, quin et ipse rex, cursatilem equum ascendens, cives diffidari jussit et ad expugnandam civitatem modis omnibus se praeparavit; Trajectenses, pro casu talis infortunii plurimum disturbati, destinaverunt magistros civium ad Hollandiam, tentantes cum eodem rege reformare pacis amicitiam. Sed quid plura? Rex immobilem sententiam edidit, quatenus civitas grassatorem sibi traderet; alioquin ipsam urbem humotenus everteret. Itaque Trajectenses, obtenta pace modici temporis, redierunt ad judiciale capitulum, statuentes pro

1) Zie over de tijdsbepaling (Juli 1251): Böhmer, Regesta imperii V 2 p. 981.

malefactore nimis arcanum scrutinium, ut ipsius regis indignationem aliquo modo placarent et burgenses innocui sceleris tanti in pace quietissima permanerent.

(J. DE BEKA, Chronica. p. 87.)

2 *Ruïne van deze hal voor den westgevel der kerk. 1617.*

Fama est, nequa vana illa, Conrardo episcopo constitutum fuisse alteram occidentem versus nostrae huic contiguam exstruere aedem, quam, Divae quoque Virgini sacram, virgines nobiles, canonicatus conspicuae titulo, regerent habitarentque. *Ex inchoatis, quae etiamnum exstant, fundamentis, opereque interrupto videre id est.* Quod ipsum, an quod mors ea molientem oppresserit, an quod Caesar Germaniam suam aedificio hoc vellet exornare, omissum fuerit, in incerto est.

(Extract uit L. VAN DER BURGH, Aedis Divae Mariae Virginis in civitate Ultrajectensi admiranda origo. 1617.)

VI. HET KERKHOF.

1. *Opheffing van de afsluiting van het kerkhof. 1616.*

1616 April 22. Om de heeren Deecken ende Capittule der kercke van Ste. Marien in vruntlijck te verzoeken, dat hare Edele willen tot verbredinge van de plaetse, daer dezer stats jaermerct gehouden wort, de muyr voor het voorseyde hare kerchoff aff te doen breecken, ende voorts de eerste rye boomen om te houden om van statswegen gestraet te worden, ten eynde de coopluyden, de voorseyde jaermerct frequenterende, te bequamer met hare coopmanschap ende cramen gheaccommodeert mogen worden, worden gecommitteert de heeren BOR ende NYENRODE, schepenen, met JOHAN VAN DE POL, raeth.

(Extract uit de resolutiën der Vroedschap van Utrecht.)

WILLEM VAN DE VELDE DE OUDE

DOOR

P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

(Slot).

NA den slag op 14 Juni 1673 keerden alle vloten naar de havens terug. De Fransche voer naar Brest en Rochefort; maar de teekening van den 18^{en} Juni leert, wat trouwens waarschijnlijk was, dat zij eerst met de Engelsche terugging naar Sheerness. Weldra verscheen voor den mond der Theems een observatie-eskader onder Schout-bij-nacht JAN DE HAAN, dat den 25^{en} terugkwam en 't bericht bracht dat de hoofdvloot op den 22^{en} lag tusschen Queensborough en Gravesend, dat groote moeite werd gedaan om haar spoedig weer in zee te kunnen zenden en een groot corps troepen op inscheping wachtte ten einde weer eene landing te beproeven. EVELYN vertelt dan ook in zijn Diary, dat hij den 10^{en} (20^{en}) Juni en den 26^{en} Juni (5 Juli) het „formidable camp on Blackheath, raised to invade Holland”, bezocht.

WILLEM VAN DE VELDE vertelt in zijne teekeningen niets van het observatie-eskader. Hij was te Londen en volgde den koning. KAREL II en de Hertog van York wilden de vloot zoo spoedig mogelijk weder in zee zenden en bezochten haar herhaaldelijk. Hun eerste bezoek had, volgens de London Gazette, plaats van *Oud-Holland*, 1902.

21 tot 23 Juni. W. VAN DE VELDE ging toen, naar het schijnt, niet mede, maar van twee bezoeken in Juli maakte hij een reeks teekeningen, welke het Museum-Boijmans bezit. De eerste reeks omvat 27 teekeningen, hoog omstreeks 0.285 en breed 0.435. De dagteekening is nu eens in den nieuwen, dan in den ouden stijl, soms in beide. De eerste teekening heeft tot opschrift: „*hier begint de reys van doen ick de eerste reijs met de koning naar Sernesse (Sheerness) was*”, en de aanwijzing: „*Sonnedach smorgens den 16 July 1673 soo sijn konicklycke majestijt int jacht kleveland omtrent Wollidts (Woolwich) by ons komt alsoo ick in de Keuckenjacht was, om te varen naar konings vloot in Sernesse.*” N°. 3 heeft tot aanwijzing: „*soo wy eeriff (Erith) op de rivier van Londen passeeren op sonnendag smorgens ten 5 à 6 uren.*” N°. 7 geeft te zien op den tweeden grond „*tcasteel voor grevesent*” (Tilbury-fort); N°. 9 „*grevesent en tcasteel daerover innewaert te sien,*” alsmede een schuit „*vol soldaten roojacken*” en een saluecrend vaartuig: „*een schip van smirna gecomen*”; N°. 10 de „*baersie die de duck de jorck aen boort bracht*” van het jacht van den koning; N°. 12 „*daer de spijs wert overgevoert op sonnendag den 16 July 1673*” en „*de konniclike spijs wert overgegeven in de werry*”; N°. 13 „*prins robbert comt neffens noch 2 à 3 sloupen den koning begroeten en verwellicomen*”; N°. 14 „*prins robbert aen boort by de koning*”; N°. 15 „*hier begint maenendach de 7e July 1673 prins robbert vaert naer de koning aen kleveland het jacht.* De Fransche vloot was den 17en Juli present, want bij de hoofdstengen van sommige der naast elkan der liggende oorlogschepen schreef VAN DE VELDE niet alleen „*bla*” (eskader der blauwe vlag) maar ook „*W*”, het Fransche eskader der witte vlag. De volgende teekening meldt dan ook: „*komt een frans opperhoofd aent jacht van den koning.*” De 19e teekening: (het jacht) „*des konings vaert naer seernesse soo wert de vlagge ingenomen op maenendag smorgens omtrent 9 uur de 7e (17e) July 1673, wonden ons anckers om de koning te volgen.*” De 23e teekening geeft te zien: „*soo wij met de jachten Sernesse inlaveren met de jachten en den koning te volgen.*” Op N°. 25 „*de koning vaert aen boort van de franse schout-bij-nacht*” (Des Ardens). Op welk schip deze voer zegt het volgend N^o. „*frans schout bij nacht sweerelds wonder.*” De laatste teekening is: „*geteickent op maenendag al tegen den avont soo de standaert int besaenswant waeijt tot seijne mij onbekent, het geschiede terwijl (de koning) aen boort van de suyvereyn was den 7e (17en) July 1673.*” Achter elkaer liggen twee kolossale linieschepen; het voorste voert den koninklijken standaardvlag. De Sovereign van 100 stukken geschut, was het grootste schip der vloot. De roode en de witte eskaders worden vermeld, ook S. SPRAGG bij een roeiboort, maar het blauwe eskader niet, waarvan SPRAGG bevelhebber was. Deze teekening is breed 1.09.

Dit bezoek is naar ik meen, nergens vermeld. Van het volgende geeft de

London Gazette van 18(28) Juli het volgend bericht: On Tuesday last 25 Juli in the morning H. M. and R. H. attended by several of the Principal of the Nobility and other persons of quality went down to the Fleet. Yesterday (27 Juli) his Royal Highness (de Hertog van York) returned and that morning the Fleet sailed from the Buoy in the Nore. H. M. having been with them as low as the Middle Ground, where to lay at Anchor with his yacht, till the whole Fleet passed by, and this day, (28 Juli) about noon His Majesty arrived here (Whitehall) again." Het Museum-Boijmans bezit van 't journaal door VAN DE VELDE van dezen tocht gemaakt 20 teekeningen, meestal hoog 0.235 en breed 0.575. Het opschrift van de eerste luidt: „90 *stuckx begonnen op den 15 (25) July 1673 op dijuxdach soo de koning voor de tweede mael naer de vloot gart.* Op den achtergrond ziet men den heuvelachtigen rivieroever met een stadje, aangewezen als „Wollidts” (Woolwich). Op den voorgrond de rivier met drie jachten, aangewezen als „de Klevelandt”, „jacht anne duck de York” „de Keucken”; verder drie barges met overdekte kajuiten en een roeiboort. Op den tweeden grond liggen drie oorlogschepen. Ook in deze reeks vergeet VAN DE VELDE niet aan te teekenen „*middags so konings spijs wert overgegeven en maeltijt gehouden.*” Na den maaltijd „*omtrent 4 ure na de noen*” teekende hij: „*soo wij des konings vloot int verschiet sien.*” De voorstelling der volgende teekening wordt vermeld met de woorden: „*dyuxdags savons soo de konick ten ancker liggende & sommige saloupe den konig aen boort komen, eijndigt de dyncxdag de 25 July 1673 nieuwe stijl & 15 oude stijl.*” Op de volgende staat dan ook „*hier begint de woensdag de 26 July 1673 stylo novo & 16 oude stijl.*” Op den achtergrond een van rechts tot bijna links afloopende heuvelrug. Daarvoor een aantal schepen. Op den voorgrond links een jacht met sloepen, aangewezen als de „rissemont” (Richmond); daarachter in één lijn vier schepen, waarvan één, de Sovereign, de groote vlag voert, dan een groot schip en geheel rechts nog twee. Tusschen deze, op den voorgrond een jacht, waar bij een persoon, die op den stuurstoel zit, staat geschreven de „konig.” De volgende teekening geeft o. a. te zien „*de koning hier in deze snauw,*” waarmee hij van zijn jacht naar een oorlogschip vaart, terwijl de „*duck de Forck vaert na den koning.*” Achter diens jacht ligt er een, waarvan nu de naam „Henryette” wordt vermeld. Het staat ook op het volgend nummer, waar tevens het linieschip „oud Jems” (de Old James) wordt aangewezen. Daarna wordt vertoond een bezoek van den „koning” aan „de prins.” Enkele teekeningen overslaande welke niets bijzonders geven, komen wij aan eene waar „*de henneryette (wordt) geordineert ten dienste van lord hosserey.*”

Op de laatste teekening ziet men behalve de reeds genoemde schepen en

jachten nog „tjacht de ould katarijn.” Waarschijnlijk behooren tot deze periode drie teekeningen van het Britsch Museum (5214 N. 28, 29 en 42), die ook Engelsche oorlogsschepen en jachten op de rivier vertoonen. Twee ervan geven de Engelsche vloot, zooals zij in den riviermond lag. Vermeld worden de St Joris, de London, de Royal Charles, de Duchess, de Windsorcastel, de Albemarle, de Royal Prince, de Neptune, de Breda, de Royal Oack, de Henriëtte. Op één ervan is 't jacht met den koninklijken standaard. Twee teekeningen zijn echter veel grooter, breed 1.10, en behooren dus niet tot het Journaal. Waar de 70 aan het Journaal ontbrekende teekeningen gebleven zijn?

Weldra, op den 21^{en} Augustus, volgde de slag bij Kijkduin, in Engeland de slag bij Texel genoemd, welke voor Nederland den allergunstigsten uitslag had, door het meesterlijk beleid van DE RUIJTER vooral. LAIRD COWES kan hem wel niet overwinnaar noemen, maar erkent dat DE RUIJTER alle reden had om tevreden te zijn, daar hij de Hollandsche havens had gevrijwaard voor blokkade en de geallieerden zóó had toegetakeld dat zij aan eene landing niet konden denken. VAN DE VELDE heeft den slag niet bijgewoond; anders zouden er wel hier of daar teekeningen van hem zijn gevonden. In de Queen's Presence Chamber in Hampton-Court Palace hangt een schilderij, toegeschreven aan W. VAN DE VELDE den oude, dat de slag bij Kijkduin heet voor te stellen, N°. 882 (1042) van Law's Catalogus. Het werd ingezonden op de Geschiedkundige Tentoonstelling van het Nederlandsche Zeewezen in 1900 (Catal. N°. 567). De Nederlandsche vloot ligt er links, die der geallieerden rechts; overigens niets dat dit werk kenmerkt als dat van een ooggetuige.

De slag bij Kijkduin was de laatste van den derden oorlog met Engeland, welke met den vrede van Westminster op 19 Februari 1674 eindigde. W. VAN DE VELDE moest nu teekenen wat zijn hooge beschermers verlangden. Zoo maakte hij ook waarschijnlijk een reeks schetsen van de reis van KAREL II toen deze in November 1673 MARIA, prinses d'Este van Modena, echtgenoot van den Hertog van YORK, na haar aankomst te Dover ging verwelkomen op de rivier. Het Britsch Museum bezit er ééne van, hoog 0.30 en breed 1.14, welke genommerd en vernommerd is: „N°. 5 segge 6.” Een onderschrift luidt: *de koning komt bij de jonge duchesse van Yorck uijt sijn baersie in de duckbaersie over,* en een ander onderschrift *„Ducke de Yorck met de duchesse gaen hier over met 's konin... (r)ojael baersie en passeeren alsoo de rivier tot...”* Beide momenten zijn op de teekening voorgesteld.

Op 14 November 1677 trouwde Prins WILLEM III met Prinses MARIA, dochter van den Hertog van YORK. CRISPIJN HOECKWATER heeft uitvoerig bericht gegeven van 's Prinsen vertrek uit Holland en zijn ontvangst

in Engeland¹⁾. WILLEM VAN DE VELDE heeft geen journaal gemaakt van 's Prinsen landreis van Harwich naar Londen, wel een van zijn reis huiswaarts. De London Gazette vertelt: „on monday last (29 November) about nine of the clock in the morning their Highnesses the Prince and Princess of Orange passed from hence (Whitehall), in order to their embarking on the yachts appointed to transport their Highnesses for Holland. His Majesty and his Royal Highness being pleased to accompany them as far as Erith, where their Highnesses went on Board.” WILLEM VAN DE VELDE was echter reeds op Vrijdag, 26 November, te Erith aan den Theems. Men weet dat het vertrek van Prins WILLEM III door verschillende omstandigheden langer opgehouden werd dan hem lief was. Drie dagen wachtte WILLEM VAN DE VELDE, en begon vast te teekenen. Het Museum-Boijmans bezit 22 stuks: 15 ter plaatse gemaakte schetsen en 7 later gemaakte teekeningen. Den 26en maakte hij 7 schetsen. De eerste heeft tot opschrift: „vrijdags... 16 november oude stijl 1677 en de aantekening: „voor ebbe tije.” Op den achtergrond de oever der rivier met eenige huizen en een molen. Op de rivier liggen vijf jachten voor anker naar links gewend, verscheidene roeischuiten varen er tusschen; achter hen liggen 6 grootere schepen. Bij de jachten staan de namen: de Katarijn, de Marye, de Starledt (Charlotte), de Anne en de Navyjacht. De tweede schets is ook „voor ebbe tije”; de vijf jachten liggen in dezelfde positie, de roeischuiten en de mannen op het dek zijn meer uitgewerkt, en nu liggen er negen grootere schepen, waarvan één wordt aangegeven als de „grahont”, de kits Greijhound van 18 stukken, die de jachten vergezelde. Op de derde schets liggen de vijf jachten en de Greijhound nog eender, maar heeft de achtergrond slechts vier grootere en twee kleinere schepen. Bovenop staat: „schuijns van heriff (Erith) innewaerts te sien de jachten van ebbe beginnen te swaeijen.” De vierde vertoont de vijf jachten in dezelfde orde, maar naar rechts gewend, tegen den wind. Bij deze teekening is genoteerd: „voor vloet draeiende.” Ongeveer tzelvde de 6e en de 7e teekening. De 8e is uitvoeriger; men ziet den oever met den molen en de huizen duidelijker, en links splitst de rivier zich in tweeën. Achter de jachten vier grootere en verscheidene kleinere schepen; rechts nog drie schepen, waarvan één 'n saluutschot lost. Waarschijnlijk past op dit schip de aantekening „'t aenkomen van de portsmout” (het jacht Portsmouth). De veranderde ligging der jachten wordt verklaard door het bijschrift: „leggende voor vloet tije.” De negende teekening is gedagteekend: „Saterdag op den achtermiddag soo de soldate bij de jachten komt schuijns van heriff uijtwaerts te sien de vloet leggende off swaeijende van

1) TIELE, Bibliotheek van pamfletten, No. 7360.

de vloet." Met „de soldate" wordt bedoeld de kits Soldan, die de jachten moest begeleiden. Hij wordt dan ook vermeld, gelijk de Greyhound en de Portsmouth, op de volgende teekening, waar de jachten, enz. ook „uittwaerts te sien" zijn. De tiende is veel uitvoeriger en grooter, zooals het opschrift doet verwachten. Dit luidt: „*geteickent op Saterdag 17 November 1677 oude stijll tot Eeriff alwaer wij de komst van S. H. de prince van Orangie verwachten om nae hollant over te gaen met de prinsesse.*" Het blad is nagenoeg van dezelfde hoogte als de vorige, 0.32, maar 1.41 breed. Links ligt in eene bocht der rivier het dorp **Brith**, en van daar strekt de oever zich naar rechts uit. Op den voorgrond links springt de bocht naar voren, en daar staan eenige menschen te kijken, terwijl eenige roeibootten en een galjoot den oever verlaten. De zes jachten liggen op de rivier in verschillende posities. De kitsen liggen rechts en nog meer rechts naderen eenige zeilende schepen,

Op Zondag heeft VAN DE VELDE, naar het schijnt, niet geteekend. Ook het aan boord gaan van den Prins en de Prinses op Maandag is door hem niet vereeuwigd. Het eerst volgt nu eene teekening van het Britsch Museum. Zij heeft tot opschrift: „*geteickent op maendach soo wij een weijnig tijt bij heriff ten ancker gelegen hadden door stilte & een weijnig wint kriggende onder seijl gaen*". Voor anker liggen een aantal jachten, de meeste vol menschen; daarbij barges en schuiten; links op den achtergrond een oorlogschip. Onderaan staat geschreven: *de grahont — de portsmouth — de marye alwaer de royael princes in was — de navy — de anne — de kataryne — de sjarles — de soldate.* Bij deze teekening sluiten zich aan twee uit het Nationaal Museum te Stockholm. De grootste, H. 0.246 en breed 0.720, vertoont de jachten, wier namen met de eerste letter zijn aangegeven, onder zeil, en tusschen de jachten verscheidene kleinere schuiten. Zij heeft ten opschrift: *1677, maendach No. 6*, en op de rugzijde staat: *het vertreck de(s) koning(s), den duck en al het eedeldom. . . . . de 2 flaghejachte de mari en de sarlot sijn hier de voorste, sijn majesteijt gepasseert sijnde d'andre jachte komt in. . . . .* (onleesbaar). Op de tweede, kleinere teekening ziet men de zes jachten, met de namen voluit vermeld, drie links, die op zijde, en drie rechts, die van achter gezien worden, met verscheidene schuiten er tusschen. Op den achtergrond zes schepen, waaronder de „grahont". Bovenaan links staat: *1677 maendach 8*. Links is een strook afgesneden, en gingen de eerste woorden verloren van hetgeen op de achterzijde staat: *(de ko)ning nu uijt gesicht, het geheel nu bij den andre (. . . .) ende voortsettinge wat sij kunnen dit het laest*". De laatste woorden zijn raadselachtig, maar de bedoeling is duidelijk. VAN DE VELDE wilde schetsen het vertrek van KAREL II, den hertog VAN YORK en hun gevolg, die de jonggehuwden uitgeleide deden.

Nu volgt weêr eene teekening van het Britsch Museum. VAN DE VELDE schreef op de achterzij: „*Van mijn journael aen zijn doorluchtig hoogh. van Orangie*”, en het opschrift luidt: „*soo wij dijnxdach smorgens serness (Sheerness) passeeren & de prins van Orangie met eerschoten begroet wert*”. De jachten zeilen naar links, het jacht met den standaard voorop, saluutschoten lossend; op den achtergrond de oever met het kasteel van Sheerness. Onderaan staat voor het eerste jacht: *de marye alwaer de prins van Orangie met de royaell princes doenmael in waren*, en de namen der overige jachten.

De volgende negen zijn weêr in het Museum Boijmans. De 13^e heeft tot opschrift: *op dynxdag het passeeren van 's konings schip de Sint-davit waervan den prins van orangie met eerschoten ende juigende stemme begroet wert omtrent de noon*. De voorstelling steunt met het opschrift. Op de St. David zijn alle mans op dek; de jachten worden genoemd en bij de Mary wordt niet vergeten „*alwaer den prins en de prinses doenmael in waren*”. Nu volgt er een met het opschrift: *In de diepte ten anker leggende om tije te stoppen van vloet ende stille zijnde naer de regenbuije op dynxdag*. We zien er nog de St. David, op den achtergrond *eenige schepen int koningskanaal*, de jachten met *de marye alwaer de prins & de royal prinsesse in waren*. De 15^e teekening meldt: *dynxdag in de diepte ten anker leggende de kolbers dwers van ons hebbende, ons passeerden doen een konvooijer van oostende ende quamen eenige heeren zijn hooght den prins van orangie besoucken*. Bij de „*marye alwaer de prins & prinses in waren*” liggen twee roeiboeten; zij wisselt een saluutschot met de convooijer van Ostende, die half zeil voert en geroeid wordt. Verder de overige jachten. De St. David is niet meer te zien. Op den achtergrond links een landtong met duinen en een kerkje met twee torens. CRISPIJN HOECKWATER zegt dat de Prins en de Prinses in de Baai verwacht werden door het admiraalsfregat Montague, het fregat Deptford en de kitsen Soldan en Grayhound, die we reeds vermeld zagen. Bovendien was daar wachtend het geleide der vijf Nederlandsche oorlogschepen „onder bevel van kapitein THOMAS TOBIAS, vergezeld met den Admiraal DE HAEN. Er woei een harde storm, en Z. H., adviseerende met de Engelsche commandeur EVERTSEN, die toen aan boord was, besloot te Sheerness aan land te gaan”. De vijf nommers, welke ontbreken, gaven waarschijnlijk de Engelsche oorlogschepen en 't Hollandsche geleide te zien. De volgende teekening, welke Boijmans bezit, vertoont den terugkeer naar Sheerness. Het opschrift luidt: „*woensdag smorgens omtrent sierness komende alsoo wij wederom seijllen „door kontrarije wint*”. VAN DE VELDE vond het dus geen storm, maar tegenwind was ook voldoende reden om niet in zee te gaan. Op den achtergrond links de kust; in 't midden saluutschoten lossende schepen, waarbij VAN DE VELDE

aanteekende: „3 schepen van Tobyassen en noch 2 noorthollanders”. Op den voorgrond de naar links zeilende jachten en kitsen. De Maria voert den standaard. Op de volgende teekening naderen de Prins en de Prinses Sheerness. Zij heeft tot opschrift: „de Woensdag soot fort Siernessse verwellekomt met eereschoten den „prins van Orangie”. Op den achtergrond links het saluutschoten lossend fort, waarheen alle vaartuigen zeilen; rechts de kust van Shappey. De Prins en de Prinses zijn gescheiden. Twee jachten voeren standaards „de marye alwaer de princes in was”, en „de siarlet alwaer de prins van Orangie in was”. CRISPIJN HOECKWATER vertelt dat de Prins en de Prinses te Sheerness „logeerden ten huize van kapitein GLOVERS, en het kwaad weder continueerend, gingen zij naar Canterbury, waar zij bleven tot de wind omkeerde.” Drie nummers ontbreken hier aan het journaal van W. VAN DE VELDE, waarschijnlijk betroffen zij het aan wal gaan. Het logies bij kapitein GLOVERS is echter geen nachtlogies geweest. De zesde teekening heeft tot opschrift: „dito Woensdag soo de prins van orangie gelieft hier na Sittyburgh (Sittingbourne) te varen om voort te gaen naer Kantelburij op den zelven dag als doen wij in Siernessse gekomen waren op Woensdag den 21 November 1677 oude stijl” (1 December n. st.) Men ziet er op den tweeden grond rechts Sheerness, dan den mond van de Medway, links de kust van Graves. Op den voorgrond liggen de jachten. De Maria voert den standaard. Bij een sloep, die daarheen vaart, staat: „de prins in dese sloup met de roijael princes.” Behalve de overige reeds bekende jachten en kitsen, worden vermeld de Engelsche schepen: „de Eigel,” de „swaluw,” „de foresight.” De schepen lossen saluutschoten. Storm is niet te bespeuren. De volgende teekening is „geteickent op Vrijdag den 23 November 1677 oude stijl”, (3 December n. st.), soo eenige staetjufferen opvaren naer Sittiburgh om te gaen tot Kantelbury tot de prinses.’ Van den voorgrond rechts de kust tot den achtergrond tot voorbij Sheerness. Op den voorgrond de bekende jachten en kitsen: bij één staat: „een queenburys vaertuijgh met jufferen & anders,” verder bij een schip: „de Liefde” en drie onttakelde oorlogschepen.

Op Woensdag 8 December ging het vorstelijk echtpaar weder scheep te Margate, daar de wind gekeerd was. Dit geldt de volgende teekening, welke ten opschrift heeft: „...sdagsmorgens de comm. Thomas Thobyas komt met drie schepen bij ons te weten schip Amsterdam, fregadt Damyaette (fregadt na boetselaer genoemd), tfregadt hasperen, van dewelcke zijn hoogh. de prince van Orangie met eerschoten begroet wert.” Op den achtergrond links de kust, rechts open zee. De vijf jachten, op den voorgrond, zeilen naar de op den tweeden grond liggende fregatten. De Mary voert den standaard en lost saluutschoten, evenals de Damiate en de Amsterdam.

Op den 9^{en} des voormiddags landde de Prins met zijne echtgenoot te Ter Heijde, waar zij in de woning van den predikant vertoefden tot de koetsen kwamen die hen brachten naar Honselaarsdijk.

WILLEM VAN DE VELDE zal ook na deze teekeningen, behalve die naar schepen, nog verscheidene gemaakt hebben, welke niet tot ons gekomen zijn. Het Museum-Boijmans bezit er twee, die waarschijnlijk eene gebeurtenis van 1681 betreffen. Beide geven de Theems te zien, met twee Engelsche oorlogschepen, zes jachten en een aantal roeibooten. Eén jacht heeft de vlag in top, en op de ééne tekening begeven zich daarheen eenige barges, terwijl op de tweede tekening een barge naast het jacht ligt. De oorlogschepen worden genoemd „de Chambridge” en „de Mommouth”. Bij het jacht staat op de tweede tekening: „*de moroxsè Ambassadeurs waren in een sloup om aen lant te komen doch bleven echter aen boort*”. Waarschijnlijk wordt bedoeld het gezantschap, dat van Marokko naar Engeland kwam in 't begin van Januari 1681, den 12^{en} van Deal naar Londen vertrok, te Greenwich werd ontvangen en langs de rivier in de koninklijke barge naar Towerhill werd gebracht. ¹⁾

KAREL II bleef in het zeewezen steeds belang stellen. Zoo ging hij met zijne gemalin en zijn broeder — volgens de Letters of Lord Chesterfield — in Juli 1682 naar Chatham om het te water laten van de Britannia bij te wonen. En er is een serie teekeningen van W. VAN DE VELDE, waarvan 16 over zijn, die vertellen van een tocht, dien hij in Augustus 1682 deed, langs Gravesand, Tilbury-fort, Woolwich, Blackwall en Greenwich, waarbij hij een nieuw schip de Tiger bezocht. Zeven teekeningen van deze serie zijn in het Museum-Boijmans en negen in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam. Op eene, waarschijnlijk de eerste, staat: „*begonnen vrijdags smorgens 6 de klock soo de koninck na de kasteel vaert over grevesent, zijnde 20 (veranderd in 19, moest zijn 18) Augusty 1682*”. Dat kasteel was Tilbury-fort, dat door KAREL II aanmerkelijk werd vergroot. Hij gaat het dan ook bezichtigen, zooals een volgende tekening leert, waar het fort en eenige schepen saluutschoten lossen. Dat „*de koning komt wederom uytet kasteel aen de hennerritte*” gaf stof tot een volgende tekening. Op een andere schets staat: „*de wint anders & is qualick geweest dit is int rack van Wollitsbay dan naer bij blackwall*”; een andere geeft het panorama „*tussen Wollits & blackwall*” met de aantekening „*de koning gaat hier uijt de henneryte (het jacht Henriette) in de baersie*” en bij de Henriette ligt een schuit vol „*roorocken als lijfwacht van de koning*”. Als hij bij de boei de Nore is, ziet men ook het oorlogschip „*de thijger*” liggen, en teekent VAN DE VELDE aan: „*schansklenden omde marssen*”

¹⁾ London Gazette van 5/15 Januari 1681(2).
Oud-Holland, 1902.

geteickent dat ick maer redelick sien kon. gaet wederom ten ancker omtrent de plaats daer hij eerst gelegen had bij boei de noort". Op de volgende teekening wordt de koning van de Henriette geroeid naar de Tiger, die saluutschoten lost. VAN DE VELDE verzuimt niet een en ander aan te teekenen. Terwijl koning KAREL bij de boei de Nore vertoefde, voeren twee Oost-Indievaarders voorbij. Op zijn terugtocht, verzuimde hij niet deze te bezoeken. Waar hij dat deed, wordt vermeld in de aantekening: „*hier gaet de koning door stilte in de baersie also hij gelieft de 2 oostyndysvaarders tot eriff (Erith) leggende te besoecken die ons bij buoy de noort gepasseert waren & verwachten de jachten alhier.*” Een volgende teekening laat de overige jachten zien, en daarna eene: „*hier komt de koning wederom, aen de hennerytte uyt de oostyndischvaerder.*”

VAN DE VELDE's werk wordt nu schaars. Dr HOFSTEDE DE GROOT vond op Welsh Abbey, behoorende aan den Hertog van Portland, een penschilderij van zijn hand, hoog 0.405 en breed 0.58, dat een Hollandsche vloot voor anker voorstelt, en belangrijk is vooral om handteekening en jaartal: *W. v. Velde 1685 houdt (oud) 74 jaren*. Dit stuk is dus uit het eerste jaar der regeering van JACOB II. Men weet hoe het optreden van dezen katholiek Engeland verontrustte, en zijn bigotte politiek weldra zijn koningschap in gevaar bracht. Hij was er dan ook spoedig op bedacht het leger te versterken. In Clarke's Life of James the second D. II. bl. 71 wordt verteld hoe hij daarom in 1686 „took great pains to view and discipline (the army), and to that end formed a sort of camp all that Summer on Hounsloe heath, and by the great attention he had to their cloathing, arming and discipline, render 'd it a very compleet body of men, which though not very numerous (as not exceeding 13 or 14 thousand) had the reputation however of being the best payed, the best equipped ant the most sightly troops of any in Europe. This was what the king spent the greatest part of the summer in”. Ook in 1687 en 1688 liet JACOB II zijn troepen kampeeren op Hounslowheath, en een bezoek aan dat kamp was voor de Londenaars een geliefkoosd uitstapje. Zelfs de Hollandsche Mercurius van 1687 vertelt er van, niet vergetend te vermelden dat de koning er „een capel soo groot als op Withal liet oprichten,” enz. In de Letters of Lord Chesterfield, bl. 323/4, wordt op 21 Juli 1686 hiervan reeds melding gemaakt en gezegd, dat in de kapel van het Hoofdkwartier geregeld de mis werd gehouden. Het Museum-Boijmans bezit acht teekeningen van een belegeringsspel, dat in het kamp gehouden werd in 1687. Op eene wordt de versterking genoemd „*de stadt buijda*”, waarschijnlijk wordt Breda bedoeld, dat in 1686 werd belegerd. In de aantekeningen worden als geleiders van JACOB II genoemd: „*de generael meLord Duras, meLord Hosserey, meLord Dortmund.*” LOUIS DURAS, Lord FEVERSHAM, was Franschman van

geboorte, een neef van TURENNE, en in Englands dienst. RANKE noemt hem in zijn Englische Geschichte den vertrouwde van den Hertog van YORCK. Deze stelde, nadat hij den troon bestegen had, DURAS aan 't hoofd der troepen tegen den Hertog VAN MONMOUTH. In 1688, na de landing van den Prins van Oranje, ontbond DURAS op eigen hand het Engelsche leger, en werd daarom door den Prins korten tijd gevangen gezet. Lord OSSORY is JAMES, zoon van den in 1680 overleden THOMAS, Earl of OSSORY, van wien reeds vroeger sprake was. Lord DORTMONT is JAMES BUTLER, Duke of Ormond, geboren in 1610 en overleden in 1688.

De eerste teekening is een schets der versterking. De tweede heeft tot opschrift: „*hier maect men een werck van defensye al vechtende & de spidt in de aerde.*” Men ziet er ongeveer in het midden op den tweeden grond een wal met een hoektoren, bezet met ballasten en kanonnen, waaruit druk wordt geschoten. Geheel rechts, meer naar achter ook een wal met een torentje op den hoek. Links in de verte een heuvelachtig land met boomen; op den voor- en den tweeden grond bataillons soldaten. Meer in het midden zijn de soldaten in liniën opgesteld en schieten druk. Vóór de versterking in het midden, en tusschen de linies is een ruimte waar vele soldaten in den grond spitten. Geheel op den voorgrond rechts zijn verscheidene toeschouwers te paard en te voet. Links is een strook papier geplakt met de volgende opgaven, waarvan de aanwijzingen met inkt op de teekening zijn geplaatst: „*a. hier maect men een werck van defensije al furieus schietende & de spidt in de aerde*”; *b. al lustig vechtende secours om de stormders*; *c. het werck deffendeert Lustig & vecht met kanonnen & mosketteren seer (li)evigh*; *d. den koning alhier met veel Lords & edele beneffens veel fatsoenlicke gevolge te paert*”. De derde teekening geeft wederom den wal met torentjes op de hoeken rechts, vooruitspringend voor een grooteren dergelijken wal, welke beschoten worden door kanonnen tusschen schanskorven geplaatst, en uit batterijen links, waarvan de granaten met een boog de lucht doorklieven en springen boven de versterking. Links verscheidene bataillons, als op het vorig nummer. Er wordt druk geschoten. Op den voorgrond rechts staat een met toeschouwers gevulde tribune. De vierde teekening geeft hetzelfde te zien, maar omgekeerd. Wat daar rechts was is hier links en omgekeerd. Deze teekening draagt de met inkt overtrokken handteekening *W. v. Velde doude f 1687*. Op de vijfde teekening wordt de inneming der versterking verbeeld. Een troepje soldaten trekt door een bres naar binnen. Links de loopgraven der belegeraars; in de eerste een hoop soldaten aangevoerd door generaal DURAS; in de tweede achter een troep soldaten de koning en eenige lords; achter deze kanonnen tusschen schanskorven, gelijk er ook rechts staan. In het midden een rei soldaten, aangewezen als

„*vers secours*”, en achter deze een naar links marcheerende rei, aangewezen als de „*aftreckende*”. De opgeplakte strook geeft de aanwijzingen, die reeds vermeld zijn, met het opschrift: „*hier wertet werck ingenomen stormenderhant de vendels & piecken treden toe*”. Ongeveer hetzelfde schouwspel geeft de zesde teekening, die tot opschrift heeft: „*hier was soo scheen een stilstant van 7 schoten dog evenwel trocken de bestormers van alle kanten (h)evig toe & nemen 't werck stormenderhant in*” en nog de aanwijzing: „*den koning te paert met vele edele omtrent hem*”. De zevende teekening is ook gewijd aan de inneming en het planten van „*de vaendels op vijants walle*”. De koning komt hier tegelijk op verschillende plaatsen voor: „*den koning gaet te voet om t ingenomen te sien*”; „*den koning gaet hier over de gallerij & de bres int werck te sien*”; „*den koning komt wederom uijttet werck*”; „*den koning gelieft hier het geteickende van zijn dienaar Willem van de Velde te besien*” (hier staat de koning achter een lagen wal, waarop WILLEM VAN DE VELDE, die aan de andere zijde van den wal staat, zijne teekeningen heeft uitgespreid); ook worden vermeld „*omtrent de koning me Lord hosserey te paert*” en „*me Lord dortmont te paert*”. De achtste teekening vertoont „*soo de geheele armee aen komt marseren naer het gemaecte werck van de stadt buijda hetwelcke dien dag wiert ingenomen op saterdag den 21^e julij 1687*”. Al deze teekeningen zijn gedaan met zwart krijt en O. I. inkt, sommige zijn hier en daar met de pen of met potlood geretoucheerd. De dagteekening „*Saterdag den 21^e Julij*” kan niet goed zijn, daar de Zaterdag in Juli 1687 vielen op den 19^{en} en den 26^{en}. Dit achttal teekeningen stond in den Catalogus van 't Museum bij de verzameling: „*Aankomst van WILLEM III en feesten ter gelegenheid van zijne kroning.*”

Uit het jaar 1688 zijn mij slechts twee teekeningen van WILLEM VAN DE VELDE den oude bekend, in Boijmans. Een is een kapitale en fraaie teekening in O. I. inkt en zwart krijt, hoog 0.437 en breed 0.918. Men ziet er vier der grootste oorlogschepen van Engeland bij elkaar voor anker liggen met den voorstevan naar voren. Zij zijn onttakeld. Een is zonder masten, een ander heeft er slechts één. De grootste schepen voeren op voor- en achterstevan de Engelsche vlag. Bij de eene liggen één bemande zeilschuit, twee ledige en één bemande roeiboort; bij een andere zes roeiboorten, bij een derde een vlot, waarheen eenige personen worden geroeid. Verder ziet men nog eenige zeilende schuiten op de rivier en op den achtergrond een heuvelachtigen oever met een fort. Kennelijk is dit de Medway. Onder de schepen staan de namen: *royall prins, the britanje* (Britannia), *nephune* (Neptune), *the nieuw opgemaecte Souvereyn*. Het is duidelijk dat deze schepen daar liggen ter reparatie. De Britannia werd, volgens de Letters of Lord Chesterfield, bl. 221, te Chattam te water gelaten op 24 Juni 1682

de Neptune, volgens EVELYN's Diary, op 17 April 1683. W. LAIRD CLOWES geeft in het tweede deel van zijn werk *The Royal Navy* een lijst der vloot op 18 December 1688, vermeldende tevens den toestand der schepen. Bij de Royal Prince, van 100 stukken, staat dat het herstelling noodig heeft; bij de Sovereign, van 100 stukken, dat het wordt hersteld; hetzelfde staat bij de Britannia van 100 en bij de Neptune van 90 stukken. Niet alleen hieruit, maar uit de geheele teekening blijkt de onjuistheid van den titel, in 1869 aan haar gegeven: „Schepen op de Engelschen genomen”. Geen van deze schepen werd door de Nederlanders veroverd. De teekening geeft ze, zooals zij in 1688 op de Medway ter reparatie lagen.

Op 15 November 1688 landde Prins WILLEM III te Torbay; op 29 December kwam hij in Westminster, en nam hij zijn intrek in St. James. Hoewel hij en zijne gemalin eerst op den 21^{en} April 1689 gekroond werden, was hij van December 1688 reeds het hoofd van Engeland's regeering. Dit was ook de meening van WILLEM VAN DE VELDE den oude, die Prins WILLEM's aankomst te Londen teekende, en er boven schreef: „*No. 1 't jaer 1688 bij de regeering van koning Willem en marije*”. De schets is gedaan met zwart krijt, hoog 0.205 en breed 0.745. Op den voorgrond ziet men den Theems met verscheidene sloepen en roeiboeten, twee voor anker liggende schepen met gereefde zeilen en de Engelsche vlag in top. Eenige barges volgen elkaer en bij een daarvan staat geschreven: Lord (of the) Navy. Aan de overzijde der rivier een gedeelte der stad, welke rechts een sterke bocht naar voren maakt, zoodat de hooge huizen daar op den voorgrond staan; een der huizen heeft een balkon. De schets is echter te onduidelijk om stellig te zeggen dat het een gezicht op Westminster is. Meer dan deze ééne schets, in het Museum-Boijmans, is mij niet bekend, al zou het nummer 1 van het opschrift doen vermoeden dat VAN DE VELDE er meer gemaakt heeft, b. v. van 's Prinsen aankomst te Westminster in een rijtuig, omstuw'd door de burgerij. Dat hij niet stil zat, al was hij 77 jaren oud, blijkt uit een brief, dien hij op den 8^{en} October 1688 schreef aan Lord DARTMOUTH. Die brief werd opgenomen in het 9^e rapport van de Historical Manuscripts Commission, appendix, Part v, (*The manuscripts of the Earl of Dartmouth*), London 1887. De heer E. W. MOES was zoo vriendelijk mij de volgende copie van dit belangrijk schrijven te zenden.

1688, Oct. 8th., London. — WILLIAM VANDEVELDE de oude to Lord DARTMOUTH.

„This serves only to give your Lordship notice that according my Lord's order I brought laste Friday at myLord's house the five pieces of pictures, as are known to myLord, and these day being Moonday I have put them in their

golden frames, which are extraordinary curious and precieuse, which I did in the presence of myLord's brother, to whome it is knowne, and myLord's brother ordred me to write these few lines to give myLord notice hereof, which he promised me to take along withim, by reason he went in person to my Lord. Concerneinge the frames I have agreed to pay for each one of them 3 l. 10 s., which, myLord, otherwise should cost 5 l. and more, so that the frames come to 17 L. 10 s. Concerneing my art of drawing the pictures, myLord BERCKLEY payd mee for a piece of four foote and a halfe twenty pound; and my Lady BARCKLEY, my Lord BARKLEY's mother, payd mee for a piece five foote long the summe of twentye three pound; so that in regard of these as I have made for my Lord, I leave that totally in the generosity and high juste consideration of my Lord himselfe, not doubting of [or : if] me Lord shall take such more favourable consideration in the rate of my art, according my Lord's pictures really are more excellent as they whereof I mention in this present, I having in those pictures bestowed my utmost endeavours and my art."

Allereerst treft ons de beschrijving die W. VAN DE VELDE de oude hier geeft van zijn schilderijen; hij schrijft: „my art of drawing the pictures,” niet „of painting.” Het zullen dus wel stukken zijn, gedaan met de pen en O. I. inkt. Ook verdient het opgemerkt te worden, dat voor dezen tijd te Londen, gelijk in Holland, de prijs der schilderijen werd berekend naar de grootte en deze bij voeten werd bepaald. En curieus, dat W. VAN DE VELDE één maand vóór de landing van Prins WILLEM III, toen reeds de oppositie tegen JACOB II diens troon bedreigde, dezen brief schreef aan den Admiraal Lord DARTHMOUTH, één der voornaamste hoofden van de Jacobieten, wien JACOB II bevel gaf de landing van den Prins te beletten, wat hij gaarne zou getracht hebben te doen als de wind het niet had belet! Hij werd in 1691 op den Tower gebracht en stierf er op 4 November. Jammer genoeg, de drie schilderijen zijn niet meer te vinden. De families hebben ze niet en herinneren zich niet ze gehad te hebben.

De kroning van Prins WILLEM III en Prinses MARIA tot koning en koningin van Engeland was te belangrijke gebeurtenis dat WILLEM VAN DE VELDE daarvan geen notitie zou hebben genomen. Het groote publiek, waartoe ook hij behoorde, zag slechts het gaan en terugkomen van HH. MM. van Whitehall naar Westminster. Daar dit langs de Theems geschiedde, was W. VAN DE VELDE in zijn element. De Hollandsche Mercurius van 1689 vertelt van dit komen en gaan: „HH. MM. vervoegden haer den 21en van Grasmaent (April) 's morgens omtrent zeven uren langs de geheijme trappen (de privystairs) van Withall in een seer rijkelijck opgepronckte Bark (barge); voeren na Westminster”, en „Na 't afloopen der maeltijt vertrocken HH. MM. met groote luijster en deftigheijt 's avonts ten

tien uren na Withall". De London Gazette van Donderdag 11 April (oude stijl) zegt: „about eight in the Evening Their Majesties returned to Whitehall". Deze tijdsbepaling zal wel de juiste zijn, daar het om tien uur donker was, en eenige van de volgende schetsen — in 't bezit van het Museum Boijmans — dan niet konden gemaakt zijn.

De eerste teekening, in zwart krijt en O. I. inkt, hoog 0,295 en breed 1,142 stelt voor het vertrek van den Prins en de Prinses van Whitehall. Op den voorgrond de Theems, op den achtergrond Londen. Ongeveer in 't midden van den achtergrond de „privy Whitehall stairs". Daar ligt gemeerd de koninklijke barge, en bevinden zich verscheidene roeschuiten. Aan den waterkant een hoop volk. De rivier is bedekt met barges en roeschuiten, die zich voortspoeden naar Westminster. Schepen zijn er niet, dan rechts één zeilschuit met wimpel. Nog meer rechts en achterwaarts een eerepoort achter een hek. Het is Westewind. Het opschrift luidt: „den koning gelieft alhier aen de prive staer te inbarqueren. No. 1." Onderaan staan eenige aanwijzingen voor enkele barges, waarvan sommige onleesbaar geworden en andere met potlood overgetrokken zijn. De leesbare zijn: „baersie vande lord DORTMONT" (Hertog van Ormond) — „de „baersie daer de... met de septer in was", — „lord majjors en oldermans baersie" — tegenover de privy stair: „de koning inbarqueert alhier". Bijna alle booten zijn afgewerkt; het stadspanorama niet.

De tweede teekening, iets grooter dan de vorige, heeft ten opschrift: „Alhier gelieft de koning te landen aen de Westmunsterstaer. No. 3." Op den achtergrond rechts ligt Westminster. Men ziet het Westelijk gedeelte der kerk van de abdij van St. Peter's Westminster uitsteken boven de dichter bij de rivier gelegen gebouwen, House of Commons, enz. Drie trappen leiden van Westminster naar de rivier. Bij de trap rechts zullen de Prins en de Prinses de barge verlaten. Daar liggen een groot aantal schuiten en staan een menigte menschen. De rivier is bedekt met barges en sloepen, die van den linkerkant, van Whitehall, komen, en die, tusschen de reeds aanwezige schuiten door, zich spoeden naar het ten Zuidwesten van Whitehall gelegen Westminster. VAN DER VELDE's standpunt is geweest dicht bij het Westelijk gedeelte van Westminster, daar de Abdijkerk wordt gezien boven het Westelijk deel van Westminster. Op de rivier liggen voor anker drie jachten, met de vlag in top, eereschoten lossend. Bij het tweede jacht staat geschreven: „bl" (van het eskader der blauwe vlag). Bij de landingsplaats twee jachten, achter elkaer, en op den voorgrond, ongeveer in 't midden, een schuit met iets dat op een heistelling gelijk. Zeven barges roeien van links naar rechts, waar een open ruimte is tot de landingsplaats. Boven de vierde barge, de eenige met twaalf roeiers, staat een „k", tot aanwijzing dat Prins WILLEM en zijne

gemalin zich daarin bevinden. Rechts op de tweede rei, een barge met acht roeiers, op den benedenkant aangewezen als „Lord mayors barsie”.

Daar Whitehall Noord-oostelijk van Westminster ligt, en de barges roeien van links naar het rechts geplaatste Westminster, gelijk ook de wind hier uit den rechterhoek waait, ligt het vermoeden voor de hand dat deze, en de volgende teekeningen zijn gemaakt later en in omgekeerde richting, misschien overdrukken zijn der in zwart krijt gemaakte schetsen.

De volgende teekening geeft bijna dezelfde voorstelling. Het gezichtspunt is echter meer links, zoodat de Abdykerk staat niet meer vlak maar een weinig links achter de Banqueting-Hall, die hier geheel is weêrgegeven. Van de drie eereschoten lossende jachten zijn hier slechts de twee voorste te zien, met verkorten afstand. De zeven barges zijn er niet meer. Geheel rechts op den voorgrond is er één, waarbij staat: „lande van (of: my) Lord maeyor van Londe”; onder een volgende staat: „melord dortmont”, onder een derde „graeff van kent”.

De vierde schets vertoont het vertrek van den koning en de koningin van Westminster. Rechts Westminster. Tusschen de op den voorgrond en verder liggende sloepen en schuiten roeien naar de linkerzijde, dus van Westminster af, vier barges. Naar de tweede, door twaalf man geroeide barge, verwijst eene aantekening „de koninge”. Overigens ongeveer dezelfde voorstelling als op de twee voorgaande; alleen heeft VAN DE VELDE zijn gezichtspunt aangepast door te schrijven „mijn plaet(s)”, bij een geheel links op den voorgrond liggende roeiboort.

De vijfde schets heeft tot opschrift: „*hier gelieft de koning te inbarqueren ande Westminster staer gekroont zijnde*”. Op den achtergrond rechts een grooter gedeelte van Westminster dan op het vorig nummer. Tusschen de op de rivier liggende schuiten een reeks barges, welke zich verwijderen van Westminster. Bij de voorste, met twaalf roeiers, staat: „baersie van de koning hier”. Ook vergat VAN DE VELDE niet te melden „voor vloet”.

De volgende, kleinere schets, laat zien hoe verscheidene barges Westminster verlaten na het vertrek van den koning en de koningin. De landingplaats wordt ook hier gezien in haar geheele lengte, maar het Banqueting-House steekt hier niet meer uit boven de ervoor staande gebouwen.

De zevende schets vertoont „*hier gelieft de koning te landen gekroont zijnde aen de prive staer*” van Whitehall. Op den achtergrond links de ingang van Whitehall uitvoeriger dan op nummer één, en ook de daar voorkomende eerepoort. Boven een flauw aangegeven barge aan den voet der landingplaats staat: „k”, aanwijzende den koning. Twee eereschoten lossende jachten en de schuit met het heitoestel (voor 't vuurwerk 's avonds?) zijn ook hier present. Tusschen de sloepen en booten ettelijke barges achter elkaer varende naar Whi-

tehall. Volgens eene aantekening zitten in een roeiboot „2 laddys als hartoginne....” en ook nu wordt de aanwijzing niet vergeten van de „Lordmaeyor baersie”. De wind is West.

Op deze teekening volgt er een, waar de barges van den hofstoet niet meer te zien zijn. Links ligt de roeiboot met de aanwijzing: „2 joffers als hartoginne gekleedt”; meer rechts een barge met: „een hartog gelooff albermarle”, en nog meer rechts een roeiboot met: „4 justis hier van welcke een was hr. william boermay”.

Twee teekeningen schetsen vreugdebedrijven na de kroning. Volgens de officieele berichten werden op den 21^{en} na de kroning vuurwerken ontstoken, en op den 22^{en} des namiddags de „Knights, Citizens and Burgesses in Parliament assembled walked from Westminster to the Banqueting House” om HH. MM. geluk te wenschen. De twee teekeningen, uit het Museum-Boijmans, met de pen en O. I. inkt, ongeveer één meter breed, geven van verschillend gezichtspunt de Theems met Londen ten oosten van Whitehall op den achtergrond. De rivier is vol schuiten en roeibootten, die in de breedte naast elkaër liggen, en rechts in twee reien met een open ruimte er tusschen. Deze teekeningen zijn gemerkt No. 1 en No. 3. Vermoedelijk behooren zij tot eene reeks, waarin de optocht van het Parlement naar het Banqueting-house werd weêrgegeven. In elk geval schijnt het op No. 1 geplaatste opschrift twijfelachtig: „den dag na de kroningdag als wanneer de vuurwercken haer effect deden voor Withall”. Vuurwerk is er niet te zien, wel de reeds vermelde timmeragie, die 't meest gelijk op een tijdelijke eerepoort welke met vuurpotten, enz. kon worden versierd.

Zonderling is het dat op al deze teekeningen koning WILLEM III alleen wordt vermeld en niet koningin MARIA, die toch ook gekroond werd.

„Lord DORTMOND” is de bekende ijverige Protestant, die in 't najaar van 1688 's Prinsen zijde had gekozen. ALBEMARLE is Christopher, de zoon van MONK, die zijn vaders titel erfde in 1670.

De toestand in Schotland, en vooral in Ierland, de oorlogsverklaring van LODEWIJK XIV, die door JACOB II te helpen hoopte Engeland aan zijn zijde te krijgen, noopten WILLEM III ondanks de beslommeringen der organisatie van de regeering, zijn aandacht ook te wijden aan het leger. Hij had 14,000 man meêgebracht, zijn garde, Engelsche, Schotsche, Duitsche regimenten; en zijn eerste order na de landing was een bevel aan de commandanten der Engelsche armée hun troepen bij elkaër te houden. Twee maanden ongeveer na zijn kroning meldde de London Gazette uit Whitehall van den 17 Augustus (O. S.): „His Majesty went yesterday to the Camp on Honslowheath and was there again most of this day to see the troops excercise.” WILLEM VAN DE VELDE heeft

waarschijnlijk vele teekeningen van dit bezoek van WILLEM III gemaakt, zooals hij twee jaren tevoren had gemaakt van het bezoek van JACOB II. De teekening in zwart krijt en O. I. inkt, welke het museum-Boijmans bezit, is gemerkt N°. 1. Haar opschrift luidt: „*Het komen vande koningsregement ofte gaerdens 28 a 30 kompanye starck op de hosselheidt den 16^e Augustus 1689.*” Het oorspronkelijk opschrift in zwart krijt is later met potlood overgetrokken en niet altijd leesbaar. Misschien heeft die latere hand rechts van 't opschrift erbij gezet: Woensdagh; hetgeen onjuist is daar de 16^e Augustus (O. S.) viel op een Vrijdag.

Het is een landschap met ongelijke grond en hier en daar laag geboomte. Aan beide zijden van den voorgrond heuveltjes met enkele toeschouwers. In 't midden een landweg, waarop een koets met vier paarden en twee bagagewagens, die naar rechts rijden, waar een houten brugje ligt. Vandaar loopt een weg links af naar den tweeden grond langs een huis, waarvoor staan verscheiden personen die diep groeten. Want dichtbij rijdt de met een „R” aangewezen koning in galop, met gevolg. Ook eenige op een afstand staande kanonnen salueeren. Op den achtergrond rechts marcheert de garde naar den tweeden grond links, waar zij weder omzwenkt.

Dan is er nog in particulier bezit een kleine teekening met schepen uit ditzelfde jaar, hoog 0,194 en breed 0,29. Rechts ligt een Engelsch oorlogschip en een Nederlandsch vaart het voorbij. Een sloep zal van 't eerste eenige personen naar 't laatste brengen. Links op den tweeden en op den achtergrond zeilen nog eenige schepen, waarvan het voorste de Hollandsche vlag voert. De teekening is met O. I. inkt gedaan, zeer peuterig en zorgvuldig, klein en benepen van uitvoering en opvatting tegenover de teekeningen van vroegere jaren. Zij is dan ook van 1689, zooals de handteekening leert. 's Mans leeftijd verdoofde den just tot werken niet, maar roofde hem de kracht. Hij werkte des te voorzichtiger. En door deze gedateerde teekeningen blijkt welk karakter zijn werk kreeg met het klimmen der jaren. Zoo kunnen stellig tot zijn laatste jaren ook gerekend worden teekeningen, welke wij, den loop der gebeurtenissen volgend, reeds vermeld hebben.

Heeft WILLEM VAN DE VELDE de oude met olieverf geschilderd? HOUBRAKEN (D. I. bl. 355) zegt: „dat hij ondernam ook met olyverf te schilderen in zijn ouderdom”.

Voor zoover mij bekend, draagt geen der hem toegekende schilderijen in olieverf zijn naam; al staat bij sommigen, b. v. N°. 888 in Hampton-Court op de achterzijde: W. v. VELDE de oude f. 1683. Dit is vreemd, daar hij zelden vergat zijn naam te zetten op zijne teekeningen en penschilderijen, zooals ook de twee penschilderijen No. 745 en 754 in Hampton-Court, die, volgens de mededeeling van ERN. LAW, reeds behoorden aan JAKOB II, zijn handteekening, dragen

„W. v. VELDE” en één het jaartal 1682. De kwestie schijnt mij weinig belang te hebben. Immers, heeft hij in zijn ouderdom ondernomen met olieverf te schilderen, de kunst zal er niet veel door gewonnen hebben. De schilderijen, welke hem worden toegekend, zijn bovendien van weinig beteekenis, en zijn ook stellig niet van zijn zoon; onhandige, leelijke dingen. Zij kunnen wezen van zijn kleinzoon, den op 4 September 1667 te Amsterdam gedoopten en met zijn familie naar Londen verhuisden WILLEM VAN DE VELDE, den derde, die den kost verdiende met 't werk van zijn vader na te doen. Zij kunnen ook zijn van een ander lid der Hollandsche kolonie te Londen, die op het einde van de 17^e en in 't begin van de 18^e eeuw, schilderijen fabriceerde.

WILLEM VAN DE VELDE de oude, werd zeer oud. Hij woonde op 't eind van zijn leven, in Sackfieldstreet in Picadilly, en werd daaruit den 16^{en} December 1693 gedragen naar de parochiekerk van St. James. Zóó verhaalt HOUBRAKEN D. I. bl. 355) die bij een van zijne kleindochters, een dochter van ADRIAEN VAN DE VELDE, het begrafenisbriefje vond. WALPOLE (Ed. 1876, d. II, bl. 129) meldt zijn grafschrift: „WILLIAM VAN DE VELDE, senior, late painter of seafights to their majesties King CHARLES II and King JAMES, dyed 1693.” Dezelfde titel als hem in 't begrafenisbriefje werd gegeven. Natuurlijk, want beide werden door zijn familie bezorgd. Koning WILLEM III vernieuwde zijn aanstelling niet; waarschijnlijk kon deze hem zijn overloopen naar den vijand niet vergeven.

AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN.

1652. *Woonplaats van W. van de Velde.*

Op bl. 77 van Oud-Holland, 1898, wordt gezegd bij de vermelding van W. VAN DE VELDE Jr., dat het als zijn woonplaats in het protocol genoemde Nieuwland te Amsterdam zou gelegen zijn bij het Mannengasthuis, thans Oude Turfmarkt. De heer H. W. VEDER deelde mij later mede, dat meer plaatsen te Amsterdam op verschillende tijden dien naam hebben gedragen. Het Nieuwe Waalseiland werd ook zóó genoemd omstreeks het midden der 17^e eeuw. Blijkens het op bl. 78 vermelde testament van W. VAN DE VELDE Sr., dd. 1652 woonde deze op het Nieuwe Waalseiland aan den IJkant. Volgens bovenstaande mededeeling is het dus waarschijnlijk dat de zoon thuis was bij zijn vader.

1653. *Slag bij Ter Heijde.* Het Rijksprentenkabinet te Amsterdam bezit vier teekeningen van W. VAN DE VELDE den oude, die door Fr. MULLER in November 1867 werden aangekocht, en door dezen zijn beschreven in zijn werk *De Nederlandsche Geschiedenis in Platen* onder N°. 2074, zeeslag voor Katwijk, 9 Augustus 1653; N°. 2225, Vierdaagsche zeeslag, 11—14 Juny 1666; N°. 2341 en 2343, zeeslag voor Soulsbay, 7 Juny 1672. Bij de laatste deelt hij mede, dat dit viertal omstreeks 1826 te Alkmaar uit de kunstverzameling van een Pastoor voor f 90.— is verkocht, later in het bezit gekomen is van Baron VERSTOLK VAN SOELEN voor f 700, en na diens dood overgegaan aan zijne zuster de Baronesse VAN PALLANDT.

De eerste teekening, die een voorstelling geeft van den zeeslag bij Ter Heijde op 10 Augustus 1653, werd behandeld in het opstel „De Eerste Oorlog met Engeland en W. VAN DE VELDE, de oude” (Oud-Holland, 1899); de derde en vierde in dit opstel.

De tweede teekening is ook zonder twijfel van W. VAN DE VELDE den oude, en geeft ook een voorstelling van een zeeslag tusschen de Nederlandsche en de Engelsche vloten, maar ik durf haar niet zooals Fr. MULLER doet, thuis brengen bij den Vierdaagschen zeeslag. Deze schrijft: „zeer uitvoerige en belangrijke afbeelding van de gevechten der 4 dagen, waarschijnlijk naar schetsen tijdens het gevecht genomen, geteekend door W. VAN DE VELDE, in O. I. inkt en zwart krijt, op 3 aan een behoorende bladen, met enkele aanduidingen der schepen in Hs., en met vele verbeteringen later op de plaat geplakt.” Klinkt het niet vreemd, dat W. VAN DE VELDE op eene teekening de gevechten van vier dagen, gedurende welke de vloten en eskaders telkens veranderden van positie, op ééne teekening zou hebben afgebeeld? Dit is m. i. onmogelijk, en bovendien in strijd met zijne

gewone manier van doen. De teekening toch draagt hetzelfde karakter als die waarop hij één of twee opvolgende momenten van een zeeslag teekende. Dat F. MULLER haar zoo beschreef, bewijst m.i. dat ook hij niet goed uit haar wijs kon worden. Hij geeft de volgende aanwijzingen: „Op het 1° blad links, ziet men naar de rechterzijde: het schip van den Lt. Adm. JAN EVERTS; het schip *de Zeeu*, de *Adm. de Widt*; op 't 2^e blad de *Bul v. Jan van Kampen, de Wilde op de Vrede, de Heer Tromp*; op 't 3^e blad veel groote Engelsche schepen in brand, doch zonder aanduiding.”

Hierbij kan gevoegd worden dat ook vermeld wordt *De Ruijter*; dat links van *De Vrede* ligt het schip *de Windhond*.

Luit. Admiraal WITTE CORNELISZ. DE WITH sneuvelde op 8 November 1658. En als men op de gegeven aanwijzingen mag afgaan, dan hoort deze teekening thuis in eene periode toen de Nederlandsche vloot tot bevelhebbers had TROMP, DE RUIJTER, J. EVERTSEN en DE WITH. Dat was in 1653 bij den slag ter Heijde. Toen behoorde ook het fregat *De Windhond* tot de vloot, was DE WILDE kapitein van *De Vrede*, en voer ook JAN VAN CAMPEN mede, echter niet op *De Bul*, maar op de *Overijsel*.

Jammer genoeg, de teekening zelve geeft geen aanwijzing om deze gissing te preciseeren.

1658, 8 Nov. *Slag in de Sont*. Ook het Museum te Kopenhagen bezit eene teekening van W. VAN DE VELDE Sr. uit dit jaar. Men ziet er de Hollandsche vloot te Kopenhagen in 't verschiep. Voorstelling nà het gevecht en het passeeren van de *Sont*.

Behalve de drie penschilderijen, die reeds vermeld werden, is er nog één in het Museum te Alkmaar, ingezonden op de tentoonstelling van het Nederlandsch Zeewezen, 1900. De voorstelling komt vrij wel met de andere overeen; ook hier ligt *Kronenburg* rechts.

1650. Mevrouw de Weduwe Mr. F. LEMKER te Kampen, bezat een penschilderij van W. VAN DE VELDE den oude, dat zij onlangs schonk aan het Museum-Boijmans. Het stelt voor een spelevaart van boeiers. Op den voorgrond liggen er twee met rijk versierde spiegel, waarvan de dames en heeren en de bemanning duidelijk te zien zijn. Op den achtergrond rechts een kust met twee groote torens en een kasteel. Het is gedaan op wit geplamuurd eikenhout, hoog 0,58, breed 0,82; en is geteekend W. v. VELDE. Om de bewerking, de kleeding der personen en de handteekening zal het dateeren uit 't laatst van de eerste helft der 17^e eeuw.

1665, 13 Juni. *Slag bij Lowestof*. Op de Tentoonstelling van het Nederlandsch Zeewezen (N°. 864) was eene schets van W. VAN DE VELDE Sr. ingezonden door de Royal United Service Institution te Londen, met een zeeslag, waarvan de datum in den Catalogus niet was aangewezen. Blijkbaar werden de aantekeningen op de schets niet vertrouwd. Gelijk bij zoovele schetsen van dezen teekenaar, waren ook hier opschrift en aantekeningen van een ander, die misschien sommige origineele, half uitgewischte, zoo goed en kwaad als 't ging overschreef en zelf er wat bijvoegde. Het opschrift: „*de VII november getijckent metet aenbreken van den dach,*” is reeds weinig betrouwbaar, omdat VAN DE VELDE voor datums altijd Italiaansche cijfers gebruikt. Ook het bijschrift bij een op

den voorgrond liggend galjoot: „*soo van de Velde leijt & drijff*” is niet naar zijn gewoonte. Op de teekening liggen een Nederlandsche en een Engelsche vloot tegenover elkaar. Maar in de drie oorlogen tusschen de Nederlanden en Engeland is geen ontmoeting op een 7^{en} November bekend. Bij de Engelsche vloot worden genoemd: „visad. Askue, visad. Santwits, visad. Lawson van de ducke op de royal Kateryne, prins robbert van 't witte esquadre, cap. Minnes (lees Myngs) visad. van prins Robbert.” De aantekeningen bij de Nederlandsche vloot luiden, ook van links naar rechts: „de Haen, Tromp, Stellingwerff visad van Friesland, Kortenaer, van der Hulst, marsseveen, de baron van Wassenaer heer van Obdam, de haen, lad. Johan de..., visad Jan Everts, Holland (?) tship Orange, Cornelis Everts.” Deze opgaven doen denken aan een schets der vloten, die streden op 13 Juni 1665. Opperbevelhebber en aanvoerder van de middentocht onder de roode vlag was de hertog van YORK, die met Sir WILLIAM PENN op één schip voer, en tot vice-admiraal had J. LAWSON, niet op de Royal Katherine, maar op de Royal Oack. Prins ROBERT was bevelhebber der voortocht met de witte vlag en had MYNGS tot vice-admiraal. De graaf van SANDWICH commandeerde het eskader der blauwe vlag, waartoe behoorden G. ASKUE op de Henry en TH. TYDDIMAN op de Royal Catherine. Het schip Marsveen verbrandde in den slag bij Lowestoff; ook het andere schip der O. I. C. Oranje behoorde toen tot de vloot. WASSENAER, wiens naam door VAN DE VELDE nooit voluit geschreven wordt, was bevelhebber van het eerste eskader, waartoe ook behoorden de vice-admiraal VAN DER HULST en 't schip Marsveen. Het tweede eskader stond onder J. EVERTSZ, bij wien behoorden de Schout-bij-nacht C. EVERTSZ en 't schip Oranje. KORTENAER commandeerde het derde eskader; STELLINGWERFF het vierde; C. TROMP het vijfde, waartoe behoorde kapitein J. DE HAEN; C. EVERTSZ het zesde, waarbij behoorde kap. A. DE HAEN. Slechts met den „lad. Johan de...” weet ik geen weg. Zijn schip ligt dicht bij dat van JAN EVERTSZ., en misschien is bedoeld diens vice-admiraal JOHAN DE LIEFDE.

Links ligt het eskader van SANDWICH, in 't midden dat van YORCK, rechts 't eskader van Prins ROBERT. Zoo ook links 't eskader van TROMP, dan dat van STELLINGWERFF, KORTENAER, WASSENAER, C. EVERTSZ, J. EVERTSZ. Deze positie is wel te rijmen met het begin van gemelden zeeslag, en is hier de linie van bataille weergegeven, waarin de vloten elkander naderden. Dat begreep de onbekende schrijver, die er onder schreef: „so de lynye van de duytse vloot gereed lag ende de Engelse.... (?) partye”.

FR. MULLER meent nog eene teekening te kunnen voegen bij die welke op den slag bij Lowestoff betrekking hebben. Hij vermeldt haar in zijn Historieprenten D. IV. bl. 219, No. 2214 A, en zegt dat de zeer vele geschreven bijvoegingen op de teekening door een deskundige van onzen tijd na 1840 met veel succes ontleed en tot een geheel gebracht zijn. De teekening berust bij het Rijksprentenkabinet, bestaat uit 5^{1/2} vel, is hoog 0.33 en breed 2.54. De geschreven aantekeningen zijn in potlood en van lateren tijd. Het is noch het schrift, noch de spelling van WILLEM VAN DE VELDE den oude. Tot bewijs voor het laatste dient het opschrift: „Dit is gheteekent (W. v. d. V. schrijft: „geteickent”) naar (niet naer of na) 't springen van heer VAN OBDAM alwaar (sic) de hollantse (sic) vloot scandelyck.... en (sic) veel onser schepen ghenomen (sic) werde... verbrant.” „De kundige van onzen tijd” merkte trouwens zelf reeds, dat het jaartal 1672, dat bij den naam W. VAN DE VELDE is geplaatst, „ongetwijfeld naderhand erop

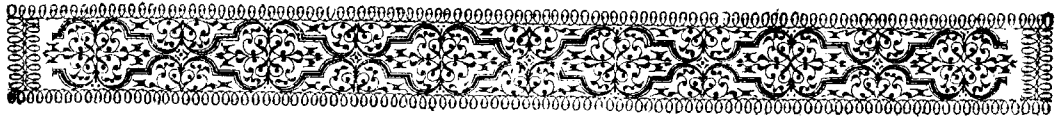
gezet is". Dit geldt van alle aantekeningen. De Engelsche vloot ligt op den voorgrond, en de teekening is dus gemaakt voor Engeland. Het is een mooie teekening, hoofdzakelijk in O. I. inkt, en in een anderen stijl en artistieker dan W. VAN DE VELDE den oude teekende. Een der laatste schepen op het eerste vel voert den koninklijken standaard, en 't is dus een gevecht, waarbij de hertog van YORCK tegenwoordig was. De ligging der vloten maakt waarschijnlijk dat de teekening den slag bij Lowestoft moet voorstellen, maar een bepaald moment uit dien slag is niet te onderkennen. Vermoedelijk is de teekening ook eenige jaren later gemaakt, en zij is m. i. eer van den jongen VAN DE VELDE dan van zijn vader. Fr. MULLER schreef haar dan ook toe aan „W. v. d. Velde" zonder meer.

1665. *Tocht naar Bergen in Noorwegen.* Bij deze serie behoort nog de teekening welke Mr. HALLET bezit. Het is een gezicht op een Nederlandsche vloot in zee, met twee opschriften, waarvan het eerste luidt: „geteickent op sonnendach smorgens soo wij de vloot de 13e September 166... doen wij saterdachs savonds met doncker met brieven afgesonden wierden op het dishouck naer Cap. Gillis Geleijnse." Het tweede opschrift: „dus verre de vloot die we saterdach savons verlaten de 13... dese sijn die wij sonnendach smorgens achter haar sagen & der bij quamen." Een 13e September, die Zondag was, is die van het jaar 1665. Het opschrift is wat onduidelijk, maar het zegt dat VAN DE VELDE met brieven op het adviesjacht Dishouck werd gezonden naar kapitein Gillis Geleijnse, die den 5en Juni 1666 kapitein van het adviesjacht De Souke, 4 Julij 1666 kapitein van de Dishoeck was. Het is dus een gezicht op de vloot toen zij van Bergen vertrokken was.

Een penschilderij in het Museum te Weimar, H. o. 73, B. o. 52, behoort waarschijnlijk ook tot de expeditie naar Bergen. Men ziet er 6 groote Nederlandsche schepen, waarvan vier met den spiegel naar voren. Een voert het wapen van Zeeland, een de Zon en een ander de Eenhoorn. Die drie schepen behoorden tot de vloot, die onder DE RUYTER den 16en Augustus 1665 wegzeilde.

1666, 11—14 Juni. *Vierdaagsche Zeeslag.* Op bl. 22 van *Oud-Holland*, 1900, is ten onrechte gezegd, dat de aan W. VAN VELDE den oude toegeschreven copie in olieverf naar zijn penschilderij van den vierdaagschen zeeslag, aan het Rijksmuseum in bruikleen werd gegeven door het departement van Marine. Niet dit lichaam, maar het Koninklijke Oudheidkundige Genootschap verriekte er het Museum mee.

De godsdienstige belijdenis van Jacob van Campen, den bouwmeester,

DOOR

J. J. GRAAF.

IN de laatst verschenen aflevering van *Oud-Holland* (20 jrg. bl. 167) schrijft de heer A. W. WEISSMAN, dat „HUYGENS, de dichter die zulk „een ijverig Protestant was”, de verzen aldaar meegedeeld „niet zou „geschreven hebben als JACOB VAN CAMPEN katholiek was geworden, „gelijk door J. A. ALBERDINGK THIJM in 1862, toen hij den bouwmeester „tot den held van een romantisch verhaal maakte, is beweerd”. En de schrijver gaat voort: „Ik heb te vergeefs getracht, bewijzen te vinden voor „de juistheid van het uittreksel uit de Acta door Pater NORBERTUS AERTS gecompileerd „uit de Litterae Annuae, welke beide handschriften, naar mij door professor H. J. ALLARD „welwillend werd medegedeeld, op het Staatsarchief te Brussel berusten”.

Ter bevestiging dan, of, beter gezegd, tot recht verstand van het bericht, „uit de Litterae Annuae gecompileerd” mogen hier eenige aantekeningen plaats vinden, die ontleend zijn aan een der doopboeken van de oude begijnhof-statie te Haarlem (thans S. Jozefsparochie) uit wier archief zij vóór eenige jaren door mij werden afgeschreven.

21 Juli 1641: Soon: PIETER. CLAES HEEREMAN, LEDEWIJNTJE HOOFT. M(eter) MARGRIETA VAN CAMPEN.

22 April 1643: Soon: JACOB. CLAES HEEREMANS, (sic) LIDIA HOOFT. P(eter M(eter) JACOB HOOFT, GEERTRUYD HEEREMANS (sic).

1 Oct. 1649 D(ochter): MARGRIETA GERARDA: CLAES HEEREMAN, LEDEWYNA HOOFT. P. M. REYNIER HOOFT. Joffrou MARGRIETA VAN KAMPEN.

29 Mei 1654. D: GEERTRUYDT MARGRETA: NICOLAUS HEEREMAN, LEDEWYNA HOOFT. P. M. JACOB VAN KAMPEN. Joffrou MARGRIETA VAN KAMPEN.

In de veronderstelling nu, dat de hier genoemde JACOB VAN KAMPEN geen ander zijn kan dan de bouwmeester zelf, mag, dunkt mij, uit zijn peterschap besloten worden, dat het Haarlemsche geslacht VAN CAMPEN katholiek was van ouds, en dat we het „nulli sectae addictus” uit de Litterae Annuae, (de gansche tekst van het bericht in den Volksalmanak van ALB. THIJM voor 1863 bl. 250) in dien zin verstaan moeten, dat JACOB VAN CAMPEN, ofschoon katholiek, zijne plichten als zoodanig verzuimd had, zonder ooit professie van enige sekte gedaan te hebben.

Als doopborg behoefde hij dan (ook al zou zijne kennismaking met Pater VAN ALCKEMADE en zijne veranderde gezindheid eerst van 1656 gedagteekend hebben) zelfs in 1654 nog niet gewraakt te worden, als zijnde hij nog niet strikt begrepen onder hen die door het *Rituale Romanum* van het peterschap waren uitgesloten; als protestant echter mocht hij niet worden toegelaten.

Ouderkerk a/d Amstel.

